
2019

ХІІІ МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА АЗІЇ

28 лютого 2019 р.

Переяслав-Хмельницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство історичного факультету
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
**«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки
в країнах Європи та Азії»**

28 лютого 2019 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды»

молодежная общественная организация
«НЕЗАВИСИМАЯ АССОЦИАЦИЯ МОЛОДЕЖИ»

студенческое научное общество исторического факультета
«КОМИТЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ И СОВРЕМЕННОСТИ»

МАТЕРИАЛЫ

XIII Международной научно-практической интернет-конференции
**«Проблемы и перспективы развития современной науки
в странах Европы и Азии»**

28 февраля 2019 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ РАБОТ

Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2019 р. – 203 с.

Материалы XIII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницький, 2019 г. – 203 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор исторических наук, профессор, действительный член НАПН Украины, ректор ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

Н.В. Ігнатенко – к.п.н., професор;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Члены оргкомитета интернет-конференции:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

Составители сборника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**Тойбала Боранова
(Астана, Казахстан)****СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПОПУЛЯЦИЙ САЙГАКОВ В СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЯХ КАЗАХСТАНА**

Сайгак - эта степная антилопа ровесник мамонтов. В те времена, когда жили мамонты, по всей Евразии паслись стада сайгаков. Но мамонты вымерли, а сайгаки дожили до нашего времени, хоть их и стало гораздо меньше. В наши дни сайгаки водятся в Казахстане и Средней Азии, в Монголии и Северном Китае. В России они обитают в Поволжье. Живут сайгаки в сухих степях и полупустынях, не заходят ни в настоящие пустыни, ни в горы, просто холмистую местность не любят. Сайгака легко отличить от других ан-тилоп по «горбатому» носу. Из-за этого носа сайгак похож скорее на овцу, чем на антилопу. Сайгак- животное довольно крупное. Длина тела у самцов до 140 см, высота в холке- до 80 см, вес- до 50 кг. Самки меньше самцов. У сайгаков рыжевато-серая шерсть летом и песчено-серая – зимой. Самцы носят рога. Рога у сайгаков высокие, рубчатые, полупрозрачные, слегка изогнутые. Сайгаки-животные стадные. В стаде сайгаков могут насчитываться тысячи и десятки тысяч животных. Громадные стада сайгаков все время мигрируют, то есть переходят с пастбища на пастбище. При необходимости сайгаки проходят 300-500 км в день. Сайгаки отлично бегают со скоростью до 80 км в час и превосходно плавают. Питаются сайгаки степной травой и кустарниками, а пьют очень мало. Им хватает воды, которая содержится в траве и листьях. Сезон размножения у сайгаков бывает весной. Чаще всего самка рождает двух детенышей, но бывает-одного или трех. Сначала сайгачата очень слабенькие. Они затаиваются и лежат на земле, прячась от хищников. Их «прячет» шкурка, которая сливается с цветом земли. Но уже на пятый-шестой день детеныши неплохо бегают и всюду следуют за матерью. Месяч-ные сайгачата начинают питаться травой, а к полутора годам сайгаки становятся взрослыми [1, 3].

Как отмечалось выше сайгаки изначально заселяли большую территорию степей и полупустынь Евразии. Несколько столетий назад, после начавшейся промышленной революции человек стал быстро заселять степные просторы, и сайгаки почти исчезли из пространства Европы. Затем последовало резкое сокращение численности сайгаков и на территории Азии. К началу XX столетия ареал их распространения наблюдается только в Казахстане, Узбекистане, Киргизии с заходами в Туркмению, Россию (Астраханская область, Калмыкия) и западной Монголии [1].

В Казахстане зоны основного обитания сайгака включая места зимовок, летовок и массового отела, занимают окрестности рек Тургай, Жыланшик, Байконур, озер Тенгиз, Акколь, Шалкар-Тенгиз, Приаральские Каракумы, Устюрт и северо-западную часть Волго-Уральского междуречья [1,3]. По мнению ученых существует пять главных популяций вида, три из которых находятся в Казахстане, одна в России (Калмыкия) и одна в Монголии. Казахстанская популяция сайги в настоящее время составляет около 70 % всей мировой популяции.

За последние 15 лет в результате антропогенного воздействия эта популяция оказалась на грани исчезновения. Из всех трех территорий где они находятся отмечается ежегодное сокращение примерно на 20-40%. На территории Казахстана последние 10-20 лет следует отметить, что численность их бывает очень разной. По данным института зоологии в начале 1990-х годов популяция сайги составляет около 1 миллиона голов, спустя почти 10 лет 1999 год, количество животных сократилось до 348 особей. К началу 2009 года их насчитывало в количестве 81 головы. В нынешнее время сайгак относится к числу животных находящихся под угрозой исчезновения. В 1996 году он вошел в Красный список Международного Союза охраны природы (МСОП), а с 2002 года ему присвоен статус высшей степени угрозы, CR- вид, находящийся в критическом состоянии. После распада Советского Союза в трудный экономический период вырос спрос на мясо. Из-за интенсивной охоты его численность сильно уменьшилась. С 2004 года благодаря мерам, принимаемым по охране вида, численность постепенно растет и в 2012 году составило 130 тысяч, а к 2018 году общее число животных достигла 257 тысяч голов [2, 4].

На вопрос отчего уменьшается число степных антилоп Казахстана, населяющие эту территорию несколько столетий подряд есть несколько версий. По мнению ученых одна из причин связана с непрекращающимся браконьерством. Охота на сайгаков в Казахстане официально запрещена, однако это не останавливает браконьеров. Ценным у степных антилоп является шкура и мясо. Но особенно ценятся рога сайгаков. Особым спросом рога сайгака пользуются в Китае, где их используют при изготовлении различных традиционных лекарств. В китайской медицине рога сайгака стоят в одном ряду с рогами носорога и классифицируются как обладающие жаропонижающими, очищающими организм свойствами, и используются при лечении лихорадки, внутреннего метеоризма, а также многих заболеваний печени.

По словам представителя Министерства сельского хозяйства Р.Устемирова несмотря на принимаемые охраняемые меры, случаи браконьерства на сайгаков не прекращаются - по сравнению с 2012 годом в 2015 году таких случаев стало больше [5]. По его мнению, это происходит потому, что наказание за незаконный отстрел сайги слишком мягкое. На днях 14 января 2019 года всех Казахстанцев потрясла удручающая весть о том, как браконьеры жестоко убили охотоинспектора Карагандинской промзоны следившего за сохранностью сайгаков. Специалисты «Охотзоопрома» уполномочены нести круглосуточную охрану сайгаков. Однако на деле они не имеют специального снаряжения и технических

средств, чтобы противостоять вооруженным до зубов браконьерам. Оттого те чувствуют свою власть в степи. Это ведь не единичный случай такого «нашествия» браконьеров на стадо сайгаков и на другую экосистему запретных зон.

Целью настоящей статьи является лишь напоминание о том, что распространение и сохранение в естественных природных условиях популяции сайгаков находится под угрозой, которые во многом вызваны антропогенным воздействием с целью удовлетворения материальных потребностей. На быстрое восстановление уменьшившегося числа популяции этих редких животных на территории Северных областей Казахстана (Костанайской, Актюбинской и Акмолинской) не приходится надеяться, поэтому требуется особое внимание за сохранением оставшейся численности со стороны природоохранных ведомств и всего населения [4]. В Законе об охране окружающей среды сказано, что каждый гражданин обязан охранять окружающую среду и бережно относиться к природным богатствам. Надо помнить любое снижение видового разнообразия в естественных экосистемах ведет к снижению устойчивости природных биоценозов.

Литература:

1. Данилкин А.А. Млекопитающие фауны России и сопредельных территорий. Полорогие. М.: Товарищество научных исследований КМК, 2005, 101 с.
2. Грачев Ю.А., Бекетов А.Б. Современное состояние популяций сайгака в Казахстане. Зоологические исследования в Казахстане. Алматы 1003. ч.2, 165-189.
3. Фадеев В.А., Слудский А.А. Сайгак в Казахстане. Алматы, 982, 160 с.
4. Боранова Т.И. Динамика популяций сайгаков на территории Казахстана. Materialy XI Międzynarodowej NaUCA TEORIA I PRACTICA-2015 07-15 sierpnia 2015, 52-57 с.
5. Уголовный кодекс РК По части ужесточения наказания для браконьеров. 2015 г.

Ульяна Єфремова
(Львів, Україна)

МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕРМАТОЗОЇДІВ ПРИ РІЗНИХ ФОРМАХ ПАТОСПЕРМІЇ

Порушення репродуктивної функції чоловіків є актуальною проблемою сучасності, що безумовно впливає на генофонд нації і залишається вагомою медичною і соціальною проблемою суспільства. Репродуктивна система чоловіків досить чутлива до дії різних чинників [1], що може призводити до виникнення різного роду патологічних процесів у сперматозоїдах. Зокрема, може порушуватися структура і форма цих клітин, і, як наслідок, зниження їх рухливості і запліднювальної здатності [2].

Якість сперми може бути обумовлена низкою факторів, серед яких – недостатня активність сперміїв, їх невелика кількість, невеликий об'єм сперми, її в'язкість, тощо. Всі ці відхилення ведуть до розвитку різної форми патоспермії і часто можуть супроводжуватися безпліддям.

Найбільш важливими показниками для зачаття природнім шляхом є зміни основних показників якості сперми. Так, для олігозооспермії характерне зниження концентрації сперматозоїдів в 1 мл спермальної рідини. Астенозооспермія характеризується зниженням рухливості сперматозоїдів. Олігоастеноспермія, відповідно, це стан, при якому в еякуляті спостерігається одночасне зниження концентрації та рухливості сперматозоїдів. Якщо ж в спермі встановлено збільшення кількості лейкоцитів порівняно з їх кількістю в межах фізіологічної норми, спостерігається лейкоцитоспермія.

З огляду на важливу роль структурно-функціональної повноцінності сперматозоїдів у репродукції людини проведені нами дослідження спрямовані на вивчення морфологічних і функціональних характеристик сперматозоїдів при різних формах неплідності чоловіків, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

У наших дослідженнях використані сперматозоїди 72 чоловіків у віці 20–44 років, що включали як умовно здорових без розладів репродуктивної функції, так і неплідних чоловіків. Контрольну групу склали 20 соматично здорових чоловіків зі збереженою фертильністю й нормозооспермією та підтвердженням батьківством. Усім чоловікам проведено аналіз спермограм, що включав рухливість, концентрацію і морфологічні характеристики сперматозоїдів. Дослідження морфологічних особливостей сперми ґрунтувались на використанні методу [3]. Показники спермограм оцінювали за допомогою світлооптичної мікроскопії, згідно з директивами щодо їх проведення (ВООЗ, 2010) [4].

Усіх пацієнтів було розділено на 4 групи. Згідно спермограм олігозооспермія була виявлена у 12 пацієнтів (16,7 %), які увійшли у 1-шу групу, астенозооспермія у 17 пацієнтів (23,6 %), що склали 2-гу групу, олігоастеноспермія у 10 пацієнтів (13,9 %), які увійшли в 3-тю групу. У 39 (54,2 %) обстежуваних неплідних чоловіків вміст лейкоцитів у спермі складав $<1,0 \cdot 10^6$ /мл, лише у 33 (45,8 %) пацієнтів відзначалася лейкоцитоспермія, тобто вміст лейкоцитів коливався від $1,0 \cdot 10^6$ /мл до $3,0 \cdot 10^6$ /мл, що свідчило про наявність запального процесу у цих чоловіків. Вони склали 4-ту групу.

При аналізі отриманих нами спермограм встановлено, що показники, які характеризують функціональний стан сперматозоїдів і сперми, значно відрізнялись в контрольній і дослідних групах. При

цьому показники рН сперми не відрізнялись значною варіабельністю і знаходились в межах норми (7,2-8,0).

Отже, концентрація сперматозоїдів при нормозооспермії становила $50,0 \pm 6,4$ млн/мл, а загальна їх кількість в еякуляті – $138 \pm 7,4$ млн. При патоспермії концентрація сперматозоїдів у групі 1 (олігозооспермія) складала $11,95 \pm 2,35$ млн/мл, у групі 2 (астенозооспермія) – $44,30 \pm 5,35$ млн/мл, у групі 3 (олігоастенозооспермія) – $9,95 \pm 1,65$ млн/мл, а у групі 4 (лейкоцитоспермія) – $46,40 \pm 6,20$ млн/мл. Слід відмітити, що поняття “олігозооспермія” за останніми даними ВООЗ [4] характеризується концентрацією сперматозоїдів <20 млн/мл або <40 млн/еякулят.

Хоча концентрація сперматозоїдів є важливою характеристикою сперми, її запліднююча здатність залежить в більшій мірі від концентрації та загальної кількості рухливих сперматозоїдів із нормальною будовою, тобто тих, які здатні приймати участь в спермо-ооцитарній реакції.

Виявлено, що в межах норми рухливість сперматозоїдів складала $52,86 \pm 3,22$ %, а кількість патологічних форм була $32,8 \pm 2,8$ %.

При патоспермії у групі 1 відносна кількість рухливих сперматозоїдів становила $42,33 \pm 4,95$ % і, в свою чергу, була в 1,25 раза меншою ($p < 0,05$) щодо контрольної групи чоловіків, а кількість патологічних форм становила $39,72 \pm 3,2$ %, тобто зростала в 1,2 раза ($p < 0,05$) порівняно зі здоровими чоловіками. У групі 2 відносна кількість рухливих сперматозоїдів знижувалась в 2,2 раза ($p < 0,001$), а кількість патологічних форм зростала в 1,4 раза ($p < 0,05$) порівняно з показниками при нормозооспермії.

При патоспермії у групі 2 відносна кількість рухливих сперматозоїдів була $24,05 \pm 5,35$ %, а кількість патологічних форм – $45,5 \pm 5,2$ %. У групі 3 відносна кількість рухливих сперматозоїдів становила $26,05 \pm 4,25$ %, а кількість патологічних – $42,7 \pm 3,2$ %. При лейкоцитоспермії (група 4) відносна кількість рухливих сперматозоїдів становила $42,34 \pm 3,24$ %, а кількість патологічних – $42,4 \pm 3,6$ %.

Концентрація лейкоцитів в еякуляті у нормі становила $0,28 \pm 0,06$ млн/мл. При всіх видах патоспермії вона була значно вищою: при олігозооспермії – в 1,6 раза ($p < 0,001$), астенозооспермії – в 1,2 раза ($p < 0,05$), олігоастенозооспермії – в 1,6 раза ($p < 0,001$), а при лейкоцитоспермії – в 5,6 раза ($p < 0,001$). Найбільш виражені зміни спостерігаються у значенні концентрації лейкоцитів в еякуляті інфертильних чоловіків (4-та група), проте інші показники спермограми знаходяться в межах фізіологічної норми.

Добре відомо, що збільшення лейкоцитів є маркером запалення і/або інфекції. Це негативно впливає на клітини сперми, оскільки лейкоцити стимулюють утворення активних форм кисню, які володіють високою реакційною здатністю і індукують розвиток оксидативного стресу. Внаслідок окиснення біомолекул та ініціювання ланцюгових процесів пероксидного окиснення в мембранних ліпідах активні форми кисню можуть призводити до ураження клітин, одночасно ушкоджуючи захисну оболонку сперматозоїдів і тим самим перешкоджаючи їх рухливості і функціональній активності [5, 6]. Зміна ліпідного оточення мембран і посилення процесів пероксидації призводять до структурних порушень в клітинах та активності мембранозв'язаних ензимів [6]. Оксидативний стрес може призвести до пошкодження сперматозоїда, якщо концентрація лейкоцитів у спермі є аномально високою, як за умов лейкоцитоспермії [7].

Дослідження [8] вказують на кореляцію між зниженням функції сперматозоїдів і спермальної плазми з аномально підвищеним рівнем активних форм кисню, IL-6, IL-8 і фактором некрозу пухлин, всі з яких призводять до пошкодження мембрани в результаті пероксидного окиснення ліпідів.

Показано [9], що з віком у чоловіків послідовно знижується якість сперми і це зниження пояснюється пошкодженням ДНК. Виявлений взаємозв'язок між патологічним метилюванням ДНК сперматозоїдів, аномальними параметрами сперми і чоловічим неплоддям [10, 11]. Ці дані свідчать про те, що пошкодження ДНК є важливим фактором чоловічого неплоддя.

Тестикулярні фактори відносяться до умов, коли сім'яники виробляють сперму малої кількості і/або поганої якості, незважаючи на адекватну підтримку гормональної системи. Це, ймовірно, спричиняє чоловіче неплоддя [12].

Отже, при хронічних запальних процесах у сечостатевих органах спостерігається зниження практично всіх показників функціональної активності сперматозоїдів і зростання концентрації лейкоцитів у спермі. Таким чином, порушення запліднювальної здатності сперматозоїдів є одним із можливих наслідків дисбалансу ряду показників досліджуваних еякулятів.

Література:

1. Воробець Д.З. Неплідність та еректильна дисфункція чоловіків: біохімічні та клінічні аспекти / Д.З. Воробець, Н.С. Кочешкова. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2008. – 204 с.
2. Aitken R.J. Redox regulation of human sperm function: from the physiological control of sperm capacitation to the etiology of infertility and DNA damage in the germ line / R.J. Aitken, Benjamin J.C. // *Antioxidants & Redox Signaling*. February 1. – 2011. – V.14, N 3. – P. 367–381.
3. Haidl G. Management strategies for male factor infertility / G. Haidl // *Drugs*. – 2002. – V. 62, N 12. – P. 1741–1753.
4. World Health Organization. WHO laboratory manual for the examination and processing of human semen. 5th ed. Geneva: World Health Organization Press. – 2010. – 215p.
5. Spontaneous variation of leukocytospermia in asymptomatic infertile males / J.E. Lackner, E. Lakovic, T. Waldhor [et al.] // *Fertil. Steril.* – 2008. – V. 90, N 5. – 1757–1760.

6. Барабой В.А. Биоантиоксидантная защита. Биоантиоксиданты, синтезируемые в организме / В.А. Барабой // Биоантиоксиданты. – К.: Книга плюс. – 2006. – С. 180–282.
7. Agarwal A. Role of reactive oxygen species in the pathophysiology of human reproduction / A. Agarwal, R.A. Saleh, M.A. Bedaiwy // Fertil. Steril. – 2003. – V.79. – P. 829–843.
8. Investigating ROS sources in male infertility: a common end for numerous pathways. G. Lavranos, M. Balla, A. Tzortzopoulou [et al.] // Reprod. Toxicol. – 2012. – V. 34. – P. 298–307.
9. The effects of male age on sperm analysis by motile sperm organelle morphology examination (MSOME) / L.F. Silva, J.B. Oliveira, C.G. Petersen [et al.] // Reprod. Biol. Endocrinol. – 2012. – V. 10. – P.19.
10. Aberrant sperm DNA methylation predicts male fertility status and embryo quality / K. I. Aston, P.J. Uren, T.G. Jenkins [et al.] // Fertility and Sterility. – 2015. – V. 104, N 6. – P. 1388–1397.
11. Epigenetics and its role in male infertility / R. Dada, M. Kumar, R. Jesudasan [et al.] // J. Assist. Reprod. Genet. – 2012. – V. 29. – P. 213–223.
12. Kupis Ł. Varicocele as a source of male infertility – current treatment techniques / Ł. Kupis, P.A. Dobroński, P. Radziszewski // Cent. European J. Urol. (Review). – 2015. – V. 68, N 3. – 365–370.

**Марія Кушинська, Лілія Одноріг
(Львів, Україна)**

ПОШИРЕННЯ ГІМЕНОЛЕПІДОЗУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) четверта частина населення Землі інфікована паразитами органів травлення. Паразитарні хвороби (паразитози) здійснюють негативний вплив на ріст і розвиток дитячого організму, ведуть до зниження працездатності у осіб старших вікових груп, завдають істотних медико-соціальних і економічних збитків. Відповідно до даних офіційної статистики, в Україні вносять до реєстру 400-600 тис випадків гельмінтозів щороку. В останні роки помітно погіршилась епідеміологічна ситуація по гельмінтозах, що обумовлено посиленням міграційних процесів як всередині країни, так і за її межами, погіршенням екологічних, соціально-економічних умов, зміною клімату, появою великої кількості бездомних собак. У зв'язку із глобалізацією інвазій все частіше реєструються екзотичні та нові інвазійні хвороби, що досі не були відомі [2]. В останні роки на тлі загального імунодефіциту населення відмічаються значні зміни в структурі паразитарних захворювань людини з переважанням зоонозних паразитозів [1].

Збудники гельмінтозів, що трапляються найчастіше, відносяться до двох типів червів: *Plathelminthes* (плоских), яких представлено двома класами – *Cestoidea* (стрічкові) і *Thematoda* (сисуни) та *Nemathelminthes* клас *Nematoda* (власне круглі черви).

Серед гельмінтозів, в залежності від циклу розвитку червів і шляхів поширення, виділяють три групи: контактні гельмінти, геогельмінти і біогельмінти.

Для контактних гельмінтів характерно виділення зрілих або майже зрілих яєць, які безпосередньо заражають людину. Шлях зараження відбувається через предмети побуту і брудні руки, які виконують роль факторів передачі, як, наприклад, при ентеробіозі і гіменолепідозі.

Збудники, які відносяться до групи геогельмінтів, характеризуються прямим циклом розвитку, без проміжних господарів. Паразити цієї групи виділяють незрілі яйця, які певну частину розвитку повинні пройти в ґрунті. Досягнувши інвазійної стадії, паразити потрапляють в організм людини при недотриманні санітарних правил вживання води, немитих овочів і фруктів. До цієї групи гельмінтів відноситься аскаридоз, трихоцефальоз.

Найбільш складний цикл розвитку у біогельмінтів. Їх збудники, покинувши організм людини, повинні пройти частину циклу розвитку у проміжному господарі (риби, молюски). І лише після цього вони здатні заразити здорову людину. Безпосереднє зараження від хворої людини неможливе, так як гельмінт потрапляє в організм здорової людини на іншій стадії розвитку. Життєвий цикл деяких видів біогельмінтів проходить із зміною до чотирьох господарів. Переносять яйця гельмінтів комахи, собаки і кішки. До біогельмінтів відносяться фасціольоз, опісторхоз, трихінельоз, гіменолепідоз пацючий.

Паразитарні хвороби проявляються широким спектром клінічних симптомів, які в ряді випадків подібні з ознаками хронічних захворювань органів травлення. Відсутність специфічної клінічної симптоматики, хронічний перебіг з відносно повільним порушенням функції різних органів, нерідко – латентний перебіг з субклінічними проявами хвороби маскують негативний ефект паразитарних захворювань і істотно ускладнюють їх діагностику [5].

Останніми роками в Україні частіше діагностуються інвазії, які раніше виявлялися рідко, серед таких захворювань поширений зоонозний гельмінтоз, гіменолепідоз пацючий, що викликається пацючим цїп'яком (*Hymenolepis diminuta*). Цїп'як пацючий є біогельмінтом. Випадки пацючого гіменолепідозу спостерігають повсюдно, але вкрай рідко. Облігатними дефінітивними хазяїнами є пацюки і миші, іноді інші гризуни, факультативними – собаки, мавпи, дуже рідко людина. У людей також трапляється гіменолепідоз, який спричиняє цїп'як карликовий (*Hymenolepis nana*) – контактний гельмінт. Життєвий цикл карликового цїп'яка характеризується послідовним розвитком личинкової та дорослої стадій в організмі людини. Таким чином,

людина для цього гельмінта є одночасно проміжним і основним хазяїном. Дорослі особини паразитують в тонкому кишечнику людини.– гіменолепідоз пацючий зумовлений пацючим ціп'яком (*Hymenolepis diminuta*).

Проведений нами аналіз статистичних звітів МОЗ України в Львівській області за 2013-2017 роки, щодо захворювань людей цестодозами вказує на те, що захворювання викликані стрічковими червами рідко поширені серед населення, але все ж таки існує в поодиноких випадках. В результаті аналізу статистичних даних серед обстежених людей за п'ять років не виявлено гіменолепідозу зумовленого карликовим ціп'яком. Серед населення у Львівській області рідко спостерігають зоонозний гіменолепідоз зумовлений пацючим ціп'яком (*Hymenolepis diminuta*). З таблиці видно, що гіменолепідоз пацючий зустрічається лише серед дітей.

Таблиця

Поширення гіменолепідозу і гіменолепідозу пацючого серед населення у Львівській області

Рік	<i>Hymenolepis nana</i>				<i>Hymenolepis diminuta</i>			
	Дитяче населення		Доросле населення		Дитяче населення		Доросле населення	
	Кількість обстежених	Кількість хворих	Кількість обстежених	Кількість хворих	Кількість обстежених	Кількість хворих	Кількість обстежених	Кількість хворих
2013	9213	0	4900	0	9213	4	4900	0
2014	8414	0	5523	0	8414	2	5523	0
2015	7591	0	3930	0	7591	0	3930	0
2016	7131	0	4431	0	7131	2	4431	0
2017	8942	0	4921	0	8942	1	4921	0

Найбільше хворих дітей було виявлено у 2013 році. У 2014 і 2016 роках – двоє дітей хворих на пацючий гіменолепідоз; у 2017 році – хвора одна дитина і у 2015 році не виявлено жодної дитини з даним захворюванням.

Пацючому ціп'яку характерна висока життєздатність, що дозволяє йому існувати практично в умовах будь-якого клімату, хоча оптимальним для нього є суха спека. Діаметр сколекса *Hymenolepis diminuta* 0,2-0,5 мм має чотири присоски і хоботок без гачків. Довжина гельмінта – 10-60 см. Стробіла ціп'яка пацючого складається з декількох сотень коротких і широких члеників. Розмір зрілих проглотид 0,7-4,0 мм. Кожен членик містить три округлих сім'яники. В середині членика розташована лопатева матка, позаду якої розташовується жовтняк. Пацючий ціп'як на відміну від карликового ціп'яка більший за розміром, на слабозрозумілому хоботку сколекса відсутні гачки, йому не характерна автоінвазія.

Зараження відбувається при випадковому ковтанні людиною комах чи їх личинок. У шлунково-кишковому тракті людини личинки перетворюються на статевозрілі особини, які локалізуються і викликають захворювання, чим спричиняють порушення роботи травного тракту і зниження імунітету. У тяжких випадках пацючого гіменолепідозу відбувається ентерит та порушення роботи нервової системи. Діагностику та лікування проводять за рахунок диференціальної діагностики та аналізу фекалій на наявність яєць паразита.

У зв'язку зі зростаючою кількістю паразитарних захворювань, із переважним ураженням дитячого населення, значною поширеністю, вираженим негативним впливом на організм людини, дана тема є надзвичайно актуальною. Результати проведених досліджень, свідчать про те, що проблема гіменолепідозу пацючого у Львівській області і загалом, по всій Україні поширена і обумовлена надзвичайною поширеністю пацюків, щурів, мишей і комах (тарганів, борошняних хрущаків тощо), які є переносниками паразита.

Література:

1. Бодня Е.И. Проблема паразитарных болезней в современных условиях // Сучасні інфекції: Наук.-практ. часопис. – 2009. – №1. – С. 4–11.
2. Бодня К.І., Марченко В.Г., Єфіменко Т.П., Холтобіна Л.В. Схема обстеження хворих на паразитоз за клінічними показниками в практиці сімейного лікаря. Методичні рекомендації. – Х.: ХМАПО, 2005. – 24 с.
3. Бронштейн А.М., Малышев Н.А. Гельминтозы человека. – М.: Изд-во АЛЕВ-В, 2006. – 112 с. 4. Кривоустов С.П., Щербинская Е.М., Логинова Е.А. и др. Гельминтозы в клинической педиатрии: вопросы диагностики, терапии, профилактики // На допомогу педіатру. – 2011. – №4 (31). – С. 71–75.
4. Виноград Н.О., Грицко Р.Ю. Паразитарні хвороби людини. Гельмінтози. – Львів: Армія України, 2004. – 189 с.
5. Сергієнко Е.И., Звягинцева Т.Д., Распространенные гельминтозы пищеварительного тракта человека // proGASTRO. – 2011. – №7 (153). – С.18-22.
6. Cardia D.F.F. Zoonotic helminthiasis transmitted by the inadequate consumption of fisher / D.F.F. Cardia, K.D.S. Bresciani // Veterinaria e Zootecnia. – 2012. – Vol. 19, N 1. – P. 755-765.
7. Marangi M, Zechini B, Fileti A, Quaranta G, Aceti A. Hymenolepis diminuta infection in a child living in the urban area of Rome, Italy. J Clin Microbiol. – 2003. – 41. – P. 3994-5.
8. Parker W, Perkins SE, Harker M, Muehlenbein MP. A prescription for clinical immunology: the pills are available and ready for testing. A review. Curr Med Res Opin. – 2012. – 28(7). – P. 1193-202.
9. Watwe S, Dardi CK. Hymenolepis diminuta in a child from rural area. Indian Journal of Pathology & Microbiology. – 2008. – 51(1). – P. 149-150.

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Інна Дєрябіна
(Кременчук, Україна)

ПОВТОРЮВАНІСТЬ ОСНОВНИХ ІНДЕКСІВ ЗВОЛОЖЕННЯ В М. ОДЕСА

Опади відносяться до важливої характеристики зволоження. На земній кулі річна кількість опадів дорівнює випаровуванню і становить 1130 мм. Вони є головним джерелом поновлення водних запасів і вологи у ґрунті.

Утворення і випадання опадів в Україні — наслідок складних макроциркуляційних процесів, що визначають тепло і вологообмін в атмосфері. Суть цих процесів полягає у перенесенні на значну відстань тепла і вологи з Атлантики і Середземного моря, а також розвитку під впливом циклонічної діяльності великомасштабних вертикальних рухів, що призводять до піднімання вологи у тропосфері.

Перенесення повітряних мас тісно пов'язане з циклонічною діяльністю. Основна кількість опадів випадає з фронтальних хмар. Зимом випадання їх найчастіше пов'язано з Середземноморськими циклонами, що переміщуються з Чорного моря у північному та північно-східному напрямках. Вплив Середземноморських циклонів відмічається майже на всій території країни. Більшість Атлантичних циклонів переміщуються північніше і рухаються за зональними траєкторіями із заходу на схід. Південні ділянки фронтів цих циклонів охоплюють всю Україну і зволожують її.

Влітку лише невелика частина опадів випадає у тилу циклонів безпосередньо з морських повітряних мас у вигляді так званих опадів конвективної нестійкості. Важливе значення мають опади із тропічного повітря. Останнє, переміщуючись з південного сходу через південну і південно-західну периферію антициклону, зволожується і, зустрічаючись з полярним повітрям, дає велику кількість опадів зливового характеру.

Певну роль у збільшенні літніх опадів має місцевий циклогенез. На східноєвропейській гілці полярного фронту виникають циклони, що супроводжуються випаданням опадів з континентального повітря.

Опади у різних районах України істотно відрізняються за кількістю, характером розподілу, річним ходом, інтенсивністю, тривалістю і т. ін. [1-5]

В сучасній кліматології для виявлення змін у середніх та екстремальних значеннях широко застосовують спеціальні кліматичні індекси. Найбільш поширеними та рекомендованими Всесвітньою програмою з дослідження клімату (The World Climate Research Programme WCRP) є 26 індексів, розроблених групою експертів ETCCDI (Expert Team on Climate Change Detection and Indices). Ще 35 індексів було запропоновано для Європи в проекті FP-6 Millennium (Європейський клімат останнього тисячоліття). В роботі були використані наступні індекси:

Індекс CDD (consecutive dry days) – максимальна тривалість посушливого періоду з опадами < 1мм.

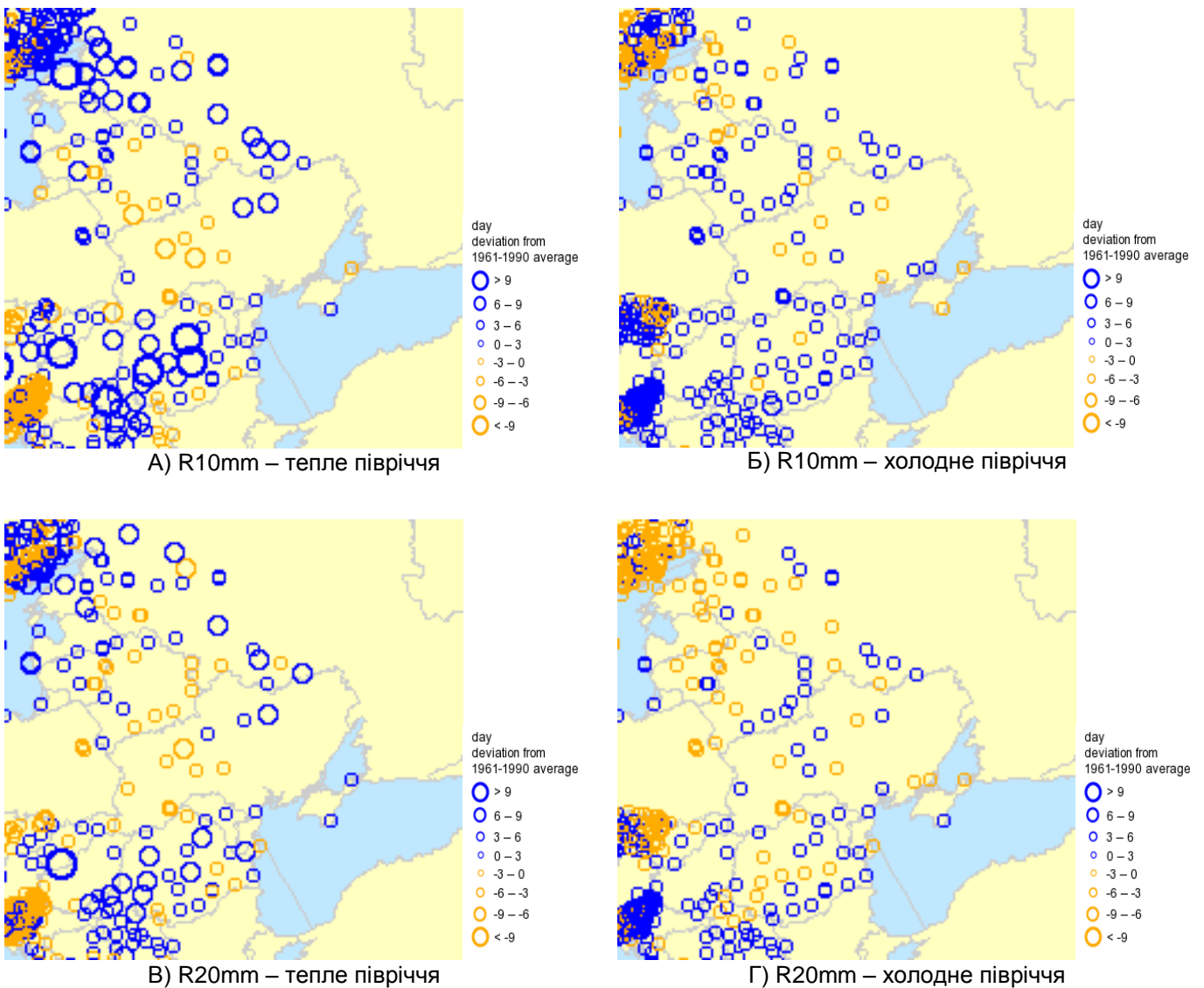
Індекс R10mm (heavy precipitation days) – кількість днів з опадами, більшими за 10 мм.

Індекс R20mm (very heavy precipitation days) – кількість днів з опадами, більшими за 20 мм.

Індекс PRCPTOT - загальна кількість опадів. [6-10]

В ході роботи було порівняно повторюваність індексів зволоження R10mm та R20mm за 2016 рік з кліматичною нормою (1961-1990pp) за теплий (квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень) та холодний (жовтень, листопад, грудень, січень, лютий, березень) сезон року окремо (рис. 1).

В результаті виявлено, що кількість днів з опадами більшими за 10мм та 20мм в 2016 році в місті Одеса порівняно з багаторічною нормою зросла від 3 до 6 днів, як в тепле так і в холодне півріччя. А на півдні Одеської області кількість днів з опадами, більшими за 20 мм збільшилася від 6 до 9 днів в тепле півріччя.

A) R10mm – тепле півріччя

Б) R10mm – холодне півріччя

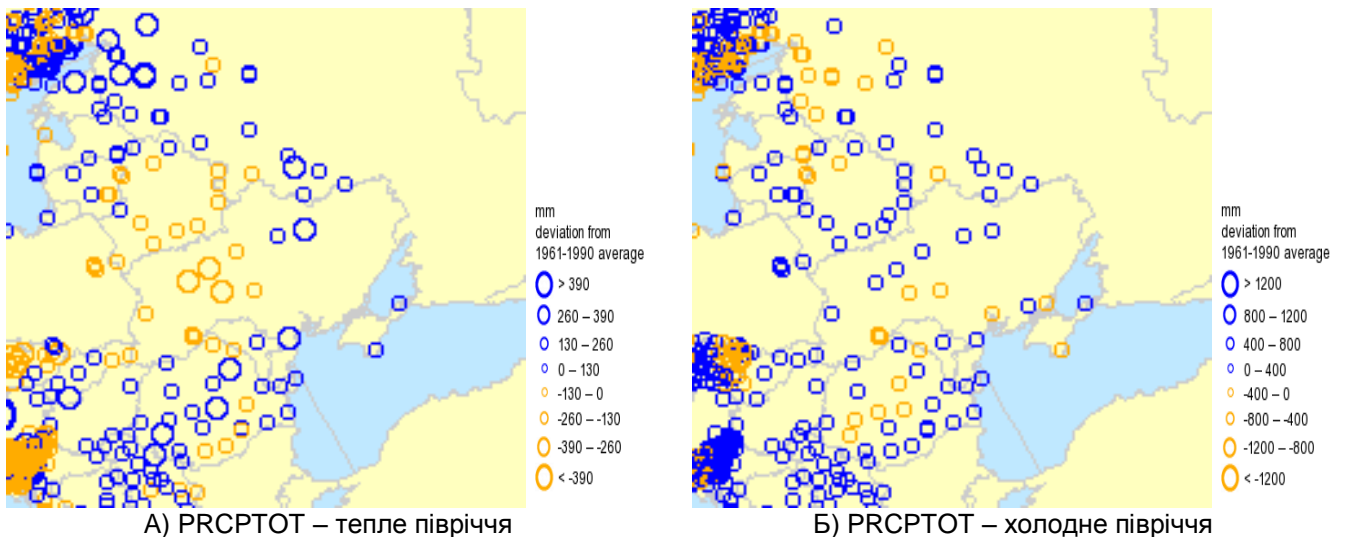
B) R20mm – тепле півріччя

Г) R20mm – холодне півріччя

Рис. 1. Відхилення індексів R10mm та R20mm від середнього показника 1961-1990 рр.[3]

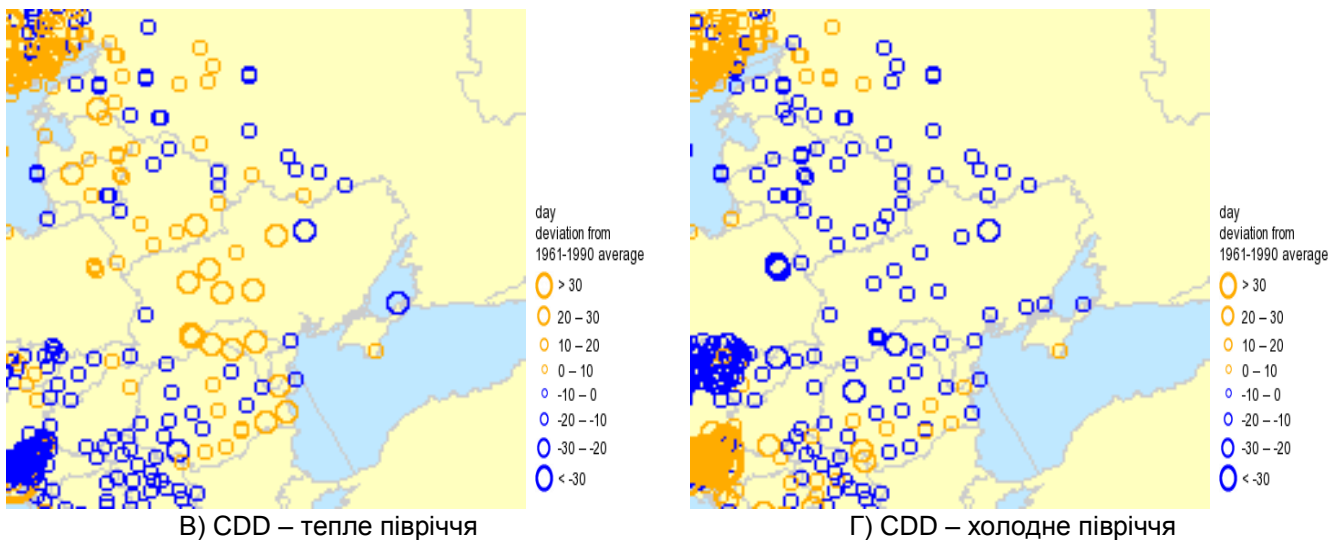
Загальна кількість опадів (індекс PRCPTOT) в 2016 році в місті Одеса порівняно з середнім показником 1961-1990рр. в тепле півріччя зросла на величину в межах 260-390 мм. А в холодне півріччя загальна кількість опадів порівняно з кліматичною нормою зменшилася на 400 мм.

Індекс CDD, що характеризує кількість днів з опадами, меншими за 1мм зменшився, як в тепле так і в холодне півріччя на 10 днів порівняно з багаторічними кліматичними даними.

A) PRCPTOT – тепле півріччя

Б) PRCPTOT – холодне півріччя

В) CDD – тепле півріччя

Г) CDD – холодне півріччя

Рис. 2. Відхилення індексів PRCPTOT та CDD від середнього показника 1961-1990 рр.[3]

ВИСНОВКИ

Опади відносяться до важливої характеристики зволоження. Річна сума опадів в Одесі за багаторічними кліматичними даними становить близько 400 мм. Але за останні 20 років ця сума зросла і вже в середньому складає 500мм, а максимум сягає і до 750 мм.

Збільшилася кількість екстремальних опадів, які по своїй кількості та інтенсивності досягають критерію стихійних.

За останнє десятиріччя кількість днів з опадами, більшими за 20мм. продовжує зростати.

Загальний тренд направлений в сторону збільшення кількості днів з опадами, більшими за 10 мм.

Зменшилася тривалість посушливих періодів.

В результаті виявлено, що кількість днів з опадами більшими за 10мм та 20мм в 2016 році в місті Одеса порівняно з багаторічною нормою зросла від 3 до 6 днів, як в тепле так і в холодне півріччя. А на півдні Одеської області кількість днів з опадами, більшими за 20мм збільшилася від 6 до 9 днів в тепле півріччя.

Загальна кількість опадів (індекс PRCPTOT) в 2016 році в місті Одеса порівняно з середнім показником 1961-1990рр. в тепле півріччя зросла на величину в межах 260-390мм. А в холодне півріччя загальна кількість опадів порівняно з кліматичною нормою зменшилася на 400мм.

Індекс CDD, що характеризує кількість днів з опадами, меншими за 1мм зменшився, к в тепле так і в холодне півріччя на 10 днів порівняно з багаторічними кліматичними даними.

Література:

1. Ефимов В. В., Губанова Е. В. Изменение климата Украины в XX веке / НАН Украины; Морской гидрофизический ин-т. — Препр. — Севастополь: МГИ НАНУ, 2003. — 42с.: ил. — Библиогр.: с. 18.
2. <http://yurii.ru/ref11/rl-1999043.php>
3. Климат Одессы. Под ред. Смекаловой Л.К., Швер Ц. А. – Ленинград Гидрометеоздат, 1986. – 174 с.
4. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського. - К.: Видавництво Раєвського, 2003. – 343 с.
5. Гребенюк Н. П. Характеристика повторюваності сильних злив на території України в умовах сучасних змін клімату // Український гідрометеорологічний інститут. - Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – К. – 2014. – Т.1(32).
6. Orłowsky B., Seneviratne, S.I. Global changes in extremes events: regional and seasonal dimension. In: Climatic Change, 2012, nr. 110, p.669-696. doi:10.1007/s10584-011-0122-9
7. WHO. Climate Change, the Global Health Community, and WHO. cited 2011.
8. <http://eca.knmi.nl/indicesextremes/indicesdictionary.php>
9. <http://www.who.int/mediacentre/news/statements/2008/s05/en/index.html> (visited 13.10. 2011)
10. Хохлов В.М., Бондаренко В.М., Латиш Л.Г. Просторовий розподіл аномалій опадів в Україні у 2011-2025 роках // Український гідрометеорологічний журнал. – 2009. – № 5. – С. 54-62.

Ольга Уманська
(Одеса, Україна)

АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНИХ ІНДЕКСІВ ПОГОДИ ДЛЯ М. ОДЕСА

Для виявлення та оцінки наявних змін клімату в кліматології традиційно використовувалися кліматологічні показники, представлені середньорічними, середньосезонними або середньомісячними

значеннями кліматологічних елементів – температури повітря, атмосферних опадів, швидкості і напрямку вітру та інших, що розраховуються з використанням даних спостережень на опорній метеорологічній мережі. Аналіз багаторічної динаміки таких показників є основою виявлення змін клімату та їх оцінки в звітах Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), що з 1988 року функціонує під егідою Всесвітньої метеорологічної організації та Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (UNEP), в Щорічних заявах Всесвітньої метеорологічної організації про стан глобального клімату. В кінці минулого – на початку нинішнього століття на додаток до звичних кліматичних показників (середнім річним сезонним значенням основних кліматичних елементів) була розроблена система кількісних показників для моніторингу, аналізу та оцінки зміни екстремальних кліматичних показників, заснованих на добових даних метеорологічних спостережень, які отримали назву «екстремальні індекси». Запропонована система екстремальних індексів дозволяє дати детальніший аналіз і оцінку змін клімату, розкрити «внутрішню» структуру цих змін. Експертною групою з виявлення змін клімату і кліматичним індексам проекту Програми по мінливості і передбачуваності клімату (CLIVAR), що розробляється під егідою Комісії з кліматології (CCI) і Всесвітньої програми дослідження клімату (WCRP) Всесвітньої метеорологічної організації розроблений базовий набір з 27 екстремальних індексів, що включає показники термічного режиму і режиму зволоження. В даний час кількість індексів значно збільшилася і вони включають показники, що характеризують і інші елементи клімату. На сайті Проекту Європейської оцінки клімату та кліматичних даних (European Climate Assessment & Data - ECA & D) наводиться характеристика 75 «екстремальних» індексів, що включають крім 27 базових ще 49 індексів, розроблених спеціально для Європи. У число цих індексів крім показників, що характеризують термічний режим і режим зволоження, входять також показники, що характеризують сонячну радіацію, атмосферний тиск, хмарність та деякі інші елементи клімату. У зв'язку з істотним збільшенням кількості індексів, включення до їх складу не тільки екстремальних показників клімату, доцільно називати їх «кліматичними індексами» або «індексами зміни клімату».

Кліматичні індекси, що використовуються в даний час можна звести до наступних чотирьох груп:

- абсолютні індекси – максимальні і мінімальні за місяць, сезон або рік значення кліматичного елемента (наприклад, найбільший добовий максимум температури повітря, абсолютний мінімум температури повітря, сума атмосферних опадів і т. п.) в межах року, сезону або місяця;

- середні індекси – середні місячні, сезонні або річні значення від самого початку «Екстремальних» кліматичних елементів (зокрема, середнього добового максимуму або мінімуму температури). Однак, до цієї групи слід віднести і середні за період спостережень значення деяких традиційних в кліматології показників, таких, наприклад, як «середня середньодобова температура», що являє собою, по суті, середньомісячну, середньосезонну або середньорічну температуру повітря за весь період спостережень або якусь його частину;

- порогові індекси – кількість днів або тривалість безперервного періоду (виражена в добі), протягом яких значення кліматологічного показника вище або нижче встановленого порогового значення;

- комплексні індекси, що розраховуються з використанням двох або більше кліматичних показників, в тому числі з використанням індексів перших трьох груп. Як класичні приклади можна привести кількість сухих і одночасно теплих днів, кількість вологих і одночасно холодних днів і т. п. Існують комплексні індекси, які визначаються за досить складними алгоритмами.

В останні роки кліматичні індекси широко використовуються для оцінки як глобальних, так і регіональних змін клімату. Зокрема, з використанням даного підходу виконані дослідження з оцінки змін клімату Європи, Карибського регіону, Австралії, Канади, Іспанії, Португалії, Сербії та інших регіонів. Є досвід проведення таких досліджень і в Україні – стосовно до території Луганської області. В одній з останніх публікацій про зміни термічного режиму України крім середньорічної і середньомісячної температури повітря аналізуються середня максимальна і середня мінімальна місячна і річна температури, а також абсолютний максимум і абсолютний мінімум температури повітря, тобто показники термічного режиму приземного повітря, що відносяться до середніх і абсолютних кліматичних індексів по наведеній вище класифікації. Однак ті кліматичні індекси, які мають відношення до температури повітря і використовуються в даний час в світовій практиці значно різноманітніші – зокрема, з 27 «екстремальних» індексів базового набору температурними є 16.

В даній роботі проаналізовано комплексні індекси, що характеризують термічний режим та режим зволоження: WD - кількість «теплих» і одночасно «сухих» днів, тобто днів з середньодобовою температурою повітря, що перевищує її 75%-ву процентиль, і одночасно з добовими сумами опадів, меншими їх 25% -ї процентилі, за аналізований період j, днів. WW - кількість «теплих» і одночасно «вологих» днів, тобто кількість «теплих» днів з добовими сумами опадів, що перевищують їх 75% -ву процентиль, за аналізований період j, днів [1].

Найчастіше для території України вологі та теплі дні виникають при першому типі циркуляції, коли її територію займає південна периферія улоговини циклону над Скандинавією. Така синоптична ситуація сприяє виносу західними потоками теплого та вологого повітря з Атлантики (рис.1А).

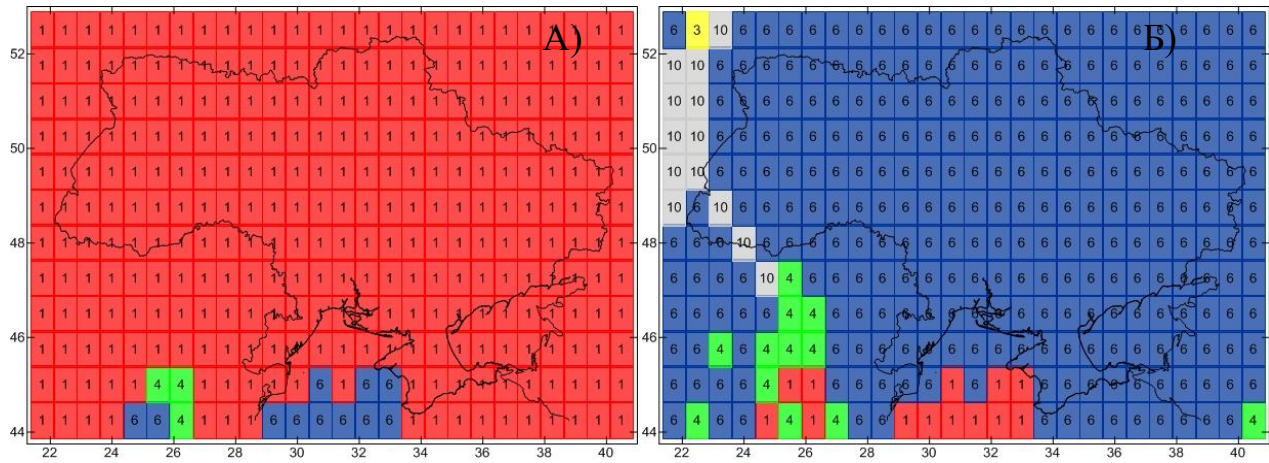

Рис.1. Перший(А) та другий (Б) за повторюваністю тип циркуляції для індексу WW

При шостому типі циркуляції Україна знаходиться на південно-східній периферії відрог Сибірського антициклону. Спостерігається винос теплого повітря з країн близького Сходу, яке проходячи через Чорне та Азовське моря зволожується. Даний тип циркуляції є другим за повторюваністю виникнення індексу WW (рис. 1 Б)

Найчастіше «теплі» та «сухі» дні виникають при першому типі атмосферної циркуляції (рис. 2А).

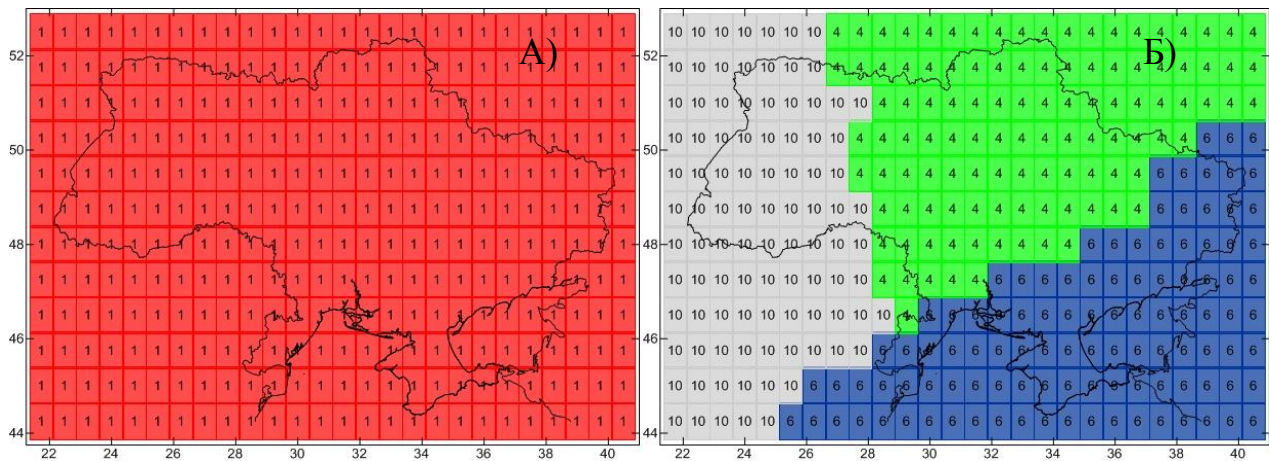

Рис.2. Перший (А) та другий (Б) за повторюваністю тип циркуляції для індексу WD

Другими за повторюваністю типами циркуляції, які визначають появу «тепліх» та «сухіх» днів є четвертий тип, який займає територію центральної України(рис.2Б). Дана територія знаходиться в антициклональному полі, під впливом західних потоків, які переносять тепле повітря з Атлантики, що проходячи через континент висушується. Західна Україна під впливом десятого типу циркуляції – західна периферія антициклону, коли південні потоки виносять на дану територію сухе та тепле повітря з Азії. Південно-східна Україна під впливом шостого типу циркуляції – південно-західна периферія антициклону, коли потоки теплого та сухого повітря поступають сюди з Кавказу.

Література:

1. <http://eca.knmi.nl/indicesextremes/indicesdictionary.php>
2. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Climate Change 2001: Third Assessment Report (Volume I). Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
3. Neves, G.Z.F.; Gallardo, N.P.; Vecchia, F.A.S. A Short Critical History on the Development of Meteorology and Climatology. Climate 2017, 5, 23.
4. Huth, R.: An intercomparison of computer-assisted circulation classification methods, Int. J. Climatol., 16, 893–922, 1996.
5. Kyselý, J. and Huth, R.: Changes in atmospheric circulation over Europe detected by objective and subjective methods, Theor. Appl. Climatol., 85, 19–36, doi:10.1007/s00704-005-0164-x, 2006.
6. James, P.M., 2007. An objective classification method for Hess and Brezowsky Grosswetterlagen over Europe. Theor. Appl. Climatol. 88, 17–42.
7. Kučerová M., Beck C., Philipp A. and Huth R., 2017. Trends in frequency and persistence of atmospheric circulation types over Europe derived from a multitude of classifications. International Journal of Climatology, 37(5), 2502-2521

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Юлія Анашкіна
(Покровськ, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У статті розглянуто удосконалення управління роботи кадрової служби органів державної влади та питання її вдосконалення у світлі модернізації системи публічної служби. Виявлення основних проблем діючої системи управління людськими ресурсами. Визначено перспективи реформування системи управління кадрами територіальних органів державної влади.

Ключові слова: кадрова служба, кадрові технології, органи державної влади, управління людські ресурси, служба управління персоналом.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Недостатній рівень застосування сучасних технологій управління людськими ресурсами в органах державного управління призвели до низки проблем інституту державної служби, таких як низька мотивація праці державних службовців, відсутність результативних планів кар'єри, неефективність проведення оцінювання, програм професійного розвитку та ін. Реформування системи державної служби повинно проходити шляхом впровадження цілісної та ефективної системи управління персоналом, зокрема організаційних підходів до управління державною службою.

Відбір кадрів в територіальні органи державної влади є багаторічним налагодженим механізмом, закріпленим на законодавчому рівні, але сучасне законодавство України щоразу встановлює нові вимоги до цієї процедури. Ще недавно кадрові служби стикалися з проблемою реалізації на практиці нових механізмів здійснення перевірок кандидатів на посади у зв'язку зі змінами в законодавстві про прийняття ЗУ «Про очищення влади» та набрання чинності нового ЗУ «Про запобігання корупції», а вже сьогодні зміни в законодавстві (постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 року № 246 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби») вимагають на теперішній час від служби управління персоналом якнайшвидшої адаптації нових механізмів здійснення проведення конкурсу на зайняття вакантних посад державного службовця.

Мета статті - є аналіз діяльності служби управління персоналом органу територіальної державної влади в Україні та розробка перспектив їх подальшого удосконалення.

Виходячи з мети статті постає необхідність досягнення та вирішення наступних завдань: необхідність досягнення та вирішення служби управління територіального органу державної влади питання прийняття на роботу кандидатів на посади державних службовців; проаналізувати та визначити законодавчу базу діяльності служби управління органів влади; запропонувати шляхи підвищення ефективності діяльності кадрових служб державних органів влади.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні відбувається масштабне реформування територіальної організації влади, інститутів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Добір персоналу є початковим, а тому одним з найважливіших етапів процесу управління персоналом; від вдалості та успішності цього процесу значною мірою залежить, хто буде відібраний для роботи в територіальні органи державної влади. Управління персоналом являє собою частину стратегії державного органу, що включає цілеспрямоване комплексне забезпечення організації необхідним складом персоналу та створення сприятливих соціально - психологічних умов для його продуктивної діяльності. Органи державної влади з питань кадрової роботи здійснюють свою діяльність відповідно до Законів України «Про державну службу».

Система управління персоналом державної служби включає такі компоненти: організаційну структуру управління персоналом державної служби; систему роботи з персоналом державної служби, нормативно-правову базу управління персоналом; інформаційно-методичне забезпечення системи управління персоналом, технології управління персоналом та методи управління персоналом державної служби [1, с. 109].

Управління персоналом здійснюється на підставі основоположних принципів, тобто основних, вихідних положень, що визначають головний зміст наукової і практичної діяльності в цій сфері, включаючи побудову системи управління персоналом, механізми її функціонування, організаційну культуру [2, с. 285].

Проходження служби в територіальних органах державної служби відбувається згідно з чіткими приписами законодавства. Прийняття на посади осіб державної служби здійснюється відповідно до Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 [4] та Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців, затвердженого Наказом Головного управління державної служби України 08.07.2011 № 164 (зі змінами [від 27.04.2015](#) № 87) та положення [3], на підставі яких розробляються індивідуальні порядки та положення.

У своїй діяльності з кадрової роботи органи влади керуються Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами та розпорядженнями Президента України, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України, рішеннями місцевих органів державної

влади та органів місцевого самоврядування, відповідними наказами та рекомендаціями Національного агентства України з питань державної служби, Міністерства соціальної політики України, Міністерства юстиції України, Пенсійного фонду України, іншими нормативними актами. Так, Відповідно до Типового положення про кадрову службу органу виконавчої влади, основними завданнями кадрової служби є [5]: реалізація державної політики у сфері державної служби та з питань кадрової роботи; здійснення аналітичної та організаційної роботи з кадрового менеджменту задоволення потреби в кваліфікованих кадрах та їх ефективне використання; прогнозування розвитку персоналу, заохочення працівників до службової кар'єри, забезпечення їх безперервного навчання; документальне оформлення проходження державної служби та трудових відносин.

На сьогодні діяльність кадрових служб органів влади треба сказати не повністю відповідає сучасним вимогам, з них можна виділити проблеми реалізації державної кадрової політики, зокрема:

- послаблення контролю та вимогливості до управлінських кадрів; відставання розвитку правового забезпечення боротьби зі зловживаннями працівників апарату державного управління;
- низький рівень мотивації та соціального захисту державних службовців;
- недостатній рівень організаційної культури;
- застарілі технології та механізми реалізації державної кадрової політики, недостатній рівень їх теоретичної розробки в науковій літературі;
- відсутність цілісної системи управління персоналом, що передбачає визначальну та стратегічну ролі працівників кадрових служб у керуванні людськими ресурсами на державній службі [7, с. 28].

В цих умовах складно вести мову про наявність системи управління персоналом державної служби, яка забезпечує не тільки підбір, а й професійний розвиток персоналу на основі сучасних методик оцінки кадрів та планування кар'єрного зростання державних службовців, найбільш ефективно використання їх професійних та особистісних здатностей та можливостей [6, с. 297].

Роль працівників кадрових служб державного органу значною мірою обмежується документальним забезпеченням визначення потреби в кадрах, планування кадрового забезпечення і руху кадрів; організація підбору, розміщення і виховання персоналу; дослідження і аналіз ділових, професійних і особистих якостей працівників підприємства; організація діловодства з роботи з персоналом; оцінка і атестація персоналу підприємства; організація навчання і підвищення кваліфікації персоналу; формування кадрового резерву, підготовка керівних кадрів і управління просуванням за службою; поліпшення умов роботи і рішення соціальних питань.

Держава має потребу в молодих, кваліфікованих, справжніх спеціалістів, для створення необхідних умов для того, щоб кадри змогли успішно працювати, причому вони повинні відбиратися на конкурсних засадах, навчатися у університеті або інституті за спеціальністю відповідно посади на яку претендують, збагачувати свій досвід роботи, завдяки курсам з підвищення кваліфікації або обміном з досвіду роботи з колегами інших державних установ.

Таким чином потрібно створити механізм вирощення чиновників нової генерації. На державну службу в органах державної влади необхідно залучати осіб, які ніколи не брали участь у проектах, які бажають розвивати свою країну, область, район та які не мріють про власні користи чи прибуток. Тому корінні зміни в органах влади, її кадровому забезпеченні є умовою для початку глибоких соціально-економічних перетворень в країні.

Для досягнення позитивного результату у удосконаленні якісного кадрового забезпечення системи державної служби державна кадрова політика має бути:

- реалістичною, що враховує потреби суспільства в кадрах, послідовність і етапність вирішення стратегічних завдань, на залучення до служби професійно підготовлених осіб, ініціативних та з мотиваціями;
- демократичною щодо цілей, соціальної бази та механізмів вирішення кадрових проблем;
- спрямованою на формування в кожному державному службовці людяності, чесності, впевненості у правоті та громадянської відповідальності за доручену справу та особисту поведінку;
- правовою, що здійснюється в межах і на основі закону, що створює правові гарантії об'єктивного та справедливого вирішення кадрових питань.

Виходячи з вище викладеного, шляхами удосконалення державної кадрової служби управління може стати:

- налагодження конструктивної взаємодії державних службовців на їх організаційну ідентифікацію;
- узгодження посадових повноважень державного службовця з його правами та обов'язками під час перебування на посаді;
- посилення правових гарантій, матеріальної і моральної захищеності державних службовців щодо виконання своїх професійних обов'язків;
- створення чіткого механізму відповідальності державних службовців, шляхом їх інформування про цілі і завдання установ, організацій, в яких вони працюють, та оцінки виконуваної ними роботи;
- перегляд і вдосконалення розподілу посадових обов'язків з метою подолання дублювання повноважень;
- налагодження відкритого добору кадрів шляхом створення всеукраїнської бази даних про наявність вакантних посад в органах територіальної державної влади.

Висновок. Для успішного формування та реалізації будь-яких елементів людського потенціалу потрібні, насамперед, правильно підібрані кадри, якісне їх навчання, організаційна культура, тісне співробітництво, можливості для проявлення ініціативи, база знань, матеріальне та матеріальне стимулювання.

Важливу роль в забезпеченні удосконалення системи управління кадрами територіальних органів державної влади відіграє їх кадрове забезпечення. Питання кадрового забезпечення органів державної влади необхідно вирішувати комплексно, тому що декілька напрямків не призведуть до якісних, очікуваних змін. Впровадження таких шляхів удосконалення державної служби, як налагодження, узгодження посадових повноважень, створення чіткого механізму розподілу посадових обов'язків та налагодження відкритого добору кадрів буде вагомим елементом формування прозорої влади, однак шляхи їх реалізації не повинні створювати перепони в формуванні удосконалення управління кадрами в цілому. Тільки системний підхід до управління кадрами дозволить в державній службі ефективно забезпечити потреби управління кадрами.

Література:

1. Воронкова В. Менеджмент у державних організаціях / В. Воронкова. – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 109 с.
2. Державне управління: навч. посібн. / А. Мельник, О. Оболенський, А. Расіна та ін.; за ред. А. Мельника. – К.: Знання-Прес, 2009. – 285 с.
3. Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців, Наказ Головного управління державної служби України 08.07.2011 № 164 (зі змінами від 27.04.2015 № 87) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon0.rada.gov.ua
4. Кульжамбекова А. Кадровая служба государственного органа в концепции новой модели государственной службы Республики Казахстан / А. Кульжамбекова / Актуальні проблеми економіки №6 (144), 2013. – 592 с.
5. Про затвердження Типового положення про кадрову службу органу виконавчої влади / Постанова Кабінету Міністрів України №912 від 2 серпня 1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.
6. Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби, постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2016 р. № 246 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon3.rada.gov.ua
7. Осійчук М. С. Модернізація кадрових служб як основа вдосконалення державного управління / М. С. Осійчук // Вісник державної служби України. – 2008. – № 3. – С. 27–33.

Юлія Анашкіна
(Покровськ, Україна)

АНТИКОРУПЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

Обмеження права – це здійснюване відповідно до передбачених законодавством підстав і в установленому порядку звуження його обсягу [1, с. 46]. Обмеження прав громадян також визначають як такі, що вводяться у суворо визначених цілях закріплені в нормативно-правових актах юридичні заходи, спрямовані на встановлення перешкод для реалізації громадянами тих чи інших прав та такі, що забезпечують дотримання необхідного балансу інтересів особистості, суспільства і держави [2, с. 46]. М.М. Утяшев указує, що обмеження прав людини – це легітимна діяльність держави, спрямована на виконання її охоронної функції щодо введення певних меж у здійсненні прав і свобод з метою захисту конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони держави і безпеки країни [3, с. 113].

З урахуванням цього, антикорупційні обмеження державних службовців, на нашу думку, можна визначити як встановлення законодавчих меж при реалізації окремих суб'єктивних прав державних службовців, що здійснюється з метою протидії корупції, а в довгостроковій перспективі – належного функціонування держави та інститутів громадянського суспільства, додержання прав і свобод людини і громадянина.

Слід підкреслити, що необхідність антикорупційних обмежень прав і свобод військовослужбовців обумовлюється низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів, які потребують визначення. Разом з цим, в літературі цьому питанню ще не приділялася належна увага. Вважаємо, що фактором антикорупційних обмежень державних службовців є сукупність об'єктивних та суб'єктивних обставин, які спричиняють необхідність встановлення законодавчих меж реалізації такого роду прав і свобод з метою досягнення цілей обмеження. На нашу думку, такими факторами є: правовий, економічний, політичний, службовий.

Правовий фактор знаходить своє вираження в тому, що положення, які обмежують певні права, є необхідними в будь-якому суспільстві і державі, так як без них використання прав може призвести до анархії та свавілля [4, с. 17]. Схожої думки притримувався і В.А. Патюлін, який вказував на те, що здійснення прав має свої встановлені законом межі, за якими свобода, якщо нею зловживають, перетворюється в антисоціальне діяння [5, с. 25].

Важливим правовим аспектом антикорупційних обмежень є власне визначення поняття корупції для встановлення чітких правових меж розуміння цього явища. На сьогодні питання визначення категорії корупції є відносно вирішеним, проте підходів вчених до визначення цього явища все ще багато.

Корупція – слово латинського походження, що означає псувати, завдавати шкоди, руйнувати, викривляти, фальсифікувати, а в найуживанішому варіанті – використання особою повноважень, наданих їй державою, з метою власного збагачення або на користь третіх осіб [6, с. 7].

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає кілька визначень поняття «корупція», а саме:

– корупція – це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг та інших переваг;

– корупція – це пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення;

– корупція – підкупність, продажність урядовців і громадських діячів [7, с. 624].

О. Є. Панфілов, здійснивши ґрунтовний аналіз існуючих підходів до визначення поняття корупції, дійшов висновку, що за широтою охоплення тих явищ, діянь, соціальних зв'язків, які включаються до поняття «корупція» різними вченими, виокремлено такі точки зору на це явище: а) корупція – це злочинне діяння, в основному хабарництво; б) корупція – це незаконне використання державної посади для отримання особистої вигоди; в) корупція – це систематична протиправна діяльність, спрямована на використання службового становища в особистих цілях; г) корупція – це елемент організованої злочинності; д) корупція – це соціальне явище, яке пов'язано або проявляється у зловживанні владою (службовим становищем) в особистих корисливих інтересах чи в інтересах близьких осіб [8, с. 7].

На законодавчому рівні поняття корупції було закріплене у Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700-VII, відповідно до статті 1 якого, корупція – це використання суб'єктом, на якого поширюється дія цього Закону, наданих йому службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди відповідній особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Як свідчить назва Закону, яка містить слово «запобігання», пріоритетним стане саме превентивний підхід до подолання корупції, який істотно відрізняється від підходу, який мав місце раніше і полягав у репресивному характері законодавства, у першу чергу, кримінального. При цьому, основна увага приділялася питанням відповідальності за корупційні правопорушення, на сьогодні ж найважливішим напрямом протидії корупції, у тому числі і з адміністративно-правових позицій, є запобігання їй. Важливість і правильність обраної стратегії підкріплюється давно обговорюваних в наукових колах значимістю саме попередження корупційних проявів [9, с. 15]. Однак запропоновані в Законі заходи ще не дали особливо відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції, оскільки ситуація з корупцією в нашій країні істотно ускладнена: корупція стала системним елементом управління державою і суспільства, її негативний вплив на політику, економіку, соціальну сферу набув постійного характеру [10, с. 23]. Варто враховувати, що корупція – це не тільки власне юридичне діяння, а ще й соціально-психологічне та економічне. А тому здійснювати запобігання виключно юридичними методами без врахування особливостей українського менталітету (мова йде про те, що вчинення корупційного діяння є вигідним не тільки отримувачу відповідних благ, а й тому, хто їх надає, це, у свою чергу, полегшує «вирішення питання» надавачу незаконних благ та сприяє збагаченню отримувача), а також складної економічної ситуації, неможливо.

Таким чином, такого роду обмеження об'єктивно пов'язані з необхідністю підтримання належного рівня службових відносин, реалізацією цілей і завдань державної служби.

Література:

1. Принципы, пределы, основания ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Государство и право. 1998. № 7. С. 20-42.
2. Опалева С.А. О критериях и принципах допустимого ограничения прав граждан. Вестник Московского университета МВД России. № 1. 2005. С. 46-49.
3. Утяшев М.М. К вопросу об ограничении прав человека // Правовая политика и правовая жизнь. 2005. № 1. С. 105-114.
4. Амелистов Э.М., Клинова Е.М., Шахуняц Е.А. Международная защита прав человека и их нарушения в капиталистических странах: Научно-аналитический обзор. М., 1981. 173 с.
5. Патюлин В.А. Политические права и свободы граждан СССР. Социализм и личность. М., 1979. 275 с.
6. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / Керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. К.: ВТФ Перун, 2003. 1440 с.
8. Панфілов О. Є. Адміністративна відповідальність за корупційні правопорушення в Україні. Автореф. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 24 с.

9. Кухарук А.В. Запобігання і протидія корупції в Україні: нові акценти та роль Міністерства юстиції України. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 1. С. 14-23. 1
10. Волженкин Б.В. Коррупция. фер. Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе. СПб., 1998. 190 с.

Ірина Ольховик
(Покровськ, Україна)

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖПРАЦІ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ У СПІВПРАЦІ З ЇЇ СОЦІАЛЬНИМИ ПАРТНЕРАМИ

Стаття 5 Кодексу законів про працю України наголошує, що держава гарантує громадянам працездатного віку, які є мешканцями України і постійно тут проживають, на допомогу державних установ, державної служби зайнятості, її всебічне сприяння у одержанні бажаної сфери діяльності, працевлаштуванні відповідно до інтересів та професійних якостей на безкоштовних умовах. Державні служби зайнятості співпрацюють з підприємствами, організаціями у сприянні щодо влаштування осіб, які знаходяться на обліку у центрах зайнятості. Безробітні мають право на безкоштовне навчання у отриманні нових професій відповідно до їх потреб, перепідготовку з виплатою стипендії. Також ст. 5 Кодексу законів про працю України гарантує право на захист трудових прав, а саме: захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи [1].

Наразі дуже гостро стоїть питання незадекларованої праці, виявлення випадків праці без оформлення трудових відносин. Цією проблемою опікується Головне управління Держпраці у Донецькій області (далі – Головдержпраці), яке стоїть на сторожі прав та свобод громадян на гідну прав сфері зайнятості та керується принципом співпраці для досягнення спільних результатів. Головдержпраці має співпрацювати з іншими органами такими як Пенсійний фонд України (далі – ПФУ), Державна фіскальна служба України (далі – ДФС), Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування законодавства України на випадок безробіття.

У рамках тісної співпраці Головдержпрацею заключаються договори на співробітництво. Так, останнім часом дуже плінно співпрацює Держпраця та центри зайнятості, оскільки мають однакову мету – сприяти легальній праці.

Так, 7 липня 2018 року було підписано меморандум між Донецькою обласною службою зайнятості та Головдержпраці. Основною метою цього Меморандуму є поєднання зусиль та втілення ефективних форм співпраці, сприяння обміну інформацією, надання методичної допомоги, інформування роботодавців, працівників та незайнятого населення з питань додержання законодавства про працю, зайнятості населення та загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, формування сприятливого середовища, реалізація ефективної державної політики у сфері зайнятості населення [2].

Головдержпраці на різних рівнях влади проводяться наради, семінари з запрошенням представників Міністерства соціальної політики України, Пенсійного фонду, ДФС. Основна тема обговорень – це тінізація заробітної плати, праця без оформлення трудових відносин відповідно до Кодексу законів про працю України, складності при проведенні сумісних перевірок інспекторами праці з органами місцевої влади, подолання незадекларованої праці в Україні, визначення дієвих механізмів з виявлення неоформлених працівників та впровадження ризик-орієнтованого та аналітичного підходу у здійсненні інспекційних відвідувань інспекторами праці Головдержпраці та органів місцевого самоврядування.

Органи ДФС, ПФУ та Державна статистика щомісяця аналізують інформацію з державних реєстрів та повідомляють Держпраці про ймовірні порушення. До зони ризику і контролю потрапляють роботодавці, які використовують працю фізичних осіб на умовах цивільно-правових договорів, переукладають їх упродовж року. Якщо на підприємстві понад 30% осіб працюють за договорами цивільно-правового характеру, чекайте на інспектування. Завдання інспектора – з'ясувати, чи не підмінено трудовий договір договором підряду, тобто чи не наявні приховані трудові відносини.

Норму про здійснення обміну інформацією між Держпраці, ПФУ та ДФС містить ст. 17 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 08.07.2010 р. № 2464-VI.

ПФУ на виконання цієї норми підготував проект порядку обміну інформацією, який поки що не затверджений. Однак у п. 5 Порядку № 295 Постанови Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 р. проведення держконтролю визначили, у яких саме випадках і яку саме інформацію повинні надавати зазначені вище органи (таблиця 1).

Таблиця 1.

Обмін інформацією між Головдержпраці, Держстатом, ПФУ і ДФС.

Орган, який надає інформацію Держпраці	Інформація надається про такі випадки:	Джерело інформації
Держстат та його територіальні органи	Наявність заборгованості з виплати заробітної плати	Дані про заборгованість містить форма № 1-ПВ
ДФС та її територіальні органи	Невідповідність кількості працівників роботодавця обсягам виробництва (виконаних робіт, наданих послуг) до середніх показників за відповідним видом економічної діяльності	Дані про кількість працівників містить форма № 1ДФ і форма № Д4
	Факти порушення законодавства про працю, виявлені під час здійснення контрольних повноважень	Фактичні перевірки (але яким чином податківці можуть виявити такі порушення)
	Факти провадження господарської діяльності без державної реєстрації в порядку, установленому законом	Фактичні перевірки суб'єктів господарювання, інформація інших держорганів
	Роботодавці мають заборгованість зі сплати ЄСВ у розмірі, що перевищує мінімальний страховий внесок за кожного працівника	Відомості з форми № Д4 (зокрема, таблиця 6)
ПФУ та його територіальні органи	Роботодавці нараховують зарплату менше мінімальної	Дані таблиці 6 форми № Д4
	Роботодавці, у яких стосовно працівників відсутнє повідомлення про прийняття на роботу	Дані таблиці 5 форми № Д4 (реквізит 11), Повідомлення про прийняття на роботу
	У роботодавців протягом місяця кількість працівників, які працюють на умовах неповного робочого часу, збільшилася на 20% і більше	Дані таблиці 6 форми № Д4 (реквізит 24)
	Працівники виконують роботи (надають послуги) за цивільно-правовими договорами в одного роботодавця понад рік	Дані таблиці 5 форми № Д4 (реквізит 11)
	Роботодавці, які не нараховували працівникам зарплату у звітному місяці (відпустки без збереження зарплати без дотримання вимог КЗпП та Закону України «Про відпустки» від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР)	Відсутні дані в реквізитах 17 і 18 таблиці 6 форми № Д4, наявність даних у реквізиті 14
	Роботодавці, у яких 30% і більше працівників працюють на умовах цивільно-правових договорів	Дані заголовної частини таблиці 1, таблиць 5 і 6 форми № Д4
	Роботодавці із чисельністю 20 і більше працівників, у яких протягом місяця відбулося скорочення працівників на 10% і більше	Дані заголовної частини таблиці 1 форми № Д4

Все більш розвинутої уваги приділяється важливості легальної праці для того, щоб країна успішно реалізовувала політику у сфері соціальної політики держави. Наразі створюються всебічні інструменти, необхідні законодавчі акти та методичні документи для здійснення спільної діяльності органів Головдержпраці, ДФС та ПФУ щодо ефективної роботи у виявленні незадекларованої праці.

Упродовж січня-вересня 2018 року головними державними інспекторами управління з питань праці проведено 203 інспекційних відвідувань щодо дотримання законодавства про працю, у 183 випадках встановлені порушення, що складає 90%. З цього числа у 107 інспекційних відвідуваннях виявлено 1052 працівника, які були допущені до роботи без належного оформлення трудових відносин, 51 працівник виконували роботи на підставі цивільно-правових договорів, що мали ознаки трудових. [3]

Основним проблемними питаннями у звіті Головдержпраці залишаються факти несвоєчасної або не у повному обсязі виплаченої заробітної плати. Тож, протягом січня-вересня 2018 року проведено 30 інспекційних відвідувань підприємств боржників, що мали заборгованість із виплати заробітної плати у сумі 154 млн. 243,19 тис. гривень. На вимоги державних інспекторів з питань праці підприємства – боржники склали та надали графіки погашення заборгованості та частково погасили заборгованість з виплати заробітної плати на суму 61 млн. 071,87 тис. грн. перед 14453 працівниками. Було проведено 1234 превентивних заходів (семінари, круглі столи тощо) з метою роз'яснення прав, пільг неповнолітніх осіб, які працюють та їх обізнаності щодо захисту державою їх інтересів. [3]

Головними державними інспекторами Головдержпраці за 9 місяців 2018у проведено 138 семінарів та 360 консультацій з інспекторами праці органів місцевого самоврядування. Направлено 490 листів з питань реалізації визначених повноважень. Проведено спільно з інспекторами органів місцевого самоврядування 42 інспекційних відвідування. За результатами внесено 30 приписів про усунення порушень законодавства. Складено 54 постанови про накладення штрафу відповідно до ст.265 КЗпП України на суму 10 908 390 гривень [3].

У наш час дуже багато людей працюють без оформлення трудових відносин і отримують свою плату у конвертах.

Фактом що не потребує суперечок є факт праці без оформлення трудових відносин. Отже, головним завданням Держпраці і її територіальних органів є недопущення тенізації праці. Це може досягатися шляхом постійного моніторингу стану виплати заробітної плати та доходів до бюджету, реагування на скарги, які містять ознаки порушень права на працю. Зараз багато українців виїжджають закордон у пошуках гідної зарплати, в Україні спостерігається витік інтелектуального та трудового потенціалу України, держава несе економічні збитки. Головне, щоб соціальні партнери працювали у тісній зв'язці і допомагали одне одному, усвідомлюючи всю необхідність допомоги на користь держави.

Тільки тоді, коли усі соціальні партнери будуть усвідомлювати свою значимість, тоді України може позбутися тіньової зайнятості і отримання заробітної плати у конвертах.

Література:

1. Кодекс законів про працю України: закон України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
2. Меморандум про співпрацю та взаєморозуміння // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://don.dcz.gov.ua/novyna/pidpysano-memorandum-mizh-doneckoyu-oblasnoyu-sluzhboyu-zaynyatosti-ta-golovnym-upravlinnyam>
3. Підсумки роботи ГУ Держпраці у Донецькій області за 9 місяців 2018 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dn.dsp.gov.ua/2018/11/29>

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, Ганич Ольга Анатоліївна.

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Тетяна Бійчук, Аліна Маласай
(Дніпро, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ БІОІНДИКАЦІЙНИМ МЕТОДОМ (М. КРИВИЙ РІГ)

Внаслідок тривалого та інтенсивного видобутку залізних руд та їх переробки у Кривому Розі зазнають величезного техногенного навантаження практично всі складові навколишнього середовища. Перш за все – це атмосферне повітря. За даними підприємств міста викиди забруднюючих речовин у повітря за I півріччя 2018 року становлять понад 119 тис. тонн, що на 26 % менше, ніж за аналогічний період 2017 року. Основними підприємствами, що здійснюють найбільший вплив на стан атмосферного повітря є ПАТ "Арселор Міттал Кривий Ріг", ПАТ "ПІВДГЗК", ПРАТ "ПІВНГЗК", ПРАТ "ЦГЗК", ПРАТ "Хайдельберг Цемент Україна", ПРАТ "ІНГЗК", ПАТ "Кривбасзалізрудком", ПРАТ "ЄВРАЗ СУХА БАЛКА", ТОВ "МЕТІНВЕСТ – Криворізький ремонтно-механічний завод", СП ПРАТ "ММК ім. Ілліча" ГЗК "УКРМЕХАНОБР".

При високій концентрації промислових об'єктів, зокрема гірничо-металургійного комплексу, у місті протягом I півріччя 2018 року утворено понад 114 млн. тонн, з них розміщено в навколишньому природному середовищі 76 млн. тонн. Основними підприємствами, що здійснюють найбільший вплив на стан навколишнього природного середовища по розміщенню промислових відходів є ПРАТ "ПІВНГЗК", ПРАТ "ІНГЗК", ПАТ "ПІВДГЗК", ПАТ "Арселор Міттал Кривий Ріг", ПРАТ "ЦГЗК", ПАТ "Кривбасзалізрудком" [1].

В даній роботі дослідження стану атмосферного повітря біоіндикаційним методом проводилося на території Інгулецького району м. Кривого Рогу.

Метод біоіндикації – це оцінка стану середовища за допомогою рослин, тварин та інших живих об'єктів. Він дозволяє здійснювати виявлення і визначення екологічно значимих природних і антропогенних навантажень на основі реакцій на них живих організмів безпосередньо в місці їх існування. Біологічні індикатори мають ознаки, властиві системі або процесу, на підставі яких робиться якісна або кількісна оцінка тенденцій змін, визначення або оцінка класифікація стану екологічних систем, процесів і явищ. Методи біоіндикації не вимагають попередньої ідентифікації конкретних хімічних сполук або фізичних дій, вони досить прості у виконанні, дешеві і дозволяють вести контроль якості середовища у безперервному режимі [2].

У забруднених лісових екосистемах основна маса хвої здорова не має пошкоджень і лише мала частина хвої має світло-зелені плями і некротичні точки мікроскопічних розмірів, рівномірно розсіяні по всій поверхні. Хвойні ліси погано переносять загазованість, кіптяву, бо їх хвоїнки багаторічні і над ними накопичуються отруйні речовини, а продиhi забиваються, що викликає пожовтіння і відмирання хвої на 1–2 роки раніше [3].

Використовуючи метод візуальної і кількісної оцінки хвої сосни, нами визначено рівень забруднення атмосфери. У забрудненій атмосфері з'являються пошкодження і знижується тривалість життя хвої сосни.

Методика індикації чистоти атмосфери з використанням хвої сосни в якості біоіндикатора полягає в наступному. З кількох бічних пагонів у середній частині крони 5–10 дерев сосни звичайної (*Pinus sylvestris* L.) в 15–20 річному віці відбирають 200 пар хвоїнок другого і третього року життя. Проби матеріалу відбирались нами восени 2016 року в двох місцезростаннях на території Інгулецького району м. Кривого Рогу. Перша проба – з території поблизу гірничорудного підприємства ПАТ «Інгулецький гірничозбагачувальний комбінат», друга – з території поблизу ПАТ «Південного гірничозбагачувального комбінату».

Вся хвоя ділиться на три частини:

- неушкоджена хвоя;
- хвоя з плямами;
- хвоя з ознаками всихання, і підраховується кількість хвоїнок у кожній групі.

Встановлено, що забрудненій зоні хвоїнки з всиханням переважають над пошкодженими. У зоні з великим вмістом газу та пилу кількість хвоїнок з плямами майже удвічі більше, ніж в умовно чистій зоні. Це свідчить про те, що у забрудненому повітрі міститься більше небезпечних речовин, які затримуються на листовій поверхні хвої, що призводить до утворення плям з наступним всиханням.

Таблиця 1.

Результати досліджень визначення стану хвої сосни звичайної для оцінки забруднення атмосфери

Досліджені параметри	ПАТ «Інгулецький ГЗК»	ПАТ «Південний ГЗК»
Загальна кількість обстеження хвоїнок	200	200
Кількість хвоїнок з плямами, шт.	58	80
Частка хвоїнок з плямами, %	29	40
Кількість хвоїнок з всиханням, шт.	40	48
Частка хвоїнок з всиханням, %	20	24
Загальна кількість хвоїнок з пошкодженнями, шт.	98	128
Частка хвоїнок з пошкодженнями, %	49	64

Судячи за результатами досліджень, можна зробити такий висновок, що на території ПАТ «Південний ГЗК» стан атмосферного повітря незадовільний, тому що відсоток хвої з плямами і всиханням переважають над неушкодженими. Отже, ситуація на ПАТ «Інгулецький ГЗК» більш задовільна.

Для покращення стану атмосферного повітря в даному районі рекомендується створювати більше зелених насаджень та санітарних зон. На підприємствах своєчасно змінювати та встановлювати очисні споруди, які допоможуть покращити стан атмосферного повітря м. Кривого Рогу.

Література:

1. Екологічна ситуація у місті Кривий Ріг [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://kr.gov.ua/karta_saytu_pidrozdili_vikonkomu/upravlinnya_ekologii/ekologichna_situatsiya_u_misti_kriviy_rig
2. Основи біоіндикації / Я. П. Дідух. – К.: Наукова думка, 2012. – 344 с.
3. Савватеева О.А., Щербакова У.Д. Биоиндикция по хвойным породам деревьев // Международный студенческий научный вестник. – 2016. – № 3-4.

Науковий керівник:

кандидат біологічних наук Лісовець Олена Іванівна.

Наргиз Есимова, Зарина Хасенова
(Казахстан, Астана)

ОЦЕНКА КАЧЕСТВА АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА ПРОМЫШЛЕННОГО РАЙОНА

Проблема загрязнения окружающей среды, в особенности воздушной оболочки Земли, становится всё более актуальной с течением времени. Последствия загрязнения воздуха являются серьёзной геозологической проблемой для крупных промышленных предприятий и прилегающих к ним территорий. В связи с этим, наибольшую важность приобретают вопросы объективного контроля качества и оценка состояния атмосферы. Для того, чтобы обеспечить научно обоснованное управление качеством воздуха на этих территориях, необходима регулярная и оперативная информация о выбросах вредных веществ в атмосферу, об уровнях ее загрязнения, их изменениях в течение длительного периода, а также о метеорологических условиях, сопутствующих распространению загрязняющих веществ в атмосфере.

Мониторинг атмосферного воздуха является составной частью единой государственной системы мониторинга окружающей среды и природных ресурсов и осуществляется в соответствии с законодательством Республики Казахстан в области охраны окружающей среды. Общеизвестно, что наиболее сильно загрязняет воздух промышленное производство.

Наблюдение за состоянием атмосферного воздуха проводится в наиболее крупных городах и промышленных центрах Республики Казахстан, самые большие промышленные предприятия Казахстана находятся в Семипалатинске, Алматы, Шымкент, Тараз, Усть-Каменогорске, Павлодаре. А так же одним из таких промышленных центров Республики Казахстан является город Караганда.

Караганда - один из ведущих индустриальных городов республики, расположенный в Центральном Казахстане, представляющий собой территориально-производственный комплекс с развитой тяжелой промышленностью. Это угледобывающие, металлургические и химико-машиностроительные отрасли республики, имеющие международное значение, а также производства строительных материалов, легкой, пищевой и других отраслей [1, с. 35].

Высокая концентрация экологически грязного промышленного производства, совместное размещение промышленных предприятий и жилых районов города Караганды, без учета экологической безопасности привели к тому, что население живет в зоне постоянного действия этих вредных производств и их отходов [2, с. 15].

Тенденция повышения загрязненности атмосферного воздуха в городе Караганда приобретает все более масштабный характер. Уровень загрязнения атмосферы города Караганды, определяется в основном по таким крупным предприятиям, как ТОО «Корпорация «Казахмыс», АО «Карцемент», ТОО «Караганда Энергоцентр», КФ АО «Имстальком КЗМК» ТОО «Транскомир», ТОО «Шахта Западная», ТОО «Нефрит 2030», ТОО «Батыр», АО «Агат», ТОО «Лад-Комир», ТОО «Каруглересурс», занимающиеся добычей каменного угля, АО «Дорстройматериалы», АО «Караганда Неруд», занимающиеся разработкой гравийных и песчаных карьеров [3, с. 51].

В данном городе на автотранспорт, приходится 57,9 % всех выбросов с превышением предельно допустимых концентраций окиси углерода, углеводородов, окислов азота и бенз(а)пирена [4, с.12].

Для комплексной оценки экологического состояния атмосферы промышленного города Караганда, были проанализированы материалы информационного бюллетеня о состоянии окружающей среды Республики Казахстан с 2014 по 2018 года.

Наиболее распространенными загрязняющими веществами города Караганды, поступающими в атмосферный воздух от техногенных источников, являются: взвешенные вещества, оксид углерода,

диоксид серы, оксид азота, фенол, формальдегид. Из общего объема выброшенных в атмосферный воздух загрязняющих веществ 80% составляют газообразные и жидкие вещества, 20% - твердые [5, с. 29].

С 2015 по 2018 г. средняя концентрация взвешенных веществ находилась в пределах 1 ПДК. Но уровень максимально разовой концентрации превышал ПДК во все исследуемые года. По данным стационарных исследований наибольший уровень загрязнения взвешенными веществами в г. Караганды наблюдался в 2015 г., где были выявлены 7 случаев превышения более чем 4 ПДК. Максимально разовая концентрация составляла 25,6 ПДК (рисунок 1).

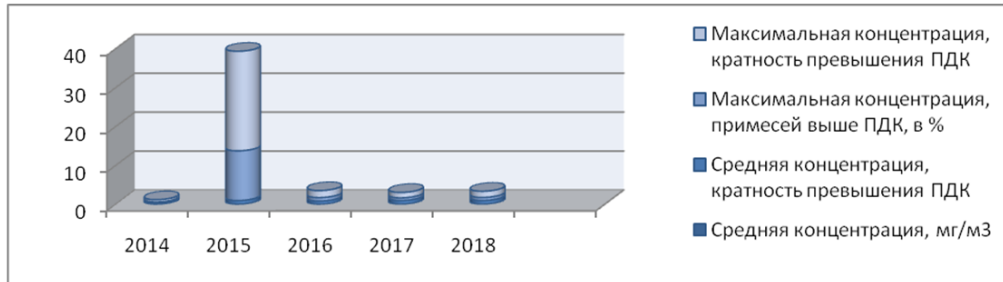

Рисунок 1 - Концентрация взвешенных веществ в атмосферном воздухе города Караганды

Содержание взвешенных веществ в атмосферном воздухе города Караганды, не превышает предельно допустимые концентрации в связи со значительным спадом производства. Высокая концентрация взвешенных веществ наблюдается в зимнее время, в период работы котельных и печей в частных секторах районов Нового рынка, Михайловка, 92-го квартала, Майкудука.

Оксид углерода - самая распространенная и наиболее значительная примесь атмосферы, называемая в быту угарным газом. Основная масса выбросов оксида углерода образуется в процессе сжигания органического топлива, прежде всего в двигателях внутреннего сгорания [11, с. 65].

По данным рисунка 3, можно проследить динамику загрязнения атмосферы по оксиду углерода. В исследуемые года средняя концентрация оксида углерода не превышала ПДК (0,5 ПДК). Наибольший уровень максимально разовой концентрации наблюдался в 2016-2017 годах и составил 17 и 14,5 ПДК, соответственно (рисунок 2).

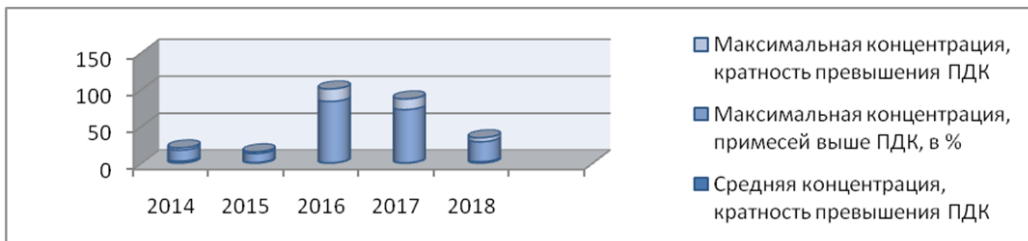

Рисунок 2 - Концентрация оксида углерода в атмосферном воздухе города Караганды

Высокие показатели зафиксированы по диоксиду азота, во все годы наблюдения (от 1от 1,5 ПДК). Кратность превышения максимально разовой предельно допустимой концентрации составлял от 2,2до 3,9 ПДК (рисунок 3).

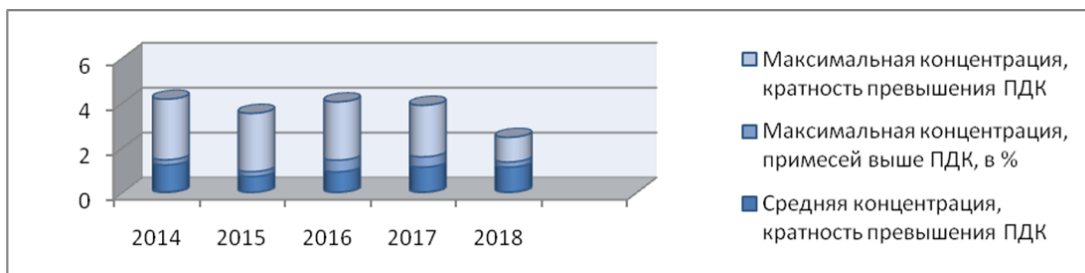

Рисунок 3 - Концентрация диоксид азота в атмосферном воздухе города Караганды

Службой Казгидромет фиксируется высокое содержание фенола атмосферном воздухе г. Караганды. По результатам исследования, превышение ПДК по фенолу наблюдается во все исследуемые года и доходит от 1,7 до 2,8 ПДК. Наиболее высокая максимально разовая концентрация зафиксирована в 2018 году и составила 5 ПДК (рисунок 4).

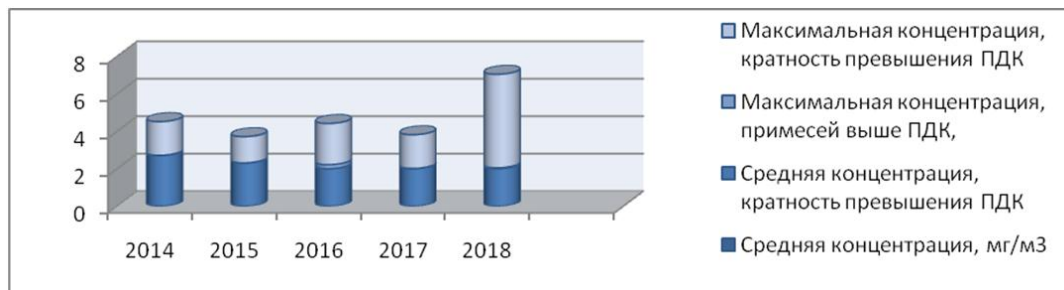

Рисунок 4 - Концентрация фенола в атмосферном воздухе города Караганды

Среди приоритетных загрязняющих веществ в последние годы особую тревогу вызывают высокие концентрации формальдегида. Формальдегид является одним из основных и токсичных загрязнителей атмосферного воздуха и классифицируется как токсичное вещество 2-го класса опасности.

По результатам исследования, превышение ПДК по формальдегиду наблюдается во все исследуемые года и доходит от 2,2 до 4 ПДК (рисунок 5).

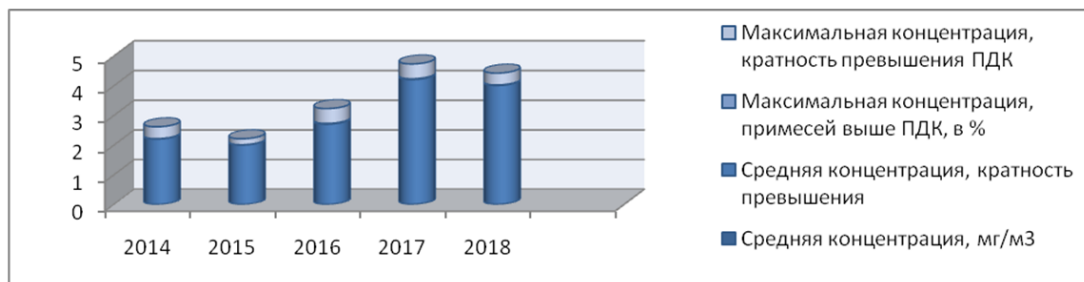

Рисунок 5 - Концентрация формальдегида в атмосферном воздухе города Караганды

Таким образом, индекс загрязнения атмосферы города Караганды за все исследуемые годы является очень высоким. Наибольший уровень ИЗА5 наблюдался в 2014 и 2018 годах - 14,0 и 13,2 соответственно и относится к очень высокому загрязнению (рисунок 6).

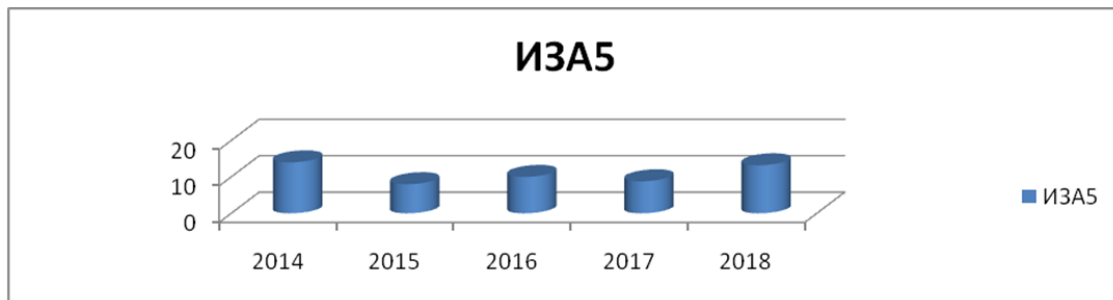

Рисунок 6. Динамика изменения индекса загрязнения атмосферы (ИЗА₅) г. Караганды за 2014-2018 годы

По данным РГП «Казгидромет» город Караганда давно укоренился в списке городов с очень высоким и высоким уровнем загрязнения атмосферного воздуха. Исключение их из этого рейтинга – задача достаточно сложная, учитывая близость крупных промышленных объектов и ТЭЦ.

В 2014, 2016 годы город Караганды занимал лидирующие позиции по уровню загрязнения атмосферного воздуха по всей Республике Казахстан. В 2015 году город Караганда занимал 9 место, среди городов с загрязненным воздухом, но уровень ИЗА все равно оставался высоким [6-10].

Таким образом, высокий и очень высокий уровень загрязнения атмосферного воздуха в городе Караганды, такими загрязнителями как диоксид азота, оксид углерода, диоксид серы, формальдегид, взвешенные вещества, фенол обусловлен:

- загруженностью автодорог городским транспортом – многокомпонентность выхлопов бензинового и дизельного топлива автотранспорта является одним из основных источников загрязнения атмосферного воздуха диоксидом азота, оксидом углерода, органическими веществами и т.д.

- рассеиванием эмиссий от промышленных предприятий – результатом производственных процессов при сжигании продуктов промышленности является весь перечень вредных веществ, обуславливающих высокий уровень загрязненности воздуха.

- низкой проветриваемостью атмосферного пространства, находящиеся в воздухе загрязнители накапливаются в приземном слое атмосферы и их концентрация сохраняется на очень высоком уровне.

Приведенное современное экологическое состояние на примере города Караганда, характеризует одну из острых проблем современного мира, которая требует глубокого исследования с точки зрения науки и применения современных информационных технологий, позволяющие решать комплексную оценку всех планируемых мероприятий. Своевременная оценка позволит улучшить экологическую обстановку в целом.

Работа поддержана грантом научного проекта МОН РК по договору №132 от 12 марта 2018 (№AP05135992).

Литература:

1. Нурлыбаева К.А., Мукашева М.А., Суржигов В.Д. Влияние промышленных предприятий на загрязнение атмосферного воздуха города Караганды // Вестник КарГУ. – Серия «Биология. Медицина. География». - №2(90). – 2018. – С.35-39.
2. Байтулин И.О. Экологические проблемы Казахстана // Вестник Министерства образования и науки РК, Национальной Академии наук РК. – 2002. – №1. – С.12-17.
3. Жакатаева Б.Т., Журавлева З.П. Атмосферные загрязнения г. Караганды // Вестник КарГУ. – 2010. - №3. – С.51-55.
4. Германова Т.В., Керножитская А.Ф. Загрязнение атмосферного воздуха города автомобильным транспортом // Фундаментальные исследования. – 2015. – № 10-1. – С. 12-15.
5. Жакатаева Б.Т. Антропогенные составляющие атмосферного загрязнения в Центральном Казахстане // Материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 80-летию Е.А.Букетова. - Т. 3. - 2005. – С.29-32.
6. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды РК за 2014 год // Республиканское Государственное предприятие "Казгидромет".
7. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды РК за 2015 год // Республиканское Государственное предприятие "Казгидромет".
8. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды РК за 2016 год // Республиканское Государственное предприятие "Казгидромет".
9. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды РК за 2017 год // Республиканское Государственное предприятие "Казгидромет".
10. Информационный бюллетень о состоянии окружающей среды РК за 2018 год // Республиканское Государственное предприятие "Казгидромет".
11. Аникушкин А.С., Григорчук К.В. Загрязнение атмосферы оксидами азота и углерода // Успехи современного естествознания. – 2006. – № 10. – С. 64-66.

Научный руководитель:

и.о. доцента Оралбекова Жанар Орымбаевна

**Оксана Курило, Ирина Кулижко, Анна Вертель
(Суми, Україна)**

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ УСТАНОВАХ НА ПРИКЛАДІ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «МИХАЙЛІВСЬКА ЦІЛИНА»

Уже в останні роки відбувається зміна світогляду людства. Зокрема, все більшому числу людей стає ясно, що людина лише частина природи, природні ресурси досить обмежені і близькі до вичерпання, стихійні явища не залежать від волі людини, а все частіше виникають внаслідок антропогенного втручання в природні процеси. Змінити ставлення до природи, дбайливо ставитися до всього живого на Планеті, ощадливо і раціонально використовувати природні ресурси, зменшувати кількість відходів – ось нагальні завдання сьогодення.

За цих умов набуває безпосередньої значущості екологічна освіта та виховання населення, у тому числі підростаючого молодого покоління. Головною спрямованістю екологічної освіти має бути не передача готової інформації учнівській молоді, а підготовка їх до самостійного життя, де вони повинні будуть здобувати інформацію самостійно, та зацікавити їх в подальшому дослідженні системи «людина-природа».

Екологічна освіта – систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури в населення. Природоохоронна освіта і виховання – єдиний послідовний процес, він має здійснюватися протягом усього життя людини на комплексній основі. Вже нині для досягнення цієї мети залучають загальноосвітні заклади, заклади позашкільної освіти та засоби масової інформації [3].

Особливе місце у структурі еколого-освітніх закладів займають установи природно-заповідного фонду. Розвиток екологічної освіти в даних установах регламентується рядом нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про природно-заповідний фонд України», Положенням «Про наукову діяльність заповідників і національних природних парків України», що визначає шляхи розповсюдження інформації від заповідників і національних природних парків щодо їх еколого-освітньої діяльності. Ці документи містять норми про загальні принципи діяльності установ природно-заповідного фонду як осередків

організації екологічної освіти та виховання, метою яких є цілеспрямоване формування засад екологічної свідомості та поведінки [2].

Основна мета освітньої діяльності в установах природно-заповідного фонду полягає в поширенні інформації про природоохоронний об'єкт, його цінність і особливості. Формування екологічного світогляду фахівцями установ природно-заповідного фонду відбувається шляхом створення умов для спілкування людини з природою. Таким чином розкриваються основні завдання екологічної освіти, які полягають у формуванні екологічних знань, вихованні любові до природи, прагненні берегти та примножувати природну спадщину [4].

В Україні при кожній установі природно-заповідного фонду, що підпорядковані Міністерству екології та природних ресурсів України, діють еколого-освітні відділи. Фахівці з екологічної освіти безпосередньо працюють з дітьми та молоддю, навчаючи їх екологічній культурі та поглиблюють знання про навколишнє природне середовище. За даними Мінприроди України у 2018 році за участю фахівців з екологічної освіти, які працюють в природно-заповідних закладах, проведено 862 еко-освітні акції, 1874 екскурсій для дітей та молоді територіями національних природних парків і заповідників та близько 93 тисячі дітей було задіяно протягом року в еко-освітнє виховання.

Указом Президента України від 11.12.2009 №1035/2009 «Про створення природного заповідника «Михайлівська цілина» створено природоохоронну установу і збільшено заповідну територію від 202,48 гектара до 882,9 гектара (до 11 грудня 2009 р. «Михайлівська цілина» була відділенням Українського степового природного заповідника НАН України)[1]. Лише навесні 2018 року заповідник почав свій шлях розвитку, як самостійна природоохоронна установа загальнодержавного значення із власною адміністрацією у Сумській області. У вересні 2018 року наказом Мінприроди України призначено на посаду виконуючого обов'язки директора. На сьогодні невирішеним залишається питання щодо передачі та юридичного оформлення земельної ділянки, площею 202,48 гектара, від Українського степового природного заповідника НАН України до Міністерства екології та природних ресурсів України.

Серед заповідних ділянок Сумщини «Михайлівська цілина» займає одне з провідних місць щодо розвитку еколого-освітньої діяльності. Її унікальність полягає в тому, що тут охороняється ділянка плакорного лучного степу, на території України майже всі вони розорані.

На природо охоронну, науково-дослідну установу загальнодержавного значення – природний заповідник «Михайлівська цілина», крім основного завдання – збереження природних цінностей території покладається реалізація однієї із складових екологічної політики – формуванню екологічних знань, поглядів і переконань молоді до навколишнього природного середовища. Розширення екологічної культури та знань в майбутньому мають стати невід'ємною частиною самоосвіти особистості в єдиному процесі безперервної освіти.

Надзвичайною ланкою еколого-освітньої діяльності є робота із учнівською та студентською молоддю. Акції та заходи, проведені на природно-заповідних територіях, займають вагомe місце у розвитку пізнавальних здібностей школярів та студентів. Діти із задоволенням беруть участь в екологічних іграх, заняттях на природі, екскурсіях. Спостерігаючи за природними процесами – вони пізнають себе, навколишній світ, своє місце в природі. У них формуються інтерес до пізнання об'єктів та явищ живої природи і людини, як природної істоти. На прикладі природно-заповідних об'єктів розглядають наукові основи оптимізації взаємодії людини з природними екосистемами.

Екологічна освіта та виховання є одним із пріоритетних напрямків діяльності заповідника. Даний процес реалізовується шляхом співробітництва із засобами масової інформації, створення рекламно-видавничої продукції, кіно-та відеопродукції, організації масових еколого-освітніх заходів та зеленого туризму.

Фахівець з екологічної освіти охоче проводить лекції, семінари, круглі столи, бесіди. Під час таких заходів в розповсюджуються буклети, набори листівок, сувеніри з символікою степу. Метою вищезазначених заходів є залучення молоді до участі у природоохоронній діяльності та дослідницьких роботах, охорони та відтворення природних багатств заповідних куточків, та вивчення пристосованості рослин і тварин до життя в степовій зоні. Невід'ємною складовою екологічних заходів є активна пропагандистська робота з місцевим населенням щодо збереження рідкісних видів рослин і тварин, запобігання порушенню заповідного режиму природоохоронної території, проведення інструктажів щодо правил поведінки на території заповідного степу.

Крім того, організація екологічних стежок та проведення лекцій на місцевості є важливим засобом здійснення еколого-освітньої діяльності в природно-заповідних установах. На сьогодні це передбачає вибір місця та розробку маршруту, облаштування стежки, контроль та моніторинг за її станом. До вищезазначених заходів залучаються студенти, вчителі та наукові співробітники. Цінність екологічних маршрутів у тому, що фактично при відсутності ресурсних затрат можна отримати знання про навколишнє середовище та набути практичного досвіду у галузі охорони довкілля.

На території заповідника для проведення еколого-освітніх заходів створена та науково-обґрунтована екологічна стежка. Вона знайомить охочих з цікавими у науковому та естетичному відношенні об'єктами біорізноманіття лучного степу. Екологічний маршрут заповідника охоплює такі науково-практичні дисципліни: ботанічні, зоологічні, географічні, історичні.

Підсумовуючи можна зробити висновок, що для успішної реалізації завдань еколого-освітньої діяльності природного заповідника «Михайлівська цілина» слід провести ряд заходів:

- збільшити кількість штатних працівників з еколого-освітнього напрямку, на даний час це лише один фахівець;
- створити візит-центр та музейну кімнату;
- розробити макети та надрукувати якісну поліграфічну продукцію;
- покращити матеріально-технічне забезпечення та розширити існуючу навчально-методичну базу, що дозволить презентувати унікальну територію заповідника на сучасному рівні;
- розробити офіційний веб-сайт природоохоронної установи, що є невід'ємною складовою повноцінного функціонування та виконання покладених на неї завдань;
- участь у грантових проектах, що дасть можливість презентувати заповідник на міжнародному рівні.

На сьогодні вже є приклади успішного втілення деяких заходів з-поміж вищезазначених. Поблизу заповідника в мальовничому селі Великі Луки розташовані об'єкти зеленого туризму. Відтворення батьківських традицій, культури, релігії – основна мета українського села. Саме унікальною історико-етнографічною спадщиною місцевості є старовинні хати-мазанки. Вони знайомлять з сільськими традиціями, народними промислами та ремеслами, природним потенціалом, допомагають відчувати гостинність сільського населення. В оселях на стінах – старі родинні фото, господарські знаряддя, рушники, глечики. Перед хатою – зібрані старі ужиткові матеріали, що повністю відтворюють побут українського села, кожна річ має свою історію, про яку залюбки розповідають господарі оселі. Все це дає можливість міським жителям відпочити в сільській місцевості, побути наодинці з природою, відвідати унікальний лучний степ, згадати історію своїх предків.

Література:

1. Природно-заповідний фонд Сумської області. Атлас-довідник. К. ТОВ «Українська Картографічна Група». 2016. С. 20–22.
2. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року № 2456-XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.
3. Бондарь О. І., Грінь Д. С. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: науково-методичний посібник для вчителів. Херсон. 2015. С. 228 – 230.
4. Федонюк В. Роль використання об'єктів природно-заповідного фонду для вдосконалення системи екологічної освіти / В. Федонюк, В. Іванців, М. Федонюк, В. Волянський // Наукові записки. – Випуск 11. – Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 1. – Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. С. 198–201.

Сергій Луценко, Ірина Кулижко, Ілона Янченко
(Суми, Україна)

ВПЛИВ НАФТОГАЗОВИДОБУТКУ НА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ДОВКІЛЛЯ

На сьогоднішній день забезпечення енергонезалежності України вимагає постійного збільшення видобутку нафти і газу. Виконання цього завдання можливе за рахунок буріння нових розвідувально-пошукових та експлуатаційних свердловин.

Водночас, процес видобування нафти є найбільш техногенно небезпечним виробництвом та відноситься до видів діяльності, що становлять підвищену екологічну небезпеку. Саму ж територію, де здійснюється масовий нафтогазовидобуток, відносять до категорії екологічно небезпечних внаслідок порушення природної екологічної рівноваги, скорочення її природно-ресурсного потенціалу.

До основних причин небезпечного та широкомасштабного забруднення компонентів довкілля можна віднести прориви внутрішньо-промислових і магістральних нафтопроводів, порушення герметичності свердловин, технологічного обладнання, спонтанні нафтові виходи на поверхню землі, аварійні виливи під час транспортування. У результаті виникнення будь-якого з цих процесів порушується природна стійкість екосистеми: нафта та інші токсичні речовини розливаються на поверхню землі, попадають у глибокі горизонти і підземні води та змиваються у поверхневі водні об'єкти. Це в свою чергу призводить до повного знищення рослинного покриву нафтовидобувної території, наносить непоправної шкоди представникам тваринного світу та гідробіонтам.

Основними технологічними процесами видобутку нафти та газу, під час яких відбувається вплив на компоненти довкілля, є:

геологічне вивчення нафтогазоносності надр (пошук, розвідка родовищ) – комплекс робіт (геологічне знімання, геофізичні, геохімічні, аерокосмогеологічні дослідження, прямі пошуки, буріння і випробування свердловин, дослідно-промислова розробка, розрахунок запасів нафти, газу, конденсату та супутніх компонентів, науково-дослідні і тематичні роботи, їх аналіз та узагальнення), що проводяться з метою вивчення геологічної будови і нафтогазоносності надр на певній території;

дослідно-промислова розробка родовища нафти та газу – стадія геологічного вивчення родовища, на якій здійснюється видобуток з родовища обмеженої кількості нафти та газу з метою визначення його промислової цінності, уточнення гірничо-геологічних та технологічних параметрів, необхідних для

розрахунку запасів нафти, газу і супутніх компонентів та обґрунтування вибору раціонального методу (технології) промислової розробки родовища;

експлуатація видобувних свердловин – це їх використання для піднімання з вибою свердловини на поверхню рідин і газів;

консервація родовища (об'єкта розробки) – здійснення заходів із забезпечення безпеки населення, охорони надр і навколишнього природного середовища, збереження свердловин у стані, придатному для відновлення їх експлуатації, у разі тимчасового припинення робіт з видобування вуглеводнів з родовища або об'єкта розробки;

виведення родовища (об'єкта розробки) з розробки – здійснення заходів захисту населення, охорони надр і навколишнього природного середовища у зв'язку із закінченням робіт, пов'язаних з видобутком вуглеводнів з родовища, через технічні, геологічні й економічні умови, з списанням родовища та свердловин з балансу користувача надрами [2].

Негативний вплив під час розроблення і експлуатації нафтових родовищ позначається на всіх компонентах (складових) навколишнього середовища, а саме:

1) геологічне середовище – відчуження земель та забруднення земель, порушення форм природного рельєфу, зміна фільтраційно-ємнісних параметрів порід, вилучення земель із сільськогосподарського обороту, деформація поверхні, техногенний вплив на літосферне середовище;

2) водне середовище – забруднення поверхневих і ґрунтових вод;

3) ґрунт – займання земельної ділянки із зняттям родючого шару ґрунту та складуванням в кагати для зберігання і подальшого повернення на цю ділянку при проведенні рекультивації землі, а також спорудження шламових амбарів та захоронення нафтового шламу;

4) атмосфера – викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря при роботі дизель-генератора у випадку аварійного відключення електроенергії, випаровування вуглеводнів з шламових амбарів; шумовий вплив від роботи бурової установки та дизель-генератора;

5) зміна ландшафтів та екосистем – зміна її природної структури, негативна дія на рослинний, тваринний світ та людину як невід'ємну складову екосистеми [7].

Встановлено, що нафта та нафтопродукти, навіть у малих кількостях, шкідливі для гідробіонтів, зокрема для зоопланктонних організмів. Що стосується водоростей, то різні види планктонних і бентопланктонних водоростей (в основному діатомових) чутливі до нафтового забруднення в широкому діапазоні концентрацій: клітини гинуть за вмістом нафти від 1,0 до 104 мл/л. Нафта і нафтопродукти чинять токсичну дію також на риб. Відзначається різна видова чутливість риб до нафти: на ранніх стадіях онтогенезу риби є високочутливими до нафтопродуктів. Також нафтопродукти знищують у водних об'єктах нерестовища і нагульні угіддя, перешкоджають природній аерації і порушують процеси самоочищення водного об'єкта [5].

Забруднення нафтою призводить до значних змін фізико-хімічних властивостей ґрунту. Зокрема, спостерігається зниження водопроникності ґрунтів, різко зростає відношення між вуглецем і азотом, зменшується вміст рухомих форм фосфору та калію, внаслідок чого погіршується водний, повітряний та поживний режими і як наслідок порушується кореневе живлення рослин, гальмується їх ріст у результаті чого родючий шар землі не поновлюється впродовж тривалого часу, тому що створилися певні умови, що унеможливають життєдіяльність рослин і мікроорганізмів [5].

Найбільш екологічно небезпечною операцією при нафтовидобутку є буріння свердловин. Загальний процес буріння ударним чи обертальним способами зводиться до двох основних операцій: 1) руйнування гірських порід у свердловині; 2) видалення їх на поверхню за допомогою бурового розчину, який подається під тиском [4].

Для підвищення ефективності нафтовидобутку, при здійсненні будь-якого способу буріння залучають велику кількість хімічних реагентів, до яких належать сполуки, отримані при переробленні вуглеводнів нафти і газу, та відходи нафтопереробних і нафтохімічних виробництв.

Використання спеціальних хімічних речовин в бурових розчинах сприяє значному полегшенню і спрощенню технологічних процесів буріння породи. Під час підйому суспензії (відпрацьований буровий розчин і вибурена гірська порода) зі свердловини на поверхню, відбувається змішування та диспергування часток породи у середовище бурового розчину. Хімічні токсичні речовини проникають та забруднюють вимиту гірську породу, що є однією з головних причин, яка зумовлює негативну дію утворення бурових шламів, які накопичуються в шламових амбарах [1, 6].

Шламові амбари – одні з основних джерел забруднення навколишнього природного середовища у нафтогазовому видобутку. Шламові амбари відносяться до постійних джерел забруднення навколишнього середовища. З них відбувається випаровування, фільтрація та інколи витік рідких відходів.

Оскільки, внаслідок довготривалого зберігання та накопичення відходів буріння навколишнє середовище зазнає досить потужне техногенне навантаження, більш раціональним та доцільним є мінімізація та переробка відходів буріння [6]. Водночас, уніфікованого способу переробки бурових шламів не існує.

Основні методи переробки шламів поділяють на:

термічні – температурна обробка, спалювання, з подальшим отриманням бітумінозних залишків;

фізичні – розділення (сепарація) у відцентровому полі, відстоювання, фільтрування;

хімічні – екстрагування за допомогою розчинників, затвердіння за допомогою органічних та неорганічних реагентів;

фізико-хімічні – спеціальна обробка додатковими реагентами, які змінюють фізико-хімічні властивості (коагулянти, флокулянти);

біологічні – мікробіологічний чи біотермічний розклад за допомогою мікроорганізмів.

Крім того, у процесі нафтохімічного забруднення територій створюються техногенні міграційні потоки забруднюючих речовин, основне навантаження від яких приймають ґрунти, підземні й поверхневі води [3].

Разом з тим, на сьогоднішній день, досить гостро стоїть питання забезпечення населення України якісною питною водою, від вирішення якої залежить збереження здоров'я людей. Це пов'язано з тим, що сучасний стан поверхневих водних об'єктів є незадовільним. Питна вода, яка отримується із цих джерел при недостатньо ефективній роботі водоочисних споруд, не відповідає встановленим вимогам за багатьма показниками.

Отже, аналізуючи види техногенно-небезпечних процесів нафтовидобутку загалом можна зробити висновок, що найбільш значними небезпечними факторами деструктивного впливу на довкілля є: механічне пошкодження поверхні ґрунтів, забруднення атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод хімічними речовинами, відходами нафтодобутку, шумове навантаження, деструктивний вплив на різні популяції флори та фауни. Крім того, негативний вплив від усіх процесів, пов'язаних з нафтовидобутком, включає не тільки пряме забруднення довкілля, але й попереднє порушення екологічної цілісності природного середовища.

Література:

1. Рикусова Н.І. Вплив на навколишнє природне середовище бурових робіт та відходів буріння нафтогазових свердловин. Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Механіко-технологічні системи та комплекси. Харків: НТУ «ХПІ», 2017 №20(1242). С. 98–102.
2. Довжок Є. М., Іванишин В. С., Микитко І. Т. Проблеми розробки нафтових і нафтогазоносних родовищ. Нафтова і газова промисловість. 2006. № 3. С. 78–84
3. Пукіш А.В. Рациональне водокористування при спорудженні нафтогазових свердловин. Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ. 2006. № 1(18). С. 22–26
4. Пукіш А.В. Методичні аспекти розробки розділу оцінки впливу на навколишнє середовище при проектуванні будівництва нафтогазових свердловин. Розвідка та розробка нафтових і газових родовищ. 2008. № 1(26). С. 93–96
5. Усенко Е.В. Оцінка впливу нафтовидобування на довкілля. Состояние биосферы и его влияние на здоровье человека. Харків: ХАДІ, 2007. №1. С. 15–18.
6. Аблеева И.Ю., Пляцук Л.Д. Оценка экологической безопасности территорий, подверженных негативному влиянию отходов бурения. Биосферная совместимость: человек, регион, технологии. 2014. № 2. С. 59–64.
7. Гроза В. А., Антонів О. М. Екологічні аспекти експлуатації газової свердловини. Наукоємні технології. 2014. № 1 (21). С. 125–130.

Науковий керівник:

кандидат технічних наук, Аблєєва Ірина Юрївна.

**Олена Скриннікова, Максим Олександренко
(Нова Водолага, Україна)**

ВПЛИВ WI-FI-ЗВ'ЯЗКУ НА РОСЛИННІ ТА ТВАРИННІ ОРГАНІЗМИ

Технологія Wi-Fi дозволяє передавати інформацію в мережі «повітрям» за допомогою радіосигналу. Її головний плюс полягає у тому, що користувач отримує можливість вийти в мережу, ні до чого не підключаючись дротами. Підключитися можна як до Інтернету, так і до локальної мережі – домашньої або офісної. На відкритому просторі радіус дії точки доступу Wi-Fi може досягати 100 метрів, у залежності від обладнання, в приміщенні – набагато менше [3].

Wi-Fi- зв'язок – відносно новий стандарт бездротової передачі даних, який стрімко розвивається як в Україні, так і в усьому світі. Практично кожне підприємство, громадський заклад, університет, школа або житловий будинок обладнані точками доступу Wi-Fi. Дана робота зацентрована на інформативний компонент наукового дослідження, для отримання нових даних шляхом аналізу зарубіжних досліджень і проведення власних, так як з приводу цієї технології не вщухають суперечки: хто заявляє, що Wi-Fi нешкідливий, хтось навпаки, що дуже шкідливий, а як насправді [1-3, 6, 10, 11]?

На сьогодні, повністю шкоду від бездротового Інтернету не доведено, але відомо, що перебування в квартирі, приміщенні Wi-Fi-роутера впливає на стан здоров'я людини у вигляді головного болю, підвищення тиску без причини, в деяких випадках частішає серцебиття [7]. Також бездротовий Інтернет впливає на пам'ять, вона може з часом погіршуватися. Випромінювання від роутерів Wi-Fi може призвести до розвитку різних пухлин, зміни генів (пошкодження ДНК), і звичайно ж, такий вид Інтернету

може сприяти передчасному старінню. У першу чергу випромінювання від роутера впливає на головний мозок [4, 5, 7, 8, 9].

Метою роботи було: теоретично обґрунтувати та експериментально довести вплив технології Wi-Fi на живі організми.

Предмет дослідження: вплив Wi-Fi-технологій на проростання насіння овочевих культур та процеси життєдіяльності дощових черв'їв.

Гіпотеза: ми припускаємо, що на основі експерименту та спостережень, можна виявити вплив технології Wi-Fi на живі організми.

Для підтвердження гіпотези та для досягнення мети перед нами поставили такі завдання:

1. Вивчити наукову літературу за темою дослідження.
2. Провести дослідження впливу технології Wi-Fi на рослинні організми:
 - 2.1. під час довготривалого зберігання насіння в зоні дії бездротової мережі;
 - 2.2. на якість проростання насіння в зоні дії роутера;
 - 2.3. на швидкість проростання насіння;
 - 2.4. на стан схожості насіння залежно від відстані до роутера;
 - 2.5. на стан розвитку сходів.
3. Довести екологічну безпеку технології Wi-Fi на тваринні організми на прикладі дощових черв'їв:
 - 3.1. вплив Wi-Fi-випромінювання на стан рухової активності дощових черв'їв, що перебували у зоні дії роутера;
 - 3.2. вплив Wi-Fi випромінювання на стан рухової активності черв'їв поза зоною дії випромінювання;
 - 3.3. залежність стану рухової активності черв'їв від випромінювання Wi-Fi-роутера.
4. Рекомендувати заходи безпеки від впливу Wi-Fi-випромінювання.

Результати екологічного дослідження

Ознайомившись із результатами вивчення досліджуваної теми, розпочали власне дослідження впливу бездротової Wi-Fi-мережі на рослинні організми[7].

Перший етап експерименту.

- для експерименту було зібрано насіння гороху, відібрано якісне, розділено по 10 насінин у дві групи;
 - першу групу насіння розмістили у шухляді поряд із Wi-Fi-роутером, де воно зберігалось майже рік, а другу – у найвіддаленішому місці від роутера;
 - висадили у лотки по 10 насінин гороху, що зберігалось у різних зонах дії випромінювань Wi-Fi-роутера;
 - на 7-й день після посадки у лотку з висадженим насінням, що зберігалось віддалено від роутера, з'явилися сходи від 10 насінин;
 - у лотку з висадженим насінням, що зберігалось поблизу роутера, сходи так і не з'явилися.
- Аналізуючи результати експерименту першого етапу, робимо висновок, що випромінювання від Wi-Fi-роутера негативно впливає на зародок насіння гороху під час його довготривалого зберігання в зоні дії бездротової мережі, так як жодна насінина не проросла.

Другий етап.

Для подальшого доказу впливу випромінювань Wi-Fi-роутера на живі організми було обрано насіння гороху, квасолі та пшениці:

Отримані результати занесли до таблиці 1.

Таблиця 1.

Насіння рослин	Результати експерименту			
	Висаджено		Зійшло рослин	
	в зоні дії роутера	поза зоною дії роутера	в зоні дії роутера	поза зоною дії роутера
Гороху	10	10	3 / 30%	10 / 100%
Квасолі	10	10	1 / 10%	10 / 100%
Пшениця	10	10	0 / 0%	10 / 100%

Дані таблиці показують, що:

- у лотку з висадженими 10 насінинами гороху, що знаходився віддалено від зони дії роутера з'явилися 10 проростків, а у лотку, який було розміщено в зоні дії роутера, з 10 насінин зійшло 3 проростки;
- розвинулось 10 насінин квасолі поза зоною дії бездротової мережі Wi-Fi та 1 насінина у зоні її дії;
- насіння пшениці дало сходи 10 особин у лотку із віддаленої зони дії роутера та жодного сходу у лотку біля роутера.

Для більшого переконання про негативний вплив випромінювання від Wi-Fi-роутера на рослинний організм ми провели **третій етап експерименту: залежність рівня впливу Wi-Fi-випромінювання від відстані до роутера на швидкість проростання насіння:**

- посадили по 10 насінин квасолі та пшениці у чотири лотки;
- розмістили лотки із висадженим насінням у різних межах дії Wi-Fi-роутера: перший на відстані 0,5 м, другий – 1 м, третій – 1,5 м, четвертий – 2 м.
- умови догляду були виключно однакові.

За даними діаграми (рис. 1) можемо зробити висновок:

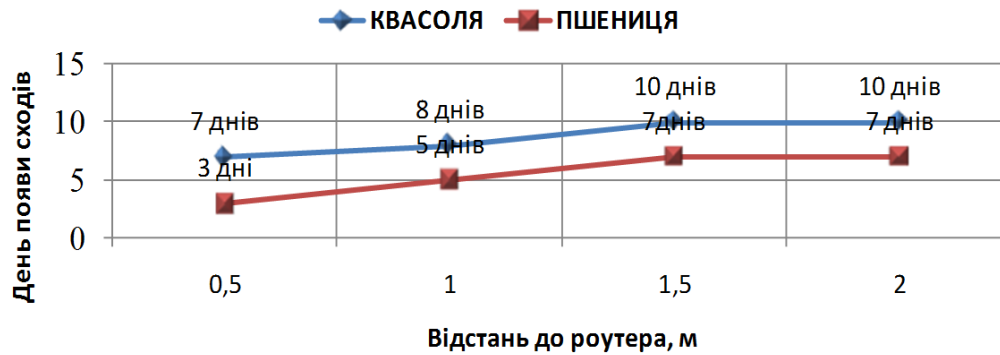

Рис. 1. Залежність рівня впливу Wi-Fi-випромінювання від відстані до роутера на швидкість проростання насіння

швидкість проростання насіння пшениці та квасолі змінювалась залежно від рівня впливу Wi-Fi-випромінювання: чим ближче до роутера, тим більша швидкість проростання насіння.

Четвертий етап експерименту - Вплив Wi-Fi-технології на процеси життєдіяльності дощових черв'яків, показав, що:

1. Рухова активність дощових черв'яків проявилася через три дні після закладення експерименту у зоні дії Wi-Fi променів.
2. Особи черв'яків, розміщені поза зоною дії роутера, активними стали на сьомий день.
3. Через вісім днів активність процесів життєдіяльності черв'яків, що перебували у зоні дії роутера, почала згасати.
4. У дощових черв'яків, що розміщені поза випромінюванням, життєва активність продовжується до цього часу (третій місяць).

Чи відновлять свою життєву активність особи черв'яків, що перебували в зоні дії роутера, якщо їх перемістити із зони дії Wi-Fi-променів ми дізналися з **п'ятого етапу експерименту**.

Дощові черви, які перебували два місяці в зоні дії роутера і які призупинили свою активну життєву діяльність, були переміщені у віддалене місце дії променів. Через 10 днів черви почали прокладати нові ходи, що свідчить про відновлення життєвої активності.

Отже, п'ятий етап досліджень підтвердив наші попередні висновки:

бездротова Wi-Fi-мережа впливає на тваринні організми, пригнічуючи їх життєву активність.

У ході науково-дослідницької роботи, яка передбачала теоретичне обґрунтування та експериментальне підтвердження впливу технології Wi-Fi на живі організми, нами були зроблені наступні висновки:

1. Вивчивши літературу про Wi-Fi, ми прийшли до висновку, що потужні Wi-Fi-випромінювачі шкідливі для живих організмів.
2. Проведені дослідження підтвердили вплив технології Wi-Fi на рослинні організми:
 - 2.1. випромінювання від Wi-Fi-роутера негативно впливає на зародок насіння гороху під час його довготривалого зберігання в зоні дії бездротової мережі;
 - 2.2. негативний вплив випромінювання від Wi-Fi-роутера на рослинний організм виявлено під час другого етапу експерименту: кількість пророслого насіння в зоні дії роутера становить: у гороху – 30 %, у квасолі – 10%, а у пшениці – 0%;
 - 2.3. чим ближче до роутера, тим більша швидкість проростання насіння;
 - 2.4. на стан схожості насіння Wi-Fi-випромінювання впливає по-різному, залежно від відстані до роутера чим ближче до роутера зростали рослини, тим їхні сходи мали найменшу висоту пагона.
3. Нами було доведено екологічну безпеку технології Wi-Fi на тваринні організми на прикладі дощових черв'яків:
 - 3.1. Wi-Fi-випромінювання впливає на стан рухової активності дощових черв'яків, що перебували у зоні дії роутера: вона виявилась вищою – на третій день експерименту, але недовготривалою, так як почала згасати через вісім днів;
 - 3.2. стан рухової активності черв'яків, яких було розміщено поза зоною дії випромінювання зафіксовано на сьомий день експерименту і тривав, доки тривало дослідження;
 - 3.3. випромінювання від Wi-Fi-роутера пригнічує процеси життєдіяльності дощових черв'яків: після переміщення банки з дощовими червами, які призупинили активність у русі у зоні дії Wi-Fi-випромінювання, поза зону дії роутера, життєва активність відновилась на одинадцятий день.
4. Якщо вже роутер із бездротовим Інтернетом немає бажання змінювати на модем із дротами, то пропонуємо хоча б взяти певних заходів обережності.
 - 4.1. потужні Wi-Fi-випромінювачі встановлювати подалі від місць масового скупчення і перебування людей;
 - 4.2. не знаходитися тривалий час поблизу Wi-Fi-випромінювачів;

4.3. не варто ставити роутер поруч із ліжком, вшати на стіну поруч із ліжком або ставити біля стіни, де знаходиться ліжко;

4.4. потрібно розібратися в налаштуваннях і, коли Інтернетом ніхто не користується, вимикати його;

4.5. слід також вимикати джерело Wi-Fi у приміщенні, коли він не використовується, а не залишати його на ніч;

4.6. не бажано класти мобільний телефон під подушку або близько біля себе під час сну, навіть із вимкненим прийомом бездротового Інтернету, він чинить негативний вплив на організм людини.

Поки що ми не можемо точно присвоїти клас шкідливості випромінювання від Wi-Fi - роутера, але можемо стверджувати, що його випромінювання чинить негативний вплив на живі організми.

Література:

1. <http://literature/zdorovje/wi-fi-neskolko-vazhnyh...>
2. <http://wifi-ubivaet-rasteniya...navredithttp://>
3. <http://articles/92>(Punitive Articles of the UCMJ)
4. <http://2014/03/wi-fi.html>(Wi-Fi губит всё живое)
5. <http://vreden-li-wi-fi-dlya-zhivykh-organizmov/>(Вред WiFi-роутера.)
6. www.nat-geo.ru/tech/345081-uchenye-pridumali-wi-fi-dlya-beremennykh
7. <http://computerizdorovie.ru/computer-i.../vliyanie-wi-fi-na-zdorovie-chelovek...><http://health.passion.ru>
(Health.passion.ru)
8. <http://bud-zdorov.info/wi-fi-negativno-vliyaet-na-kletki-zhivykh-organizmov/>(Wi-F негативно влияет на клетки живых организмов)
9. <http://wifika.ru/wifi-vredno-li.html>, (WiFi вреден. Автор: Александр Карташев)
10. <http://www.oum.ru/literature/zdorovje/wi-fi-neskolko-vazhnyh-momentov/>

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА**Світлана Бестужева
(Харків, Україна)****СУЧАСНІ СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Розвиток світової економіки в умовах поглиблення політичних та економічних протиріч між країнами під впливом глобалізаційних процесів обумовлює необхідність зміни існуючих пріоритетів зовнішньоторговельного розвитку. На зміну узгодженій міжнародній економічній взаємодії на сьогодні приходять загострення конфронтації між країнами, яка обумовлена не тільки і не стільки політичними, скільки економічними факторами. Жорстка боротьба за світові лідерські позиції, посилення конкуренції на світових ринках, поглиблення транснаціоналізації світової економіки, боротьба за сировинні ресурси, втручання урядів багатьох країн у внутрішню економіку та зовнішньоекономічну сферу спонукає до перегляду місця держави у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності її суб'єктів. Ринкові принципи державного регулювання даної сфери у сучасних реаліях трансформувались у принципи активної державної підтримки пріоритетних експортоорієнтованих галузей національної економіки [1]. Дане твердження є особливо актуальним для української економіки, в якій на сьогодні формуються цивілізаційні підвалини для подальшого розвитку та диверсифікації.

Аналіз сучасного стану вітчизняної експортної сфери дозволив виявити значне падіння вартості товарного експорту у 2018 р. порівняно з 2013 р. на 32,2 % – з 70,0 млрд. дол. США до 47,4 млрд. дол. США – через значне скорочення експорту продукції металургійної галузі та машинобудування. На динаміку українського експорту також значною мірою вплинули дестабілізація виробництва і падіння світових цін на сировину та сировинні товари. У цілому динаміка обсягів експорту товарів у 2018 році є позитивною – темпи зростання експорту склали 109,4 %, однак темпи зростання імпорту товарів склали 115,2 %. Товарна структура вітчизняного експорту протягом останніх двох десятиліть за своїм характером є незмінно сировинною – понад 77 % експорту товарів складають продукція агропромислового комплексу, металургійної та хімічної галузей промисловості, мінеральні продукти. Частка продукції агропромислового комплексу та харчової промисловості у загальному обсязі товарного експорту країни у 2018 році склала 39,4 %, що на 1,6% менше попереднього року (у 2017 р. – 41 %) та майже вдвічі перевищує її частку в експорті 2013 року. З іншого боку, частка продукції металургії в експорті за той самий період зменшилася з понад 30,0 % до 24,6 % через значне коливання світових цін на сталь і військову та економічну агресію Російської Федерації, яка була найбільшим імпортером продукції української металургії [2].

Покажемо, на думку автора, є практична відсутність у структурі вітчизняного експорту продукції високотехнологічних галузей, що, безперечно, створює значні перешкоди для активного включення вітчизняних підприємств до глобальних ланцюгів доданої вартості.

Враховуючи вище означені проблеми у товарній та географічній (необхідність зміни регіональних пріоритетів у контексті євроінтеграційного спрямування національного економічного розвитку) складовій експорту України, сучасна державна експортна політика повинна бути спрямована на створення необхідних для його диверсифікації умов та підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Як основний стратегічний документ у 2017 році за Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1017-р від 27 грудня 2017 року була ухвалена Експортна стратегія України (“дорожня карта” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки. На рис. 1 наведено комплексне авторське бачення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017-2021 роки.

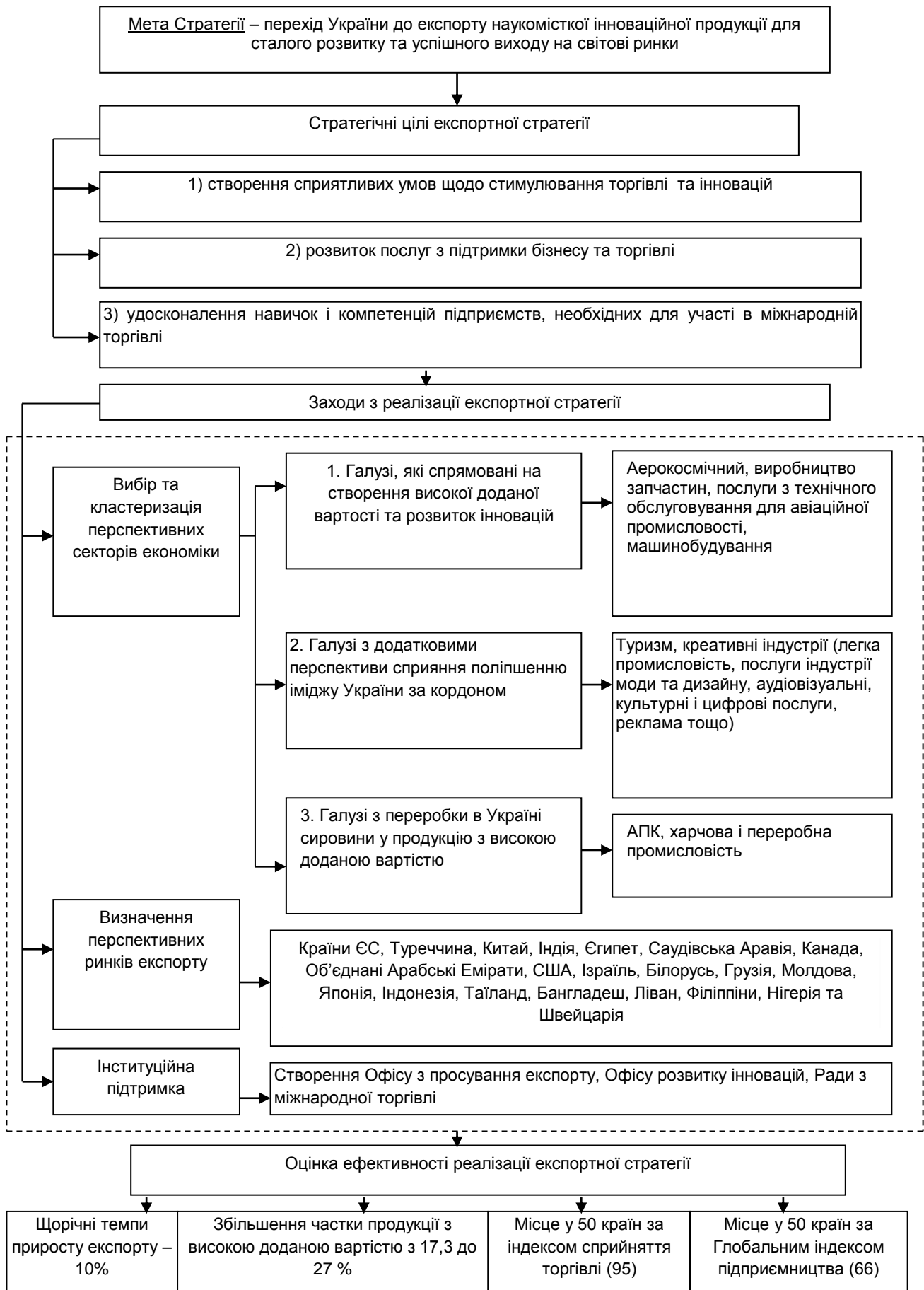

Рис. 1. Цілі та завдання з реалізації експортної стратегії 2017-2020 рр.

Відповідно метою цієї стратегії є перехід України до експорту наукомісткої інноваційної продукції для сталого розвитку та успішного виходу на світові ринки.

Як основні стратегічні завдання визначаються такі:

- 1) створення сприятливих умов для стимулювання торговельної та інноваційної діяльності для диверсифікації експорту;
- 2) розробку заходів щодо розвитку послуг з підтримки бізнесу, що сприятимуть розвитку малого та середнього бізнесу;
- 3) підвищення рівня бізнес-грамотності вітчизняних суб'єктів господарської діяльності для здійснення міжнародних економічних операцій та забезпечення стійких конкурентних позицій на світових ринках [5].

Для стимулювання та підтримки вітчизняних експортерів у організації експортної діяльності в Україні були створені Офіс з просування експорту при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі, Офіс розвитку інновацій та Раду з міжнародної торгівлі. Передбачається, що саме Рада з міжнародної торгівлі здійснюватиме координацію впровадження "дорожньої карти" [5].

Ефективна реалізація експортної стратегії України не можлива без відповідної фінансової підтримки національних виробників, яка повинна забезпечуватись шляхом формування державних фінансових механізмів. В якості такої підтримки, як зазначено в стратегії, є створення Експортно-кредитного агентства, правовою основою для функціонування якого є прийнятий Закон України "Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорт" № 1792-VIII від 20 грудня 2016 р. [4].

Автором зазначається, що подібний законодавчий документ вже приймався Верховною Радою України у 2012 році, але не був підписаний Президентом України. Але сучасні реалії розвитку міжнародного бізнесу та проблеми, з якими стикаються українські експортери на світових ринках, обґрунтовують необхідність державної підтримки експортної сфери. Досвід розвинених країн показує, що створення відповідних інституційних структур на державному рівні стимулюватиме національний експорт, створюючи умови для значного зниження ризиків та прискорення здійснення зовнішньоекономічних операцій.

7 лютого 2018 року Кабінет Міністрів України за ініціативи Міністерства економічного розвитку та торгівлі прийняв рішення про створення Експортно-кредитного агентства та затвердив його установчі документи. Агентство буде діяти у формі приватного акціонерного товариства (ПрАТ). Кількість акцій у першому випуску становитиме 200 000 штук. Статутний капітал ЕКА становитиме 200 млн грн і забезпечуватиметься з коштів державного бюджету [3]. Відповідно в якості основних напрямів державної підтримки експортної діяльності визначено:

- 1) впровадження програм кредитної підтримки українських експортерів з державного бюджету через уповноважені банки;
- 2) здійснення ЕКА операцій із страхування експортних кредитів, прямих інвестицій з України та зовнішньоекономічних договорів (контрактів) від комерційних та некомерційних ризиків, перестрахування та надання гарантій;
- 3) часткову компенсація відсоткової ставки за експортними кредитами, яка надається залежно від різниці кредитних ставок у країні експортера та країні покупця;
- 4) надання ЕКА кредитів з державного бюджету для виплати страхових відшкодувань за договорами страхування експортних кредитів, інвестицій та зовнішньоекономічними договорами (контрактами) від комерційних та некомерційних ризиків;
- 5) надання державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань ЕКА [4].

На особливу увагу заслуговує питання визначення стратегічно важливих галузей експорту України, які отримуватимуть державну підтримку з боку Експортно-кредитного агентства. Так, при здійсненні своєї основної діяльності ЕКА підтримує експорт робіт, послуг українського походження, а також товарів переробної промисловості за такими групами згідно з УКТ ЗЕД:

Група 16. Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних.

Група 19. Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби.

Група 20. Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин.

Група 21. Різні харчові продукти.

Група 30. Фармацевтична продукція.

Група 61. Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні.

Група 62. Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних.

Група 64. Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини.

Група 84. Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини.

Група 85. Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя.

Група 86. залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів.

Група 87. Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання.

Група 88. Літальні апарати, космічні апарати та їх частини.

Група 89. Судна, човни та інші плавучі засоби.

Група 90. Прилади та апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя.

Група 94. Меблі; постільні речі, матраци, матрацні основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції [4].

Отже, сучасні реалії розвитку міжнародного економічного співробітництва неухильно доводять необхідність та доцільність активного державного регулювання даної сфери через формування ефективних механізмів державної підтримки національних виробників, діяльність яких має стратегічно важливе значення для національного економічного розвитку.

Література:

1. Бестужева С. В. Міжнародна економічна діяльність України: навчальний посіб. / С. В. Бестужева. – Х.: Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – 266 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://me.gov.ua>
4. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту: Закон України № 1792-VIII від 20 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про схвалення Експортної стратегії України (“дорожньої карти” стратегічного розвитку торгівлі) на 2017–2021 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1017-р від 27 грудня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua>.

Оксана Гоженко
(Мирогоща, Україна)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Земельна реформа яка відбувається в Україні має сприяти забезпеченню якісно нового стану використання земель суб'єктами підприємництва у сільському господарстві Вона є одним із пріоритетних напрямів “Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства й сільських територій в Україні на 2015–2020 роки”, “Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року”, затверджених Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. Головною метою земельної реформи є створення повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення, удосконалення ринку оренди землі, забезпечення відкритої і прозорої оренди державних і комунальних земель, вдосконалення кадастрово-реєстраційної системи.

В ході формування ефективної організаційно-економічної системи використання земель зроблено чимало помилок та упущень. Недостатньо приділена увага питанням збереження та підвищення родючості землі, як основи економічної ефективності її використання.

Варто зазначити, що реформування земельних відносин, зміна форм власності й господарювання на землі не привели до поліпшення використання земель, суттєвого підвищення їх економічної ефективності. Сама тільки форма власності на землю (державна, комунальна та приватна) не може гарантувати захисту земель від руйнівних процесів, якщо ці питання не регулює держава, а навпаки, існує тенденція нерационального використання земель та відхилення від обов'язкової системи сівозмін [9]. Чому? Тому, що не врегульований ринок землі. Закономірно, що ніхто не займається відновленням родючості землі. Адже якщо ти не впевнений, що завтра працюватимеш на цій землі, то який сенс інвестувати гроші? Простіше засіяти рапс чи соняшник, які виснажують землю. І показник родючості земель падає.

Економічна ефективність це максимальне виробництво продукції, яке необхідне суспільству, за найменших витрат праці та ресурсів на її одиницю [3]. Економічна ефективність землекористування характеризується рівнем виробництва сільськогосподарської продукції — чим більше обсяг виробленої продукції при одночасному зниженні витрат праці й коштів, тим вище економічна ефективність землекористування [2].

Відомо, що економічну ефективність використання земельних ресурсів проводять за системою натуральних і вартісних показників. Натуральні показники характеризують: урожайність окремих сільськогосподарських культур; обсяг виробництва окремих видів продукції тваринництва на 100 га (1 га) відповідних земельних угідь. Ці показники важливі, однак за допомогою них неможливо визначити окупність витрат, пов'язаних із виробництвом і збутом продукції. Вартісні показники дають змогу визначити: рівень виробництва валової продукції у зіставних цінах; суму чистого доходу і прибутку на 100 га відповідних земельних угідь; коефіцієнт землевіддачі (відношення вартості валової продукції сільського господарства до витрат на її виробництво).

Таблиця 1.
Динаміка основних показників економічної ефективності використання сільськогосподарських угідь в Україні

Показники	Одиниці виміру	Роки				2017 у % до	
		2010	2015	2016	2017	2010	2016
Площа с.-г. угідь	тис га	39719,2	39715,4	39711,1	39695,4	99,9	99,9
Площа посівів сільськогосподарських культур							
Зернові культури	тис га	13913,3	14640,9	14337,1	14560,3	104,6	101,5
Цукрові буряки (фабричні)	тис га	492,0	237,0	291,1	313,6	63,7	107,7
Соняшник	тис га	4499,3	5166,2	6086,7	6060,7	134,7	99,6
Картопля	тис га	1384,9	1291,0	1311,6	1323,2	95,5	100,8
Овочі	тис га	444,7	447,1	447,1	446,3	100,3	99,8
Плоди та ягоди	тис га	209,5	206,0	196,7	198,5	94,7	100,9
Урожайність сільськогосподарських культур(у всіх категоріях господарств)							
Зернові культури	ц/га	43,7	41,1	46,1	42,5	97,2	92,2
Цукрові буряки (фабричні)	ц/га	476,5	435,8	481,5	474,9	99,7	98,6
Соняшник	ц/га	19,4	21,6	22,4	20,2	104,1	90,1
Картопля	ц/га	176,4	161,4	165,8	167,8	95,1	101,2
Овочі	ц/га	207,8	206,1	210,5	207,9	100	98,7
Плоди та ягоди	ц/га	95,2	104,5	101,9	103,1	108,3	101,1
Валовий збір сільськогосподарських культур (всіма категоріями господарств)							
Зернові культури	тис тон	39270,9	60125,8	66088,0	61916,7	157,6	93,7
Цукрові буряки (фабричні)	тис тон	13749,2	10330,8	14011,3	14881,6	108,2	106,2
Соняшник	тис тон	6771,5	11181,1	13626,9	12235,5	180,6	89,7
Картопля	тис тон	18704,8	20839,3	21750,3	22208,2	118,7	102,1
Овочі	тис тон	8122,4	9214,0	9414,5	9286,3	114,3	98,6
Плоди та ягоди	тис тон	1746,5	2152,8	2007,3	2048,0	117,3	102,0
Вироблено продукції тваринництва							
М'яса	тис.тон	2059,0	2322,6	2323,6	2318,2	112,6	99,7
Молока	тис.тон	11248,5	10615,4	10381,5	10280,5	91,4	99,0
Вироблено на 1 особу,)							
Зернових	Кг	856	1403	1549	1457	170	94,0
Цукрових буряків	Кг	300	241	328	350	116,6	109,3
Соняшнику	Кг	148	261	319	288	194,6	90,3
Картоплі	Кг	408	486	510	523	128,2	102,5
Овочів	Кг	177	215	221	219	118,6	95,0
Плодів та ягід	Кг	38	50	47	48	126,3	102,1
М'яса	Кг	44,9	54,2	54,5	54,6	121,6	100,1
Молока	Кг	245,2	247,8	243,3	242,0	98,7	99,5
Вироблено на 100 га с.-г. угідь							
М'яса	Кг	51,8	58,4	58,5	58,4	112,7	99,8
Молока	Кг	283,2	267,2	261,4	258,9	91,4	99,0
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 року							
Валова продукція с.-г. у постійних цінах 2010 року	млн грн	194886,5	239467,3	254640,5	249157,0	127,8	97,8
Вироблено сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств							
на одну особу:	Грн	4249	5589	5967	5865	138,0	98,3
на 100 га с.-г. угідь	тис.грн.	490,8	603,2	641,4	629,2	128,2	98,1

Без урахування площі і показників АПК і Севастополя[10].

За даними табл. 1 можна зробити висновки, що в Україні сільськогосподарські угіддя використовуються не ефективно. Відносно 2010 року зросли валові збори продукції, але це відбулось, як правило, за рахунок збільшення посівних площ. Урожайність коливається в тих самих межах. Особливу увагу варто звернути на збільшення посівних площ соняшнику в 2017 році в порівнянні з 2010 роком, вона збільшилась на 34,7 %. Варто зазначити, що соняшник – культура, яка виносить поживні речовини з ґрунту і, відповідно, збільшення площ під її посіви призводить до зменшення гумусу та зниження родючості сільськогосподарських земель.

В результаті дослідження ефективності використання земель іншими країнами (які пізніше стали членами ЄС) при меншому забезпеченні на одного працюючого в сільськогосподарському виробництві земельними ресурсами обсяги виробництва продукції в рази більші.

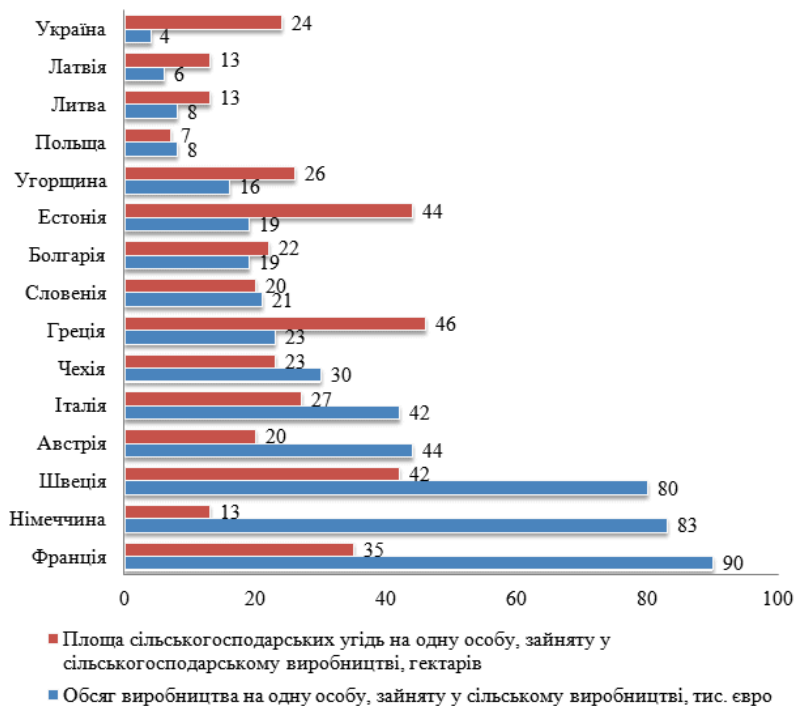

Рис. 1. Площа сільськогосподарських угідь та обсяги виробництва на одну особу, зайняту в с.г. виробництві [1].

Україна характеризується великою розораністю, площа ріллі продовжує збільшуватися за рахунок зменшення площі земель іншого призначення, зменшуючи питому вагу природних кормових угідь, багаторічних насаджень, тощо.

Суттєві зміни відбуваються в структурі посівних площ сільськогосподарських культур. Зростання обсягів площ засіяних технічними культурами свідчить про бажання їх власників отримати надвисокі продукти, адже рентабельність соняшнику, є вищою, ніж рентабельність пшениці

Порушуються сівозміни. Різко зменшилося використання органічних добрив. Впродовж 27 років незалежності України поголів'я худоби суттєво зменшилося, зокрема: поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) зменшилося на 20 млн. 873 тис. голів; свиней – на 12 млн. 348 тис.; овець та кіз – на 7 млн. 93 тис. голів. Зменшення поголів'я худоби має подвійний вплив на зменшення родючості ґрунтів, адже з одного боку призводить до зменшення обсягів органічних добрив (гною), а з іншого – зменшує необхідність посівів кормових культур, звільняючи посівні площі під технічні культури [6].

Слабкість фінансово-економічного становища середніх і малих сільськогосподарських підприємств унеможливує удосконалення технологічних операцій вирощування сільгоспкультур, оновлення матеріально-технічної бази, впровадження у виробництво інновацій.

Заходи щодо підвищення ефективності використання земельних ресурсів, охорони сільськогосподарських земель, їхнього раціонального використання, консервації деградованих і малопродуктивних земель на жаль мають епізодичний характер [4].

Висновки: Підвищення економічної ефективності використання землі знаходиться в прямій залежності від збереження та підвищення її родючості. Це комплексний процес, що базується на результатах після аналізу багатьох чинників та показників.

З урахуванням ситуації, що склалася в Україні з використання сільськогосподарських угідь, політика земельних відносин повинна бути спрямована не стільки на зміну земельної власності, скільки на створення умов для економічно ефективного і екологічно безпечного землекористування, підвищення родючості ґрунтів та зростання сільськогосподарського виробництва. Земля, завжди була, є і буде нашим національним багатством і дбаючи про успішне майбутнє країни ми повинні «розумно» використовувати її.

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України Деякі питання удосконалення управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними. від 7 червня 2017 р. № 413 Київ <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу /В.Г. Андрійчук// Підручник. – К.: КНЕУ. – 2013. – 779 с.
3. Збарський В. Економіка сільського господарства: [навч. посібник] / В. Збарський, В. Мацибора, А. Чалий. – К.:Каравела, 2009. – 264 с
4. Зінченко Т.Є. Інституціональні аспекти трансформації землекористувань населених пунктів в сучасних ринкових умовах / Т.Є. Зінченко. – Житомир: Вид-во "ПП Рута", 2010. – 214 с.

5. Котикова О.І. Методологічні та методичні основи комплексної оцінки сталого розвитку сільськогосподарського землекористування // О. І. Котикова // Сб. науч. Трудов SWorld. - Вып. 2. Т. 20. - Одесса: Куприенко, 2012. - С. 85-94.
6. Мазнев Г.Є. Геоінформаційні технології в аграрному виробництві / Г.Є. Мазнев // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 133
7. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами / В.В. Макарова // Економічний простір: зб. наук. пр. – 2011. – № 52/1. – С. 284-290.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua.
9. Саблук П.Т. Реалізація механізму реформ в аграрній сфері / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2011. — № 10. — С. 3—6.
10. Сільське господарство України за 2017 рік. Статистичний збірник.-К.:Державна служба статистики України.- 2016р – с.53. -. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Ніна Єланська
(Селидове, Україна)

РОЗРОБКА ПЛАНУ СУДОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасної економіки є неплатоспроможність більшої частини підприємств, об'єктивно призводить до їх банкрутства і ліквідації. Проблеми пошуку шляхів фінансового оздоровлення та сталого розвитку підприємств продовжують залишатися досить актуальними. Особливе значення мають механізми санації і банкрутства неплатоспроможних підприємств, що дозволяють рятувати ті з них, які можуть виробляти конкурентну продукцію і приносити прибуток, а також виводити з ринку нежиттєздатних, що ставлять під загрозу економічний стан ділових партнерів і породжують лавину неплатежів в масштабі всієї країни.

Аналіз останніх досліджень. Проблемами банкрутства і санації підприємств займаються вчені та фахівці-практики. Різні аспекти цієї проблематики розглядаються в роботах вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як Бланк І.А., Є.Бріггема, Н.Е.Брюховецької, П., Беляев С. Г., Букреєв В. В., Кошкін В. І., Симачев Ю., Шеремет А. Д., Кузенков А. П., Остапенко Д. В., Гусєв В. В., Самуельсон П., Альтман Е., Рішар Ж., Хелферт Е. та інші. Однак в даний час є питання, які залишаються невивченими, виходячи з появ нових систем і технологій.

Метою роботи є вивчення процесу санації та розробка плану судової санації для підприємства.

Результати дослідження. Термін «санація» походить від латинського «sanare» – оздоровлення, видужання. Існує безліч визначень терміну «санація».

І.А. Бланк стверджував, що «санація – це заходи щодо фінансового оздоровлення підприємства з допомогою сторонніх юридичних чи фізичних осіб і спрямованих на попередження оголошення підприємства-боржника банкрутом і його ліквідації» [1].

За визначенням М.І. Титова «санація – це оздоровлення неспроможного боржника, надання йому фінансової допомоги з боку власника майна, кредиторів та інших юридичних і фізичних осіб, спрямованих на підтримку діяльності боржника і запобігання його банкрутству» [2, с.340].

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3] визначено, що санація – «система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника».

Враховуючи наявність чисельних підходів до трактування поняття «фінансова санація» з урахуванням його ролі в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки, під санацією доречно розуміти систему заходів для фінансового оздоровлення кризового підприємства, спрямовану допомогти підприємству-боржнику вийти з банкрутства та підняти рівень його фінансово-економічної безпеки.

Фінансова стратегія підприємства являє собою систему довгострокових цілей фінансової діяльності підприємства, що визначаються його фінансовою ідеологією, а також найбільш ефективних шляхів її досягнення.

Основним документом, регулюючим послідовність відновлюваних заходів на підприємстві, є план санації. Розробка його згідно чинного законодавства має здійснюватися керуючим санацією.

Керуючий санацією – фізична особа, яка відповідно до рішення господарського суду організовує здійснення санації боржника. Керуючим санацією може бути запропоновано особу, яка виконувала повноваження розпорядника майна або керівника підприємства, якщо на це є згода комітету кредиторів та (або) інвесторів.

План санації представляє собою комплексну програму фінансового оздоровлення боржника і застосування спеціальних заходів з відновлення платоспроможності боржника і строк їх реалізації.

Законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачений досить тривалий термін для складання плану санації – керуючий санацією, якого затвердив господарський суд, має скласти план протягом трьох місяців з дня прийняття ухвали про введення процедури санації. План судової санації має бути схвалений комітетом кредиторів і затверджений в господарському суді. Тільки після затвердження плану санації керуючий санацією має право проводити відновлювальні заходи в підприємстві.

План судової санації підприємств має складатися з наступних розділів.

Розділ 1. Характеристику боржника:

- 1) історія створення, реквізити (повне і скорочене найменування, ідентифікаційний код за ЄДРПОУ, номер і дата видачі свідоцтва про державну реєстрацію, місцезнаходження, телефон, факс);
- 2) основні види господарської діяльності;
- 3) інформація про власників акцій (за наявності);
- 4) статутний (складений) капітал;
- 5) кількість і номінальна вартість акцій (за наявності);
- 6) інформація щодо організаційної структури: структурна схема; штатний розпис; перелік дочірніх підприємств, філій, представництв та інших відокремлених структурних підрозділів;
- 7) дані щодо основних видів продукції, яка випускається:
 - перелік основних видів продукції;
 - питома вага кожного виду продукції в загальному обсязі виробництва (у грошовому еквіваленті) та реалізації;
 - питома вага собівартості основних видів продукції в загальному обсязі собівартості продукції, що виробляється товариством;
 - випуск продукції в натуральних одиницях;
 - ціни та коротка характеристика ринків збуту.

Розділ 2. Аналіз конкретних переваг підприємства.

Розділ 3. Фінансово-майновий стан (за 2 попередні роки та станом на останній звітний період):

- 1) вартість основних фондів;
- 2) структура доходів;
- 3) структура витрат;
- 4) чистий прибуток (збиток);
- 5) причини збиткової діяльності;
- 6) структура активів: перелік рухомого та нерухомого майна, нематеріальні активи, наявність готової продукції на складах та товарно-матеріальних цінностей;
- 7) структура довгострокових та поточних фінансових інвестицій.
- 8) структура кредиторської та дебіторської заборгованості.

Розділ 4. Аналіз фінансової збитковості підприємства та можливості його подолання.

Розділ 5. Аналіз імовірної ліквідації боржника, її соціальні наслідки.

Розділ 6. Погашення боргів за рахунок доходів, отриманих від реалізації частини майна боржника.

Розділ 7. Соціальні наслідки непогашених боргів та ліквідації боржника.

Розділ 8. Заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, розрахунок необхідних коштів для реалізації цих заходів:

- 1) обґрунтування формування цілісного майнового комплексу;
- 2) реструктуризація;
- 3) перепрофілювання виробництва;
- 4) закриття нерентабельних виробництв;
- 5) виробнича програма, маркетингові дослідження;
- 6) продаж частини майна;
- 7) скорочення працівників боржника, які не можуть бути задіяні в процесі реалізації плану санації;
- 8) ліквідація дебіторської заборгованості;

Розділ 9. Заходи з перевірки розміру статутного капіталу.

Розділ 10. Прогноз соціально-економічних наслідків проведеної санації.

- 1) Нарощення обсягів виробництва, реалізації продукції.
- 2) Збільшення доходів, скорочення витрат.
- 3) Планові щоквартальні фінансові показники діяльності боржника.
- 4) Графік щоквартального погашення боргів підприємства, у т.ч. через укладання мирової угоди.
- 5) Зведена таблиця руху коштів боржника, всіх його доходів та витрат в процедурі санації.
- 6) Прогноз показників діяльності підприємства:
 - прогноз прибутків та збитків на три роки;
 - прогноз руху готівки на три роки вперед;
 - структура активів та зобов'язань боржника на момент початку та припинення санації.
- 7) Підвищення конкурентоспроможності та рівня рентабельності підприємства:
 - погашення кредиторської заборгованості;
 - підвищення оплати праці;
 - створення нових робочих місць;

– подальше надходження до державного бюджету коштів від підприємства, що працює [4, с. 83-86].

Висновки. Судова процедура санації має певні принципові відмінності від санації як економічного процесу, який має на меті відновлення платоспроможності і забезпечення прибутковості в довгостроковій перспективі. Метою ж судової санації є повне погашення заборгованості перед кредиторами, тому після завершення розрахунків з останнім кредитором судова санація вважається успішно проведеною і господарський суд закриває справу про банкрутство незважаючи на поточний стан підприємства і його перспективи в майбутньому.

Література:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент/ И.А.Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2007. – 451 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5674338/page:3/>
2. Ліснічук О. А. Основні складові механізми санації підприємств України // Бізнес Інформ. – 2013. – №4. – С. 339–345
3. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII зі змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/ed19920514>
4. Управління фінансовою санацією підприємства [текст]: підручник. / Т. А. Говорушко, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька [та ін.] за заг. ред. Т. А. Говорушко – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 400 с.

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Марина Анна Сергіївна.

**Світлана Колач, Оріся Васирина, Наталя Зеліско
(Львів, Україна)**

СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Зміни у відносинах власності привели до урізноманітнення структури суб'єктів господарювання, створення господарських формувань, заснованих на приватній власності селян на землю та майно. Серед них – приватно-орендні підприємства, господарські товариства, виробничі сільськогосподарські кооперативи тощо. Разом з тим стає очевидним, що їх адаптація до нових умов діяльності вимагає формування ринкового середовища на селі, а також відповідних структурних змін у виробничих, управлінських, організаційних та трудових відносинах, внутрішньої реструктуризації сільськогосподарських підприємств.

Трансформації в українському суспільстві взагалі та сільському господарстві зокрема, поки що не створили передумов для подолання соціально-економічного занепаду українського села. Головними проблемами в сільській місцевості залишаються безробіття та бідність. Відповідно до змін часу сільське господарство перестало бути основним видом діяльності на селі. Аграрні реформи, які відбулись за роки незалежності не дали очікуваних результатів. Оскільки соціально-економічний розвиток села є ключовим елементом державної аграрної політики, яка в сучасній інтерпретації визначає його як сільський розвиток, то перспективи сільського розвитку пов'язані з диверсифікацією сільської економіки, в тому числі й диверсифікацією сільськогосподарського виробництва.

Якщо узагальнити погляди економістів України щодо здійснення політики трансформацій відносин власності в сільському господарстві, то їх можна звести до визнання того, що такі трансформації, відповідають національній культурно-господарській традиції, але водночас необхідно враховувати те, що матеріальні, економічні, організаційні та психологічні умови проведення перетворень в аграрному секторі України не були належно підготовлені, а це зробило свій відбиток на глибині й темпах їх проведення. Аграрна політика повинна бути спрямована на максимальне використання нагромадженого раніше основного капіталу, тим самим, припинивши його руйнування і розкрадання та економічний механізм регулювання витрат сільгосп товаровиробників у напрямку забезпечення нормальних відтворювальних процесів у сільськогосподарському виробництві. Розвиток аграрного сектора економіки не можливий без вітчизняної промисловості, яка повинна забезпечити потреби сільськогосподарських товаровиробників у дешевій малагабаритній техніці.

В умовах формування ринкових відносин на селі важливого значення набуває розвиток нових форм господарювання, який пов'язаний із приватною власністю на землю та засоби виробництва. Виникає необхідність і ставиться завдання вивчити проблематику організації і ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Методологія дослідження трансформування та ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств поєднується з проблемою відсутності синтетичної теорії, що визначає закономірності економічної взаємодії, пояснює сутність трансформування сільськогосподарських підприємств.

Перевага України як держави є в тому, що вона перетворюється на важливий фактор Європейського розвитку, адже має своєрідне географічне положення: Україна розташована, з одного боку, на межі

Східної, а з другого боку – на межі Центральної Європи, тобто розташована на великому роздоріжжі між Сходом і Заходом. Закономірність економічно ефективного розміщення усіх елементів продуктивних сил відображає стабільні та взаємообумовлені залежності міжраціональним розміщенням сільськогосподарського виробництва і зниженням затрат суспільної праці. Отже, закономірність комплексного розвитку прикордонних районів проявляється у формі різноманітних взаємозв'язків, які розвиваються на основі спільного використання сировини, робочої сили, інфраструктури (особливо транспортної), енергії, виробництва продукції, зв'язків між галузями спеціалізації, допоміжними й обслуговуючими виробництвами тощо.

Становленню ринкової економіки на селі сприяє розвиток нових форм господарювання. Для села зараз головним є подолати відчуження селянина від землі та інших засобів виробництва. Розвиток нових форм господарювання на селі пов'язаний із приватною власністю на землю та засоби виробництва. На території сільських поселень функціонують нові агроформування: агрофірми, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, акціонерні товариства, асоціації кооперативів та фермерських господарств. Ці нові форми господарювання стали самостійними господарствами на базі сільських населених пунктів. Велике значення мають фермерські господарства, які в основному створювались на території малих сіл з метою забезпечення їх соціального розвитку та збереження. Отже, виникнення фермерських господарств має прямий зв'язок із соціальним розвитком сіл. Функціонування нових агроформувань розв'язує питання зайнятості населення.

Стратегія щодо подальшого розвитку особистих селянських господарств має бути спрямована, по-перше, на підвищення їх продуктивності та ефективності, а по-друге на стимулювання (але не адміністративними методами) процесів зростання кількості дрібних виробників сільськогосподарської продукції. З метою ж підвищення продуктивності та ефективності функціонування особистих селянських господарств та інших господарств населення необхідно всебічно сприяти їх кооперуванню, у т.ч. й створенню ними кооперативів зі спільного володіння і використання техніки, громадських пасовищ, складських приміщень тощо, з переробки і збуту продукції, надання агротуристичних та інших послуг.

Практика показує, що організація фермерських господарств стримується труднощами об'єктивного і суб'єктивного характеру. Перші господарства виникли переважно стихійно. У більшості з них дуже слабка матеріально-технічна база. Крім того, майже всі обслуговуючі структури монополізовані державою, не достатньо розвинуте законодавство та існують деякі проблеми правового характеру. Самі фермери не мають ніякого практичного досвіду, а надійних гарантій на перспективу бракує. Як наслідок, виникає питання доцільності створення фермерських господарств. Проблеми фермерства перетворюються з суто економічних у соціально-політичні. Через їх вирішення відображається готовність суспільства іти шляхом радикальних реформ, спроможність держави проводити ефективну господарську політику. Фермери потребують підтримки державних органів, доброзичливого ставлення з боку односельців.

Створення фермерських господарств повинно вирішувати завдання не лише особистого збагачення їх власників, а й задоволення певних суспільних інтересів. Це питання сьогодні поставлено дуже гостро. Економічна слабкість багатьох господарств не дозволяє поки що судити про їх переваги над іншими формами господарювання. Багато питань, що стосуються фермерства залишаються не вирішеними. Вперше теоретичне обґрунтування ролі підприємницької діяльності та організації підприємств появились в працях фізіократів Р. Кантільона (1755 р.) та А. Тюрго (1766 р.), які в своїх працях звертали увагу на готовності господарів у своїй діяльності приймати ризики та невизначеність [1, с. 544].

В сільській місцевості значна кількість сільськогосподарських підприємств представлена малими підприємствами. Це, зокрема, підприємства сфери переробки та торгівельної мережі. Під малими підприємствами в сільському господарстві розуміємо новостворені та діючі підприємства різної форми власності, в яких середньооблікова кількість працюючих за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб і обсяг річного валового доходу не більше 500 тис. євро. Функціонування малих підприємств сприяє збільшенню обсягів виробництва та покращенню якості сільськогосподарської продукції, розширенню сфери зайнятості сільського населення, а відповідно і зменшення міграційних процесів, ефективному використанні місцевих ресурсів і в цілому, економічному розвитку сільських територій. [2, с. 39–47].

Однією з ключових пролем аграрної реформи є створення ринку землі. Ринок землі сьогодні перебуває у зародковому стані. Інакше й бути не може в умовах мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення. Якщо землю не включити у ринкові процеси, важко розраховувати на суттєве зростання рівня сільськогосподарського виробництва. Земля, як це є в усіх цивілізованих державах, має стати товаром. Але це не означає, що її обов'язково треба продавати. Мова, передусім, іде про розширення можливостей отримання кредиту під заставу землі, тобто про запровадження іпотечних відносин.

Запровадженню ринку землі сільськогосподарського призначення повинна передувати розробка зрозумілих і прозорих механізмів його функціонування. Оскільки іпотека – це засіб залучення аграріями додаткових кредитних ресурсів, необхідно створити такі фінансові структури, які могли б та їм було б вигідно займатися іпотекою сільськогосподарських земель. До вирішення цієї проблеми варто підійти нетрадиційним шляхом, а саме: формувати фінансові установи іпотечного кредитування на базі діючих банків. Також паралельно на державному рівні необхідно розпочати реалізацію другого етапу – створення галузевого аграрного банку.

Здійснення іпотечного кредитування в Україні має відбутися з урахуванням існуючого зарубіжного досвіду. Так, у США основними постачальниками коштів під заставу нерухомості є установи, що спеціалізуються на цій формі кредитування. Такі банки надають кредити під заставу, в тому числі фермерських господарств. Але кредитування під заставу нерухомості такими установами є хоч і важливим, але не переважним видом їх діяльності. За роки економічних реформ в аграрному секторі української економіки відбувалися суттєві зміни, які, зокрема, стосуються утвердження приватновласницького господарювання. Явище це не тільки закономірне, відповідає сучасним тенденціям розвитку ринкової економіки, але складовою частиною національних господарських трансформацій в нових умовах економічного розвитку.

На даному етапі аграрне виробництво України переживає глибоку кризу і має свої специфічні риси, зокрема, спад обсягів виробництва, різке подорожчання сільськогосподарської продукції та низька її якість, деградація земель та економічна криза, незадовільне економічне та фінансове становище основної частини агропідприємства. Причиною цієї кризи є диспропорції між цінами на продукцію сільського господарства та промисловості, порушення та розрив зв'язків між окремими ланками народногосподарського комплексу, соціальна напруга. Іншою причиною можуть бути помилки в управлінні галуззю, ігнорування об'єктивних законів та специфічних відносин, притаманних даній галузі. Для виходу із даної ситуації вважаємо за необхідне провести ряд реформ, суть яких повинна полягати в забезпеченні демократизації умов господарювання.

Спад виробництва сільськогосподарської продукції набув загрозливого характеру. Зміни в сільському господарстві проходять у вигляді реформ, зокрема, земельної та приватизаційних процесів. З метою регулювання земельних відносин на селі необхідне впровадження основних важелів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земельних ресурсів, а саме, ціна землі та купівля-продаж землі. Враховуючи те, що економічна криза в сільському господарстві зумовлена переважно причинами макроекономічного рівня, то подолати їх неможливо без державного втручання. Допомога держави потрібна в регулюванні конкретних ринків сільськогосподарської продукції, що сприятиме підвищенню ефективності їх функціонування [3, с. 9-12].

В умовах формування ринкових відносин на селі важливого значення набуває розвиток сільськогосподарської кооперації, зокрема, вертикальної кооперації на основі створення агропідприємств різних форм власності, кооперативів з переробки, зберігання, реалізації продукції, матеріально-технічного забезпечення, агросервісного обслуговування. Основою для створення кооперативів можуть бути існуючі переробні та агросервісні підприємства. У зв'язку із розвитком фермерських господарств та особистих господарств населення належна увага повинна приділятися створенню системи кредитної кооперації, зорієнтованої на обслуговування дрібних сільськогосподарських товаровиробників.

Перехід сільського господарства до нових умов господарювання зумовлює необхідність розвитку кооперації в усіх сферах агровиробництва. Недостатній розвиток сільськогосподарської кооперації пов'язаний з економічною слабкістю дрібних власників, які є основною ланкою кооперативного руху; відсутністю грошових засобів для формування кооперативних структур; недостатня правова база. Основним напрямом регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації повинне бути формування матеріально-технічної бази шляхом передачі в оренду, чи в оренду з правом викупу майнових комплексів [4, с. 54-57].

Отже, значну увагу слід приділити запровадженню сприятливої цінової політики в аграрному секторі економіки, основою якої є вільне ціноутворення у поєднанні з державним регулюванням, формуванню стимулюючого оподаткування, посиленню фінансово-кредитного забезпечення, в тому числі і на кредитній основі створення ринків сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів. Вимагає удосконалення існуюча система управління агропромисловим комплексом, зокрема, доцільно створити нові підходи в організації та методичному забезпеченні планово-економічної роботи.

А також слід звернути належну увагу на покращення стану земельних відносин (формування ринку земель сільськогосподарського призначення; механізмів забезпечення конкурентоспроможного екологічнобезпечного аграрного землекористування; удосконалення відносин оренди продуктивних земель; адаптації досвіду зарубіжних країн щодо регулювання земельних відносин); агропродовольче виробництво (забезпечення продовольчої безпеки всім верствам населення, подолання продовольчої бідності; підвищення рівня конкурентоспроможності аграрного сектору на внутрішніх і зовнішніх ринках; пошуку ефективних форм організації сільськогосподарського виробництва; адаптації державної підтримки сільського господарства до вимог глобалізації та підвищення її ефективності; формування організованого сільськогосподарського ринку та його інфраструктури); ресурсне забезпечення (формування та використання людського капіталу аграрного сектору на основі розробки нової суспільної ідеології щодо села; оцінку сільськогосподарського потенціалу земельної бази України та розвитку інтегрованого управління землекористуванням; фінансове забезпечення сільськогосподарського виробництва; активізації інвестиційно-інноваційної діяльності для техніко-технологічного оновлення матеріально-технічної бази сільського господарства) [5, с. 34-38]. Сільський розвиток та забезпечення сталого суспільно-економічного розвитку сільської місцевості не можливий без диверсифікації економічної діяльності на сільських територіях, забезпечення зайнятості і доходів сільського населення; посилення соціальної спрямованості господарювання в аграрному секторі; підвищення якості життя на селі; удосконалення системи державного регулювання розвитку сільської місцевості; формування сприятливих агроландшафтів як середовища

проживання сільського населення); гуманітарний і демографічний розвиток села (збереження позитивних традицій культурної спадщини та гуманістичних надбань українського селянства в умовах трансформації ментальності народу, спричиненої глобалістичними процесами; підвищення рівня народжуваності; збільшення тривалості життя та стимулювання здорового способу життя; обмеження надмірної урбанізації).

Література:

1. Злупко С.М. Українська економічна думка. Постаті і теорії./С.М. Злупко. -Львів: Євросвіт, 2004. 544 с.
2. Станько Т.М. Конкурентний ринок у теплопостачанні./Т.М.Станько. - Вісник Львівського національного аграрного університету. Економіка АПК. 2018. №25. С. 39–47.
3. Магійович Р. І. Сучасний стан ресурсного забезпечення розвитку сільського господарства. Теоретико-методологічне та організаційно-економічне обґрунтування розвитку сільського господарства і села: колективна монографія / за заг. ред. Я. С. Янишин. Львів, 2016. С. 10 – 21.
4. Колач С. М. Світовий досвід та діяльність сільськогосподарських кооперативів в Україні / С. М. Колач // Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій: матеріали XVIII Міжнародного науково-практичного форуму, присвяченого пам'яті інженера Ярослава Зайшлого, 20-22 вересня 2017 р. – Львів: Ліга-Прес, 2017. – С. 54 – 57.
5. Зеліско Н.Б., Мельник В.Й. Розвиток інноваційного потенціалу аграрного сектора економіки України./Н.Б. Зеліско, В.Й. Мельник. - Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК. 2018. № 25. С. 34 – 38.

Оксана Кузьменко
(Київ, Україна)

ОГЛЯД МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ескалація воєнного конфлікту на Донбасі обумовила початок затяжної економіко-політичної кризи в країні, що спровокувало розвиток дестабілізуючих процесів не тільки на внутрішньому ринку України, а й в міжнародних торгових відносинах. Зокрема, усталені не одне десятиріччя торгові операції з Російською Федерацією, яка тривалий час була головним партнером в міжнародних відносинах з Україною з другої половини 2014 року стали зазнавати корінних змін. Активізація даного процесу прискорилося після реалізації європейської угоди про асоціацію, що стало поворотним моментом в переорієнтації ринків збуту та появи нових постачальників продукції. Починаючи з 2014 року частка Російської Федерації в структурі експорту-імпорту України поступово зменшувалася, що свідчить про дієвість прийнятих заходів в рамках угоди. Проте, на даний час, за окремими групами товарів Російська Федерація залишається основним торговим партнером країни, паралельно з нарощуванням обсягів торгових операцій з Польщею, Німеччиною, Італією тощо. Тому проведення аналітичного огляду зовнішньоекономічних зв'язків України на сучасному етапі є актуальним завданням з позиції розподілу балансу економічних інтересів країн-партнерів в економіці країни.

Питання дослідження міжнародної економіки України є досить актуальними з позиції теорії та практики, що підтверджено рядом наукових праць з даної теми, зокрема такими авторами Т.В. Горянська [2], М.В. Іващенко [3], В.В. Радченко [4], Є.В. Талавіра [5], О.М. Кіндратець [6], В.С. Бойко [7] та ін. Проте, динамічність розвитку даної сфери економіки обумовлює проведення повторних аналітичних досліджень з урахуванням емерджентності зовнішніх ринків для отримання актуальної інформації.

За результатами 2017 року, загальний обсяг експорту країни становив 43264736,0 тис. дол. США. Більше половини експортованих товарів та послуг було відправлено на європейські ринки (56%), 33% в Азію, 8% до Африки, майже 3% до США. В розрізі країни в ТОП-10 найбільших країни експортерів входять (у % від загального обсягу експорту, рис. 1):

1. Російська Федерація – 9,1% (3,94 млрд. дол. США);
2. Польща – 6,3% (2,73 млрд. дол. США);
3. Туреччина – 5,8% (2,51 млрд. дол. США);
4. Італія – 5,7% (2,47 млрд. дол. США);
5. Індія – 5,1% (2,21 млрд. дол. США);
6. Китай – 4,9% (2,13 млрд. дол. США);
7. Єгипет – 4,2% (1,83 млрд. дол. США);
8. Німеччина – 4,0% (1,76 млрд. дол. США);
9. Нідерланди – 3,9% (1,69 млрд. дол. США);
10. Угорщина – 3,1% (1,33 млрд. дол. США).

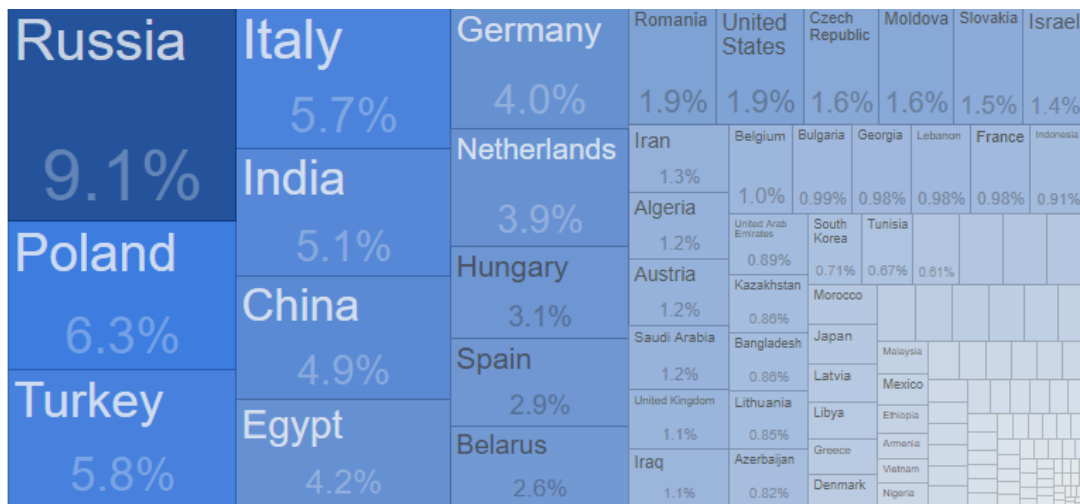

Рис. 1 Географічна структура експорту України в 2017 році, % (побудовано за допомогою онлайн-конструктору [1])

Слід відзначити, що в першому півріччі 2018 року до Російської Федерації вже було експортовано товарів та послуг на суму 1825950,8 тис. дол. США, до Польщі – 1642124,3 тис. дол. США, до Туреччини – 1409084,4 тис. дол. США, до Італії 1477242,8 тис. дол. США, до Індії – 1241680,2 тис. дол. США. Загальний обсяг експорту в першому півріччі 2018 року становив 23260573,6 тис. дол. США, що на 12,7% більше, ніж за аналогічний період минулого року.

За структурою експортованих товарів на зовнішні ринки, найбільша частка належить експорту недорогоцінних металів та виробів з них (сталь, чавун) – 20% (8 млрд. 670 млн. дол. США), зерно – 15% (6 млрд. 500 млн. дол. США), продукти тваринного та рослинного походження – 11% (4 млрд. 610 млн. дол. США), мінеральні продукти (залізна руда) – 6,3% (2 млрд. 740 млн. дол. США), електротехнічне обладнання – 5,9% (2 млрд. 550 млн. дол. США) та ін. (рис. 2).

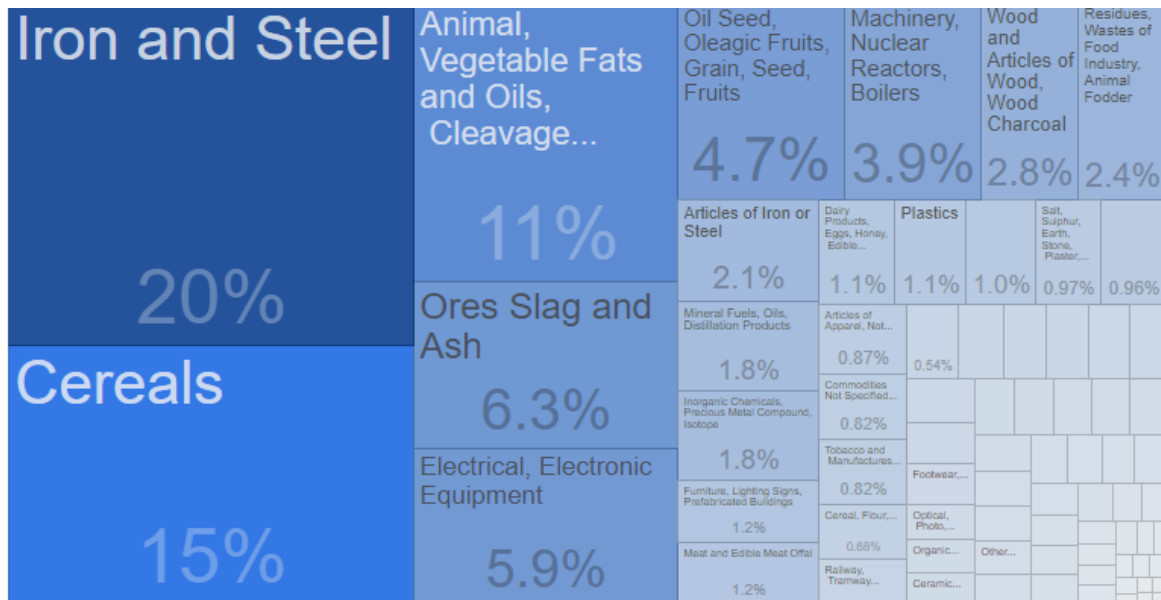

Рис. 2 Зовнішня торгівля окремими видами товарів України в 2017 році, % (побудовано за допомогою онлайн-конструктору [1])

Зокрема, найбільшими споживачами недорогоцінних металів та виробів з них (сталь, чавун) в 2017 році були:

1. Італія – 15% (1 млрд. 300 млн. дол. США);
2. Туреччина – 12% (1 млрд. 7 млн. дол. США);
3. Російська Федерація – 8,2% (724 млн. дол. США);
4. Єгипет – 6,0% (531 млн. дол. США);
5. США – 6,0% (529 млн. дол. США).

Серед найбільших споживачів зерна на зовнішніх ринках були країни:

1. Єгипет – 13% (834 млн. дол. США);
2. Іспанія – 7,2% (476 млн. дол. США);
3. Китай – 6,8% (447 млн. дол. США);

4. Нідерланди – 6,8% (447 млн. дол. США);
5. Італія – 5,2% (340 млн. дол. США).

Найбільший обсяг експорту продуктів тваринного та рослинного походження розподілився за такими країнами:

1. Індія – 34% (1 млрд. 590 млн. дол. США);
2. Китай – 11% (512 млн. дол. США);
3. Іспанія – 9,5% (437 млн. дол. США);
4. Нідерланди – 7,5% (343 млн. дол. США);
5. Італія – 5,7% (262 млн. дол. США).

Імпорт в 2017 році склав 49607173,9 тис. дол. США, що на 6342437,9 тис. дол. США перевищує експорт за 2017 рік. Серед ТОП-10 найбільших країн-імпортерів були (у % від загального обсягу імпорту, рис. 3):

1. Російська Федерація – 15% (7 млрд. 200 млн. дол. США)%
2. Китай – 12% (5 млрд. 640 млн. дол. США);
3. Німеччина – 11% (5 млрд. 200 млн. дол. США);
4. Польща – 6,9% (3 млрд. 350 млн. дол. США);
5. Білорусь – 6,6% (3 млрд. 200 млн. дол. США);
6. США – 5,1% (2 млрд. 480 млн. дол. США);
7. Швейцарія – 3,4% (1 млрд. 650 млн. дол. США);
8. Італія – 3,3% (1 млрд. 620 млн. дол. США);
9. Франція – 3,1% (1 млрд. 500 млн. дол. США);
10. Туреччина – 2,6% (1 млрд. 260 млн. дол. США).

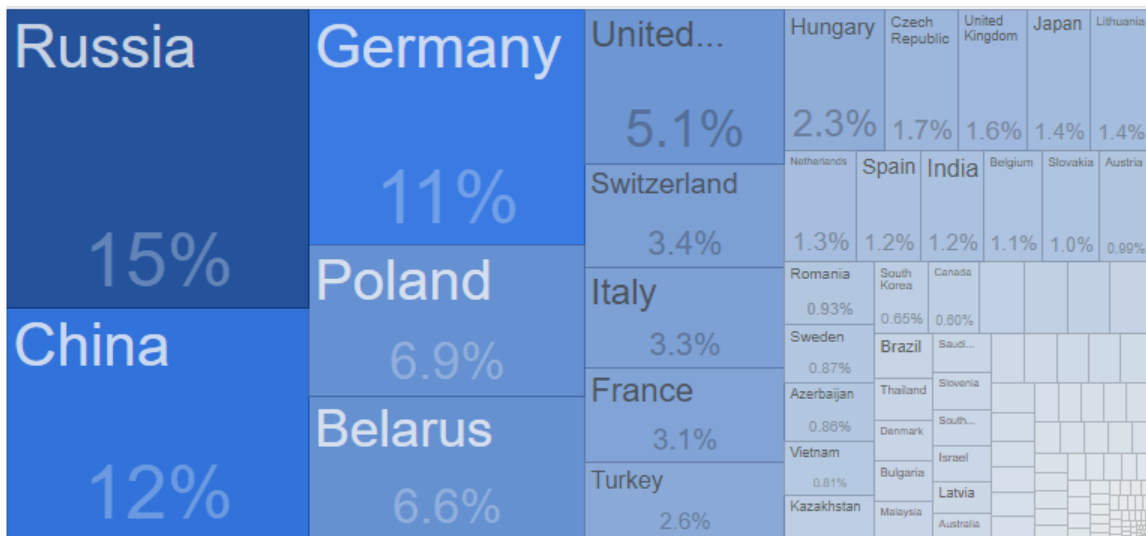

Рис. 3 Географічна структура імпорту України в 2017 році, % (побудовано за допомогою онлайн-конструктору [1])

За структурою імпортованих товарів на внутрішній ринок, найбільша частка належить паливу мінеральному, нафті та продуктам її перегонки – 23% (11 млрд. 600 млн. дол. США), машин, ядерних реакторів, котлів – 12% (5 млрд. 690 млн. дол. США), електричному та електротехнічному обладнанню – 8,3% (4 млрд. 130 млн. дол. США), виробу з пластмаси – 5% (2 млрд. 460 млн. дол. США) (рис. 4).

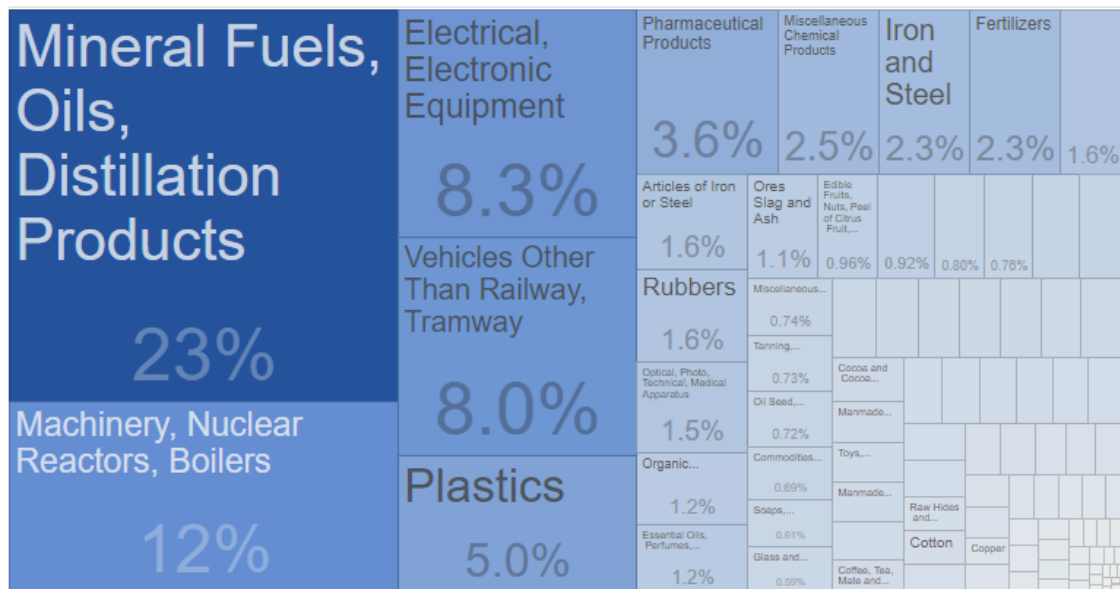

Рис. 4 Структура імпорту в Україну за категоріями в 2017 році, % (побудовано за допомогою онлайн-конструктору [1])

Основними постачальниками палива мінерального, нафти та продуктів її перегонки в 2017 році на ринок України були:

1. Російська Федерація – 28% (3 млрд. 330 млн. дол. США);
2. Білорусь – 18% (2 млрд. 160 млн. дол. США);
3. Швейцарія – 11% (1 млрд. 290 млн. дол. США);
4. Німеччина – 7,5% (876 млн. дол. США);
5. США – 5,8% (684 млн. дол. США).

Друга за величиною імпортованої групи товарів – машинобудівна продукція, ядерні реактори та котли поступили на внутрішній ринок з таких країн-партнерів:

1. Китай – 19% (1 млрд. 8 млн. дол. США);
2. Німеччина – 17% (934 млн. дол. США);
3. Російська Федерація – 10% (584 млн. дол. США);
4. Італія – 8,3% (469 млн. дол. США);
5. США – 6,2% (350 млн. дол. США).

Імпорт електротехніки та електронного обладнання на внутрішній ринок України відбувався за рахунок постачання з:

1. Китай – 37% (1 млрд. 500 млн. дол. США);
2. Німеччина – 9,1% (369 млн. дол. США);
3. Польща – 7,2% (291 млн. дол. США);
4. Угорщина – 6,2% (252 млн. дол. США);
5. В'єтнам – 5,8% (234 млн. дол. США).

Група товарів - транспортні засоби, крім залізничних, трамвайних шляхів, була представлена на внутрішньому ринку такими країнами-виробниками:

1. Німеччина – 16% (536 млн. дол. США);
2. США – 13% (438 млн. дол. США);
3. Японія – 12% (408 млн. дол. США);
4. Білорусь – 6,0% (206 млн. дол. США);
5. Китай – 5% (174 млн. дол. США).

Остання з п'яти найбільш імпортованих груп товарів на внутрішній ринок – група виробів з пластмаси, була поставлена з таких країн:

1. Німеччина – 13% (321 млн. дол. США);
2. Російська Федерація – 12% (296 млн. дол. США);
3. Польща – 12% (292 млн. дол. США);
4. Китай – 11% (280 млн. дол. США);
5. Саудівська Аравія – 5,8% (126 млн. дол. США).

За перше півріччя поточного року в Україну було імпортовано товарів, послуг на суму 25918200,2 тис. дол. США, що на 14,5% більше, ніж в аналогічному періоді минулого року. За прогнозами аналітиків обсяг імпорту в Україні збільшиться до 55 млрд. дол. США в 2020 році, експорту – 46 млрд. дол. США.

Таким чином, на основі проведеного аналітичного огляду стану міжнародних торгових відносин України, визначено, що як в структурі експорту, так і в структурі імпорту відбувається географічна переорієнтація ринків збуту та ринків постачання. Зокрема, спостерігається розширення ринкової частки

європейських країн в постачанні палива мінерального, машинобудівної продукції, транспортних засобів тощо на внутрішній ринок. Аналогічна ситуація відбувається в географічній структурі експорту недорогоцінних металів та виробів з них (сталь, чавун), зерна, продуктів тваринного та рослинного походження.

Література:

1. World Bank. World integrate trade solution <http://wits.worldbank.org/visualization/detailed-regional-trade-analysis-visualization.html>
2. Горянська Т. В. Зовнішня торгівля України та її місце у світовій економічній системі / Горянська Т. В. / Стратегічні пріоритети – 2011. – №2 (19). – С. 24-32.
3. Іващенко М.В. Наслідки глобалізації товарних ринків для національної економіки України/ Іващенко М.В. / Траектория науки. Электронный научный журнал – 2016. – № 4(9). – С. 31-38.
4. Родченко В.В. Глобалізація ринків і виробництва – один із важливих факторів впливу на розвиток економіки України / Родченко В.В. / Проблеми системного підходу в економіці електронне наукове фахове видання – 2011. – №2. – С. 15-22.
5. Талавіра Є. В. Сучасні тенденції регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації / Талавіра Є. В. / Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" – 2014. – № 9. – С. 45-56.
6. Кіндратець О.М. Євроінтеграція України як фактор «мотивованої» модернізації / О.М. Кіндратець // Гілей. Історичні науки: Наук. Вісник: зб. наук. праць. – К.: НПУ ім. Драгоманова, 2013. – Вип. 72 (5). – С. 824-829.
7. Бойко В.С. Ймовірні сценарії динаміки обмінного курсу у 2012-2014 рр. / В.С. Бойко // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. – 2013. – Т.18. – Вип. 4/1. – С. 30-33.

Лариса Лавриненко
(Київ, Україна)

ВПЛИВ ОСВІТИ НА ПОЛІПШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В КРАЇНІ ТА ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ

Найголовнішим конкурентоздатним ресурсом країни є висока кваліфікація та сукупність знань працівників, які вимагають підвищеного інвестування. У сучасних умовах, коли змінюється структура зайнятості населення, зростає частка розумової праці у виробництві, зменшується потреба суспільства у малокваліфікованій праці, дуже відчутно постає питання про пошук додаткових джерел, внутрішніх резервів економічного зростання країни.

Добробут будь-якої країни залежить насамперед від здорових і високоосвічених громадян, тому разом із сферою охорони здоров'я сфера освіти дуже важлива для розвитку країни. Значення освіти у житті людини важко переоцінити. Процес освіти, тобто отримання нових знань, умінь, досвіду про життя є невід'ємною частиною успішного існування людини [1]. Також освіта впливає на формування та розвиток особи, соціалізацію, якість та рівень життя й навіть на її тривалість. Отримані знання, як теоретичного, так і практичного характеру, сприяють успішному становленню особистості. А потенціал сучасного соціально-економічного розвитку визначається якістю людини як творця, новатора.

Поняття «якість освіти» і «якість життя» знаходяться у прямо пропорційній залежності один від одного: якщо підвищиться якість освіти, підвищаться показники і в інших сферах. Тільки таким шляхом можна добитися появи принципово іншого відношення людини до своєї кар'єри та до свого життя, оскільки впродовж усього існування людство намагалося підвищити її якість [2]. Цього добивалися за допомогою індустріалізації суспільства, поліпшення умов життя і праці людини, надання різноманітних прав і свобод. Проте, як показала історія, усі ці заходи виявилися безуспішними. Річ у тому, що це поняття «якість життя» часто плутають із поняттям «рівень життя». Надаючи людині більш високооплачувану роботу – підвищується лише рівень її життя, але не якість. Само ж поняття «якість життя» включає два аспекти: рівень життя (матеріальні блага) та рівень духовного розвитку людини (нематеріальні блага). Задовольняючи потреби людини у житті, надаючи їй медичні послуги, підвищуючи заробітну плату, ми покращуємо лише рівень її життя. Щоб підвищити якість, необхідно різноманітнити та дати можливість задовольнити також і духовні потреби людини.

Суть «теорії людського капіталу» полягає у тому, що вкладення в освіту й охорону здоров'я створюють людський капітал, подібно до того, як витрати на устаткування і матеріали створюють фізичний капітал. Особливість людського капіталу у його невіддільності від самої людини, а інвестиції у людський капітал – це все ті витрати, які приводять до підвищення кваліфікації та здібностей людини, і як наслідок, продуктивності її праці. Таким чином, інвестиції в освіту розглядаються як інвестиції в якість людського капіталу.

«Людський капітал почав враховуватися як найважливіша складова національного багатства. Експертами Всесвітнього банку були проведені експериментальні грошові оцінки елементів національного багатства. Результати розрахунків показали, що у структурі національного багатства домінує людський

капітал, який становить близько 2/3 від його підсумкової оцінки. На основі цих розрахунків був зроблений остаточний висновок про те, що головним чинником відтворення стає не накопичення матеріальних благ, а накопичення знань та навичок» [3].

Як показує світовий досвід, сьогодні темпи економічного зростання у вирішальній мірі визначаються: темпами і масштабами розвитку пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки; рівнем підготовки та кваліфікаційним складом працівників усіх рівнів; ступенем прогресивності засобів науково-виробничої праці. Тобто всім тим, що забезпечує прискорену реалізацію інноваційних проектів, об'ємом та якістю інвестицій, які направляються на ці цілі.

Вищий рівень освіти веде до зростання доходів його власника, що у розвиненій економіці, як правило, відбивається причинно-наслідковою залежністю. Вищий рівень освіти вносить також вагомий внесок до зростання продуктивності праці. Наприклад, «внесок» технологічних змін в економічне зростання США та інших розвинених країн оцінюється в 20-40 % від щорічного приросту національного виробництва.

Інвестиції в освіту окуповуються як для країни, так і для окремого індивіду, а норми прибутковості є різними для різних країн. Слід відмітити, що норма прибутку від вкладень в освіту є досить високою як для держави, так і для індивідууму. Організацією економічного співробітництва та розвитку визначено ставку прибутковості для осіб із вищою освітою. Згідно цих оцінок інвестиції в освіту дають віддачу від 6% до 24% залежно від країни та віку осіб, що здобувають вищу освіту. В окремих випадках вона перевищує середню норму прибутку для виробничих підприємств. Такий вид інвестицій є доцільним у всіх аспектах, оскільки вони завжди приносять економічні і соціальні вигоди. Фінансові вигоди від інвестицій у вищу освіту для кожної особи протягом її життя є досить суттєвими, найнижчими вони є у Кореї, та становлять 83200 дол. США або 6,2%. Найвищими фінансові вигоди від інвестиції у вищу освіту в Угорщині 315600 дол. США або 25,4% та Польщі – 338200 дол. США або 29,2%. Середній показник чистого фінансового доходу від інвестицій у вищу освіту в країнах ОЕСР становить 229 000 дол. США або 14,0%, серед країн ЄС даний показник дещо відрізняється і складає 222 000 дол. США або 15,5% [4]. Така фінансова віддача від інвестицій у власну освіту заслуговує на увагу, і як показують результати, здобуття вищої освіти досить швидко окуповується.

Формування економіки і створення інноваційно-інтелектуальної моделі розвитку суспільства є закономірним процесом. Інвестиції в освіту з боку всіх суб'єктів господарювання – держави, фірми, індивіду – не тільки найважливіший спосіб нарощування людського потенціалу країни а й поліпшення перспектив соціально-економічного розвитку. Вони мають і власну цінність, оскільки освіта розширює кругозір людей, забезпечує їм можливість розвитку та самореалізації, сприяє зростанню їх добробуту й здоровому способу життя.

При здійсненні інвестицій у сферу науки та освіти, професійно-кваліфікаційний розвиток робочої сили, необхідно враховувати характерні особливості такого виду витрат. Інвестиції в освіту не тільки роблять вплив на розвиток творчих здібностей, професіоналізм, підвищення соціального статусу кожного індивіду, але й впливають на відтворення інтелектуально-духовного потенціалу суспільства в цілому. Усі такі витрати здійснюються одноразово, а окупають себе протягом декількох циклів виробничого процесу, до того моменту, коли знов знадобиться перепідготовка працівників у зв'язку з вимогами інноваційного оновлення виробництва, що змінилися. Також, тривалість періоду, протягом якого окупаються інвестиції в освіту, повинна відповідати періоду морального старіння придбаних професійних знань у відповідних галузях науки та техніки. Скорочення або перевищення даного терміну приводить або до завищення собівартості продукції, або до заборони професійно-кваліфікаційного зростання працівників. Сам освітній процес припускає необхідність оволодіння системою знань, що постійно оновлюється, що дозволить здійснювати відтворення робочої сили вищого кваліфікаційного рівня.

В короткостроковій перспективі інвестиції у вищу освіту приносять зростання зайнятості населення, що проявляється у створенні нових робочих місць у тих секторах економіки, які покликані забезпечити нормальну життєдіяльність студента. Тобто, інвестиції у вищу освіту призводять до пожвавлення економічної діяльності у таких сферах як придбання та оренда житла, торгівля продуктами харчування та промисловими товарами, сервісне обслуговування (приготування їжі, транспорт, зв'язок, побутові послуги), банківські послуги тощо. Зростання зайнятості населення та створення нових робочих місць призводять до рециркуляції доходів від цих робочих місць. Такий стимулюючий ефект для економіки держави та окремого регіону є аналогічний тому, що часто може бути досягнуто за допомогою приватних інвестицій, але відмінності є значними, особливо з точки зору того, наскільки такі інвестиції можуть приносити користі найбільшому числу громадян і суспільству в цілому.

У довгостроковій перспективі інвестиції у вищу освіту дозволяють сформуванню висококваліфіковану робочу силу, яка здатна виготовляти конкурентоспроможну продукцію та надавати якісні послуги, тим самим забезпечуючи економічне зростання. Працівники, котрі одержали хорошу освіту, намагаються знайти кращу та добре оплачувану роботу. В результаті маємо зростання доходів населення, котре призводить до зростання податків на місцевому та державному рівнях. Високі доходи громадян є основою для зростання споживання, що є непрямыми інвестиціями для реального сектору економіки.

Таким чином, інвестування у поліпшення якості людського капіталу має безпосереднє відношення до економічного зростання. Останнім часом простежується закономірність щодо наявності прямого зв'язку між інвестиціями в освіту та економічним зростанням, істотну роль у цьому відіграють витрати суспільства на вищу освіту. Вища освіта є важливим механізмом для індивідуального соціально-економічного прогресу і

важливою рушійною силою економічної мобільності. Крім того, добре освічена робоча сила має життєво важливе значення для майбутнього економічного зростання країни. Сьогодні все більше компаній вимагають висококваліфікованої робочої сили для задоволення сучасних потреб, що характерні для глобальної економіки.

Вагомою перевагою для держави та її добробуту також є те, що рівень безробіття є значно нижчим серед громадян із високим рівнем освіти, а це дозволяє економити державні кошти на виплату різноманітної допомоги населенню у зв'язку із безробіттям та інших соціальних програм. Існує тісний зв'язок між рівнем освіти на рівнем безробіття. Працівники з найвищим рівнем освіти мають найнижчий рівень безробіття, і навпаки, найвищий рівень безробіття є характерним для працівників, що не мають вищої освіти [5]. У світі доведено:

- чим вище у країні показник середнього числа років, які громадяни витрачають на освіту, тим швидше буде зростати її економіка;
- у країні, де вища освіта розвивалася швидшими темпами, спостерігалися і вищі темпи економічного зростання;
- значення освіти, як чинника виробництва, пов'язано з його впливом на продуктивність;
- освіта надає позитивний вплив на інвестиції у фізичний капітал, що теж сприяє економічному зростанню.

Населення з більш високим рівнем освіти також характеризується кращим рівнем здоров'я та більш схильне вести здоровіший спосіб життя, що відображається у зниженні показників смертності. Також окремі дослідження вказують на більш низький рівень злочинності серед освіченого населення. Переваги більш освіченого населення залишаються не тільки на сучасному етапі для самих працівників, а й майбутнім поколінням і суспільству в цілому. Безперечно, існує тісний зв'язок між рівнем освіти окремого індивіду, всього населення та розвитком економіки країни в цілому.

Усе перераховане вище, доводить, що інвестиції у підвищення якості людського капіталу є умовою розвитку всіх секторів економіки. Україна повинна вибрати освіту як пріоритет – один із «національних точок зростання». Безперечно, що інвестиції у людський капітал є чинником соціально-економічного розвитку країни у цілому. Отже, для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності та створення інноваційної економіки необхідне значне інвестування державних витрат у людину: його здоров'я, освіту, житло.

Література:

1. Біліченко С.П. Кадрова політика як ефективний фактор забезпечення розвитку національної економіки / Людина, бізнес, держава: реалії та перспективи соціально-економічного та інноваційного розвитку. – Кіровоград, 2014. – С. 47-49.
2. Лавриненко Л.М. Взаємодія та взаємозв'язок ринку праці та ринку освітніх послуг // Глобальні та національні проблеми економіки / Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського – Випуску № 9. Лютий 2016 р.– С. 592-596.
3. Біліченко С.П. Стратегічні напрями модернізації освіти в Україні. // Materiály VIII mezinárodní vědecko – praktická konference «Dny vědy – 2012». – Díl 31. Pedagogika: Praha. 27.03-05.04.2012 Publishing House «Education and Science» s.r.o – 96 stran. – С. 18-23.
4. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
5. Лавриненко Л.М. Творческий труд и креативность в инновационной среде. // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Черничко Т.В. (гол. ред.) та ін. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2016. – Випуск 2(6). – 196 с. – С. 85-91.

Наталія Мельніченко
(Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА

Постановка проблеми. Управління належить до таких видів людської діяльності, які потребують специфічних людських властивостей, що роблять конкретну особу професійно придатною до управлінської діяльності. Тільки розглядаючи їх у взаємозв'язку, можна отримати уявлення про особистість, її придатність чи непридатність до управлінської діяльності та визначити склад і зміст властивостей, які в сукупності здатні забезпечити якісне виконання менеджером всіх функціональних обов'язків. Головною рушійною силою протікання всіх бізнес-процесів організації є менеджери, тому формування особистості менеджера як ефективного керівника є важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування особистісних та професійних якостей менеджера висвітлені в працях Нікіфорової Л.Б., Дідковської Л. Г., Бережної Г. В. та ін. [1-3].

Метою статті є визначення основних особистісних та професійних якостей менеджера, специфіку їх формування та удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Ефективний менеджмент і організація праці менеджера є ключовою

передумовою успішного функціонування організації. Кожний керівник вибирає ті елементи менеджменту, які, на його погляд, краще всього підходять до конкретної ситуації і прогнозувати розвиток особистості підлеглих. На сьогодні спеціалістами закордонних оціночних центрів розроблено від 30 до 100 вимог до сучасних менеджерів – професійних керівників. Але в світі немає людини, яка б володіла усіма якостями, що сформульовані як вимоги до менеджера. У той же час тисячі менеджерів працюють успішно, забезпечуючи високу результативність організацій. Це пояснюється, по-перше, здібністю індивідів за певних обставин компенсувати відсутність або нерозвиненість одних рис іншими і, по-друге, постійним самовдосконаленням [4].

В сучасних умовах менеджер повинен опанувати науку і мистецтво управління самим собою, освоїти прийоми персонального менеджменту, що дозволить керівнику ефективно організовувати свою особисту працю і працю своїх підлеглих; найкоротшим шляхом досягати професійних і життєвих цілей; постійно підвищувати кваліфікаційний рівень; уникати стресових ситуацій, підвищувати і зберігати високу працездатність; досягати найкращих результатів праці та отримувати задоволення від виконуваної роботи [1, 2].

Сучасні реалії соціально-економічного розвитку країн світу, зміни в управлінні та нові тенденції розвитку засвідчують, що вимоги до менеджерів постійно зростають і будуть зростати в майбутньому. Так, менеджери майбутнього все більше будуть характеризуватися наступними рисами, рис 1.

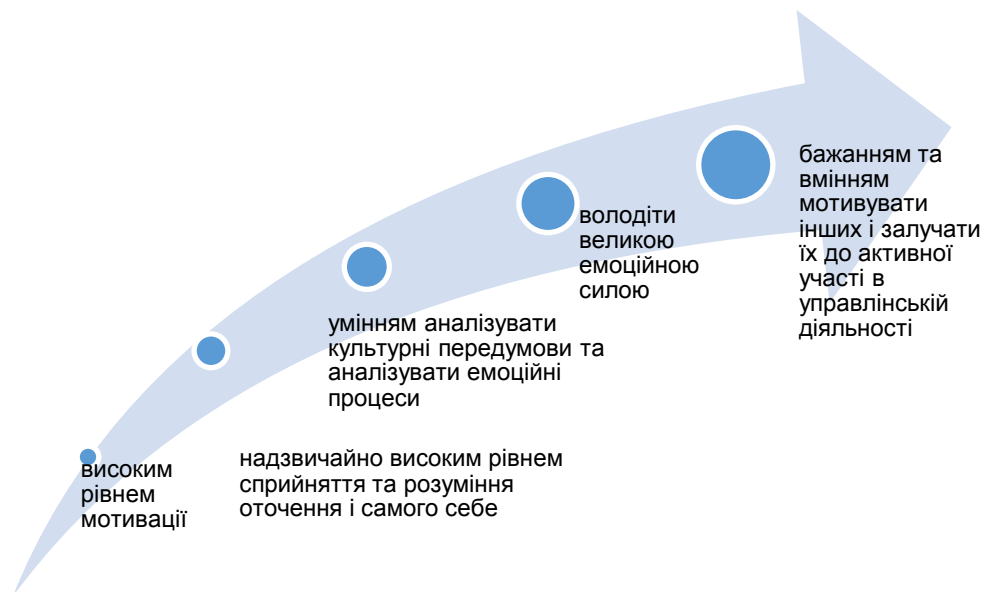

Рис. 1 - Характерні риси менеджера майбутнього
Джерело: Згруповано автором за [1, 2, 5,6]

Класично серед особистих якостей менеджера виділяють основні [6]:

- впевненість;
- порядність, чесність;
- справедливість по відношенню до підлеглих;
- повага до оточуючих, хороше здоров'я,
- енергійність, життєстійкість;
- допитливість;
- емоційне здоров'я, щоб витримувати перевантаження і стреси.

Безумовно, цей список, за бажання, можна продовжити. Всі ці якості формуються в процесі розвитку особистості людини. Але є ряд якостей які формуються в процесі навчання та професійної діяльності.

До професійних якостей менеджера зазвичай відносять: володіння розумовими здібностями, вміння аналізувати ситуацію, брати на себе відповідальність за прийняття рішень та їх виконання, добре розуміти цілі фірми, вміння бачити і вирішувати проблеми.

У професійні якості менеджера також входить ряд організаторських та ділових якостей:

- цілеспрямованість (адже від менеджера в сучасному нескінченному потоці інформації і моментально змінюють один одного подій потрібно постановка яernih, обґрунтованих цілей);
- підвищена працездатність, дисципліна і контроль над собою;
- комунікабельність, уміння розташувати до себе людей, переконуючи у своїй правоті.

Основні професійні якості менеджера — реалізм і вміння керувати. Адже кожен менеджер повинен правильно оцінювати свої сили і можливості, щоб потім не довелось розплачуватися за свої помилки. І, звичайно ж, найголовніше — вміння керувати, управляти, організовувати і підтримувати роботу колективу.

Розглянемо на прикладі, як керівник може розвинути чотири головні якості у менеджерів з продажу. Отже, зазначимо ці якості:

1. Цілеспрямованість - чітке розуміння продавцем цілей своїх продажів і того, що він хоче отримати в результаті.
2. Уміння виявляти потреби клієнта. Потрібно ставити правильні ефективні питання, щоб клієнт повідомив додаткову інформацію.
3. Вміння впливати на співрозмовника. Йдеться про роботу з аргументами, про вирішення сумнівів і заперечень, завершення угоди.
4. Здатність до саморозвитку.

Цілеспрямованість. Керівник може дати своїм продавцям можливість самим визначати план продажів. І не говорити їм остаточну цифру - нехай вони призначать її самі. А потім порівняти отримані результати з попередніми. Якщо менеджери з продажу виставили вищий план - чудово. Якщо виставили менше - разом з ними його коригує, обґрунтовує своє рішення збільшити результати. Зазначимо, що практика показує - при розвитку цієї якості інколи керівник говорить співробітнику, щоб той виконав максимально можливий для нього план і не ставив мінімальних цілей. А це вже груба помилка. Цим керівник сам дає співробітнику шляхи відходу в разі незадовільних результатів.

Уміння виявляти потреби клієнта. Керівник повинен бути переконаний в тому, що співробітник може відразу написати 10-15 питань, які задасть клієнту. Якщо співробітник створить цей список, то зможе вибрати 2-3 які підходять для конкретного клієнта. Керівник має враховувати, що більшість співробітників після проходження тренінгів, які компанії проводять для персоналу, роблять для себе висновок - чи варто задавати будь-які питання, тільки б «завалити» ними клієнта. Але жоден клієнт не стане відповідати на купу питань. Він відповість на перші 2-4, а потім задасть своє, цілком логічне запитання: «З чим прийшли?»

Вміння впливати на співрозмовника – надзвичайно важлива якість. Це робота з аргументами, вирішення сумнівів і заперечень, завершення угоди. Якщо ви хочете виконувати ці дії добре, на допомогу приходять скрипти, сценарії, досвід колег всередині компанії, ефективні програми тренування продажів. Для досягнення бажаних результатів потрібно:

1. Зібрати один раз свою команду. Записати всі мовні моделі та потім періодично їх доповнюйте. Цими діями керівник може створити корисну базу знань, в якій містяться відповіді, наприклад, на 20 найчастіших заперечень, аргументи на користь товару для різних категорій клієнтів, приклади того, що говорити при завершенні угоди.
2. Керівник періодично із співробітниками розбирає робочі ситуації, виокремлює з них типові моделі поведінки при роботі з запереченнями.
3. Відразу починайте відпрацьовувати знайдені рішення. Співробітникам запропонуйте повторювати потрібні фрази по 2, 3, 5 разів, поки він з ними не зріднитися.
4. Керівник має бути для співробітників рольовою моделлю. Якщо керівник тільки поставив перед співробітником ціль, але сам ніколи нічого не продавав, то співробітники також це сприймуть як якусь рольову модель.
5. Інший спосіб показати, як треба робити - самому поїхати зі співробітником «в поле» до клієнта, провести з ним переговори і здійснити успішну операцію.
6. Проводьте розбір польотів після зустрічі з клієнтом. На рівних обговоріть зі співробітником позитивні і негативні моменти.

З досвіду 2 людини з 10 готові розвиватися самостійно. Решта ж розвиваються тільки з примусу керівника. Але виробляти таку якість, як самонавчання, саморозвиток у співробітників з обережністю. Щоб вони від навчання не втомлювалися, але його вистачало для професійного зростання. Для цього найкраще розбудити в них живий інтерес до особистого розвитку. Наприклад: створіть корпоративну бібліотеку, діліться з співробітниками корисними фільмами, раз на тиждень візьміть за правило обговорювати щось нове, що ви дізналися, почули, прочитали або випробували на практиці.

На вище наведеному прикладі показано, що для ефективної роботи менеджера потрібно мати основні якості і ціленаправлено їх розвивати, удосконалювати.

Висновки та пропозиції. Отже, підготовка та пошук топ-менеджерів, здатних управляти викликами і можливостями сучасного світу – питання, яким переймаються як навчальні заклади, так і глобальні компанії. Проблема визначення навичок, якими повинні володіти найкращі топ-менеджери і досі не вирішена. Навчальні заклади постійно вирішують, що закладати в програми для підготовки менеджерів. Але, однозначно, можна стверджувати, що формування особистісних та професійних якостей менеджера дозволяє вирішити вище зазначені проблеми. В подальшому дослідження даної проблеми будуть продовжені.

Література:

1. Нікіфорова Л.Б. Роль та значення емоційної культури в професійній діяльності майбутнього менеджера [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1626/1/07nlbdmm.pdf>
2. Дідковська Л. Г. Історія вчень менеджменту: [навч. посібник] / Л. Г. Дідковська, П. Л. Гордієнко – К.: Алерта, 2008. – 477 с. 3. Кот Г. М. Зарубіжний досвід дослідження особистісних якостей ефективного менеджера [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vnau_pp/2009_2/pilipchuk.pdf
3. Бережна Г. В. Фактори професійного розвитку менеджерів у міжнародному бізнесі / Г. В. Бережна // Держава та регіони. – 2012. – № 2. – С. 67–72.

4. Маслоу А. Психология бытия. – М. – К.: Рефл-бук, Ваклер, 1997.
5. 4 качества менеджеров по продажам, которые воспитывает руководитель [Електронний ресурс]/ – Режим доступу:https://probusiness.io/master_class/2313-4-kachestva-menedzherov
6. 10 головних навичок топ-менеджерів Кремнієвої долини [Електронний ресурс]/ – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1416163-10-golovnih-navichok-top-menedzheriv-kremnievoyi-dolini>

Ірина Партика, Надія Скірка
(Дрогобич, Україна)

МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ РИНКУ

Сьогодні маркетинг персоналу посідає одне з найважливіших чинників виживання та утримування лідируючих позицій підприємства в ринкових умовах господарювання. Максимально ефективне маркетингове управління персоналом та їх використання іноді з мінімальними фінансовими вкладеннями допомагають підприємству виграти в конкурентній боротьбі.

Маркетинг персоналу – вид управлінської діяльності, спрямований на визначення і покриття потреби в персоналі [1]. При цьому Колпаков В. М. маркетинг персоналу рекомендує розглядати в широкому значенні – як певну філософію і стратегію управління людськими ресурсами, та вузькому – як особливу функцію служби управління персоналом [2, с. 12].

Головна відмінність між цими поглядами полягає в тому, що широке тлумачення персонал-маркетингу передбачає його віднесення до одного з елементів кадрової політики підприємства, яка реалізується через вирішення комплексу задач служби управління персоналом (розробка цільової системи, планування потреби, ділове оцінювання, управління кар'єрою, мотивацією та ін.) [3, с. 172]. У вузькому розумінні персонал-маркетинг передбачає виділення певної специфічної діяльності служби управління персоналом, при чому ця діяльність відносно відокремлена від інших напрямків роботи кадрової служби [4, с. 223–224; 5, с. 249–250]. Узагальнивши різні визначення поняття маркетинг персоналу Сардак О. В. представив персонал-маркетинг як вид діяльності, що спрямований на трансформацію кадрового потенціалу з метою взаємовигідного задоволення потреб підприємства у персоналі та його компетенціях, а також потреб реальних і потенційних працівників (у праці, умовах праці та можливостях розвитку), і посилення на цій основі позиції підприємства на ринку праці та на ринку основного виду діяльності [3, с. 172]. Для забезпечення цієї діяльності менеджери прагнуть розробити професійні вимоги до персоналу, визначити якісні та кількісні потреби в кадрах, розрахувати витрати на придбання і подальше використання персоналу, а також вибрати джерела і шляхи покриття потреби у робочій силі [6, с. 173]. Як стверджує Ю.Г. Кропивка, маркетинговий підхід до формування кадрової політики підприємства передбачає регулярне проведення аналізу ринку праці, вивчення рівня попиту та пропозиції робочої сили; аналіз внутрішнього трудового потенціалу та рівня його використання; прогнозування та планування потреби в персоналі; визначення мотивів існуючого персоналу; створення ефективних служб управління персоналом; застосування нових технологій управління персоналом; формування ринкових стратегій управління персоналом; комунікаційну діяльність підприємства як роботодавця [7, с. 157].

Лень Т. В. визначає управління персоналом на основі маркетингу як процес розробки, реалізації і контролю персонал-маркетингових програм, спрямованих на забезпечення стабільності і задоволеності колективу підприємства та досягнення на цьому підґрунті довгострокової мети підприємства [8, с. 201]. Т.М. Глушман виділяє маркетинг персоналу як складову кадрової стратегії, метою якої є оптимальне використання кадрових ресурсів шляхом створення умов, які б сприяли підвищенню ефективності праці, розвитку у співробітників партнерського, лояльного ставлення до підприємства [9, с. 323].

Для кращого розуміння поняття «маркетинг персоналу» доречно виділити погляди науковця Третьяк О. П., який доводить, що маркетинговий підхід до управління персоналом полягає у формуванні, стимулюванні, координуванні та інтеграції персоналу з метою задоволення споживача через процес взаємодії з мотивованим і клієнто-орієнтованим персоналом, який розуміє своє місце у досягненні стратегічної мети діяльності підприємства й працює з максимальною відданістю [10, с. 393–394]. У даному випадку відносити підприємства і працівників будуються на таких же засадах, як відносити підприємства з клієнтами, тобто під клієнтом підприємства розуміють його персонал. Персонал підприємства виступає його внутрішнім споживачем: підприємство (роботодавець) «продає» специфічний продукт – посаду з правами, обов'язками, відповідальностями, професійно-кваліфікаційними, компетентнісними вимогами до співробітника, працівник підприємства, в свою чергу, «купує» даний продукт (посаду чи певний вид роботи), «сплачуючи» за нього своєю безпосередньою працею. Така концепція маркетингу передбачає від підприємства стати клієнто-орієнтованим, щоб отримати високу віддачу від працівника підприємства.

Таким чином перед підприємством постає таке важливе завдання як забезпечення потреб підприємства щодо оптимального використання персоналу, а також забезпечення потреб кожного працівника щодо його розвитку, умов праці та соціального забезпечення. Така збалансованість може бути досягнута через використання маркетингу в управлінні персоналом. Це допоможе узгодити ринкові умови,

фінансові, виробничі можливості підприємства з інтересами кожного працівника, відслідкувати зміни у професійно-кваліфікаційній кадровій структурі та відстежити тенденції розвитку робочої сили на ринку праці.

Література:

1. Глухов. В. В. Основы менеджмента: учебно-справочное пособие / В. В. Глухов; СПб гос. технич. ун-т. – СПб.: Специальная литература, 1995. – 327 с.
2. Колпаков В. М. Маркетинг персоналу: [навч. посібник для студ. серед. і вищ. навч. закл.] / В. М. Колпаков; МАУП. - К.: МАУП, 2006. - 408 с.
3. Сардак О. В. Види персонал-маркетингу підприємств / О. В. Сардак // Вісник соціально-економічних досліджень, 2012. – випуск 2 (45) – С. 171-175.
4. Журавлев П. В. Управление человеческими ресурсами: опыт индустриально-развитых стран: [учеб. пособ.] / П. В. Журавлев, Ю. Г. Одегов, Н. А. Волгин. – М.: Экзамен, 2002. – 448 с.
5. Кибанов А. Я. Управление персоналом организации: стратегия, маркетинг, интернационализация / А. Я. Кибанов, И. Б. Дуракова. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 416 с.
6. Кармазін В. А. Маркетинг персоналу як фактор реалізації кадрової стратегії підприємства [Електронний ресурс] / В. А. Кармазін, О. О. Пермінова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20 (1). – С. 168–175. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_20%281%29__27.
7. Кропивка Ю. Г. Етимологія категорії “маркетинг персоналу” у сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / Ю. Г. Кропивка // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки. – 2011. – № 1. – С. 155–160. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpush_2011_1_32.
8. Лень Т. В. Теоретико-методологічні засади маркетингу персоналу на підприємстві [Електронний ресурс] / Т. В. Лень // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Логістика. – 2014. – № 811. – С. 197–201. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_811_31.
9. Глушман Т. М. Маркетинг персоналу як інструмент реалізації кадрової політики підприємства [Електронний ресурс] / Т. М. Глушман // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2016. – Вип. 14. – С. 322–326. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/213.pdf>.
10. Третьяк О. П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві / О. П. Третьяк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2014. – Вип. 24.4. – С. 389–397.

Марина Петренко
(Покровськ, Україна)

ПРОВЕДЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Сучасний рівень економічного розвитку, а також зростання внутрішніх та зовнішніх загроз, що провокують дестабілізацію фінансового стану підприємства, вимагають від менеджменту впровадження екстрених заходів, які були б спрямовані на недопущення або вихід з кризи. Більшість сучасних підприємств знаходяться у критичній фінансовій ситуації, що засвідчує неналежну систему антикризового управління, без якого неможливе їх існування. Від ефективності процесу антикризового управління, вибору методів передбачення, а також подолання кризових явищ залежить не лише вихід підприємства з кризового стану, а й запобігання його виникнення в майбутньому. Тому, саме проведення антикризового управління залишається досить актуальною темою на сьогодні.

Реалізація сучасної концепції антикризового управління дозволить підприємствам зменшити розмір можливого збитку, знизити ймовірність виникнення нових кризових ситуацій, покращити адаптаційні можливості підприємств і зміцнити їх конкурентні позиції на ринку.

Ефективність управління підприємством в умовах кризи першочергово залежить від процесу, методів, які застосовуються для попередження та виходу з кризового стану, а також від визначення та виконання функцій антикризового управління.

Антикризове фінансове управління дослідники В.В. Коваленко, М.В. Суганяка, В. І. Фучеджи розглядають як підсистему загальної системи управління суб'єктами економічної діяльності, головним завданням якого є своєчасне діагностування передкризового фінансового стану суб'єктів економічної діяльності і прийняття необхідних заходів щодо попередження фінансової кризи, стверджують [1, с. 27].

Антикризове фінансове управління як складову управлінського процесу на підприємстві розглядають автори Школьник І.О та Кремень В.М., які визначають, що антикризове фінансове управління підприємством — це частина загальної фінансової стратегії підприємства та комплекс взаємозумовлених і взаємопов'язаних складових управлінського процесу, спрямованих на запобігання, попередження та подолання фінансових криз або усунення їх негативних наслідків для підприємства за допомогою використання всього потенціалу управління фінансовим підрозділом підприємства. [2, с. 423].

Для забезпечення ефективної протидії кризовим явищам процес антикризового управління необхідно здійснювати поетапно (рис 1.):

Рис. 1. Основні етапи антикризового фінансового управління підприємством
Складено автором за джерелом: [3]

Отже, чітке визначення процесу антикризового управління дозволить не тільки вчасно, а й ефективно виявити кризи, мінімізувати їх негативні наслідки, але й попередити виникнення кризових явищ у майбутньому.

Механізмом антикризового управління є система цілеспрямованого впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, що дозволяє попередити, подолати та знизити ймовірності виникнення фінансової кризи та одночасно утримувати фінансову стійкість і стабільний розвиток підприємства. Реалізація механізму антикризового управління підприємства покликана стабілізувати процес діяльності господарюючого суб'єкта, збільшити гнучкість та стійкість до змін зовнішнього середовища й дії негативних факторів, забезпечити більш високу ефективність використання наявних фінансових ресурсів [4].

Оскільки антикризове управління є невід'ємною складовою загальної системи управління підприємством, воно повинно виконувати як загальні функції управління, так і специфічні, які притаманні виключно йому, а також зв'язуючі, оскільки процес подолання кризи охоплює всю соціально-економічну систему.

Основними функціями слід вважати такі функції, реалізація яких необхідна для забезпечення антикризового управління як управлінського процесу в цілому. Визначення специфічних функцій зумовлено безпосередньо специфічними особливостями антикризового управління як процесу, який обумовлює визначення таких функцій, наприклад, таких як аналізуюча, інноваційна, діагностична, прогнозуюча, оперативне регулювання, цілевизначення та облік. Сутність зв'язуючих функцій полягає у створенні взаємозв'язку між основними та специфічними функціями з метою забезпечення ефективності та безперервності антикризового управління як єдиного процесу. Основними зв'язуючими функціями є такі: прийняття рішень, комунікативна та координуюча.

На систему антикризового управління найбільший вплив мають динамічні інновації, що змінюють всі процеси функціонування підприємства. До таких інновацій відносяться: процесні інновації, які впливають та змінюють усі ланки що функціонують на підприємстві, продуктові інновації, які є матеріальним втіленням та результатом трансформацій та освоєння нових видів діяльності, а також алокаційні інновації (реорганізаційні), які полягають у характері перерозподілу ресурсів підприємств.

Процесні інновації представляють собою нововведення та зміни у результаті взаємозв'язку із чинниками макросередовища, планування матеріально-технічного забезпечення процесів на підприємстві, управління грошовими та матеріальними потоками, персоналом підприємства, організаційні та структурні

перетворення, створення інноваційних процесів у виробництві продукції. Продуктові інновації передбачають створення на підприємстві системи технологічних процесів з метою виробництва продукції нової якості. Алокаційні інновації являють собою реструктуризацію або реорганізацію підприємства з метою перерозподілу ресурсів підприємства та постійної взаємодії всіх підрозділів, відділу виробництва, відділів технічного контролю, матеріально-технічного постачання, маркетингу, а також взаємодії між працівниками підприємства [5, с. 121].

Підсумовуючи можна сказати, що процес антикризового управління являє собою певну послідовність дій антикризового характеру, які мають бути здійснені та які формують управлінський вплив. Ефективність і успішність процесу протидії кризовим явищам значною мірою залежить від виконання функцій і застосування методів антикризового управління, які мають свою специфіку та застосовуються в процесі подолання кризових явищ у соціально-економічній системі. Саме оперативність і своєчасність застосування методів антикризового управління, а також виконання функцій, які забезпечуватимуть реалізацію антикризових дій, сприятимуть швидкому виходу підприємства з кризового стану та відновленню його ефективного функціонування та розвитку.

Успіх стратегії антикризового управління залежить від ефективності створеної системи, яка б дозволяла керівництву господарюючого суб'єкта одержувати можливість кількісного та якісного аналізу виникаючих загроз, що можуть зумовити настання кризового стану.

Сучасне нестійке ринкове середовище формує об'єктивну необхідність розглядати антикризове управління як постійно діючу систему, пов'язану з управлінням фінансово-господарською діяльністю підприємства, його фінансовою стійкістю та платоспроможністю.

Література:

1. Коваленко, В.В., Суганяка М.В., Фучеджи В. І. К Антикризове фінансове управління в системі суб'єктів економічної діяльності: методи та інструменти оцінювання [Текст]: монографія/ В.В. Коваленко, М.В. Суганяка, В. І. Фучеджи. — Одеса, 2013. — 381 с
2. Фінансовий менеджмент [текст] навч.пос. / За заг. ред. І.О. Школьник, В.М. Кремень [І.О. Школьник, В.М. Кремень, С.М. Козьменко та ін.]. — К.: «Центр учбової літератури», 2015. — 488 с.
3. Антикризове фінансове управління підприємством: навчальний посібник / Н. Ю. Рекова, Г.В. Тельнова, Н.Л. Сапельникова – Донецьк: ДонДУУ, 2013.
4. Тимошенко, О.В. Антикризове управління як передумова підвищення ефективності діяльності підприємства [Текст] / О.В. Тимошенко, О.Ю. Буцька, Ф.Х. Сафарі // Економічний аналіз: зб. наук. праць / ТНЕУ, Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. — Том 23. — № 2. — С. 187–192.
5. Васильєва Т.А. Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління: монографія / Т.А. Васильєва, О.Б. Афанасьєва — Суми: Вид. «Ярославна», 2013. — 488 с

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, Марина Ганна Сергіївна.

Ольга Россохата
(Київ, Україна)

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ

Вступ. Портова галузь України займає 2 місце за обсягом вантажообігу серед 6 країн Азово-Чорноморського басейну[1]. Однак морські перевезення - це високо конкурентний ринок. Сьогодні потрібно визначити основні пріоритети розвитку морських портів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами розвитку морських портів переймаються такі науковці, як Боняр С.М, Карпенко О.А, Кібік О.М, Ковбатюк М.В, Чекаловець В.І., Ільницький К.О, Котлубай О.М. та ін. Проте, ця тема є завжди актуальною.

Виклад основного матеріалу. Оптимальною стратегією розвитку портів є вибіркова модернізація морських портів на основі державно-приватного партнерства з їх спеціалізацією на окремих видах вантажів та ефективним використанням виробничих потужностей. Інтегральним показником роботи морських портів є вантажообіг. За офіційною статистикою, другий рік поспіль перевалка вантажів в портах має тенденцію до зростання. З огляду на, те що в період з 2012 по 2016 роки динаміка була негативною, навіть невеликий приріст сприймається позитивно. І якщо за підсумками 2017 року порти наростили обсяги всього на 0,6%, то в 2018 році перевалка збільшилася на 2%. В абсолютних цифрах - це 135,2 млн т вантажів [1].

Протягом останніх п'яти років основним напрямком залишається експорт. На відміну від 2017 року, коли обсяг перевалки експортних вантажів в портах скоротився на 1,7%, то за підсумками 2018 експорт збільшився на 0,5% (до 99 млн т) і склав 73,3% в загальній структурі перевалки вантажів. Темпи зростання перевалки імпортованих вантажів в 2018 році. Що стосується транзиту, збільшення обсягів перевалки в 2017 рік, на 14,3%, скоріше виняток із правил. У 2018 року обсяги скоротилися на 13,4% (до 10,2 млн т) [2].

Найбільш несподіваним по динаміці стали каботажні вантажі. Після сильного провалу в 2017 році (до - 64,9%), за підсумками 2018 року ці вантажі показали позитивну динаміку (+ 16,2% до 2,1 млн т). Вище наведені показники роботи свідчать, що морські порти ще не подолали свої основні проблеми, конкурентна позиція є нестійкою.

Аналізуючи види вантажів, зазначимо, що п'ятірка основних вантажів уже який рік залишається незмінною: зерно, руда, вугілля, метал і контейнери. Основним залишається зерно. Частка цього вантажу в загальній структурі перевалки в 2018 році склала 29,8% [1-2].

Із 13 морських портів лідерами є п'ять, які переробляють 89,5% вантажів. Перше місце традиційно займає порт Южний, далі - Миколаївський порт, Одеський порт. Порт Чорноморськ на четвертому місці, а на п'ятому місці в 2018 році Маріупольський [1-2].

Вітчизняні порти мають значний транзитний потенціал, але не реалізують його. Однією із причин є недостатні глибини у причалів портів, рис1. Потреба у глибоководних портах викликана специфікою логістики навалювальних вантажів, що переробляються в портах (залізо-рудна сировина (ЗРС), вугілля). Для ЗРС основні ринки збуту, а для вугілля - основні постачальники (ми імпортуємо енергетичний і кокс. вугілля) розташовані далеко, і для оптимізації логістичних витрат ці вантажі переважно перевозять великими партіями, що вимагає наявності глибоководних причалів. Так, для судна водотоннажністю 80 тис. мінімальна прохідна осадка 11-12 м. Для суховантажів типу Capesize водотоннажністю до 250 тис. т. осадка повинна бути не менше 20,5 м. Судна з осадкою 11 м у нас можуть приймати тільки порти Южний, Одеса та Чорноморськ.

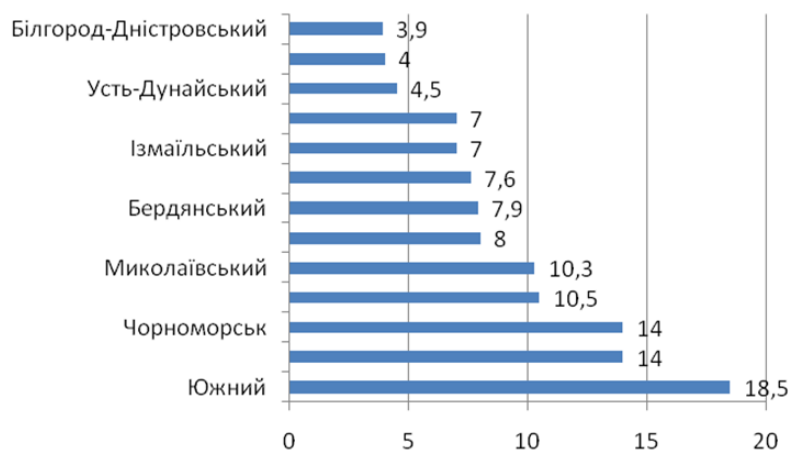

Рис 1 – Оголошена осадка суден у морських портах України, м.

Джерело: згруповано автором за [4]

Окремо слід виділити геополітичну ситуацію на Азові, вона не сприяє збільшенню вантажопотоку: по Маріуполі падіння 10% проти минулого року, по Бердянську – до 30%. Незаконне затримання Російською Федерацією суден, які проходять через Керч-Єнікальський канал, – це час, який втрачають наші вантажовласники та судовласники, а час – це додаткові витрати. Також важливо зазначити, що з будівництвом Керченського мосту з'явилися додаткові обмеження в проходженні під ним. Для навігації під мостом наші клієнти почали використовувати судна меншого розміру. А це, відповідно, подорожчання тонни транспортованого вантажу. Наприклад у Бердянську обробляється значна кількість зернових вантажів. Зернові вантажі малого флоту – це експорт у Середземне море, Європу, Північну Африку. Але Китай, Америка й інші великі відстані – вже не конкурентоспроможні. Чинник неконтрольованості ситуації призводить до того, що клієнти переорієнтовують вантажопотоки в напрямку інших портів, щоб диференціювати ризики. Певний вантажопотік з цього регіону тепер обробляється в Миколаєві та одеських портах [1-3].

Порти повинні використовувати своє географічне розташування в напрямку Грузії, Туреччини, Ірану. Вітчизняні порти можуть створити конкуренцію балтійським портам і запропонувати Білорусі експортувати в Китай через Чорне море. Перспективно розвивати Maritime SilkRoad через Суецький та Босфорський канали. Нині вибудовується стратегія залучення вантажів з Азії через цей маршрут. Але маємо розуміти, що це певна конкурентна боротьба. Чимало країн, у тому числі Прибалтика, Білорусь, Туреччина, Єгипет, хочуть бути до цього причетні й отримати свою частку вантажів. Нам потрібно лобювати власні інтереси й заявляти про свої можливості, надавати інфраструктурні проекти. Ми повинні бути цікавими китайським партнерам – як партнер, держава, ринок.

Проблема портових зборів не сходить з порядку денного транспортників вже багато років. Рівень ставок портових зборів завжди був однією з головних перешкод для зростання вантажопотоків. Витрати на один захід судна в українських гаванях значно вище, ніж в сусідніх портах Чорного моря. Безсумнівним плюсом є постанова Кабінету міністрів №990, прийнята в кінці 2017 року [3]. Цей документ знижує фінансове навантаження на Адміністрацію морських портів, яка змушена була перераховувати в бюджет у вигляді дивідендів 75% свого прибутку. Рішення уряду зменшило цей показник до 50%. Наслідком цього кроку також є наказ Міністерства інфраструктури №474, який передбачає знижку в 20% до ставок

корабельного, каналного, маякового, санітарного, якірного, причального і адміністративного зборів. Вже два роки поспіль не затверджується методика розрахунку ставок портових зборів, яка б чітко і ясно показувала власнику вантажу, які послуги він оплачує. Майже половину своїх прибутків порти відраховують у вигляді податків та зборів. Натомість для отримання фінансової допомоги портовики вимушені залучати інвесторів додатково. За кордоном порти отримують державну допомогу у вигляді дотацій. З цією метою створені численні фонди. Інфраструктура сучасних портів модернізується за рахунок портових зборів, тому саме держава визначає те, що треба вдосконалювати у першу чергу.

За вже підготовленими проектами, до 2038 року в Україні має бути реалізовано 44 інвестиційні проекти в портах, які забезпечать загальну потужність близько 143 млн тонн і 1,4 млн TEU. Ця масштабна реконструкція коштуватиме майже 35 млрд грн та дозволить створити до 5 тис нових робочих місць. Фахівці вважають цілком реалістичним збільшення вантажообігу до 184 млн тонн щорічно. Розглядається навіть показник у 246 млн тонн. У нагоді тут стануть і вже підготовлені 4 концесійні проекти: залізнично-поромний комплекс ДП «Морський торговельний порт «Чорноморськ», ДП «Стивідорна компанія «Ольвія», ДП «Херсонський морський торговельний порт», а також ДП «МТП Южный» [1].

Приватизація як засіб для розвитку українських портів наразі дуже ускладнена, тому що немає чіткого прозорого механізму її реалізації. До того ж, не обходиться без суто політичного впливу на цей процес. Україні варто придивитися до досвіду сусідньої Туреччини, де вже 30 років поспіль розвинена інфраструктура забезпечується саме за рахунок концесії [5].

У роботі [6] зазначено, що «сутність концесійної угоди полягає у тому, що держава і концесіонер діють на взаємовигідних партнерських умовах. Це значить, що держава залишається законним власником майна, який виступає об'єктом угоди. На період дії угоди вона дозволяє партнеру виконувати всі необхідні функції та наділяє його усіма повноваженнями для забезпечення безперебійної роботи об'єкту концесії. За користування державним майном концесіонер виплачує державі обумовлену платню».

Управління державними стивідорними компаніями є досить бюрократизованим, йому бракує гнучкості проти управлінських повноважень приватного стивідора. Тому за останні п'ять років частка державних стивідорів у перевалці впала на 17% і сьогодні становить 24% [3]. Міністерство інфраструктури планує реалізацію проектів державно-приватного партнерства. Вже обрали два пілотні проекти: порти «Херсон» та «Ольвія». Треба зазначити, що запровадження концесії в українських портах буде вдалим лише тоді, якщо будемо враховувати кращі напрацювання європейських країн у цьому напрямку та пристосовувати їх до вітчизняної дійсності.

В українських портах вже напрацьовано власний досвід державно-приватного партнерства, він є специфічним та різноплановим. Держава і приватний бізнес намагаються досягти синергії в розвитку портової інфраструктури. За останнє десятиліття в портах реалізовано чимало інвестиційних проектів. Інвестори вкладають гроші у розвиток терміналів, а держава в особі АМПУ забезпечує відповідні технічні характеристики причалів та глибини у акваторії. Приміром, здійснюється будівництво зернового терміналу в порту Маріуполь. Державна стивідорна компанія «Маріупольський морський торговельний порт» будує термінал з перевалки вантажів загальною потужністю до 2,5 млн тонн. А АМПУ здійснює реконструкцію причалу. В Одесі спільно з німецькою компанією HHLA будується контейнерний термінал: АМПУ робить днопоглиблення й будівництво хвилелому, приватний партнер – свою частину. Загалом АМПУ підписала меморандуми про намір реалізувати інвестиційні проекти з приватним сектором на загальну суму в 30 млрд доларів, і ці плани сягають 2038-го року [3].

Висновки. За останнє десятиріччя сформувалися такі системні проблеми як, втрата вантажопотоків, недостатні глибини, завищені портові збори, застаріле перевантажувальне обладнання, нерозвинута портова інфраструктура, бюрократизоване управління портами. У сучасних економічних умовах для вітчизняних портів необхідно подолати системні проблеми, розробити власний механізм реалізації державно-приватного партнерства з урахуванням специфіки функціонування та розвитку кожного конкретного порту.

Література:

1. Приоритеты портовой отрасли: интеграция в транспортную сеть ЕС, конкурентный уровень портовых сборов и дивидендов, а также концессия [Електронний ресурс]: <http://www.uspa.gov.ua/ru/press-tsentri/novosti/novosti-ampu>
2. Восемь ключевых решений по регулированию отрасли [Електронний ресурс]: <https://ports.com.ua/opinions/8-klyuchevykh-resheniy-po-regulirovaniyu-otrasli>
3. Райвис Вецгаганс: 90% грузов в портах генерирует экономика Украины [Електронний ресурс]: <http://www.uspa.gov.ua/ru/press-tsentri/analitika/analitika-2019/16772>
4. Реестр морских портов [Електронний ресурс]: <http://www.uspa.gov.ua/reestr-morskikh-portiv>
5. Карпенко О. О., Власова В. П. Идентификация рисков при реализации концессионных проектов у морских портах Украины // Бизнес Информ. – 2018. – №3. – С. 224–230
6. Власова В.П. // Концессии как инструмент залучения ресурсов у морские порты /В. П. Власова, Шарапов Д.Г. // Сборник научных работ Государственного университета инфраструктуры и технологий: Серия «Экономика и управление». – Вып. 41 (1). – К.: ДУИТ, 2018. – 230 с. Режим доступа: <http://duit.edu.ua/nauka/naukovi-vydannia/serija-ekonomika-i-upravlinnja/>

Науковий керівник:

кандидат економічних наук, доцент Власова Валентина Петрівна.

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ**Элёр Махкамов
(Ташкент, Узбекистан)****РОЛЬ ХОРЕЗМСКОЙ АКАДЕМИИ МАЪМУНА В РАЗВИТИИ НАУКИ, КУЛЬТУРЫ В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА**

В историю человеческой цивилизации народы всего мира внесли свой вклад, как в развитие науки, так и культуры. Центральнo-Азиатский регион также внес свою значительную лепту в развитие человеческой цивилизации. В средневековые времена, в Центральной Азии было много ученых и научных школ, и Академия Маъмуна в Хорезме может послужить тому ярким примером. Развитие науки и культуры в средние века в центральной Азии было обусловлено двумя причинами: во-первых, высокое социально-экономическое и социально-политическое развитие государств, во-вторых, сильная поддержка науки и культуры со стороны правителей. Правители, правившие в тот период, были очень образованными людьми. Поэтому они ценили деятелей науки и всячески помогали им. Уделяли им место во дворце и создавали все благоприятные условия для их научной деятельности. По роли и значению в развитии общечеловеческой цивилизации Хорезмская Академия Маъмуна стоит в одном ряду с такими известными научными центрами, как Академия Платона в древних Афинах, Александрийская библиотека в Египте, Багдадская академия, известная на Востоке под названием «Байтул-хикма». Хорезмская Академия Маъмуна, объединявшая более сотни известных мыслителей, несколько сотен учеников, имевшая богатейшую библиотеку, медресе для одаренной молодежи, школы для переводчиков и каллиграфов, располагавшая всеми условиями для научных исследований, полностью соответствует современному понятию «Академия наук». Хотя в Хорезмской Академии Маъмуна работали прибывшие из различных уголков Востока и Запада ученые разных национальностей и вероисповеданий, ее основное ядро составляли именно уроженцы нашего региона, среди которых – Абу Наср ибн Ирак, Абу Райхон Беруни, Ибн Сина, Махмуд Худжанди, Ахмад ибн Мухаммад Хорезми и Ахмад ибн Хамид Найсабури и многие другие. В начале VIII века территория Центральной Азии была завоевана арабами, которые создали здесь государство под названием – Арабский Халифат. Все государственные дела, научные и художественные произведения создавались на арабском языке. Все образованные люди знали арабский язык, поэтому получили возможность знакомиться с художественной и научной литературой, написанной на арабском языке. К тому времени произведения греческих, римских, египетских, византийских ученых, философов, врачей были переведены на арабский язык и стали доступны для ученых данного региона. Обширны были также научные труды, созданные арабскими учеными. Все это способствовало развитию научной мысли и на территории Центральной Азии. В конце IX века Средняя Азия освободилась от арабского господства. И на ее территории образовалось несколько самостоятельных государств. Оживились торговля, ремесла, искусства и наука. Был создан «Великий шелковый путь». На арену вновь выходит Хорезмское государство, созданное из северного и южного Хорезма в X веке шахом Маъмуном Ибн Мухаммадом со столицей в городе Ургенче. Этот город прославился великолепными дворцами, караван – сараями, базарами, культурно – бытовыми и культовыми объектами. В городе жили и работали ученые, поэты, музыканты, певцы, врачи. Особенного процветания достиг Хорезм при правлении Маъмуна ибн Маъмуна (начало XI века). Сам правитель был широко образованным человеком и при дворе была создана первая в Узбекистане «Академия Маъмуна» («Собрание ученых»), названная в честь халифа аль-Маъмуна. Он был известным покровителем наук и собрал там немало выдающихся ученых того времени из Хорезма, Ферганы, Согдианы, Шаша, Фараба и Хорасана. Руководил Академией великий узбекский ученый Абу Райхан Бируни. В состав ее входили ученые, специалисты по всем известным в то время отраслям наук, в том числе и известные хакимы – табибы. В списке членов Академии были Абу Али ибн Сино (Авиценна), Абу Сахл Масихий, Шарафутдин ибн Абдулло Илокий, Абу Мансур Камарий и другие врачи, каждый из которых оставил след в развитии мировой медицины. Несмотря на тот факт, что Академия Маъмуна действовала до 1017 года, много научных исследований в сфере астрономии, математики, медицины, химии, физики, географии, минералогии, истории, философии, литературы, лингвистики, юриспруденции и других наук, все еще развивались. В частности, в астрономии, были разработаны скорректированные астрономические таблицы по звездам и движению планет, а также новые астрономические инструменты. Используя эти инструменты, Бируни предсказал и исследовал лунное затмение в 1004 году.

Исследования по географии были в основном, связаны с именем Беруни. С 16 лет он проводил много времени, измеряя географическую широту различных мест, к примеру, он рассчитал географическую широту города Кят в Хорезме. В 994 он смог измерить точный уровень отклонения эклиптической плоскости села Бушканз (между западным берегом Амударьи и городом Кят) по отношению к экватору. В 995 Бируни начал исследования по созданию картины Земли в форме глобуса. Это было первым рисунком Земли в форме глобуса с рельефом. Бируни написал научные статьи по различным направлениям географии, такие как, естественная география, гидрология и минералогия. Академия Маъмуна в Хорезме также славилась своими исследованиями по социальным наукам. Философия была глубоко изучена во время корреспонденции Бируни с Ибн Сина. Оба ученых выразили свои точки зрения по философским идеям Аристотеля о конце мира. Бируни и Ибн Сина были сторонниками существования других миров и других культур. После захвата Хорезма Махмудом Газневи многие члены Академии

Маъмуна были увезены им в Газну либо спасались бегством, как Ибн Сина и ал-Масхи. Отдельные результаты академических научных изысканий этих учёных были реализованы в виде научных трудов в Газне, Герате, Хамадане, Рее, Нишапуре, Багдаде на протяжении всей первой половины XI века. Академия Маъмуна явилась одним из первых поучительнейших примеров региональной и международной организации и ведения глубоких исследований в различных областях науки. Она дала толчок развитию медицины, химии, биологии, физики, математики, геологии, фармакологии, ветеринарии, астрономии, поэзии, литературы, философии, истории, права, этики, экономики. Независимость Узбекистана ознаменовала новый период в истории древнего Хорезма, начало эпохи прогресса. Как и по всей нашей стране, на этой древней земле под руководством нашего государства проводится большая работа по росту народного самосознания, национальной гордости, возрождения имен великих восточных мыслителей, а также изучения и пропаганды богатой истории, уникального наследия, многовековых традиций. 21 октября 1997 года на всемирном праздновании 2500-летия города Хивы под эгидой ЮНЕСКО первый президент нашего государства предложил возродить Хорезмскую Академию Маъмуна, считающуюся одной из первых академий в истории человечества. Резолюция 32 сессии Генеральной Конференции ЮНЕСКО в 2003 г. и распоряжение Кабинета Министров Республики Узбекистан от 9 ноября 2004 о Праздновании 1000 летия Академии Маъмуна в Хорезме дали толчок к мировым исследованиям известной средневековой учебной академии и увеличило общественное понятие о научном и культурном наследии Узбекистана. За прошедшие годы ученые Академии осуществили ряд проектов по различным направлениям науки и добились высоких результатов. Наряду с научно-теоретическими разработками ученые также ведут изыскания, носящие прикладной характер. Заслуживают внимания глубокие исследования в таких областях, как древняя история Хорезма, основы национальной государственности, исследование исторических и культурных памятников, экология региона, земельные и водные ресурсы, создание новых, соответствующих местным климатическим условиям, сортов сельскохозяйственных культур. Сегодня академия является местом проведения научных конференций, «круглых столов» и семинаров, потомки великих предков не только изучают научное наследие, оставленное нам великими мыслителями Востока, но и вносят свой вклад в развитие отечественной науки, продолжая поиск самых эффективных прогрессивных методов, находя ответы на актуальные вопросы современности

Литература:

1. Абу Райхан Бируни. Избранные произведения: Т. III, Определение границ мест для уточнения расстояний между населенными пунктами, 1966.
2. www.centrasia.ru
3. www.xorazmiy.uz

Научный руководитель:
доцент Ирисметов Бахтиер Махмудович.

Айгүл Сейлбекова
(Астана, Қазақстан)

ХАЛЫҚ МЕДИЦИНАСЫНДАҒЫ СЫНЫҚШЫЛЫҚ

Аннотация. *Халық медицинасы – этнографиялық құбылыс. Халық медицинасы және халық емшісі - өз ортасына, өз заманына сай келетін табиғи орта, тіршілік туралы ұғымдармен үйлесетін және оны жүзеге асыратын адам. Әр халықтың өзіндік этномәдени ерекшеліктеріне қарай, олардың да өзіндік емдеу тәсілдері қалыптасады. Сондай ерекшелік құбылыстар қазақ халқындағы халықтық медицинада да орын алады.*

Кілт сөздер: *халық медицинасы, оташылдық, сынықшылық*

Аннотация. *Народная медицина - это этнографический феномен. Народный целитель – это человек, который находится в гармонии с окружающими людьми, природными понятиями и явлениями. В зависимости от своих этнокультурных особенностей у каждой нации есть свои варианты лечения. Подобные явления встречаются в народной медицине казахского этноса.*

Annotation. *Traditional medicine is an ethnographic phenomenon. A folk healer is a person who is in harmony with other people, natural concepts and phenomena. Depending on their ethnic and cultural characteristics, each nation has its own treatment options. Similar phenomena are found in folk medicine of the Kazakh ethnos.*

Сынықшылық – қазақ даласында кеңінен тараған дәстүрлі медицинаның бірі. Мақала ауқымы ел арасындағы этнографиялық мәліметтер мен Кеңес дәуіріне дейін қазақ жерінде болған халық медицинасына көңіл бөлген зерттеушілер еңбектері негізінде баяндалады.

Қазақ халқында ілгеріде жаугершілік қақтығыстардың болуы, оның үстіне көшпенді өмір сүргендіктен, екінің бірінде сүйек сыну, буын шығу құбылыстары туылып тұрды. Осы ерекшелікке орай қазақтың өзіндік сынықшылық өнері дүниеге келіп, атадан балаға мирас болып, дәуір өте келе дамып отырған.

Қазақ халқының едәуір дамыған анатомиялық білімінде, сынықшылық тәжірибие өз пайдасын көп тигізген. Сынықшылардың әңгімесіне қарағанда, білек пен тізенің қос сүйектерден тұратынын, буындар сіңірлермен бекітілетінін, буын сыртында қалтасы, ішінде сұйығы болатынын, тізе буыны айқасқан сіңірлермен, жамбас буын ішкі шандырлармен бекітіледі. Сынық салуды олар алғашқыда малдың сүйегін салып үйрене бастаған. Кейбіреулері сынық салуды жақсы машықтанғандардың жанына еріп жүріп, солардан үйренген.

Халық дәрігерлері сүйектің шыққаны мен сынуын орнына салуда да көзге түскен. Бұл туралы А.И. Левшин, А. Ягмин, Н. Зеланд, А.А. Алекторов, В. Ненцкий деректерінен кездестіруге болады [1, 21-б.]. Халық емшілерінің шыққан сүйекті салуға маманданғандарды оташы, сынықшы деп атаған [2, 149-б.]. Ел арасында сынық салатындар емшіліктің басқа түрлеріне қарағанда жиі кездесетін. Әр түрлі ұрыс қақтығыстарда, ат шабыстарында және қазақ тұрмысына тән басқа да жағдайларда жарақаттану жиі кездесетіндіктен, сынықшылық ел арасында кеңінен таралды. Әрбір ауылдың өзінде жедел, алғашқы көмек көрсетуге дайын сынықшылар ел арасында кездеседі.

Күнделікті өз тәжірибиелерінде жарақаттың ашығын да, жабығын да көзімен көріп, қолымен ұстап сезіп салып жүрген сынықшылар, олардың қандай түрлері болатынын да айыра білген. Олардың жеке ерекшеліктеріне қарай дербес емдеу тәсілдерін тапқан. Сүйектердің, буындардың құрылысы мен сынығын, бірімен бірінің байланысын жақсы білген.

Қазақ халқының едәуір дамыған анатомиялық білімінде, сынықшылық тәжірибие өз пайдасын көп тигізген. Сынықшылардың әңгімесіне қарағанда, білек пен тізенің қос сүйектерден тұратынын, буындар сіңірлермен бекітілетінін, буын сыртында қалтасы, ішінде сұйығы болатынын, тізе буыны айқасқан сіңірлермен, жамбас буын ішкі шандырлармен бекітіледі. Сынық салуды олар алғашқыда малдың сүйегін алып үйрене бастаған. Кейбіреулері сынық салуды жақсы машықтанғандардың жанына еріп жүріп, солардан үйренген [3].

XX ғасырдың 50 жылдарында Түркістан қаласында тұратын А.Тоқсанбаев деген сынықшы, адамдардың сынығын, шыққан буынын салуды бастамас бұрын 18 жыл бойы үй хайуанаттарының сынығын салып тәжірибе жасаған. Сынықшылар қаны ағып ашық жарақатпен сынғанды салуды алдымен аққан қанды тоқтатудан бастаған. Ол үшін жарақаттың жоғарғы жағын жіппен байлап, жараны тұзды сумен жуып немесе ысытылған тоң майды құйған. Сынған сүйектердің ішін біріне бірін сәйкес келтіріп кірістіріп, сынықты орнына келтіруден бұрын сынықшылар қолдарына қалың тоң май жағып алған. Содан кейін жараның айналасындағы сау жерден жараның үстіне қарай өте епті нәзік қимылмен ет пен теріні сылап сипауды, яғни массажды бастайды. Осылай етудің нәтижесінде олар ауырғанды едәуір азайтып, еттің жиырылып қатайғанын босатады. Сонымен бірге сынған сүйектердің бағытын анықтайды. Осылай едәуір уақыт сылап сипаудан кейін ғана қолдың ұшымен абайлап, сынған қол, аяқтың үш жағынан жайлап созып, сүйекті орнына келтіреді. Аяқ пен қолдың ұшынан тартып созуды сынған жердегі бұдырлар түзелгенше жасаған. Осыдан кейін сау жақты жіңішке шыбықпен өлшеп, оны сынықты түзеген жақпен салыстырады.

Ел ішінде сынықшы атанған травматолог дәрігерлердің де өзіндік емдеу тәсілі бар. Ел арасында әкелі балалы сынықшы, әрі травматолог атанған дәрігерлер бүгінде Түркістан қалалық емханасында жұмыс жасауда. Ол зақымданған жерді сипау арқылы, рентген аппаратына түсірмей ақ бірден нақты диагноз қоятындығы жергіліктің халықтың арасында айтылуда. Сондай сынықшы атанғандардың бірі Азимова Анаргүлге бұл қасиет ата-баба қаны арқылы берілген. Бұл кәсіппен шұғылданғанына бүгінде 20 жыл болған. Оның айтуынша, сынықтың түрлері: ашық сынық, жабық сынық, ойнақ сынық, қырсық сынық, шығу сынық, еті ауырсыну сияқты түрлері бар. Ашық сынық - өте күрделі сынық. Ал жабық сынық байқалмайтын сынық. Ойнақы сынық ол 1 – 4 жас аралығындағы жас балаларда көп кездеседі. Ал қырсық сынық үлкен кісілерде көп кездеседі [3]. Бұл сынық көпшілік қауымды қаламайды. Көпшілік көрсе ол асқынып кетеді. Шығу, еті ауыру деген қазіргі таңда көптеп кездеседі. Сынықшылар түйенің мойын жүнін, яғни шудасын тұзды суға салып, әбден қайнатып, дененің сынған, шыққан жеріне таңып, ісікті қайтарған. Бұл әдісті «сарботқа» жасау деп атаған [4, 156-б.].

Сынықшылар мен оташылар сынған жерді жансыздандырады. Ауыртпайтын дәрі дәрмектерді қолданбаған. Себебі сынықты түзеу үстінде жарақаттанған адамның бет әлпетін, оған әсері мен сезімін, көңіл күйін біліп көріп отыру сынықшыға өте қажет. Егер апиын берсе жарақаттанғандар қалғып мүлгіді немесе ұйықтап кетеді де, сынықшалар өздерінің іс- әрекетінің жарақаттанған адамға қалай әсер етіп жатқанын байқамай қалады. Олардың пікірінше, сынық өз орнына сәтті салынса, сырқат жарақат азабынан тынышталып, жаны жөйі таба бастағандай болады. Олай болмаса, жарақаттанғандар қатты ауырып қиналғаннан мазасы кетеді. Аласұрып, тіпті ұйқысы бұзылады. Сынған жерге қол тигізбеуге дейін жетеді.

Ашық жарақаттану мен жабық жарақаттанудан пайда болған сынықты орнына келтірудің әдісі бірдей болған. Мұнда орнына салынған сүйекті алдымен өте жұмсақ бөзбен, оның сыртын тағы да қалыңдап түйенің немесе қойдың жүнімен орап, содан кейін ғана ағаштан таңғыш қалақ салады да, орап байлап тастайды. Осыларды жасап болғаннан кейін ғана таңылған жерге қою шым шым жылы тұзды суды құяды. Тұзды суды осылайша күніне бірнеше рет, арасына үш төрт күн салып құяды. Сынықшылар бұлай жасаудың себебін былай түсіндіреді: «шым-шым жылы тұзды су сынған жердің ісінуін басуға көмектеседі, тұзды су құйылған жүн ұйысып, сынған жердің қалпына орай қатып қалады. Сондықтан сынған сүйектердің ұштарын біріктіріп бекітеді. Ашық сынықтың үстіне жас ет пен жас құйрық салып қояды, осыны бірнеше рет қайталайды. 2-3 күн сайын ет пен майды жаңартып алмастырады. Сөйтіп, жара біткенше оны жалғастырады. Егер қуыс сүйек сынған болса жоғарыда көрсетілгендей жүнмен орап, ағаш қалыпты тек

сынықтың үстіне салғанда ғана сүйектің екі басындағы буындарды ашық қалдырған. Ал буын сүйектің сынған жеріне тақау болса, онда ол бекітіледі» [5, 115-б.].

Сынықшылардың айтуына қарағанда, орнына түсірілген сынықтың бітіп, бекітін уақыты сүйектің түріне қарай мына төмендегідей болады:

1. Білек, қол, саусақтардың бітуі – 15 – 25 күн;
2. Иық білегінің бітуі – 25 – 30 күн;
3. Жіліншік сынығының бітуі – 30 – 45 күн;
4. Жамбас сүйегінің бітуі – 60 – 70 күн;

Дегенмен де әр сынықшылар әр түрлі уақыттарды белгілеген. Сүйекті бекітіп орауды жарақаттанған адам қанша жаста болса, соншы күн ұстау керек. Мысалы, жамбас сүйегі сынған адамның жасы 25-те болса, бекітіп байлауды да сонша күн ұстау керек. Бұл халық медицинасындағы үрдіс қазіргі медицинада да қолданылады. Содан кейін сынған аяқты ақырын қозғай, шамалы салмақ түсіріп, балдаққа сүйеніп басып байқауға болады. Еге жарақаттанған кісі 50-де болса, онда жүруді 50-60 күннен кейін бастайды. Бұл ең аз уақыт. Сынықшылардың түсінігі бойынша, сынған сүйектің бітуі әр түрлі кезеңнен өтеді. Мұнда алдымен сынған жерде қан ұйиды да, бірнеше күннен кейін ол сары суға айналады. Сары су 7 – 10 күн шамасында қобланып шеміршекке айналып қата бастайды да, сүйектердің сынған ұшын жабыстырады. Олардың ойынша, шеміршек тек бір жыл өткеннен кейін ғана сүйекке айналады. Сынықшылардың бұндай пікірлері сынған сүйектің бітуі туралы осы күнгі дәлелге ешбір сәйкес келмейді [2].

Сынықшылар сынықты салып, оны орап бекіткеннен кейін сынған денені жарақаттанған адамның ыңғайына қарай ұстауды ұсынады, оны мазаламауға тырысады. Сондықтан алғашқы қимыл мен салмақ сынған аяқты ауыртпайтындай болған кезде жүре бастау керек. Сынықшылардың пікірінше, сүйектің тезірек бітіп, жарақаттың тезірек жазылуына мертліккен кісінің өзі себепші болуы қажет. Әдетте, сынықша сүйекті орнына салып, оны бекіткен соң 7 – 8 күннен кейін сынықты байқап көреді. Сынған сүйектің тезірек және жақсы бітуі үшін сынықшылардың бәрі де мертліккенге күшті – күшті ас ішуді, сынған жерді сылап сипап отыруды, қыздыруды сонымен қоса мумиені ішуді де ұсынады. Сынықшылардың көбі сынықты гипспен орап бекітуді ұнатпайды. Олардың ойынша гипс қан қан айналысын нашарлатады, соның салдарынан буын қатайды. Гипстің салдарынан қол не аяқ семіп қалады. Алайда сынықшылардың бұл пікірлері ғылыми дәлелдеуді қажет етеді.

Егер сынған сүйек салынғаннан кейін дұрыс бітпесе және оған 1 – 2 айдан аспаған болса, тәжірибиелі сынықшылар оны қайтадан оны орнына келтіретін. Сонымен қаатр ондай сынықты оншақты күнге дейін құйрықпен ораған. Өйткені қойдың құйрығы сүйектің сынған ұштарын жұмсартып, оның қайтадан өз орнына дұрыс келуіне мүмкіндік жасайды. Ол үшін дұрыс салынбаған сүйекті жайлап қаан қолдың қырымен ұрып салып, оны тағы да бұрынғыдай орап таңып, бекітіп тастайды.

Бірақ, сынықшылардың осындай сынған сүйекті орнына келтіру әдісі сүйекті қайта түзеп салудың қауіптілігі де бар екенін көрсетеді [5, 117-б.]. Дегенмен де бүгінде оңтүстік өңірде дәл осы әдіспен салатын сынықшылар бар және оны жергілікті халық өз тәжірибиесінде жасатқандығын да кездестірдік. Нәтижесінде емделушінің оң пікірін байқадық.

Бірақ бұл әдіспен келіспейтін мәліметтер де бар. Біріншіден, дұрыс бітпеген сүйекті қайта сындырып салғанда, қатты ауырғаннан адам есінен танып, талып қалуы мүмкін. Екіншіден, ондайда сүйек майы түйіршектеніп бөлініп, ол қан тамырының ағысымен кетіп, дененің басқа бір жеріндегі жіңішкелеу тамырын бітеп қоюы ықтимал [5, 117-б.]. Ал бұл түйіршіктер өмірге өте қауіпті. Дұрыс салынбаған буын мен сынықта жиналып қалатын сары су және ісікті ертедегідей шарбы маймен немесе құйрық маймен орап емдеген. Сынықшылардың айтуынша малдың осындай майы сары суды сорып, буынның ішін тазартады.

Қазақтың кейбір оташылар мен сынықшыларының жоғарыда айтылғандай емшілік, сынықшылық істегеніне некен саяқ ел аралаған орыстың дәрігері тәнті болған. «Кіші хирургиялық әрекетті олардың емшілігінің (дәрігерлерінің) көбі жасай береді, мұны мен өз көзіммен көріп куә болдым», - деп жазды Г. Колосов [1, 24-б.].

Қорыта келгенде, қазақтың дәстүрлі этномедицинасындағы күрделі, әрі көп күшті қажет ететін, атадан балаға таралған халық медицинасының түрі – сынықшылық. Бүгінде қазақ ауылдарында кездесетін сынықшылар жергілікті жерлердегі дәрігерлік пункттердегі арнайы травматолог дәрігерлерден тәжірибиесі кем емес. Жергілікті халық арнайы сынықшылардың қолдауына ие болып, басына сынықшылық іс түскенде оларға жүгініп отырады. Ел арасындағы сынықшылардың бойында өзіндік дүниетанымы, білімі мен ілімі жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Арғынбаев Х.А. Халық ілімі хақында // ҚР ҰҒА хабарлары. Гуманитарлық ғылымдар сериясы. 1994. № 1. 21-26-б.
2. Сәнік З. Көптомдық шығармалар жинағы. Алматы: «Ан Арыс», 2017. Т.8. Қазақ этнографиясы. - 328 б.
3. Ел арасындағы материалдардан.
4. Сейткулова Ж. Төрт түліктің киесі. Алматы, 2006. - 176-б.
5. Алдашев А., Әлімханов Ж. Қазақтың халық медицинасының құпиясы. Алматы, 1992. – 160 б.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Илья Бровко
(Одесса, Украина)

АНТИПЛОСКАЯ ЗАДАЧА ДЛЯ ПОЛУПЛОСКОСТИ

Исследование коэффициентов интенсивности вблизи концов дефектов типа трещин и жестких включений имеет важное значение в механике разрушений при расчете параметров конструкций в строительстве и машиностроении, чем обусловлена **актуальность** темы.

Целью настоящей работы является исследование коэффициентов интенсивности напряжений вблизи концов трещины при антиплоской задаче теории упругости для полуплоскости, ослабленной трещиной, которая перпендикулярна границе. Предполагается, что грань полуплоскости закреплена. К берегам трещины приложена сдвигающая нагрузка.

Антиплоские задачи теории упругости рассматриваются в многочисленных источниках отечественных и зарубежных авторов, обзор литературы на эту тему можно прочитать в книге Попов Г. Я. «Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрезов, тонких включений и подкреплений».

Рассмотрим антиплоскую задачу для полуплоскости при наличии внутри полуплоскости разреза вдоль отрезка. К берегам разреза приложена сдвигающая нагрузка вдоль оси z . Граница полуплоскости закреплена.

Требуется найти коэффициент концентрации напряжения вблизи концов трещины.

Математически такая задача эквивалентна отысканию решения уравнения Лапласа, удовлетворяющего граничным условиям 1-го рода на границе полуплоскости и условиям на трещине. После применения преобразования Фурье по бесконечному промежутку задача сведена к сингулярному интегральному уравнению на конечном промежутке относительно неизвестного скачка перемещения при переходе через трещину.

Решение интегрального уравнения искалось методом ортогональных многочленов, путем разложения искомой функции в ряд по полиномам Чебышева 2-го рода.

При этом коэффициенты разложения являются решением бесконечно системы линейных алгебраических уравнений, допускающих метод редукции. Составлена программа решения этой системы.

Построены графики зависимости коэффициентов интенсивности напряжений от геометрического параметра (расстояния от вершины трещины до ее границы).

Постановка задачи.

Рассмотрим антиплоскую задачу для полуплоскости $(-b \leq x < +\infty; -\infty < y < \infty)$ при наличии внутри полуплоскости разреза вдоль отрезка $x \in (-1; 1)$.

Предполагается, что разрез полностью лежит внутри полуплоскости, к берегам разреза приложена сдвигающая вдоль оси z нагрузка $q(x)$ *

Математически такая задача эквивалентна отысканию решения уравнения Лапласа

$$(1.1) \quad \Delta W(x, y) = 0 \quad (x, y) \in \Omega$$

Удовлетворяющая граничным условиям

$$(1.2) \quad W|_{x=-b} = 0$$

$$W, \frac{\partial w}{\partial x} \Big|_{x \rightarrow \infty} \rightarrow 0$$

$$(1.3) \quad W, \frac{\partial w}{\partial y} \Big|_{y \rightarrow \pm \infty} \rightarrow 0$$

$$(1.4) \quad \frac{\partial w}{\partial y} \Big|_{y=0} = q(x), \quad |x| < 1$$

Решение задачи будем искать в классе функций $W(x, y)$ дважды непрерывно дифференцируемых в области Ω и непрерывно дифференцируемых вплоть до границ области

$$(1.5) \quad W \in C^2(\Omega) \cap C(\bar{\Omega})$$

Особенностью задачи является наличие области нерегулярных точек $(\pm 1, 0)$

В которых задаем поведение

$$(1.6) \quad W = o(r^{\frac{1}{2}}), \quad r \rightarrow 0$$

$$r = \sqrt{(1 \pm x)^2 + y^2}$$

Здесь $W(x, y)$ - неизвестное перемещение в т. (x, y) ,

Δ - оператор Лапласа, где:

$$\Delta = \frac{\partial^2}{\partial x^2} + \frac{\partial^2}{\partial y^2}, \quad q(x) \text{- заданные непрерывные функции.}$$

(*)- предполагается, что граница полуплоскости закреплена.

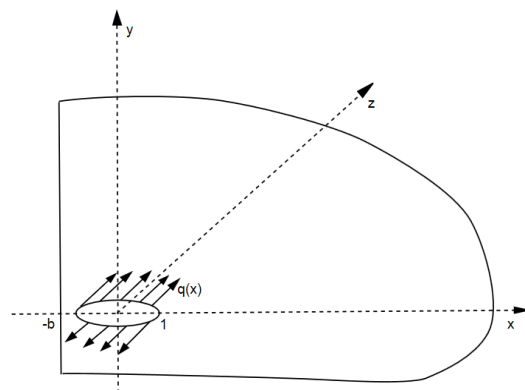

рис. 1

В силу выдвинутых требований, относительно функции $W(x, y)$ существуют такие непрерывные функции $\chi(x)$ и $\mu(x)$, что

$$(1.7) \quad \begin{aligned} W(x, -0) - W(x, +0) &= \chi(x) \\ \frac{\partial w}{\partial y}(x, -0) - \frac{\partial w}{\partial y}(x, +0) &= \mu(x) \equiv 0 \end{aligned}$$

Причем

$$\chi(x) \equiv 0, |x| > 1$$

При этом $\chi(x)$, $|x| < 1$ - неизвестно.

Требуется найти перемещение точек полуплоскости $W(x, y)$ и напряжения $\sigma_x = \frac{\partial w}{\partial x}$, $\sigma_y = \frac{\partial w}{\partial y}$, а так же коэффициент концентрации напряжения вблизи концов трещины.

Численная реализация. Анализ полученных результатов

Рассмотрим антиплоскую задачу для полуплоскости при наличии внутри полуплоскости разреза вдоль отрезка. К берегам разреза приложена сдвигающая нагрузка вдоль оси z постоянной интенсивности. Граница полуплоскости закреплена.

Требуется найти коэффициент концентрации напряжения вблизи концов трещины.

$$(2.1) \quad \Delta W(x, y) = 0 \quad (x, y) \in \Omega$$

Удовлетворяющая граничным условиям

$$(2.2) \quad W|_{x=-b} = 0 \quad W, \frac{\partial w}{\partial x}|_{x \rightarrow \infty} \rightarrow 0$$

$$(2.3) \quad W, \frac{\partial w}{\partial y}|_{y \rightarrow \pm \infty} \rightarrow 0$$

$$(2.4) \quad \frac{\partial w}{\partial y}|_{y=0} = q(x), |x| < 1$$

Расчетные формулы для коэффициентов интенсивности напряжений имеют вид:

$$(2.5) \quad KiN+ = \sum_{m=0}^N \chi_m^N$$

$$(2.6) \quad KiN- = \sum_{m=0}^N (-1)^m \chi_m^N$$

Здесь $KiN+$ коэффициент интенсивности напряжений на дальнем от границы конце трещины, $KiN-$ на ближнем, χ_m^N - суть решения системы линейных алгебраических уравнений

$$(2.7) \quad -(n+1) \frac{\pi}{2} \chi_n^{(N)} + \sum_{m=0}^N \chi_m^{(N)} A_{mn} = B_n, n = \overline{0, N}$$

Где

N - целый параметр определяемый во время численного эксперимента

$$(2.8) \quad A_{mn} = \sum_{j=1}^{M2} w_j V_m(x_j) \sum_{i=1}^{M1} w_i V_m(x_i) K(x_j, x_i)$$

$$(2.9) \quad x_i = \cos \frac{i}{M+1} \pi$$

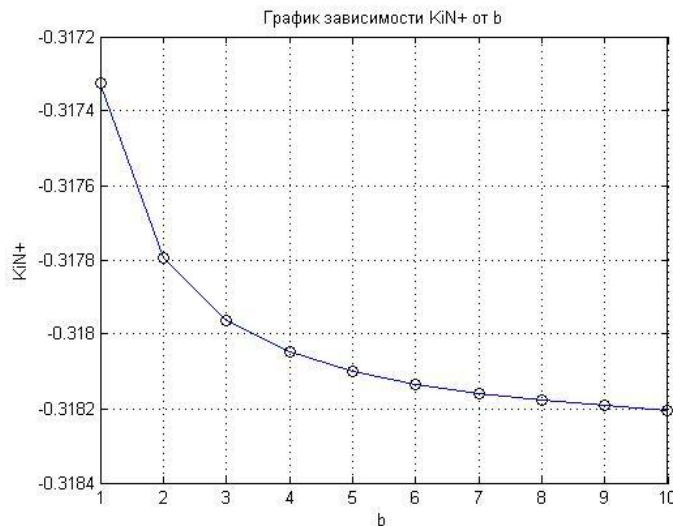
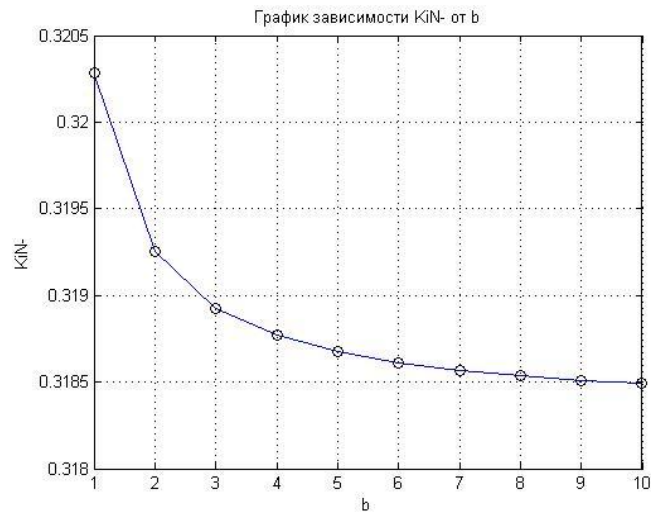
$$(2.10) \quad w_i = \frac{\pi}{M+1} \frac{\sin^2 \frac{i\pi}{M+1}}{\sin[(m+1) \arccos x]}$$

$$(2.11) \quad V_m(x) = \frac{\sin[(m+1) \arccos x]}{\sqrt{1-x^2}}$$

(2.11) - многочлены Чебышева II рода

Была составлена программа с помощью математической среды Matlab.

В результате получены графики зависимости коэффициентов интенсивности напряжений $KiN-$ и $KiN+$ от расстояния между концом трещины и границей области.

Из графиков следует, что при увеличении расстояния от трещины до границы области K_{IN+} и K_{IN-} стремятся к значению коэффициента интенсивности напряжений вблизи концов трещины в бесконечной плоскости.

Литература:

1. Попов Г. Я. Концентрация упругих напряжений возле штампов, разрезов, тонких включений и подкреплений. // Москва, «Наука», 1982 - 342 с.
2. Попов Г. Я., Реут В. В., Вайсфельд Н. Д. Рівняння математичної фізики. Метод інтегральних перетворень // Одеса, «Астропринт», 2005 - 183 с.
3. Снеддон Н. Преобразование Фурье- М: Издательство иностранной литературы, 1955 - 667 с.
4. Титчмарш Э. Ч. Разложение по собственным функциям, связанные с дифференциальными уравнениями второго порядка в 22.- М: Издательство иностранной литературы, 1960 - ч. 1- 278 с.
5. «Handbook of mathematical functions with formulas graphs and mathematical tables» edited by Milton Abramowitz and Irene A. Stegun / national bureau of standarts, mathematics series - 55
6. Прудников А. П., Брычков Ю. А., Маричов О. И. Интегралы и ряды. Дополнительные главы.-М: Наука, 1986 - 800 с.
7. «Рівняння математичної фізики. Метод ортогональних многочленів»/ Авторы: Попов Г. Я., Реут В. В., Моисеев М. Г., Вайсфельд Н. Д. -Одесса Астропринт: 2010- 115 с.

Научный руководитель:

кандидат физ-мат. наук, доцент Реут Виктор Всеволодович.

Мнайим Дошимова
(Кегейли, Каракалпакстан)

MATEMATIK MASALALAR YECHIMINI QIDIRISH JARAYONIDA 5-9 SINF O'QUVCHILARI FAOLIYATIGA PEDAGOGIK YONDASHUV

Mamlakatimizda demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish maqsad qilingan va bu amalga oshirilayotgan ekan, bu jarayonda yoshlarning o'ri va roli alohida ahamiyatga ega. Zero, yoshlar bizning kelajagimiz, avlodlardan meros qolgan muqaddas zaminni yuksaltirish, ilg'or davlatlar darajasiga ko'tarish ularning bilimi, istedodi, jasorati, ma'naviy barkamolligiga bog'liq. Shuning uchun ham Prezidentimiz o'zining barcha asarlari va ma'ruzalarida yoshlar tarbiyasini markaziy o'ringa qo'yish bilan, uni davlat siyosati darajasiga ko'tardi. Bu haqda Muhtaram Birinchi Prezidentimiz I. A. Karimov shunday yozadi: "Biz xalqimizning dunyoda hech kimdan kam bo'lmasligi, farzandlarimizning bizdan ko'ra kuchli, bilimli, dono va, albatta, baxtli bo'lib yashashi uchun bor kuch va imkoniyatlarimizni safarbar etyotgan ekanmiz, bu borada ma'naviy tarbiya masalasi, hech shubhasiz, beqiyos ahamiyat kasb etadi".

Zamonaviy pedagogik psixologiyada o'quvchilar masalani yechish jarayonida faoliyatning ikkita turini bajaradilar: reproduktiv va produktiv (produktiv faoliyat deganda o'quvchilarning qisman qidiruv va o'rganuvchan faolligining izlanuvchan ko'rinishlarining birgalikda amal qilishini tushunib). O'quvchilarning masalani yechish jarayonidagi reproduktiv faoliyati deganda odatda ularning o'quv materialini ularning o'zlarida mavjud bo'lgan na'munalar asosida qayta ishlatishlari tushuniladi, bunda ko'rsatilgan na'munalar ularga qoida bo'yicha "tayyor holda" o'qituvchi tomonidan keltiriladi. Bunda o'quvchilarning mustaqil o'rganish faol faoliyati umuman ko'rinmaydi yoki kam miqdorda namoyon bo'ladi. O'quvchilarning produktiv faoliyati o'qitish jarayoni ularning o'rganish faolligi asosida qurilishini nazarda tutadi va uni bajarayotgan o'quvchi predmet bilan faol hamkorlik davomida uni sifat jihatdan o'zgartirishi bilan xarakterlanadi. Agar o'quvchilar masalani yechayotib reproduktiv faoliyat bajarayotgan bo'lsalar, bu shuni anglatadiki, ular masalani na'muna bo'yicha yechmoqdalar. O'qituvchilarning bir nechta avlodi tajribasi ko'rsatadiki, masalani yechish qobiliyatini faqatgina ko'p bo'lmagan iqtidorli o'quvchilargina egallay oladilar. O'quvchilardan ko'pchiligi uni egallay olmaydilar. Vaqt o'tishi bilan ularda masalani yechish jarayoni to'g'risida na'munalar ko'rsatkichlari asosida oldindan ma'lum bo'lgan alohida algoritmlarni qo'llash kabi mustahkam tasavvur shakllanadi. Bularning hammasi oxir-oqibat amalda ijodiyotga umuman noqobilikka, shu jumladan, kelajakdagi kasbiy faoliyatida ham, olib kelishi mumkin. O'quvchilarning masala yechishdagi produktiv faoliyati masala yechimi qandaydir na'munaga mos ravishda emas, balki qidiruvning qabul qilingan strategiyasi asosida amalga oshirilishi bilan xarakterlanadi. Bunda o'quvchilar mustaqil ravishda yoki o'qituvchining ozroq yordami bilan bir nechta g'oyani ilgari surishlari, ularni tekshirishlari va masalani yechishning qandaydir usulini topishlari lozim. Tushunarliki, bunday faoliyat o'quvchilarning shaxsining, ular fikrlashining, ijodiy qobiliyatlarining va boshqalarning rivojlanishiga erdam beradi. Bu o'quvchilarni masala yechimini qidirishga o'qitayotib ularning produktiv (samarador) faoliyatini tashkil qilish maqsadga muvofiq ekanligini tasdiqlaydi. Biroq, masala yechimini qidirishga o'qitishda reproduktiv faoliyat muhim va usiz buni amalga oshirib bo'lmasligini unutmazlik zarur. Haqiqatan ham, agar gap algoritmik masalalarni yechish haqida ketayotgan bo'lsa, u holda bu yerda asosan reproduktiv faoliyat o'rin tutadi. So'zsiz, bunday masalalarni yechish lozim, chunki qobiliyat va ko'nikmalarni egallashda ularning roli katta, xuddi shuningdek, ular yana o'quv materialini yaxshiroq o'zlashtirishga yordam beradi. O'quvchilar ko'pincha reproduktiv faoliyatni materialni o'zlashtirishga masalalarni yechayotib amalga oshiradilar, masalan, oddiy masalalarni yangi nazariyaning alohida faktlaridan foydalangan holda yechishda (masalan, ikkita katetning uzunligini bilgan holda gipotenuzaning uzunligini hisoblab chiqarishda). Albatta, reproduktiv faoliyatning maktab matematik masalalarini yechishga o'qitishda ahamiyati birgina shu bilangina chegaralanib qolmaydi. Mayli, o'quvchilar oldida masala qo'yilgan bo'lsin va uni o'quvchilar mustaqil yoki o'qituvchining ozroq yordami bilan yechsinlar. Bundan tashqari, mayli, yechimning natijasi masalalarning butun bir sinfini yechishning yangi usulini "ochish" bo'lsin. O'qitish jarayonini to'g'ri tashkil qilganda o'quvchilar bu masala yechimini qidirish davomida produktiv faoliyatni amalga oshiradilar. Ammo, endi ular o'zlari "ochgan" masalani yechishning yangi uslubini eslab qolishlari, uning yordamida yechiladigan masalalarni qismlarga ajratishni o'rganishlari, ya'ni o'xshash masalalarni yechayotib uni qo'llanishni to'liq egallashlari lozim. P.Ya. Galperinning izlanishlariga qaraganda, mustahkam ko'nikmani shakllantirish – uzoq davom etadigan jarayon. Demak, o'quvchilar bir nechta o'xshash masalalarni yechishlari kerak, bu yerda esa, asosan reproduktiv faoliyat o'rin tutadi. Shunday qilib, masala yechimini qidirishga o'qitishda o'quvchilarning reproduktiv va produktiv faoliyati o'rin almashib turadi. Biroq, o'quvchilar faqat produktiv faoliyat ko'proq o'rin egallagandagina masalalarni keragicha yuqori darajada yechishni o'rganishlari mumkin. Oldinroq ta'kidlangan ediki, agar o'quvchilarni yechish usullarining tayyor na'munalari asosida masalalarni yechishga o'qitilsa, bunda o'qitish samaradorligi past bo'ladi. Bu o'qish mo'ljalinining birinchi tipiga mos keladi. Bu tip harakatlarning mo'ljaldagi asosining anchagina kamchiligi bilan ajralib turadi. Bu masala yechimini qidirishga boshqacha tarzda o'qitish zarurligini bildiradi. Mo'ljalning ikkinchi tipi shu bilan xarakterlanadiki, bunda o'quvchilarga harakatlarning mo'ljaldagi asosi "tayyor holda" to'liq beriladi. Bu yerda ham o'zining kamchilik va ustunliklari mavjud. Kamchilik shundaki, harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosi faqat ma'lum bir vaziyat uchun beriladi va o'quvchilar juda ko'plagan alohida qoidalarni eslab qolishlariga to'g'ri keladi. Shunday bo'lsada, harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosi – bu algoritmi emas, shu sababli ham o'quvchilar ularni ma'lum bir masalalarga qo'llaganda produktiv faoliyatni bajarish uchun katta imkoniyatlarga ega bo'ladilar. Bu yerda yechishdagi har bir qadam qattiq sababiy chegaralanmaydi va keyingi

xarakatlarni tanlab olish imkoni borligi bilan tushuntiriladi. O'qish mo'ljalining uchinchi tipini ko'rib chiqamiz. U o'quvchilarga harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosi "tayyor holda" berilmagani bilan ajraladi. O'qituvchi ularga mustaqil ravishda harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosini tuzish uchun ob'ektlarni tahlil qilish uslubini taqdim qiladi. Masala yechimini qidirish jarayoniga qo'llanganda bu quyidagicha ko'rinadi. O'quvchilarga masalani yechish usulini topish, ya'ni mantiqan o'zaro bog'langan harakatlarning ma'lum bir izchilligini tuzish zarur, va bu izchillik masala shartidan uning talabi bajarilishiga "olib kelishi" lozim. Agar, harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosi berilgan bo'lsa, o'quvchilar alohida nazariya faktlarni amalda tanlashlari va yechimni topish uchun o'zlarining harakatlariga aniqlik kiritishlari zarur. Bundan tashqari, o'quvchilar masala shartida ko'rsatilgan ob'ektlarni tahlil qilib chiqishlari, xuddi shuningdek, nazarda tutilgan yoki aniq-oydin aniqlangan nazariy bazasi tarkib topgan ob'ektlarni ham, va ularning o'zaro munosabatlarining mantiqini, ya'ni ularning bir-birining ortidan borishlari tartibi qanaqaligini aniqlashlari lozim. Yuqorida bayon qilinganlarni tahlil qilib, hulosa chiqaramiz, o'qish mo'ljalining ikkinchi va ayniqsa uchinchi tipini masalani yechishga o'qitishga qo'llanishi, ish mazmuniga ko'ra, masala yechimini topishga o'qitishning o'zginasi. Psixologiya nuqtai-nazaridan kelib chiqqanda, masala yechimini qidirishga o'qitish – bu, ko'pgina xollarda, aniq bir masala uchun bu yechimni amalga oshirish bo'yicha harakatlarning mo'ljaldagi asosini mustaqil tuzishga o'qitish. O'quvchilar shunday asosni topa olsalar, qoida bo'yicha, masalani keyingi yechimi sezilarli qiyinchiliklar keltirib chiqarmaydi. Ruhii qiyinchiliklarning mazmuni harakatlarning noaniqliklari va oldindan masalani yechuvchi sub'ekt izlanayotgandan uning talabini bajarishga kelishi uchun zarur. Masalani yechish g'oyalarini yaratishga kelsak, bu erda masala tarkibiy qismlarining boshqa hususiyatlari va ular orasidagi boshqa munosabatlar katta rol o'ynaydi. O'qituvchi uchun o'quvchilarga masalaning barcha tarkibiy qismlarini va ularning hususiyatlarini inobatga olmasdan turib yechimni qidirishning, xuddi shuningdek, harakatlarning mo'ljaldagi taxminiy asosini tuzishning imkoni yo'qligini tushuntirish muhim. O'quvchilar masalani yechish uslublarini o'rganish bilan birgalikda masala yechimini qidirish jarayonining o'zini ham o'rganishlari zarur. Bu o'quvchilar masala yechimini mantiqiy qidirish jarayonining o'ziga xosligini tushunishlari, masalalar tipologiyasini bilishlari, masalani yechish davomida o'zlari boshidan kechiradigan qiyinchiliklarning sabablarini (taxminan bo'lsa ham) bilishlari, ma'lum bir masalani yechish uchun harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosini tuzish muolajalarining mazmunini va boshqalarni tushunishlari lozimligini bildiradi. Bu vaqt o'tishi bilan o'qituvchining yordami kamayishi va o'quvchilar yaqin rivojlanish hududidan dolzarb rivojlanish hududiga, unda turib ular mustaqil ravishda bu yoki shunga o'xshash faoliyatni bajara olishga o'tishlari uchun zarur. O'quvchilar hali yaqin rivojlanish hududida turganlarida yuqorida bayon qilingan barcha xazinalarni o'qituvchi ularga yordam berish uchun ishlatadi. O'quvchilar tomonidan nazariy bilimlar va tegishli qobiliyatlarining o'zlashtirilishi ular tomonidan o'quv masalalarini yechish jarayonida amalga oshiriladi. Maktabda o'qitishda o'quv masalalari uslubi asosiy bo'lishi kerak. O'qituvchi boshida jamoaviy o'quv faoliyatini tashkil qilishi lozim, keyin esa, uni bora-bora individual faoliyatga aylanishi uchun sharoit yaratishi kerak. Shu bilan bog'liq holda ta'kidlaymizki, masalalarni yechishga o'qitishda ilgari yechilgan masalaning yechimini tahlil qilish muhim sanaladi. Birinchidan, bu o'quvchilarning diqqatini masala yechimini mantiqiy qidirish asosiga qo'yilgan g'oyalarga qaratishga imkon beradi. Ikkinchidan, o'quvchilar uchun bu tahlil davomida chiqariladigan hulosalar muhim. Bu ularga boshqa masalalarni yechganda zarur bo'ladi. Shuningdek, bu masalaga tanqidiy qarashga, yechish usulini yuksaltirishga yoki umuman yechishning yangi usulini topishga imkon beradi. Bundan tashqari, yechimning tahlili o'quvchilarga mustaqil ravishda matematik masalalarni tuzish qobiliyatini egallashda o'lchab bo'lmas darajada yordam beradi. Endi masala yechimini qidirish jarayonida o'qituvchi va o'quvchining o'zaro hamkorligini ko'rib chiqamiz. Bizning izlanishlarda ko'zlangan maqsadga etish va uning oldiga qo'yilgan masalalarni yechish uchun nazorat usullarini, o'quvchilarning uy ishlarini tekshirish va baholashni, o'qitishda texnik vositalarning qo'llanishini, o'quvchilarning bilimini tekshirish shakllarini va boshqalarni o'rganish unchalik muhim emas. Bularning barchasi boshqa mavzudagi ilmiy izlanishlarni bajarish uchun ahamiyatli, shuning uchun ham o'qituvchi va o'quvchining oldingi bandeda muhokama qilingan muammolar doirasidagi hamkorligi bilan chegaralanamiz.

O'qituvchi va o'quvchilarning ular produktiv faoliyatni amalga oshirayotgan vaziyatdagi hamkorligining psixologik-pedagogik tomonini ko'rib chiqamiz. Bunda u o'quvchilarga natijani aytib qo'ymaydi, ularning o'zlari to'liq mustaqil avishda masalani yechadilar. Bu vaziyatda faqat ikkita bir-biridan tamoyilan farq qiluvchi holat mavjud: o'quvchilarga o'quv masalasi va oddiy matematik masala taklif qilingan bo'lishi mumkin. O'quv masalasining mazmuni quyidagicha. Tamoyilan olganda, bu odatiy matematik masala, biroq o'quvchilar uning yechimida, masalani yechimini davom qildirishda zarur bo'ladigan qandaydir umumiy ahamiyatlini "ochadilar". Bu yechimni qidirish jarayonining o'ziga umumiy yondashish, o'xshash masalalarning butun bir sinfini yechishning yangi uslubi va boshqalar bo'lishi mumkin. Odatiy masala aynan buning uchun xizmat qilmaydi, shu sababli ham hech qanday uchinchi holat bu yerda bo'lishi mumkin emas. Shunday qilib, mayli o'quvchilarga o'quv masalasi taklif qilingan bo'lsin. Shunday vaziyatda o'qituvchi harakatlarning mo'ljaldagi taxminiy asosini tuzish uchun ularga ob'ektlarni tahlil qilish uslubini shakllantirishi lozim. U o'quvchilar tomonidan ko'rib chiqilib eslab qolinishi lozim. O'quvchilarning keyingi ishi – ko'rsatilgan asosni tuzish. Bu ish turli usullar bilan bajarilishi mumkin, bu yerda hech qanday ob'ektiv mezon yo'q, shu sababli ham misollar bilan chegaralanamiz. O'qituvchi sinfni guruhlariga bo'lishi mumkin va har bir guruh uning yordamisiz mo'ljaldagi asosni o'zicha tuzadi. Shundan keyin o'qituvchi guruhlarining ishini tekshiradi, o'quvchilar bilan birgalikda ular ichidan yaxshisini tanlaydi, zarurat bo'lsa uni to'ldiradi. Bu ishni sinfdagi barcha o'quvchilar bilan ham dialog va polilog tarzida o'tkazish mumkin. Qobiliyatli o'quvchilardan tashkil qilingan sinfdagi o'tkazish mumkin, oldin o'quvchilarga bu ishni mustaqil bajarishni taklif qilish, keyin ular tomonidan taklif qilingan variantlarni muhokama qilish va ular ichidan yaxshiroqlarini tanlab olish. Bu ishni tashkil qilishning boshqa usullari ham mavjud. Bu ish uchun o'quvchilar harakatlarning mo'ljaldagi to'liq

asosini tuzishning mazmuni nimada ekanligini bilishlari zarur. Buning uchun ularga masalalar nazariyasining asoslari va ularning yechimini qidirish nazariyasi ma'lum bo'lishlari lozim. Bu tasdiqning adolatli ekanligi ish mazmunini bilmaslikning o'zi o'quvchilar masalalarni faqat na'muna bo'yicha echa oladigan xolga olib kelishidan kelib chiqadi. O'quvchilarga yordam ko'rsatishda o'qituvchining asosiy vazifasi masala yechimini psixologik qidirishni iloji boricha to'liq mantiqiyga yaqinlashtirishda. Bu, o'z navbatida, o'qituvchi birinchi navbatda psixologik qiyinchiliklarni yengib o'tishda o'quvchilarga yordam berishi zarurligini bildiradi. Bunday yordamni ko'rsatish mumkin, masalan, savollar tizimi vositasida. Xuddi shu tarzda o'qituvchi mantiqiy qiyinchiliklarni ham engib o'tishda ularga yordam ko'rsatishi mumkin. E'tibor qaratamizki, bu masala yechimini qidirishga o'qitishga yondashish amalda mummoli o'qitish asosida amalga oshiriladi, chunki, muammoli masala, muammoli vaziyatni yuzaga keltiruvchi, uning asosiy vositalaridan biri bo'ladi. Ko'rinib turibdiki, o'quv masalasi muammoli vaziyatni yaratish uchun to'liq ishlatilishi mumkin. Agar o'quvchilarga o'quv emas, balki odatiy aniq matematik masala taklif qilingan bo'lsa, uning yechimini qidirish xam shu tarzda amalga oshiriladi, biroq farqi bor. Aniq matematik masalani yechish uchun o'quvchilarga harakatlarning mo'ljaldagi to'liq asosi "tayyor holda" berilishi mumkin, buni esa o'quv masalasiga nisbatan berib bo'lmaydi. Shuningdek, o'quv masalasini yechishda keyingi masalalarni yechishda foydalanish mumkin bo'lgan qandaydir umumiy ajratish lozim. Alohida ilmiy izlanishlar ishonarli qilib tasdiqladilarki, oldin yechilgan masalani tahlil qilish masalalarni yechishga o'qitishda muhim bosqich bo'ladi. O'quv masalalari uchun bu ko'zga ko'rinarli emas. Agar gap odatiy masalalarni yechish haqida ketayotgan bo'lsa, u holda topilgan yechimning tahlili mantiqiy fikr yuritishlarning izchilligini, g'oyalar qanday qilib ilgari surilishini va amalga oshirilishini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримов И.А. Янгича фикрлаш ва ишлаш давр талаби. – Т.: Ўз., 1997. - 382 б.
2. Жумаев М.Е., Тожиева З.Ф. Бошланғич синфларда математика ўқитиш методикаси. – Т.: Фан ва технология, 2005. - 312 б.
3. Колягин Ю.М. Задачи в обучении математике. Ч. I. М.: Просвещение, 1977. 110 с.
4. Крупич В.И. Теоретические основы обучения решению школьных математических задач. Монография. М.: Прометей, 1995. 166 с.

Юрій Матурін
(Дрогобич, Україна)

RINGS, MODULES AND FILTERS

All rings are considered to be associative with unit $1 \neq 0$ and all modules are left unitary.

Let R be a ring. The category of left R -modules will be denoted by $R - \text{Mod}$. We shall write $N \leq M$ if N is a submodule of M .

The set of all R -endomorphisms of M will be denoted by $\text{End}(M)$.

Let $J(M)$ denote the Jacobson radical of M .

Let $N \leq M$ and $f \in \text{End}(M)$.

Put

$$(N : f)_M = \{x \in M \mid f(x) \in N\}, \quad \text{End}(M)_N = \{f \in \text{End}(M) \mid f(M) \subseteq N\}.$$

Let E be some non-empty collection of submodules of a left R -module M .

Consider the following conditions:

- (1) $L \in E, L \leq N \leq M \Rightarrow N \in E$;
- (2) $L \in E, f \in \text{End}(M) \Rightarrow (L : f)_M \in E$;
- (3) $N, L \in E \Rightarrow N \cap L \in E$;
- (4) $N \in E, N \in \text{Gen}(M), L \leq N \leq M \wedge \forall g \in \text{End}(M)_N : (L : g)_M \in E \Rightarrow L \in E$;

Definition. A non-empty collection E of submodules of a left R -module M satisfying (1), (2), (3) is called a preradical filter of M (see [2]).

Definition. A non-empty collection E of submodules of a left R -module M satisfying (1), (2), (4) is called a radical filter of M (see [2]).

Definition. A preradical (radical) filter E of a left R -module M is said to be trivial if either $E = \{L \mid L \leq M\}$ or $E = \{M\}$.

Theorem 1. Let M be a left R -module such that $M = M_1 \oplus M_2 \oplus \dots \oplus M_n$, where $M_i = \text{Tr}_M(M_i)$ for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$ and $\forall S : S \leq M \Rightarrow S \in \text{Gen}(M)$. If E_i is a radical [preradical] filter of M_i for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$, then $E = \{J_1 + J_2 + \dots + J_n \mid J_i \in E_i (i \in \{1, 2, \dots, n\})\}$ is a radical [preradical] filter of M .

Proof.

Let E_i is a radical [preradical] filter of M_i for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Put

$$E = \{J_1 + J_2 + \dots + J_n \mid J_i \in E_i (i \in \{1, 2, \dots, n\})\}.$$

(1) Let $J_1 + J_2 + \dots + J_n \leq S \leq M$, where $J_1 \in E_1, J_2 \in E_2, \dots, J_n \in E_n$. As in the above, by a similar argument, $S = S_1 + S_2 + \dots + S_n$, where $S_i = \text{Tr}_S(M_i) = f_i(S)$. Hence $J_i \leq S_i$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. By (1) for radical [preradical] filters, $S_i \in E_i$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Hence $S \in E$.

(2) Let $J_1 \in E_1, J_2 \in E_2, \dots, J_n \in E_n, F \in \text{End}(M)$. Since M_i is fully invariant for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$, $F(M_i) \subseteq M_i$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Consider

$$F_i : M_i \rightarrow M_i, F_i(m) = F(m), (m \in M_i).$$

Hence $F_i \in \text{End}(M_i)$. We claim that

$$(J_1 : F_1)_{M_1} + (J_2 : F_2)_{M_2} + \dots + (J_n : F_n)_{M_n} = ((J_1 + J_2 + \dots + J_n) : F)_M.$$

Indeed, let $x \in M, x = x_1 + x_2 + \dots + x_n, \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} : x_i \in M_i$. Hence

$$\begin{aligned} x \in (J_1 : F_1)_{M_1} + (J_2 : F_2)_{M_2} + \dots + (J_n : F_n)_{M_n} &\Leftrightarrow \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} : x_i \in (J_i : F_i)_{M_i} \Leftrightarrow \\ &\Leftrightarrow \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} : F_i(x_i) \in J_i \Leftrightarrow \forall i \in \{1, 2, \dots, n\} : F(x_i) \in J_i \Leftrightarrow \\ &\Leftrightarrow F(x) \in J_1 + J_2 + \dots + J_n \Leftrightarrow x \in ((J_1 + J_2 + \dots + J_n) : F)_M. \end{aligned}$$

By (2) for radical [preradical] filters, $(J_i : F_i)_{M_i} \in E_i$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Therefore

$$((J_1 + J_2 + \dots + J_n) : F)_M \in E.$$

(3) $J_1 \in E_1, J_2 \in E_2, \dots, J_n \in E_n, T_1 \in E_1, T_2 \in E_2, \dots, T_n \in E_n$. By (3) for preradical filters, $J_1 \cap T_1 \in E_1, J_2 \cap T_2 \in E_2, \dots, J_n \cap T_n \in E_n$. Hence

$$(J_1 + J_2 + \dots + J_n) \cap (T_1 + T_2 + \dots + T_n) = J_1 \cap T_1 + J_2 \cap T_2 + \dots + J_n \cap T_n \in E.$$

(4) Let $N_1 \in E_1, N_2 \in E_2, \dots, N_n \in E_n, L \leq N \leq M, \forall g \in \text{End}(M)_N : (L : g)_M \in E$, where $N = N_1 + N_2 + \dots + N_n$. As in the above consideration, we obtain $L = L_1 \oplus L_2 \oplus \dots \oplus L_n$, where $L_i = \text{Tr}_L(M_i) = f_i(L)$. Since $L \leq N$, it is easily seen that $L_i \leq N_i$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Let g_i be an arbitrary element of $\text{End}(M_i)_{N_i}$. Consider

$$g : M \rightarrow M, x_1 + x_2 + \dots + x_i + \dots + x_n \mapsto g_i(x_i), (x_1 \in M_1, x_2 \in M_2, \dots, x_n \in M_n).$$

Hence $g \in \text{End}(M)_N$. It is obvious that $f_i((L : g)_M) = (L_i : g_i)_{M_i}$. Since $(L : g)_M \in E$,

$$(L_i : g_i)_{M_i} = f_i((L : g)_M) \in E_i.$$

Claim that

$$\forall s \in \{1, 2, \dots, n\} \forall K \leq M_s : K \in \text{Gen}(M_s).$$

Indeed, let $K \leq M_s$. Since $K \in \text{Gen}(M)$, $\text{Tr}_K(M) = K$. By Proposition 8.20 [1],

$$K = \text{Tr}_K(M) = \sum_{i=1}^n \text{Tr}_K(M_i). \text{ But } \text{Tr}_K(M_i) \leq K \cap \text{Tr}_M(M_i) = K \cap M_i \leq M_s \cap M_i = 0 \text{ for any}$$

$s \neq i$. Hence $K = \text{Tr}_K(M) = \text{Tr}_K(M_s)$. Therefore $K \in \text{Gen}(M_s)$.

Whence $N_i \in \text{Gen}(M_i)$ for any $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. Now we obtain $N_i \in E_i, N_i \in \text{Gen}(M_i), L_i \leq N_i \leq M_i \wedge \forall g_i \in \text{End}(M_i)_{N_i} : (L_i : g_i)_{M_i} \in E_i$. By (4) for radical [preradical] filter E_i of M_i , $L_i \in E_i$. Therefore $L = L_1 + L_2 + \dots + L_n \in E$.

Corollary 1. Let $R = R_1 \oplus R_2 \oplus \dots \oplus R_n$, where R_i is a non-zero two-sided ideal for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$. If E_i is a radical [preradical] filter of R_i for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$, then $E = \{J_1 + J_2 + \dots + J_n \mid J_i \in E_i (i \in \{1, 2, \dots, n\})\}$ is a radical [preradical] filter of R .

Proof.

It is easy to see that $R_i = \text{Tr}_R(R_i)$ for each $i \in \{1, 2, \dots, n\}$ and $\forall S : S \leq R \Rightarrow S \in \text{Gen}(R)$.

Theorem 2. If M is a left R -module with $J(M) \neq M$, then every preradical filter of M is trivial if and only if M is a finitely generated semisimple module and all minimal submodules of M are isomorphic.

Proof.

(\Rightarrow) Assume that every preradical filter of M is trivial. Let Ss be the class of all semisimple modules of M . Consider

$$F := \{L \leq M \mid M/L \in Ss\}.$$

Since $J(M) \neq M$, $F \neq \{M\}$.

(1) Let $L \leq K, L \in F$. Then there exists an exact sequence $M/L \rightarrow M/K \rightarrow 0$. Hence $K \in F$.

(2) Let $L \in F, f \in \text{End}(M)$. Since there exists an exact sequence $0 \rightarrow M/(L:f)_M \rightarrow M/L, (L:f)_M \in F$.

(3) Let $L, N \in F$. Since there exists an exact sequence $0 \rightarrow M/(L \cap N) \rightarrow M/L \times M/N, L \cap N \in F$.

Therefore F is a preradical filter.

Since F is a preradical filter and $F \neq \{M\}$, $0 \in F$. Hence M is semisimple.

We shall show that all minimal submodules of M are isomorphic. Suppose that L, N are non-isomorphic minimal submodules of M . Hence $\text{Tr}_M(L), \text{Tr}_M(N)$ are fully invariant submodules of M . Since L, N are non-isomorphic, $\text{Tr}_M(L), \text{Tr}_M(N)$ are independent. Hence $\text{Tr}_M(L) \cap \text{Tr}_M(N) = 0$. Since $0 \neq L \subseteq \text{Tr}_M(L) \& 0 \neq N \subseteq \text{Tr}_M(N) \& \text{Tr}_M(L) \cap \text{Tr}_M(N) = 0, 0 \neq \text{Tr}_M(L) \neq M$. Taking into account that $\text{Tr}_M(L)$ is a fully invariant submodule of M , it is easily seen that $\{B \leq M \mid \text{Tr}_M(L) \leq B\}$ is a non-trivial preradical filter of M , contrary to the fact that every preradical filter of M is trivial.

Since all minimal submodules of M are isomorphic, M has exactly one homogeneous component.

Suppose that M is not a finitely generated module. Hence $M = \bigoplus_{i \in A} P_i$, where $P_i \cong P$ for some minimal submodule $P \leq M$, $\text{Card}(A) = \infty$.

Put

$$E := \{T \mid T \leq M, M/T \text{ is finitely generated}\}.$$

Let $a \in A$. Put

$$K := \sum_{i \in A \setminus \{a\}} P_i.$$

It is obvious that $M/K = (K \oplus P_a)/K \cong P_a$ is finitely generated. Therefore $K \in E$. Since $M/0 \cong M$ is not finitely generated, $0 \notin E$.

Hence $E \neq \{T \mid T \leq M\}$ and $E \neq \{M\}$.

(1) Let $L \in E, L \leq N \leq M$. There exists an exact sequence $M/L \rightarrow M/N \rightarrow 0$. Since M/L is finitely generated and M/N is an epimorphic image of M/L , M/N is finitely generated. Hence $N \in E$.

(2) Let $L \in E, f \in \text{End}(M)$. By Lemma 1 [3], $M/(L:f)_M \cong f(M)/(f(M) \cap L)$. By Corollary 3.7 (3) [1, p. 46], $f(M)/(f(M) \cap L) \cong (f(M) + L)/L$. Since $(f(M) + L)/L$ is a submodule of a finitely generated semisimple module M/L , $M/(L:f)_M$ is finitely generated. Hence $(L:f)_M \in E$.

(3) Let $N, L \in E$. Hence $M/N, M/L$ are finitely generated semisimple modules. It follows from this that $M/N \times M/L$ is finitely generated semisimple. Since there exists an exact sequence $0 \rightarrow M/(N \cap L) \rightarrow M/N \times M/L$ and $M/N \times M/L$ is finitely generated semisimple, $M/(N \cap L)$ is finitely generated. Hence $N \cap L \in E$.

Now we obtain that E is a non-trivial filter, contrary to the fact that every preradical filter of M is trivial. It means that M is finitely generated.

(\Leftarrow) Assume that M is a finitely generated semisimple module and all minimal submodules of M are isomorphic. Hence M is a finitely generated semisimple module with a unique homogeneous component. Arguing as in the proof of Theorem 4 [3] we can show that all preradical filters of M are trivial.

Corollary 2. All preradical filters of R are trivial if and only if $R \cong M_n(T)$ for some division ring T and $n \in \Gamma$.

Proof. By Theorems 2 and 13.4 [1].

References:

1. Anderson, F.W., Fuller, K.R. Rings and categories of modules, Berlin-Heidelberg-New York: Springer, 1973. 340 p.
2. Kashu, A.I. Radicals and torsions in modules, Chisinau: Stiintca, 1983. 156 p.
3. Maturin, Yu. Preradicals and submodules, Algebra and discrete mathematics, Vol. 10 (2010), No. 1.

Gulbahor Rahmonova
(Boyovut, O'zbekiston)

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MATEMATIK NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Ma'lumki matematik nutq umumiy nutqni tarkibiy qismidir. Boshqa fanlar qatori matematik nutq ham bola nutqini rivojlantirib, uni so'z zaxirasini oshirib borishida muhim o'rin egallaydi.

Matematika darslarida mantiqiy fikrlashni o'stirishda matematik nutq muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Chunki turmushda va hayotda bo'ladigan jarayonlarni matematik modelini tuzish uchun bu jarayon tilda aytib tasavvur qila olish kerak. Shu bois matematika darslarida o'quvchilarni mantiqiy tasavvurini rivojlantirish usullarini o'rganiladi. Mantiqiy fikrlash bo'layotgan jarayonni o'quvchilar tomonidan tasavvur etib, so'ng uni til bilan bayon etishda bolada matematik nutq rivojlanib boradi. O'quvchilar tomonidan matematik fo'rmulalarni so'z bilan ifodali qilib aytishda ham nutq rivojlanadi.

O'qitish jarayonining ikki tomoni bor; o'qituvchi o'qitadi, o'quvchi o'qiydi, o'qitishning muvaffaqiyati faqat o'qituvchining muvaffaqiyati faqat o'qituvchining ilmiy va metodik bilimdonligigagina bog'liq bo'lib qolmasdan, o'quvchining bilimni o'zlashtirishdagi ijodiy aktivligi va mustaqilligiga ham bog'liq, hatto mana bunday deyish ham to'g'riroq bo'ladi; o'qituvchining ustaligini o'z o'quvchilarini o'quv jarayoniga faol ravishda jalb qila olish darajasiga qarab baholash mumkin; matematika o'qitishda o'quvchilarning mustaqil aqliy va amaliy ishlarini tashkil qila olgan pedagog usta pedagogdir. O'qitish ishida eng asosiysi, o'qituvchining materialni bayon qilishi emas, balki o'quvchilarning faol ijodiy ishlaridir deb tasdiqlash yuqorida aytilgan ma'noda juda to'g'ri bo'ladi. Bu so'zlarni o'qitishdagi bayon metodini rad qilish deb tushunish yaramaydi. O'qitishdagi bayon metodi o'quvchilarda qiziqish va ularning diqqatini uyg'otishi, ular oldiga kelajakda yechishga to'g'ri keladigan masalalar va muammolarni qo'yishi kerak. O'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishning mazmuni quyidagilardan iborat:

1. Yangi bilimlarni o'zgartirishda va ularni amalda qo'llanishda fikrni mustaqil ravishda ishlatish.
2. Bilib olish qobiliyatini rivojlantirish (ya'ni matematik tadqiqot metodlarini va ularni yangi masalalar yechishga tatbiq qilish malakalarini o'zlashtirish.)
3. Har tomonlama psixik rivojlanishi, ya'ni tegishli iroda sifatlarining tashkil topishi, aqliy mehnatga bo'lgan qiziqishning rivojlanishi, o'quv faoliyati sabablarini anglash va hokazolar.

Shunday qilib, o'quvchilarni fikrlash faoliyatini rivojlantirish deganda, ularning bilimlarini takomillashtirish va tatbiq qilish jarayonida bu jarayonga bog'liq bo'lgan mustaqil aqliy va amaliy faoliyatni kuchaytirish asosida har tomonlama taraqqiy qilishini tushunamiz.

O'quvchining faol o'quv faoliyatini uyushti rishda o'qituvchining ro'li, o'qitishning passiv metodlariga nisbatan, ya'ni o'quvchining vazifasi faqat eshitish, esda saqlab qolish va takrorlashdan iborat bo'lgan metodga nisbatan beqiyos ortadi. Shubhasizki, bunda bunday darslarni o'tkazishning qiyinligi unga tayyorgarlikning murakkabligi ortadi. Lekin, buning evaziga o'qituvchi o'quvchilarning puxta, oydin anglashilgan bilim olishiga,

to'la qonli aqliy rivijlanishiga har qanday ijodiy ixtisosni egallashiga yaxshi tayyorlanishiga erishadi. Matematika o'qitish jarayonini faollashtirishga qanday qilib erishish mumkin? Hamma sinflar uchun va maktab kursining hamma bo'limlarga doir yagona andoza yo'q, albatta. Hatto, yangi o'qituvchi uchun ustalikning sirlarini bilib olishga imkon beruvchi pedagogik "abadiy mashina" o'ylab topish naqadar qiziqarli bo'lmasin, eng yaxshisi, har bir o'qituvchi o'qitishning foydali tomonini doimo ijodiy qidirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi kerak. Axir o'qitishning faollashtirishning yagona andozasi bo'lishi bu andoza o'rganiladigan materiallarning mazmuniga, sinf jamoasining umumiy aqliy rivojlanish saviyasiga ularning matematik bilim darajasiga bog'liq emas, degan so'zni bildirar edi - bu esa o'taketgan bema'nilikdir. Har qanday o'qitish meto'di, o'quvchining aqliy faoliyatini takomillashtiradimi yoki yo'qmi?. Shunga qarab yaxshi yoki yomon bo'lib chiqishi mumkin. Bu yerda so'z tushuntirish metod ustida boryapdi deb faraz qilaylik. O'quvchi faqat tinglayotgan bo'lib ko'rinadi, lekin tinglash ham turlicha bo'lishi mumkin. Mahoratli hikoya qilingan ma'ruza o'quvchilar diqqatini o'ziga tortishi ularda qo'yilgan masalaning tabiatini bilib olishga bo'lgan havasni uyg'otishi, xatarli xatolarning oldini olish bilimlarini keng doiradagi amaliy masalalarga tatbiq qilishga chorlashi mumkin. Bunday ma'ruzani o'qish oson emas. Darslikning mazmuni shundaygina aytib berish bunday kutilgan natijani berolmaydi, albatta - axir darslik faqat bizning o'quvchilarimiz uchungina emas, balki hamma o'quvchilar uchun yozilgan, biz esa o'z o'quvchilarimiz to'g'risida hammasini: ularni nimalar qiziqtirayotganini nima hayron qoldirishini, nima qiynab qo'yishi mumkinligini va hokazolarni bilamiz. Faqat o'quvchilarning hayotiy va o'qish tajribasini hisobga olgan holdagina o'tkaziladigan ma'ruza yoki suhbatini qiziqarli (ta'sirchan) qilib tashkil etish mumkin. K. D. Ushinskiyning quyidagi so'zlarini esga olaylik: "Bizning diqqatimizni uyg'otish uchun, predmet biz uchun yangilik bo'lishi, qiziq yangilik, ya'ni shunday yangilik bo'lishi kerakki, u yo bizning bilimimizni to'ldirishi yoki tasdiqlashi, yoki uni tor-mor qilishi kerak". Biroq, o'qituvchining ma'ruzasi qanday yaxshi bo'lmasin, faqat shu ma'ruza bilan cheklanish mumkin emas. O'quvchilarning matematik tafakkurlarni rivojlantirish vazifasi ularni tadqiqot va aqliy mehnat metodlarining hammasi bilan tanishtirishni talab qiladi. Shuning uchun o'quvchilarning matematik bilimlarning manbai faqat ma'ruzachaning nutqi emas, balki kitobning matni, ma'lum matematik qonuniyatlarni kuzatish kelib chiqqan muammo ustida mustaqil fikr yuritish nazariyaning mumkin bo'lgan amaliy tatbiqlarini qidirishdan iborat bo'lishi kerak. O'qitish metodlari turli- tuman bo'lishi zarur. Lekin ulardan ma'lumlarni tanlab olish o'quvchilarning matematik nazariyani o'zlashtirishi va har tomonlama aqliy rivojlanishining yagona manfaatlaridan kelib chiqadi. Har bir metodning maqsadga muvofiqligiga foydaliligi haqida o'qituvchi, metodist o'zining shaxsiy havosiga asoslanmasdan, balki bunda o'quvchilarning ijodiy faolligi qay darajada rivojlanishi mumkinligini hisobga olgan holda, hukm chiqarishi kerak. Agar bu haqda tortishuv (e'tiroz) chiqib qolsa, bunda o'quvchilarning bilimi, ularning matematik tafakkurlarining rivojlanish tempi (sur'ati) sudya vazifasini o'tashi kerak.

Toshkentlik metodist-matematik I.I. Dirchenko o'quvchining qobiliyatlarini tekshirib mashqlarning 5 turini ishlab chiqdi, bu turlar:

- 1) Mantiqiy tafakkurni;
- 2) Fazoviy tasavvurlarni va fazoviy farazlarni;
- 3) Hisoblash algoritmik qobiliyatlarni;
- 4) Geometrik intuitsiyani;
- 5) Umumlashtirishga bo'lgan qobiliyatni rivoltirishga qaratilgandir.

Shuni takidlab o'tish kerakki, bu mashqlar o'quvchilarga ma'lum bo'lgan (yoki o'rganilgan) matematik materialga asosan ishlab chiqarilgan. O'quvchilarning matematik tafakkurini shakllantirish haqida gapirganda, o'qituvchining qaydaydir qo'shimcha ishi ko'zda tutiladi deb qarash yaramaydi. Bunda gap materialini o'zgartirish munosabati bilan o'quvchilarning ilmiy tafakkurining shakllanishi haqida boradi. Xuddi dastur materialini samarali o'rganish maqsadida o'quvchilarda tafakkurning ba'zi umumiy xususiyatlari: analiz, sintez taqqoslash, umumlashtirishlar induksiya, deduksiya va o'xshashlik to'g'risida, bog'lanishlar va nisbatlar, o'xshatishlar: klassifikatsiyaning kelib chiqishi va tushunchalarni sistemalashtirish haqidagi tasavvurlarni shakllantirish kerak. Shu munosabat bilan o'quvchilarning faolligi ham shundaygina darslikning matnini qaytadan o'qib chiqishga qaratilmasdan, balki matematik haqiqatni hosil qilish metodlariga, yechishning turli yo'llarini taqqoslashga, nazariyaning mumkin bo'lgan tatbiqlarini topishga va boshqalarga qaratilishi kerak. Bunda biz o'quvchilarga ortiqcha bosim berib yubormasmikanmiz? Aksincha, psixologlar shunday deb tasdiqlaydilar: "O'smirlarda o'qishga bo'lgan qiziqish, uning o'zi bevosita "kashfiyot" yaratishga paydo bo'ladi. Tayyor bilimlar, tayyor xulosalar yosh o'smirmi qanoatlantirmaydi, u bularni yuzaki ravishda yod oladi, xolos

Mana shuning uchun ba'zan harakatchan, ziyarak yosh o'smirlar o'rtacha o'qiydilar va o'qituvchiga ko'p bezovtalik keltiradi" O'qitishni tashkil qilinishi va borishini aniqlab beruvchi qoidalar: I. Aqliy faoliyat turli bilimlarni o'z ichiga olgan bog'lanishlarning juda katta sistemasidan iboratdir. Bilimlarning kundan-kunga, mumkin bo'lgan barcha yo'nalishlarda kengayishi aql tarraqiy qilishning zarur shartidir. O'qitish psixologiyasining eng muhim prinsipi - assotsiatsiya prinsipi, ya'ni xilma - xil bog'lanishlar prinsipi ana shundan kelib chiqadi. Assotsiatsiya prinsipining talabi - faqat yangi bilimlarni berishgina emas, balki yangi bilimlarni eskilari, ilgari o'rganilgan qoidalar bilan o'quvchilarning turmush tajribalari bilan bog'lashdan iboratdir. Kuzatishlarning ko'rsatganidek, bu talab qishloq maktablarida ayniqsa ko'p buziladi: bu yerda o'rganilayotgan bilimlar bilan oldingi mavzular o'rtasida qandaydir qat'iy chegara yuz berganday bo'ladi - matematikaning o'quvchilarga tanish bo'lgan qoidalari haqida hech qanday esga olish bo'lmaydi va aksincha, takrorlash vaqtida navbatdagi material bilan bog'lanish sira bo'lmaydi. Bunday sistemada o'qituvchi o'quvchilar xotiralarini mantiqiy emas, balki faqat mehanik ravishda mashq qildiradi. Har bir mavzuni yakkaolangan holda o'rganish o'quvchilarga uni tushinishiga, muhim

xususiyatlarini sezib olishga imkon bermaydi. Bog'lanish-assotsiatsiyalar prinsipi bizga quyidagi ikki talabni qo'yadi.

1. Ma'lum mavzuni mustahkamlashda o'quvchilarning diqqatini yangi materialni o'rganishga tayyorlaydigan xususiyatlarga qaratish kerak. Bu ish masalalar yoki ayrim savollar, ko'pincha esa eksperiment, tajriba ya'ni turli o'lchashlar, yasashlar hisoblashlardan iborat bo'lishi mumkin. Bunday tajriba yordamida o'qituvchi hamma vaqt o'quvchilarini maxsus tekshirishlarni talab qiladigan, shuning bilan birga butunicha odatdagi tasavvurlar, o'zlashtirilgan faktlar doirasidan uzoq chetga chiqmaydigan tarzda yangi masalalarga olib kela oladi.

Masalan, qisqa ko'paytirish formulalarini ko'phadlarini ko'paytirishga doir oddiy misollarni yechish orqali keltirib chiqarish foydalidir. Agar qoidalar kiritishga shoshilinmasa, ko'pgina o'quvchilarning o'zlari bu qoidalarni kiritish zarurligini payqab oladilar.

2. Kundalik takrorlashni amalga oshirish ya'ni materialga doir shunday mashqlarni qildirish kerakki, bu material ilgari o'zlashtirilgan bilimlarni qo'llanishga imkon beradigan va ma'lum darajada majbur etadigan bo'lsin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmedov M., Abdurahmonova N., Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "Sharq", 2010 yil.
2. Ahmedov M va boshqalar. To'rtinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "O'qituvchi", 2010 yil.
3. Ahmedov M., Abdurahmonova N., Jumayev M.E. Birinchi sinf matematika darsligi metodik qo'llanma. Toshkent. "Uzinkomsentri", 2009 yil.
4. Bikbayeva N.U, R.I. Sudelnikova, G.A. Adambekova. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (O'rta maktab boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma.) Toshkent. "O'qituvchi", 1996 yil.

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

**Валентина Козаченко, Єлизавета Козаченко
(Біла Церква, Україна)**

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДИК ДЛЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ

Громадянин інформативного суспільства має бути естетично вихованим, мати розвинений естетичний смак, сформовані естетичні цінності, які допоможуть критично ставитися до різнобічних естетичних і антиестетичних впливів простору сучасності. Образотворче мистецтво відіграє велику роль у формуванні гармонійної особистості. Зокрема, нетрадиційне малювання значною мірою впливає на розвиток художнього смаку дітей, та є складовою частиною загального процесу її виховання. Способом нетрадиційного малювання можна розвинути внутрішній світ дитини, відчути її неповторність і своєрідність, визначити емоційний стан, скриті комплекси, проблеми чи страхи. Позбавляючи дитину молодшого віку можливості малювати (навіть щось незрозуміле), ми позбавляємо її здатності фантазувати і уявляти, знижуємо можливості її творчого розвитку і, як наслідок, гасимо інтерес до мистецтва, творчої діяльності і краси вцілому. За висловом академіка І. Зязюна, сутністю сучасної мистецької освіти має бути «поєднання інтелекту і почуттів» [4, с. 13-14]. Нині основні завдання вчителя мають бути пов'язані зі створенням сприятливих умов для розвитку учнів під час проведення уроків. Одним із шляхів вирішення проблеми є розробка та проведення нетрадиційних уроків, які допомагають учителю урізноманітнювати роботу, зняти напруження від звичної навчальної діяльності, переключити увагу школярів. Одним із найкращих способів вдосконалення уроку є форми нестандартних уроків. Такі уроки, з інтегрованою основою та бінарні уроки, які спрямовані на творчий пошук, розвиток критичного мислення і всебічний розвиток особистості кожного школяра зокрема.

Інтегровані уроки (від латинського *integer* – повний, цілісний) – це такі уроки, на яких матеріал вивчається блоками з декількох предметів. Метою уроків, побудованих на інтегрованому змісті, має бути різнобічне вивчення певного об'єкта, явища, предмета, тощо [7, с. 12]. Даний вид нестандартних уроків краще проводити у відповідних кабінетах, що дасть можливість більш глибоко зрозуміти практичне застосування вивченого матеріалу, адже наявність різноманітних макетів, унаочнень, інструментів, яких немає у звичайному класі, де постійно навчаються діти, допоможе учням краще сприйняти та зрозуміти навчальний матеріал [4, с. 49-50].

Інтегроване навчання може бути ефективним за умови, коли сам вчитель буде готовий до творчої діяльності та виявить свій творчий підхід як до вивчення кожної теми окремо, так і до всього навчального матеріалу в цілому. Вчителю слід завчасно проаналізувати календарне планування, узгодити теми інтегрованих уроків з особистими цілями та вимогами до програми. Інтеграція уроків дає змогу вивчати весь навчальний матеріал через міжпредметний зв'язок. Якщо дані уроки будуть побудовані змістовно, логічно та цікаво, то це внесе у звичайний хід шкільного життя новизну, дозволить дітям проявити себе і можливо навіть відкрити нові можливості, здібності чи інтереси.

Підготовка інтегрованих уроків передбачає:

- аналіз річного календарного планування;
- зіставлення матеріалу різних предметів для виділення тем, близьких за змістом або метою використання;

- визначення інтеграторів;
- визначення завдань уроку;
- «конструювання» уроку.

Перший етап проведення інтегрованого уроку – організаційний. Другий – ознайомлення з темою та метою. На третьому етапі під час актуалізації опорних знань учнів важливою є вступна бесіда, характерна особливістю якої – актуалізація знань з усіх інтегрованих предметів. Час її проведення має бути не більше ніж 8-10 хвилин. Підготовка цього етапу уроку потребує від учителя особливої уваги: бесіда повинна бути змістовною, лаконічною, чіткою. Якщо уроки з різних предметів за однією темою проводяться окремо, вступна бесіда триває двічі (втричі) довше. Саме тому, об'єднання змісту навчальних дисциплін значно скорочує час на їх опанування і забезпечує різнобічне сприймання предметів чи явищ, що є безперечною перевагою інтеграції.

Наступні етапи інтегрованого уроку можуть проводитися по-різному, залежно від теми й мети конкретного уроку [5, с. 5-6].

Враховуючи конкретність мислення молодших школярів, нестійкість їх уваги, важливе значення надається таблицям і опорам для проведення інтегрованих уроків. Це, як правило, матеріал багаторазового використання. Тому наочність можна застосувати і під час тематичного узагальнення і повторення. Саме такі таблиці-опори допомагають вчителю проводити уроки, які тематично об'єднують навколо одного чи кількох близьких понять. Уроки інтегрованого змісту слід проводити здебільшого як вступні до теми або узагальнюючі уроки. До цих уроків вчителю слід заздалегідь готувати учнів, налаштувати дітей на сприймання, на відповідні враження, активізуючи словник, інтерес до певної теми.

Якщо такі нестандартні уроки відбуваються систематично, це значно впливає на розвиток пізнавальних здібностей школярів. О.Савченко зазначає, що «змістовні, цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайний плін шкільного життя новизну, певною мірою знімають суворі кордони предметного викладання і допомагають дітям емоційно і системно сприйняти деякі поняття, явища» [6, с. 37].

Деякі методисти схильні вважати, що інтеграція – зовсім не нове явище у початковій школі, адже ще К. Д. Ушинський шляхом інтеграції письма і читання створив синтетичний метод навчання грамоти.

Блискучим прикладом проведення інтегрованих уроків був В. О. Сухомлинський. Саме його «уроки мислення в природі», які він проводив у Павлишській школі для 6-річних учнів. Це, на наш погляд, інтеграція основних видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання і розвитку дітей 6-7 років. Цікаво, що характерною рисою початкової школи більшості закордонних країн стало навчання за інтегрованими курсами. Так, читання, письмо, усне мовлення об'єднанні в мистецтво мовлення; відомості з географії, громадянства – у суспільствознавство; відомості з фізики, хімії, біології, астрономії – у природознавство. Методичне проведення інтегрованих уроків потребує дуже високого професіоналізму й ерудиції вчителів.

На бінарних уроках навчальний матеріал з теми подається блоками різних предметів. При цьому такий нестандартний урок готують учителі-предметники, кожний із яких проводить етап (блок) уроку стосовно того предмета, який викладає. Кожен із них повинен досягнути своєї дидактичної мети.

Проведенню таких занять передують наступні етапи підготовки:

- ознайомлення вчителів-предметників з чинними програмами;
- знаходження суміжних тем у програмах з різних предметів;
- складання структури майбутнього уроку;
- написання спільного плану-конспекту.

Основні відмінності та загальні риси бінарних та інтегрованих уроків. Загальна риса бінарного та інтегрованого уроку – уроки побудовані на тісних міжпредметних зв'язках. Інтегрований урок проводить, зазвичай один вчитель обов'язковою умовою проведення бінарного уроку – кооперативна співпраця двох вчителів.

Розглянемо детальніше специфічні можливості деяких найбільш популярних форм нестандартних уроків у початковій школі, реалізації цілей навчання в них та деякі методичні аспекти їх проведення.

Уроки-змагання. Організуючи учнів класу в команди, учитель враховує, щоб до них увійшли як хлопчики, так і дівчатка з різним рівнем розвитку, типом темпераменту та стилем навчання. І. Мушак пропонує такі методи розподілу дітей на команди: за допомогою лічильки; за інтересами; за кольором волосся; за першою буквою імені; за розрахунком на перший-п'ятий; за цифрами (геометричними фігурами, умовними позначками, фруктами, овочами, тваринками), намальованими на картках. Діти в командах самостійно обирають своїх капітанів, учитель тільки тактовно спрямовує цей вибір.

Уроки-змагання дають змогу дітям працювати активно, зацікавлено: виконавці відчувають радість творчості, а їхні друзі-судді мають можливість проявити самостійність, продемонструвати вміння оцінювати почуте й об'ґрунтовано висловлюватися. При цьому навіть у найслабшого учня формується почуття відповідальності за власні знання. Бажання не підвести однокласників спонукає дитину підвищувати свій рівень знань, тренувати навички та вміння, допомагає розкрити особисті здібності задля перемоги команди, до складу якої вона входить. Робота на кінцевий результат, на перемогу змушує школяра працювати самостійно, виробляє навички самоаналізу, формує точну самооцінку [3, с. 6-7].

Урок-суд передбачає створення ситуацій, в яких відбувається обговорення двох протилежних думок щодо питання, яке вивчається. Учні вчать формулювати та захищати свою точку зору, аргументувати свою думку. Такий підхід сприяє розвитку критичності мислення.

Урок брейн-ринг передбачає перевірку знань учнів у нетрадиційній формі. Так, замість традиційного індивідуального опитування учні об'єднуються в групи та готують питання одне для одного. Це можна зробити в нетрадиційній формі, прочитавши уривок з відповідного літературного твору та поставивши до нього запитання. Безумовно, додаткової цінності надає ретельно дібраний літературний матеріал. Психологічна цінність таких уроків полягає в тому, що використовується групова робота. Аналізуючи виконання завдань у груповій формі, можна виокремити такі особливості: бажання учнів обмінюватись інформацією, позитивна емоційність під час виконання всіх завдань, взаємодопомога під час обговорення, поява в деяких учнів орієнтації на підлітків, прагнення самоствердитись [1, с. 16-18].

Урок-конференція є зборами, нарадою представників різних спеціальностей для обговорення певних проблем. Така форма уроку вимагає використання сукупності різних методичних прийомів і засобів навчання. При цьому (і це найголовніше) школярі є не пасивними спостерігачами, а активними учасниками перебігу подій. Участь у подібних іграх передбачає активну розумову діяльність, а також активізацію наявних знань і самостійності учня.

Урок-КВК насамперед сприяє формуванню самостійності мислення, стимулює розвиток творчих здібностей, а також розширює кругозір.

Урок-розслідування передбачає збирання учнями конкретних фактів, що характеризують стан певної проблеми. Найчастіше такі уроки пов'язані з екологічними проблемами, оскільки в засобах масової інформації та літературі наводиться достатньо фактів, що демонструють загрозу природі через результати людської діяльності. Цінність цього виду уроку полягає в тому, що у школярів формуються навички самостійної роботи з літературою, а також розвиваються мовленнєві здібності, вміння чітко викладати свої

думки. Цей тип уроку передбачає мінімальну підготовку вчителя, який у цьому випадку виконує два основні завдання: по-перше, чітко формулює завдання учням, а по-друге, класифікує та логічно «вибудовує» отриманий в результаті самостійної роботи учнів матеріал [2, с. 2-7].

Урок-мандрівка має задовольняти вимоги, що висуваються до ігор-мандрівок: пересування гравців у просторі; оформлення території відповідно до змісту гри; повідомлення учням пізнавальної інформації у захоплюючій формі; чітке формулювання завдань на кожній зупинці впродовж гри; вироблення шкали оцінювання виконання гравцями завдань; оформлення карти-схеми, на якій позначено маршрут учасників гри. Такі уроки сприяють розвитку спостережливості та уваги школярів, розширенню їх кругозору.

Урок-екскурсія передбачає, що урок буде проведено поза школою, учні для ознайомлення з об'єктом, який вивчається, вийдуть на природу, виробництво, до музею і т. ін. Головна мета цих уроків – спостереження учнями предметів, явищ, процесів, які вивчаються, та вміння використовувати теоретичні знання на практичних прикладах, що супроводжується поясненнями вчителя або екскурсовода. Головна психологічна особливість таких уроків – посилення сприйняття того матеріалу, який в інших умовах подання є складним або навіть недоступним розумінню учнів.

Урок-казка спрямований на розвиток уяви та творчого мислення учнів: цьому сприяє залучення школярів до складання сюжету казки. Інсценізація казки формує мовленнєві здібності учнів, сприяє естетичному розвитку [8, с. 37-41]. У процесі літературного оформлення казки необхідно враховувати деякі моменти:

- цікавість змісту казки;
- нескладність її інсценування;
- можливість створення костюмів для учасників казки;
- проведення хімічних дослідів;
- використання наочності, що допомагає сприйняттю хімічних елементів казки.

Отже, нестандартні уроки відрізняються від стандартних тим, що вони зацікавлюють та заохочують учнів до навчання, розвивають у дітей критичне мислення, артистичні здібності, логічне мислення, творчість, інтерес до навчання і предмету та інші здібності.

Література:

1. Алексєєва Л. Викладання мистецтва в школі: нетрадиційні форми та методи. Мистецтво та освіта: науково-методичний журнал. 2012. №3. С. 16-18
2. Бондаренко О. Л. Нетрадиційні форми організації пізнавальної діяльності учнів на уроці. Трудове навчання в школі: науково-методичний журнал. 2017. №20. С. 2-7
3. Волошина Т. А. Використання нетрадиційних форм навчання для розвитку творчих здібностей. Трудова підготовка в сучасній школі: науково-методичний журнал. 2013. №4. С. 6-7.
4. Зязюн І. А. Педагогічна дія вчителя в умовах інтегральної освітньої технології. Теорія і практика управління соціальними системами. 2010. №3. С. 11-19
5. Масол Л. М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво». Початкова школа. 2014. № 1. С. 5-9.
6. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. К.: 2015. С. 89-90.
7. Терещенко О. Інтеграція мистецької діяльності. Учитель початкової школи: науково-методичний журнал. 2016. № 8. С. 11-13.
8. Томашевська О. Ю. Дидактична казка в художній школі. Мистецтво та освіта: науково-методичний журнал. 2016. № 2. С. 37-41.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Baranovska L.V., Baranovska G.G.
(Kyiv, Ukraine)

UNIVERSITIES MUST ENTER THE DIGITAL AGE

If there is one institution due for innovation, it's the university. It's time for a deep debate on how universities function in a networked society. The centuries-old model of learning still offered by many big universities doesn't work any more, especially for students who have grown up digital.

To start with, big universities are still offering what I call the broadcast model of learning, where the teacher is the broadcaster and the student is the supposedly willing recipient of the one-way message. It goes like this: "I'm a professor and I have knowledge. Get ready; here it comes. Your goal is to take this data into your short-term memory so you can recall it to me when I test you."

The definition of a lecture has become the process in which the notes of the teacher go to the notes of the student without going through the brains of either.

This is no longer appropriate for the digital age and for a new generation of students who represent the future of learning. Today's generation want to converse when they learn. They like to share. Immersed in digital technology, they are keen to try new things, often at high speed. To them, university should be fun and interesting, so they should enjoy the delight of discovering things for themselves.

It's true that universities are trying to update this broadcast model. And of course many professors are working hard to move beyond this model. However, it remains dominant overall.

If universities want to adapt the teaching techniques to their current audience, they should make significant changes, especially if they want to survive the arrival of free online courses, some from the world's top professors.

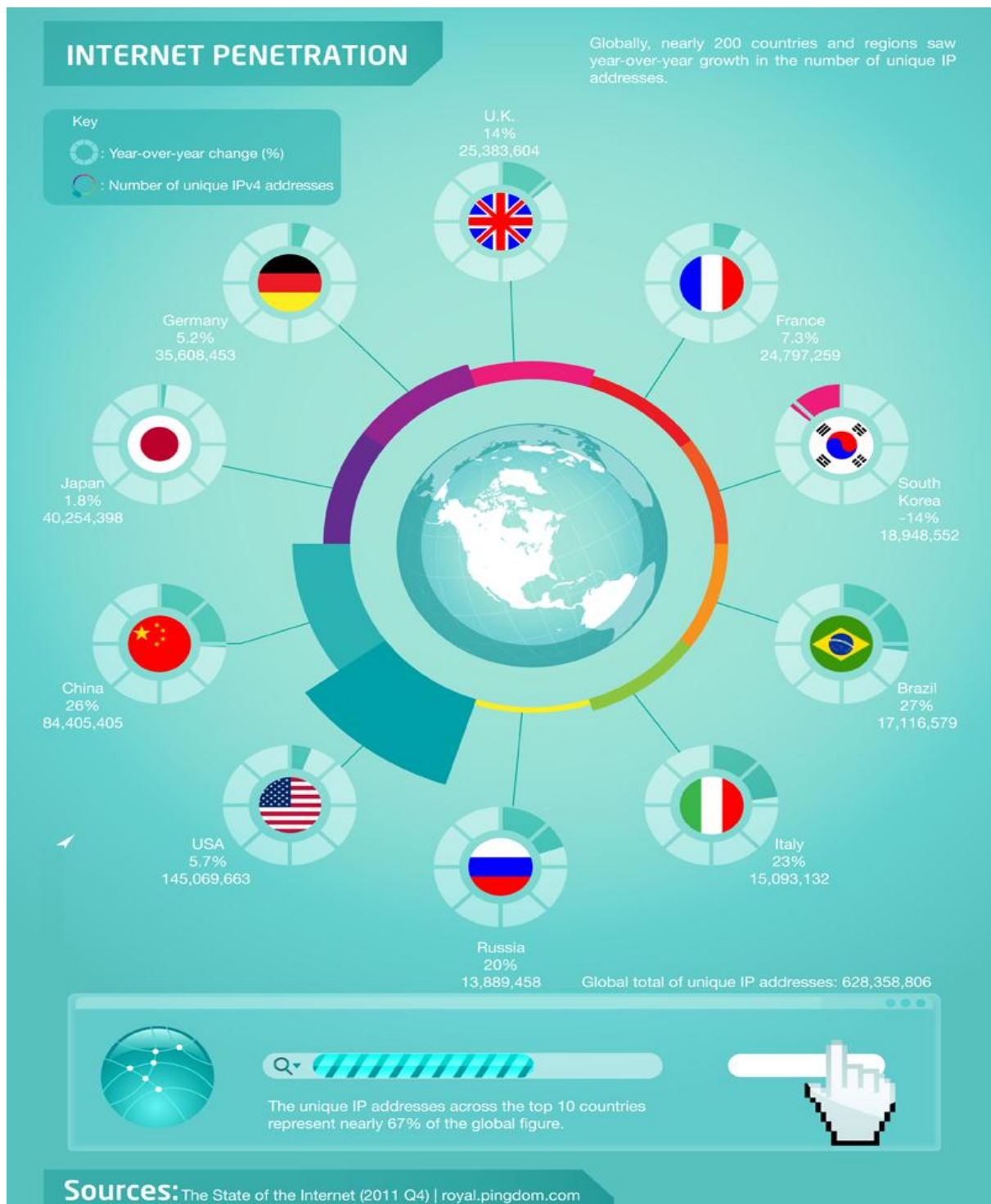
The professors who remain relevant will have to abandon the traditional lecture, and start listening and conversing with the students. To begin, the mastery of knowledge (anything where there is a right or wrong answer) should be achieved by students working with interactive, self-paced computer learning programs. This can be done outside the classroom, freeing students and faculty alike to spend class time on the things that matter: discussion, debate and collaboration around projects.

This is now possible because of the wonders of modern technology. It is starting to happen at select campuses where professors have introduced a "just in time" approach to their teaching.

Warm-up questions, written by the students, are typically due a few hours before class, giving the teacher an opportunity to adjust the lesson to focus on the parts of the assignments that students struggled with. Harvard professor Eric Mazur, who uses this approach in his physics class, puts it this way: "Education is so much more than the mere transfer of information. The information has to be assimilated. Students have to connect the information to what they already know, develop mental models, learn how to apply the new knowledge and how to adapt this knowledge to new and unfamiliar situations." He's right. What counts these days is your capacity to learn lifelong, to think, research, find information, analyze, synthesize, contextualize, critically evaluate it, to apply research to solving problems, to collaborate and communicate.

Online education is quickly becoming a major phenomenon around the world, as we highlighted in a recent piece "Free online courses, recruitment and the university brand." The ease and convenience it offers learners appeal to people just about everywhere, especially those who are trying to balance work, family, and other obligations with completing a degree or certification programme. Yet certain nations have embraced online education more than others, leading the way both in terms of the number and variety of programmes, and new innovations to online learning itself.

Here, courtesy of Edudemic, we've highlighted some of the nations that are really stepping up the game when it comes to online education. Although other nations likely aren't far behind, as illustrated by the graphic below which highlights the proliferation of high-speed Internet connections worldwide.

The US is the undisputed leader in online education in the world today, with hundreds of online colleges and thousands of online courses available to students. A 2011 study by the Sloan Consortium found that 6 million students in the US are taking at least one online course, nearly one third of all those enrolled in higher education. In fact, enrollments in online courses are outpacing those of higher education as a whole, with a 10% increase in online students between 2010 and 2011 compared to a just 2% rise overall. In response, 65% of higher education institutions now say that online learning is a critical part of their long-term strategy.

Of course, the US isn't just the leader in terms of sheer numbers. It's also been the model to follow in developing online delivery systems. Most prestigious universities in the US offer at least some courses online, and some have fully developed online degree programmes, even at the master's and doctoral levels. Even more influential are US open educational programmes like those offered at MIT, which have been the international model to emulate.

India is playing a major role in the growth of online learning opportunities that are popping up throughout Asia. Over the past few decades, India has developed numerous world-class universities and colleges which are fast becoming destinations for some of Asia's best and brightest, and their online programmes are experiencing a similar boom.

Part of the explosion of interest has stemmed from economic concerns, as many simply can't afford to take two or more years off of work to attend a traditional college. Online schools help to solve that problem, and with programmes expecting to bring in a whopping US\$1 billion in revenue by the end of the decade, it's clear that distance learning has staying power in India. While home-based schools are doing well, including the popular IITs and private schools like Sikkim-Manipal University, American universities are also bringing online ed to India, offering courses at MIT, Carnegie Mellon and Cornell to Indian students.

Currently, China is home to almost 70 different online colleges, a number that will likely grow in the coming years in order to meet the high demand for online learning opportunities. China has a long history of distance education, beginning in the 1960s with courses that were delivered via radio and television, but the nation is fast becoming a leader in online education as well.

While problems with internet access in rural areas and a proliferation of diploma mills have slowed progress being made in China, several major online education companies are seeing rapid growth, due largely to the increased demand for highly trained members of the global workforce coming from China. The online learning industry is expected to grow by leaps and bounds over the next few years, and with steady growth since 2006, it's looking to meet all expectations.

When it comes to advancements in e-learning in Asian nations, South Korea is leading the pack, spurred on by the nation's strong and growing high-tech industry and widespread high-speed internet access. In recent years, a number of universities in South Korea have begun offering online courses, and the country currently has 17 online colleges, all of which boast state-of-the-art facilities and software.

Yet there have been some roadblocks to the success of online education in South Korea, largely stemming from the stigma online education still holds in South Korean society, where face-to-face education is highly valued. That may not stand in the way of development in this nation's online education programmes, however, as it plans to use its resources to not only teach Korean students, but those in other countries around the world, offering more courses in English and promoting their ability to deliver what they're calling "smart learning." They're also working to encourage more Korean students to enroll, pairing online courses with non-virtual activities on campus or in social settings. Time will tell whether or not the investment pays off for this tech-focused nation.

Malaysia may not be the first place that comes to mind when you think of online education, but the small Asian nation is forging ahead at full speed when it comes to opening up new opportunities for learning online.

One of the nation's biggest e-learning schools is Asia e University, based out of Kuala Lumpur. It has been a boon for people in under-served areas, many of which have abundant access to the Internet but not universities or higher level degree programmes. And Asia e University doesn't just reach Malaysians; it offers education to 31 different Asian nations and has partnered with an impressive number of schools to deliver blended and fully online programmes, even developing an MBA programme through the International Business School of Scandinavia in Denmark.

While online education in Malaysia and Asia as a whole still has a long way to go, it's clear that the country is going to be making waves in distance education for some time to come.

Online education in the UK has been around for quite some time, but it was only in 2011 that it started to see a real boost in interest. The government's Online Learning Task Force recommended an investment of £100 million in online education in order to help the nation build its brand, develop better online educational resources, and become a major international player in the distance learning market. The funding recommendation is partly in response to increasing tuition costs in the UK, much of which used to be covered by the government but now is turning students away from higher education. The government hopes that more convenient and cheaper educational options will stem that trend. Currently, a few private, for-profit providers and the Open University are leading the charge in online education, but new funding could make public programmes more successful and accessible to students.

Over the past five years, the online education market in Australia has grown by almost 20% and is expected to be worth an estimated US\$4.68 billion this year. Currently, the major players in the Australian market are Kaplan, Seek Learning, and Open Universities Australia, though many smaller schools are also bringing in a fair amount of students as well. Even more growth is projected in online programmes based in Australia that teach students from Asia, with the international market expected to grow to millions of students during the next 10 years, which if it comes to fruition will make Australia one of the world's leading providers of online education.

South Africa is one nation that has begun to capitalise on all the benefits that digital education can offer. They've developed nationwide online resources like EduNet and Thutong and offer online courses at both the high school and college levels through institutions all over the country.

In the past few years, the online higher education sector in South Africa has seen steady growth, but the demand for highly qualified teachers, which the country sorely needs, may drive online programmes in teacher training much faster than other sectors. Currently, online education is still in its infancy in South Africa, but the government has demonstrated a dedication to improving and expending distance learning opportunities and programmes like GetSmarter and UNISA Online are showing that these goals are viable in the current marketplace.

Distance and online learning is a big deal in higher education. Not only are more students taking online classes at traditional four-year colleges, but also the rise of innovative for-profit online schools is changing the landscape.

Марія Антонченко
(Суми, Україна)

INTERNET-МЕДІА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩЕ

Стрімкий розвиток у сучасному світі інформаційно-цифрових технологій та мас-медіа потребує цілеспрямованої підготовки особистості до ефективного користування ними. Сучасні засоби мас-медіа і, зокрема, Internet-медіа впливають на формування світогляду молодого покоління, стають засобами дистанційної і неформальної освіти. У цих умовах використання мас-медіа в освіті має забезпечити відкритість інформаційного освітнього середовища та становлення медіаосвіти важливою складовою модернізації освіти [7].

У багатьох країнах медіаосвіта стала невід'ємною частиною і загальноосвітньої підготовки молоді, і інформаційних процесів. Розроблення і прийняття нової редакції Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.) (далі – Концепція) [6] є важливим кроком становлення медіаосвіти у нашої країні. Медіаосвіта стає фундаментальною складовою інформаційної безпеки, відіграє стратегічну роль у вихованні патріотизму молоді, формуванні української ідентичності. Вона включена до глобалізаційних перетворень і є складовою гарантування конкурентоспроможності економіки, нерозривно пов'язана з розвитком демократії в умовах інформаційного суспільства.

Головною ідеєю Концепції є становлення ефективної системи медіаосвіти в Україні для забезпечення загальної підготовки дітей та молоді до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною медіа-системою.

Аналіз наукової літератури показує, що проблемами медіаосвіти присвячені роботи Д. Мак-Квейл, О. Т. Баришполець, Л. А. Найдьоновой, Г.В. Мироненко, О. Є. Голубєвої, В. В. Різун, В.Ф. Іванова, О. В. Волошенюк, Г.В. Онкович, О.К. Янишина, І. А. Сахневич, К. В. Балабанової, Г.Г. Почепцова, С.А. Чукут, А.В. Федорова, О.Г. Бесової, А. Литвина, І.М. Наумук, Ю.М. Казакова та ін. В них особливу увагу приділяють розгляду питань теорії медіаосвіти та медіаграмотності особистості та впровадження сучасних медіа до освітнього середовища.

Але аналіз наукової літератури та державних документів [3-7 та ін.] показує, що проблема впровадження сучасних медіа і, зокрема, Internet-медіа в професійну підготовку та підвищення кваліфікації вчителів досліджено недостатньо. Тому метою статті є дослідити можливості Internet-медіа у інформаційному освітньому середовищі системи післядипломної педагогічної освіти.

Сучасний педагог повинен легко орієнтуватися у великій кількості інформації, бути освіченим у інформаційної та медіа сферах, ефективно взаємодіяти з мас-медіа, тобто мати певний рівень медіаграмотності і медіакультури, що формується і розвивається за допомогою медіаосвіти [4, 7].

Згідно Концепцією, медіаосвіта – частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасною системою мас-медіа, як традиційними (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітніми (комп'ютерне опосередковане спілкування, Internet, мобільна телефонія) медіа, з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [6].

На взаємодію з різноманітними медіа припадає все вагоміша частка вільного часу особистості, чим зумовлюється значний вплив медіа на всі верстви населення, передусім на дітей і молодь [3].

Характерною ознакою мас-медіа є те, що інформація передається від комунікатора через спеціально створені канали (газети, радіо, телебачення, Internet тощо) масовій аудиторії, розташованій у різних місцях. Таким чином, до мас-медіа (Mass media), тобто до засобів масової інформації (ЗМІ), відносяться: преса (газети, журнали, книги), радіо, телебачення, Internet, кінематограф, звукозаписи та відеозаписи, відеотекст, телетекст, рекламні щити та панелі, домашні відеоцентри, що поєднують телевізійні, телефонні, комп'ютерні та інші лінії зв'язку. Всім цим засобам притаманні якості, що їх об'єднують – звернення до масової аудиторії, доступність багатьом людям, корпоративне виробництво і розповсюдження інформації [4].

Традиційні мас-медіа: книги, енциклопедії, словники, друковані зошити – успішно використовуються педагогами в освітньому середовищі дуже давно. Навчальне відео та телебачення теж застосовуються освітянами доволі часто. Але новий поштовх розвитку мас-медіа та їх використанню в освіті дало широке розповсюдження Internet. Швидкісний і бездротовий Internet зробив педагога мобільним споживачем освітніх ресурсів, які можуть бути використані на різних пристроях: комп'ютерах, планшетах, телефонах [2].

Ми виділили основні напрями використання Internet-медіа у освітньому середовищі перепідготовки педагогічних працівників [1] та доповнили їх:

- пошук інформації (електронні підручники, презентації, аудіо, відео тощо);
- обмін інформацією (Internet комунікація), в тому числі проведення відео-конференцій, вебінарів тощо (через електронну пошту, соціальні мережі, форуми, Skype);
- створення об'єктів в Internet (блоги, сайти, тести тощо) та користування ними;
- використання і/або створення online інтерактивних дидактичних вправ;
- розташування власної інформації в Internet, з використанням хмарних технологій, спеціалізованих сайтів для створення вікі-статей тощо;
- користування банками даних, що зберігаються на серверах Internet;

- вивчення, обмін та поширення передового педагогічного досвіду;
- дистанційне навчання.

Розглянемо деякі технології Internet-медіа, що використовуються освітньому середовищу, більш детально [5].

Перш за все, до них відносять електронні видання (електронні посібники, енциклопедії, словники, професійні періодичні видання) з різних освітніх галузей дозволяють завантажувати і зберігати величезні масиви інформації. Існують віртуальні бази даних та знань. Наприклад, (Інформаційна система управління освітою України (ІСУО) та інші). Багато бібліотек переводять видання, що у них зберігаються, у цифровий формат і на сайті такої віртуальної бібліотеки, можна замовити за кошти, або скачати безкоштовно електронну версію потрібного видання.

Далі слід розглянути інтерактивні сервіси Internet, що ґрунтуються на використанні хмарних технологій. Ці технології дозволяють зберігати власну інформацію на віртуальних дисках (хмарах), надавати доступ до неї окремим користувачам або усім користувачам глобальної мережі. Прикладом можуть бути сервіси корпорацій Google (Google-диск, YouTube тощо), Microsoft (Office 365 тощо) Всі ці сервіси дозволяють своїм користувачам взаємодіяти один з одним, змінювати та створювати власний та спільний контент, на протилежність неінтерактивним сайтам, де користувачі обмежені тільки пасивним споживанням. Особливістю таких технологій є принцип залучення користувачів до наповнювання і багаторазового використання інформаційного матеріалу, тобто зазвичай ідеться про додавання інформації, проте питання її надійності, достовірності, об'єктивності не розглядають.

Крім цього є багато освітніх online курсів, які дозволяють проводити навчання у той час і в тому темпі, що зручний тому, хто навчається.

Skype-лекції дозволяють проводити навчання через Internet у режимі реального часу, або подивитися лекцію у запису.

Технологія Wiki дозволяє кожному його користувачеві не просто додавати свою, але й редагувати чи видаляти інформацію, додану іншими користувачами. Найвідоміший Wiki-сайт – Вікіпедія – це онлайн-енциклопедія, над створенням якої працюють не наймані експерти, а самі користувачі. Проект Вікіпедії, запущений 2001 року, продемонстрував, що справді величезна кількість людей, які володіють знаннями, прагнуть ним поділитися. Завдяки співпраці такої великої кількості зацікавлених індивідуумів помилки, які допускають автори статей, дуже швидко виявляють і виправляють. Також, раз над кожною темою можуть працювати без винятку всі, хто в ній зацікавлений та з нею добре обізнаний, це забезпечує максимально деталізоване її висвітлення. Відповідно, результат цієї розгалуженої взаємодії – ресурс, значно ширший і досконаліший, ніж могла б забезпечити обмежена група експертів. Педагогічні працівники мають свої wiki-спільноти – наприклад, Вікі-спільнота професійного розвитку педагогів Сумщини, Wiki Освіта, IteachWiki (Intel) тощо.

Сайти соціальних мереж створені таким чином, щоб надати людям засоби для зв'язку з іншими людьми, здійснювати обмін контентом та повідомленнями. Користувачі мають змогу створювати персональні сторінки та групи за різним напрямками. Зростання інформаційного потоку щодня збільшується, і людина не в змозі пропустити через себе всю інформацію, яка на неї звалюється в мережі. Виникає потреба в «опорних пунктах» або референтних групах, людям, думка яких важлива для людини через певні обставини й, відповідно, важлива або цікава інформація, яку ці люди споживають. А соціальні мережі якраз дозволяють налаштувати потік новин від своєї референтної групи у власному профілі й так фільтрувати в потоці тільки те, що потрібно конкретній особистості. Найпопулярніші соціальні мережі: Facebook, MySpace, LiveJournal тощо. Соціальні мережі використовуються педагогами для обміну освітнім контентом, комунікації з колегами, з батьками та учнями.

Блоги все частіше стають методичним та дидактичним інструментами сучасного вчителя. Вже багато вчителів мають власні блоги, де вони викладають навчальні та методичні матеріали, висвітлюють свої професійні здобутки. Зараз блогосфера успішно мігрує в мобільний зв'язок, де створювати й наповнювати вмістом мобільні блоги можна через мобільний телефон. А учень дознається розклад занять або завдання з певного предмету через смартфон.

Крім цього, у педагогів є можливість приймати і розміщувати інформацію у будь-яких форматах: текстовому, звуковому, відео. Так формується інформаційний освітній простір, в якому інформація доходить до учня в різному вигляді.

Слід зазначити, що Internet-медіа і відповідні їм медіаресурси та медіапродукти суттєво впливають на формування особистості учня. Це вимагає від педагогів, що використовують електронні медіаресурси у педагогічній діяльності, відповідальності у відборі вмісту медіапродуктів, ретельного планування та чіткого розуміння цілей й завдань використання сучасних мас-медіа в навчальному процесі.

Таким чином, ефективне використання Internet-медіа педагогічними працівниками в інформаційному освітньому середовищі забезпечується володінням інформацією про існуючі медіаресурси навчального призначення, умінням ефективно їх використовувати в навчальному процесі, а також вмінням створювати власні медіапродукти, які відповідають цілям та задачам освіти.

Література:

1. Антонченко М. Використання Internet-ресурсів у професійній діяльності педагогічних працівників // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 8 грудня 2016 року: у 3 ч. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. – Ч.2. – С. 186-189.
2. Антонченко М.О. Медіаосвіта в професійній підготовці вчителя / упор. М.О. Антонченко – Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2017. – 82 с.
3. Волошенко О. Батьки, діти та медіа: путівник із батьківського посередництва / О. Волошенко, О. Мокрогуз; За ред. В. Іванова, О. Волошенко. – К.: ЦВП, АУП, 2017. – 79 с.
4. Іванов В. Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник для студентів педагогічних коледжів / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенко; За науковою редакцією В.В.Різуна. – Київ: Центр Вільної Преси, 2014. – 431 с.
5. Іванов В. Ф. Практична медіаосвіта: авторські уроки. Збірка / Ред. упор. В.Ф. Іванов, О. В. Волошенко; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Академія української преси, Центр вільної преси, 2013. – 447 с.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
7. Медийная и информационная грамотность: программа обучения педагогов / Под редакцией Алтона Гриззла и Кэролайн Уилсон: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании. UNESCO 2012. – 200 с.

Валентина Горленко
(Гомель, Беларусь)

НЕПОЛНАЯ СЕМЬЯ И ВОЗМОЖНЫЕ РИСКИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ*

В последние годы исследователи все чаще обращают внимание на специфику положения в обществе неполных семей. Под термином «неполные семьи» понимаются такие категории семей, в которых одинокий родитель проживает с ребенком (детьми) несовершеннолетнего возраста и несет за него (них) основную ответственность. Выделяют несколько категорий семейных систем с неполным ролевым составом: семьи, образовавшиеся в результате развода (разведенная семья); семьи, утратившие одного из родителей в результате смерти (осиротевшая семья); семьи женщин, родивших детей вне брака и не состоящих в браке (внебрачная семья).

Отдельную категорию составляют неблагополучные неполные семьи, главной особенностью которых является отрицательное, разрушительное, десоциализирующее влияние на формирование личности ребенка. В связи с этим И.Ф. Деметьева отмечает, что по характеру проявления социального риска для детей школьного возраста именно эти семьи в силу их распространенности в современном обществе с наибольшей вероятностью могут считаться факторами-побудителями нарушения процессов социализации ребенка [1, с. 5]. Рассмотрим те проблемы, которые с наибольшей вероятностью могут создавать риски социализации обучающихся.

Финансовые и бытовые проблемы неполной семьи. Экономическая нестабильность неполной семьи является одним из важнейших рисков социализации детей. Экономические трудности неполных семей связаны в первую очередь с *малообеспеченностью*, наличием одного трудового дохода в семье, как правило, дохода женщины. Одинокий родитель, даже при поддержке прародительской семьи, часто не может обеспечить детям удовлетворительные условия жизни. Нередки случаи, когда одинокая мать вынуждена жить на пособие по безработице или на детское пособие. В весьма сложной ситуации оказывается та овдовевшая материнская семья, в которой ранее ответственность за экономическое состояние семьи нес муж. Для семьи патриархального типа, где женщина выполняла только семейные роли и не имела достойной профессии, утрата кормильца неизбежно оборачивается социальной катастрофой. Недостаточно финансовых средств и в неполной разведенной семье, хотя ее в какой-то мере могут оградить от экономической несостоятельности алименты на детей. Изначально ограничен в материальных потребностях и ребенок из внебрачной семьи [2].

Не менее важной среди всего спектра социально-экономических проблем неполной семьи является проблема *трудоустройства*. Решение этой проблемы, особенно матерью-одиночкой, затруднено из-за того, что ей нужна хорошо оплачиваемая работа, близко расположенная от дома, возможность иметь свободный график, отсутствие командировок и ночных смен. Одинокий родитель часто берет на себя чрезмерную трудовую нагрузку, ищет дополнительные заработки, чтобы обеспечить нормальную жизнь своим детям. Типичной проблемой одинокой матери являются бытовые трудности и недостаток времени

* Статья подготовлена в рамках темы «Создание модели педагогического пространства для нравственного саморазвития обучающихся из категорий социального риска» (№ госрегистрации 20181189), выполняемой по договору № Г18-136 с Белорусским республиканским фондом фундаментальных исследований.

на домашние дела, общение с ребенком. Она вынуждена принять роль отца, иначе не сможет прокормить свою семью и создать условия для комфортного проживания.

В неполных семьях может возникать и *жилищный вопрос*, особенно он актуален при невозможности размена жилплощади при разводе. В одних случаях разведенные родители зачастую вынуждены проживать совместно, что в свою очередь способствует обострению конфликтов, приводящих к эмоционально-психическому истощению как взрослых, так и детей. В других – одинокий родитель (как правило, мать) проживает со своими родителями, так как практически не имеет возможности приобрести собственное жилье. Именно в силу финансовых трудностей и, как следствие, огромной занятости, трудовых перегрузок матери, бытовых неурядиц ребенок бывает представлен сам себе и может оказаться в ситуации безнадзорности, пополнив ряды «детей улицы».

Проблема психологического дискомфорта ребенка в неполной семье. В неполной семье, наряду с материальными, возникает множество проблем, связанных с *психологической* стороной развития личности ребенка и теми переживаниями, которые практически отсутствуют у ребенка в полной семье. Причем, эти психологические проблемы для всех трех категорий неполных семей по-разному отражаются на детях и вносят свои специфические особенности в создание ситуаций социального риска.

Разведенная семья. Исследователями обстоятельно описан комплекс признаков, характеризующих психологическое состояние ребенка в периоды до, во время и после развода. По свидетельству специалистов переживание детьми разрыва родителей изменяется в диапазоне от вялой депрессии, апатии до резкого негативизма и демонстрации несогласия с их мнением [3, с. 61]. При этом существуют отличия в переживании ситуации развода в семье по признаку психологического дискомфорта у девочек и мальчиков. Девочки чаще держат переживания в себе, но при этом у них может проявляться депрессия, раздражительность, слезливость, грусть, обида, жалобы на нездоровье. Для мальчиков характерны более очевидные нарушения поведения – сквернословие, воровство, побеги из дома, агрессия, конфликты.

Осиротевшая семья. Наряду с нормальными реакциями на смерть одного из родителей у ребенка могут появиться и тревожные симптомы: отсроченное переживание горя, слишком затянувшееся или необычное беспокойство, отсутствие переживаний, длительное неуправляемое поведение, острая чувствительность к разлуке, полное отсутствие каких-либо чувств [4, с. 17]. Дети школьного возраста в такой ситуации предпочитают одиночество. Однако запрятанные глубоко внутрь детские переживания впоследствии могут проявить себя в виде вспышек раздражения, безысходности, депрессии, нарочитого непослушания, гиперактивности или апатии, нарушений внутрисемейного взаимодействия и др. Отмеченные выше психологические особенности ребенка в осиротевшей семье могут быть причиной возможного отклоняющегося поведения и фактором риска его социализации.

Внебрачная семья. При характеристике этого типа семьи большинство ученых склоняется к тому, что внебрачный ребенок находится в самом невыгодном социальном положении по сравнению с детьми из других типов неполных семей. Ребенку трудно примириться с мыслью, что он незаконнорожденный, особенно когда мать не желает говорить ему о том, кто его отец. «Нередко, – пишет В.М. Целуйко, – психическая нагрузка становится для ребенка непосильной, когда он в искаженном виде узнает о факте своего внебрачного рождения. Кроме того, ребенок одинокой матери уже с первых дней своего существования не имеет возможности удовлетворить свои наиболее актуальные психологические потребности» [5, с. 12]. Длительное дискомфортное психологическое состояние внебрачной семьи формирует у ребенка недоверие к людям, обиду, замкнутость, подозрительность, отстраненность от окружающих, озлобленность, повышенную агрессию. В большинстве случаев в таких семьях отсутствует социальный контроль, фиксируется склонность ребенка к вредным привычкам (алкоголизму, наркомании и т. п.).

Проблемы социализации и воспитания ребенка в неполной семье. Глобальное влияние семейного воспитания на социализацию ребенка обусловлено существованием психологических механизмов социализации в семье. Первый механизм – *идентификация*, т. е. процесс формирования социальной идентичности, соотнесения и отождествления с социальными образцами, ролями, признаками, качествами и свойствами. Важнейшим аспектом механизма идентификации является то, что семья предоставляет ребенку различные модели поведения и ценностные ориентации, которые станут для него ключевыми при приобретении личного социального опыта.

Второй механизм – *подкрепление*, суть которого заключается в том, что родители целенаправленно, при помощи воспитания формируют у ребенка социально значимые качества личности, определенную систему социальных норм, принципов и правил поведения, необходимых ему для полноценного существования в социуме. «Механизм подкрепления, – пишет Н.В. Карнацкая, – играет решающую роль в процессе семейного воспитания, так как посредством его происходит целенаправленное воздействие на социальное становление личности подростка» [6, с. 65].

В ситуации неполного ролевого состава социализирующий и воспитательный потенциал семьи резко снижается. Ребенок неизбежно лишается одной из необходимых для его нормальной социализации поведенческих моделей. Это создает такие риски в развитии и социализации ребенка из неполной семьи, как болезни нервного характера, социальная дезадаптация, низкая самооценка, отсутствие стремления к достижениям, эмоциональная неразвитость, замкнутость, тревожность, неуверенность в себе, деформация личности ребенка, несформированность навыков полоролевого поведения, нарушения

идентификации и др. Укажем на наиболее существенные риски социализации и воспитания детей в неполной семье.

Для детей из неполных семей характерной особенностью является несформированность половой идентичности, что обусловлено отсутствием в семье отца. В связи с этим мальчики могут испытывать трудности в общении с лицами противоположного пола. У девочек отмечается несформированность основных навыков общения с мужчинами. Указанные особенности развития половой идентичности у детей из неполных семей могут создавать риск неспособности создания в будущем своей полноценной семьи.

В неполной семье автоматически возникает риск того, что функции матери будут выполняться в неполной мере вследствие невозможности адекватно транслировать одновременно и материнские, и отцовские функции. Этот дисбаланс негативным образом отражается на личности ребенка и выражается в недостатке мужественности у мальчиков и соответственно женственности у девочек. В характере мальчиков отмечаются черты, свойственные женскому поведению, и, наоборот, у девочек формируется негативный образ мужчины.

У детей из неполных семей возникает целый набор дефектов характера. Дети, выросшие без отца, часто имеют пониженный уровень притязаний, у них чаще встречаются невротические симптомы, выше уровень тревожности. Мальчики плохо усваивают истинно мужские роли, но вместе с тем гипертрофируют отдельные мужские черты, например, грубость, драчливость. Зачастую они либо проявляют недовольство против крайней зависимости от матери, либо вырастают пассивными, физически слабыми людьми.

Дети из неполных семей сталкиваются и с такой проблемой, как неумение противостоять жизненным трудностям. Они чаще, чем дети из полных семей, живут сегодняшним днем и не желают строить планы на будущее. В результате формируется такая черта, как инфантильность, причину которой психологи видят в феминизации семьи и уменьшении роли отца в воспитании детей. Инфантильные дети не умеют справляться с нестандартными ситуациями, не способны брать на себя ответственность, не могут сдерживать свои эмоции, им присущ эгоцентризм и эгоизм.

Дети из неполных семей могут испытывать трудности в освоении образовательной программы в школе. Это, как правило, обусловлено тем, что мать, решающая проблемы материального обеспечения ребенка, не всегда может уделять должное внимание контролю за его учебой. Зачастую, мать, наоборот, чрезмерно контролирует учебу ребенка, стремясь, чтобы он одинаково хорошо усваивал все учебные предметы, невзирая на наличие способностей, интересов и склонностей. Это приводит к тому, что ребенок становится пассивным. В подростковом возрасте дети матерей, склонных к гиперопеке, часто демонстрируют протестное поведение.

Воспитание ребенка в неполной семье накладывает отпечаток на мотив выбора ребенком будущей профессии. Для детей из неполных семей в качестве мотивов профессионального самоопределения выступают степень востребованности той или иной специальности на рынке труда. Прагматизм в выборе будущей профессии сочетается с высокими требованиями к размеру заработной платы, стремлением к самостоятельности, отсутствием жесткой регламентации на рабочем месте.

Неизбежными в неполной семье являются ошибки воспитания, которые значительно усугубляют и осложняют процесс социализации детей [7]. Особенно деструктивное влияние на детскую психику оказывает авторитарность и директивность матери, а также непоследовательность в воспитании, т. е. спонтанное чередование строгости и попустительства.

Литература:

- 1 Дементьева, И.Ф. Издержки социализации детей в неблагополучной семье / И.Ф. Дементьева // Социальная педагогика. – 2015. – № 2. – С. 5–10.
- 2 Щека, Н.Ю. Факторы, приводящие к малообеспеченности семей / Н.Ю. Щека, И.С. Микушева // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – Т. 6. – № 4. – С. 406–408.
- 3 Савинов, Л.И. Социальная работа с детьми в семьях разведенных родителей: учеб. пособие / Л.И. Савинов, Е.В. Камышова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К^о», 2013. – 260 с.
- 4 Целуйко, В.М. Ребенок в осиротевшей семье / В.М. Целуйко // Диалог. – 2017. – № 3. – С. 14–21.
- 5 Целуйко, В.М. Одинокая мать и ее ребенок / В.М. Целуйко // Диалог. – 2017. – № 4. – С. 10–18.
- 6 Карнацкая, Н.В. Влияние семьи на социализацию подростка / Н.В. Карнацкая // Научно-методический журнал Концепт. – 2017. – № 8. – С. 61–70.
- 7 Эргашева, О.Н. Влияние неполной семьи на становление личности / О.Н. Эргашева // Вопросы педагогики. – 2018. – № 2. – С. 122–124.

Олена Гуровська
(Київ, Україна)

МОДЕЛЬ МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ЇХ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Сучасна система оцінювання компетентності вчителів потребує удосконалення. Для цього слід запровадити використання такого інструменту, який допоміг би зробити процес оцінювання максимально об'єктивним. Проведене нами дослідження показало, що таким інструментом може бути моніторинг діяльності вчителя. Тому ми спробували розробити таку модель моніторингу діяльності вчителів, яка дасть змогу забезпечити об'єктивне оцінювання їх компетентності.

Моніторинг діяльності вчителя – це інформаційно-аналітична система, що постійно оновлюється на основі безперервного (циклічного) відстеження стану і динаміки змін професійної діяльності вчителя.

Модель моніторингу – це уявна або матеріально реалізована система моніторингу, яка має свою структуру і функції.

Вчені виділяють такі структурні частини моделі: методологічний, змістовний, технологічний, результативний, регулятивний [1, с.221].

В розробленій нами моделі моніторингу діяльності вчителя кожний наступний компонент має свою чітко визначену позицію і послідовність (Рис.1).

Методологічний компонент моделі моніторингу діяльності вчителя включає мету, закономірності, принципи та функції моніторингу.

Метою моніторингу діяльності вчителя є збір інформації щодо професійної діяльності вчителя, результатом якого має стати оцінка його компетентності.

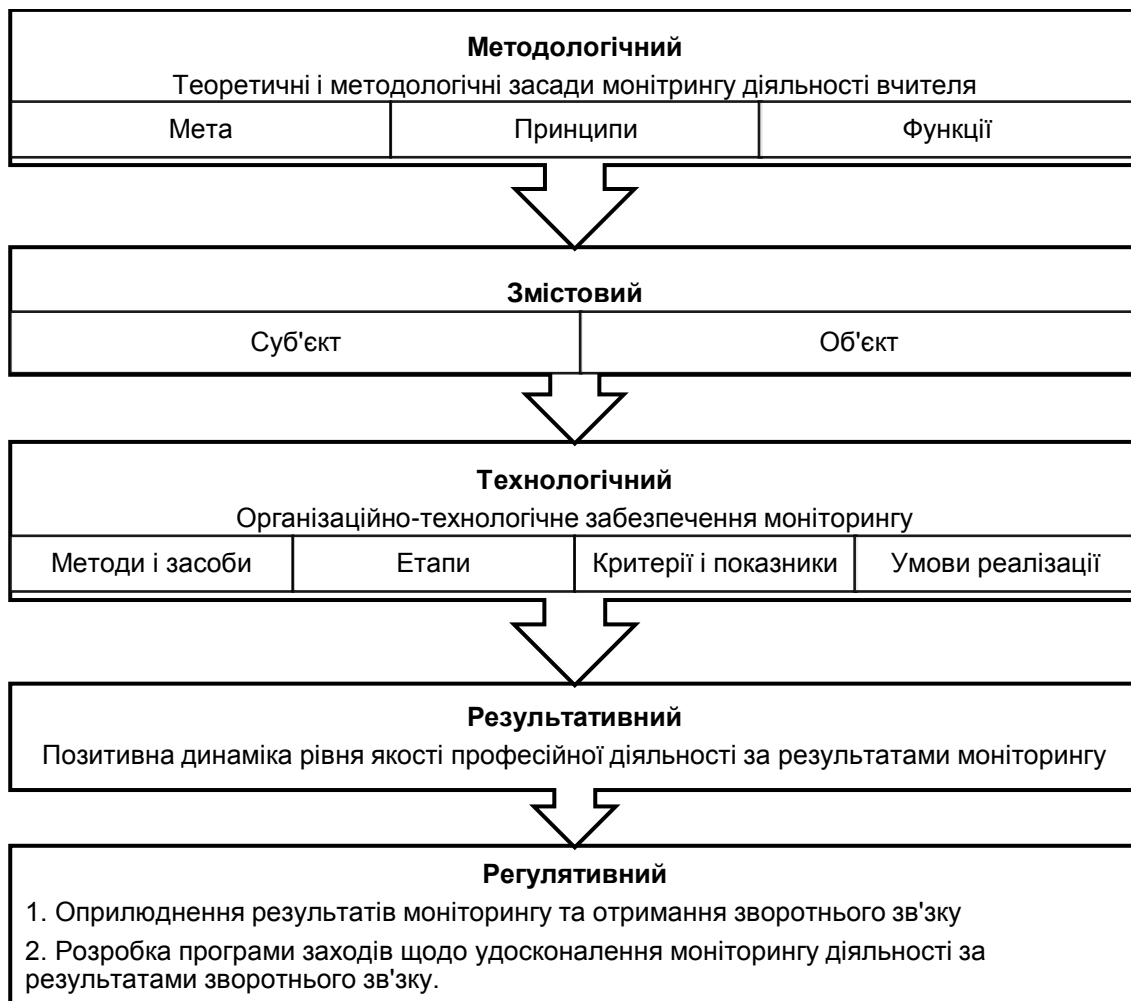

Рис.1 Модель моніторингу діяльності вчителя

Основні функції моніторингу діяльності вчителя [2, с. 28-30]: активізуюча, аналітична, діагностична, інформаційна, кваліметрична, корекційна, моделююча, прогностична, технологічна, управлінська, формуюча.

Моніторинг діяльності вчителя як інструмент об'єктивного оцінювання його компетентності ґрунтується на таких принципах [1, с. 226-227]: науковості, перспективності, оперативності, зворотного зв'язку, циклічності, адаптивності, еволюційності, гуманістичної спрямованості, гласності, конфіденційності,

цілісності, цілеспрямованості, стійкості, керованості, інформативності, оптимальності, достовірності, технологічності, уніфікованості, доступності, принципів ролі вищого керівництва, залучення працівників, навчання працівників, лояльності працівників тощо.

Складниками змістового компоненту є суб'єкт та об'єкт.

Суб'єкти моніторингу діяльності поділяються на тих хто збирає та аналізує інформацію, та тих хто цю інформацію надає. Тому суб'єктом моніторингу діяльності вчителя є адміністрація школи, вчителі та учні.

Об'єкт моніторингу: процес та результат діяльності вчителя.

Технологічний компонент моделі моніторингу діяльності передбачає визначення методів та засобів, етапів моніторингу, критеріїв і показників діяльності педагога, а також умови реалізації моніторингу.

Методи моніторингу діяльності як інструменту об'єктивного оцінювання компетентності – це важливий елемент моніторингу діяльності. Існує кілька класифікацій методів моніторингу. На нашу думку, найбільш відповідною є класифікація І.Анненкової, яка відображає внутрішню логіку і сутність реалізації моніторингу професійної діяльності вчителя. Вона включає такі методи [1, с. 233-234]:

– Методи збирання інформації: спостереження, анкетування, аналіз документів, аналіз результатів діяльності.

– Методи обробки та аналізу інформації: педагогічний аналіз, педагогічна експертиза, педагогічна діагностика, метод експертних оцінок, оцінювання.

– Методи представлення й накопичення результатів моніторингу: діаграми, аналітичні довідки, висновки про якість діяльності вчителя, комп'ютерні бази даних, атестаційні аркуші тощо.

– Методи перевірки вірогідності результатів моніторингу: експертний метод; статистичні методи аналізу; кореляційний аналіз та ін.

– Методи використання результатів моніторингу: методи вироблення управлінських рішень, методи структуризації, характеристики й оптимізації, методи соціального прогнозування, методи соціально-психологічного управління.

До засобів моніторингу відносяться: протоколи обстежень, бланки опитувань, тестів, анкети, моніторингові картки тощо.

Моніторинг діяльності – це досить складний процес і потребує чіткого дотримання процедур і технологій. Тому його слід виконувати в такій послідовності [2, с. 89-90]:

I етап: Цілепокладання та планування дослідження.

II етап: Розробка інструментарію.

III етап: Проведення дослідження.

IV етап: Збір та обробка результатів.

V етап: Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.

Важливим елементом технологічного компоненту є підбір критеріїв і показників моніторингу. Оскільки від цього залежить рівень об'єктивності. Критерії моніторингу повинні відбиратися відповідно до мети. Тому, якщо метою моніторингу є об'єктивна оцінка компетентності, то критерії мають бути визначені основними компетенціями, якими повинен володіти вчитель.

Для того щоб процес запровадження і проведення моніторингу діяльності вчителя був ефективним необхідно створити належні умови.

Під умовами моніторингу діяльності слід розуміти сукупність об'єктів, процесів та відносинами між ним, яка необхідна для запровадження і проведення моніторингу. Ми виділили дві групи умов: нормативно-організаційні та інформаційно-технічні.

До нормативно-організаційних умов відноситься:

1) Розробка шкільних документів, що регулюватимуть проведення моніторингу: положення про проведення внутрішнього моніторингу школи, наказ про проведення моніторингу діяльності, програми проведення моніторингу діяльності тощо.

2) Добір інструментарію моніторингу передбачає цілеспрямовану дію щодо відбору тестів, анкет, методик тощо. Інструментами моніторингу діяльності можуть бути: анкети для вчителя щодо самоосвіти та саморозвитку, тести що визначають рівень професійної компетентності, характеристики рівнів компетентності, анкети для учнів та батьків, тести для учнів, моніторингові та діагностичні карти тощо.

3) Забезпечення регулярності проведення.

4) Забезпечення прозорості процедури проведення моніторингу та вільного доступу до результатів.

5) Підготовка адміністрації навчального закладу, голів методичних об'єднань та членів атестаційної комісії до організації та проведення моніторингу діяльності вчителя як інструменту оцінювання його компетентності.

6) Підготовка педагогів до участі у моніторингу їх діяльності.

До інформаційно-технічних умов належить:

1) Автоматизація процедур збору, обробки та збереження інформації.

2) ІКТ-забезпечення процедури моніторингу: ПК, оргтехніка, доступ до мережі Internet, програмне забезпечення тощо.

Надзвичайно важливими для ефективного впровадження та проведення моніторингу діяльності є інформаційно-технічні умови. Вони спрямовані на забезпечення автоматизації процесів збору, обробки та зберігання інформації.

Значно дозволить спростити процес проведення моніторингу використання сучасних ІКТ засобів. До них відносяться: он-лайн сервіси зі створення анкет та тестів, редактори електронних таблиць, готове програмне забезпечення для моніторингу діяльності вчителя тощо.

На етапі розробки інструментарію проведення моніторингу діяльності слід звернути увагу на сервіси зі створення анкет та тестів. В мережі Internet є велика кількість таких сервісів. Серед них: Survey Monkey, Survio, Google форми та ін. З їх допомогою можливо створити анкету та, розповсюдивши посилання на неї будь-яким зручним способом, швидко провести опитування. Посилання можна відправити на електронну пошту, месенджер або розмістити в соціальній мережі. Опитування може проводитись як анонімно так і з вказанням особистих даних.

Для створення діагностичних карт, моніторингових карт, для збереження і обробки інформації доцільно використовувати редактори електронних таблиць: MS Excel, LibreOffice Calc, Google Таблиці. За допомоги цих редакторів можна легко створювати таблиці, обчислювати результати та візуалізувати результати у вигляді діаграм та графіків, а також зберігати інформацію у зручній формі.

Крім того таблиці, діаграми і графіки створені в цих редакторах легко імпортуються в текстові редактори MS Word, LibreOffice Writer. Це значно полегшує процес написання звіту про проведений моніторинг діяльності вчителя.

Результативний компонент є наступним у моделі моніторингу діяльності вчителя. В ході моніторингу ми отримуємо безпосередні та опосередковані результати. Безпосереднім результатом моніторингу діяльності вчителя є оцінка його компетентності, опосередкованим результатом є професійно-особистісний розвиток педагога, розвиток мотивації до самовдосконалення та самоосвіти.

Регулятивний компонент передбачає оприлюднення результатів моніторингу діяльності на засіданнях педагогічної ради, методичної ради, методичного об'єднання, а також розробку програми удосконалення процедур моніторингу за результатами зворотного зв'язку.

Ефективність даної моделі моніторингу діяльності вчителя можлива лише за умови єдності всіх її компонентів.

Впровадження розробленої нами моделі моніторингу діяльності як цілісної вчителя системи допоможе значно підвищити рівень об'єктивності оцінювання компетентності педагогів загальноосвітнього навчального закладу.

Література:

1. Анненкова І.П. Теорія и методика моніторингу якості професійної діяльності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук/ Анненкова Ірина Петрівна. – Київ, 2016. – 505 с.
2. Приходько В.М. Парадигми моніторингу якості освіти і педагогічного процесу: (У запитаннях і відповідях)/ В.М.Приходько// Науково-методичний посібник. – Запоріжжя, 2010. – 215 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Чаюн Надія Степанівна.

Ірина Жовтоніжко, Єтар Бабакішієва
(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасних умовах демократизації суспільства формування наукового світогляду молоді набуває особливої актуальності. Світогляд людини виступає своєрідною призмою, через яку індивід сприймає оточуючі явища навколишнього світу та усвідомлено виражає своє ставлення до них.

Із врахуванням ідей провідних науковців (В. Андрущенко, В. Сухомлинський, Л. Зоріна, В. Краєвський, Ю. Крянєв, І. Лернер, Б. Лихачов та інші) зауважимо, що світогляд людини становить цілісну систему знань, поглядів та уявлень людини про світ, моральні, духовні та естетичні цінності, що впливають на поведінку людини, спосіб самосвідомості та самовизначення людини, усвідомлення нею своєї життєдіяльності, її сенсу і значення для оточуючого світу та самого себе. Тобто світогляд – це ідейно-теоретична основа формування людини як особистості. Характерною вимогою до формування наукового світогляду молоді в сучасних умовах є забезпечення в них діалектичного підходу до всіх явищ навколишнього світу з урахуванням їхньої суперечливості, неоднозначності, взаємообумовленості, опори на об'єктивні закони розвитку природи та суспільства, активної участі молодих людей у прогресивному реформуванні існуючої дійсності на підвалинах загальнолюдських цінностей [1; 2].

На наша думку, світогляд – це складне та багатопланове утворення, що має досить складну структуру. Різні компоненти цієї структури виконують специфічні функції та разом з тим взаємно переплітаються. Основними функціями світогляду є орієнтаційна, інформаційно-відображаюча і оцінююча.

Рівень світоглядної підготовки майбутніх фахівців є одним із вирішальних факторів суб'єктивного ставлення особи до інших людей, до себе, своєї справи та світу взагалі. Тому в процесі здобуття вищої

освіти необхідно забезпечити формування у студентів не тільки професійної компетентності, але й необхідних світоглядних позицій, певних ціннісних орієнтацій, здатність жити повноцінним особистим та соціальним життям.

У процесі формування наукового світогляду треба належним чином враховувати ставлення кожного з його компонентів: світовідчуття (визначно-образного компоненту); світорозуміння (раціонально-логічного компоненту); світовідношення (валюнтативно-оціночного компоненту) [3; с. 41].

Вони тісно взаємодіють між собою, зберігаючи при цьому відносну самостійність всередині своєї єдності. Але, якщо викладач не дотримується належної пропорції між цими компонентами і більш того, якщо він ігнорує якимось з них, така єдність може бути деформована і навіть зруйнована. Так, часто у навчальному процесі під час формування світогляду на перше місце виходить раціонально-логічний компонент світогляду. Це робить викладання невиразним та, в деякій мірі, схоластичним, а процес усвідомлення та засвоювання навчального матеріалу студентами тяжким для сприйняття. Науковці довели, що логічна переконливість повинна підкріплюватися чуттєво-образною наочністю, без чого перетворення світоглядних знань в стільки глибокі переконання неможливе.

Якщо, навпаки, домінує чуттєво-образний компонент, то світогляд, може сформуватися легше і швидше, але буде відрізнятися суперечністю та бездоказовістю. Внаслідок чого він не зможе виконувати свою оцінюючу регулюючу функцію у визначенні явищ та діяльності людини. Збільшення валюнтативно-оціночного компоненту веде до суб'єктивізму та догматизму світогляду і мислення студентів. Але ігнорування чи недооцінювання цього компонента перетворює особистий світогляд в пасивну суму інформації, а не в «керівництво до дії».

Таким чином, мистецтво викладача повинно проявлятися в навчально-виховному процесі в гнучкому поєднанні формування усіх компонентів світогляду. Одночасно необхідно враховувати і такі умови, як вік, стать студента та його індивідуальні особливості, профіль вузу, час проведення занять тощо.

Як відомо, становлення наукового світогляду людини починається ще в дитячому віці – в сім'ї, дитячому садку, школі, на цьому етапі у людини формується індивідуальна система певних уявлень про навколишній світ, власних переконань та цінностей. У процесі професійної підготовки відбувається поглиблення наукового світогляду. Коли студент набуває фахові знання, у нього одночасно складаються виробничі навички, з'являється можливість перевірити самого себе в реальній справі. Зрозуміло, що у формуванні наукового світогляду майбутніх фахівців свій внесок робить вивчення кожної групи із систем наук: суспільних, природничих, технічних. Для результативного формування світогляду необхідно навчально-виховний процес організувати таким чином, щоб кожен студент через опанування змісту цих дисциплін міг визначити основні напрямки свого творчого розвитку при оволодінні майбутньої спеціальності та в подальшому проектувати власну діяльність в сучасному суспільстві. Для цього треба поєднати зусилля викладачів суспільних наук, природничо-наукових та загальноінженерних дисциплін, а також діяльність суспільних та самодіяльних організацій [3, с. 9].

Звичайно, провідне місце у формуванні світогляду належить кафедрам суспільних наук. Суспільні науки озброюють майбутніх спеціалістів знаннями про закони розвитку суспільства, розкривають його рушійні сили, виявляють основні закономірності та тенденції суспільства, як природничо-історичного процесу; допомагають молодому спеціалісту визначити своє місце в теперішньому нелегкому житті. Але роль інших наук теж не треба недооцінювати. Кожен викладач повинен максимально використовувати потенційні можливості навчального матеріалу зі своєї дисципліни, розкривати взаємозв'язок свого предмету з філософією, яка є загальнонауковим фундаментом для будь-якої науки. При виході на філософські позиції у студентів виникає необхідність осмислювати та розв'язувати такі світоглядні питання: з чого складається навколишнє середовище; як співвідносяться його структурні риси; як розвивається людина та яке положення вона займає у цьому житті; де правда та брехня; як співвідносяться добро та зло.

При формуванні таких позицій наукового світогляду викладачеві необхідно забезпечити в процесі виконання дві групи принципів: принципів, що дозволяють людині визначити своє ставлення до природи; принципів, які визначають ставлення людини до суспільства та інших людей [3, с. 8].

Зауважимо, що філософія, будучи ядром світогляду, пронизує весь його зміст. А інші науки забезпечують вибір вірної орієнтації студента в будь-яких життєвих ситуаціях.

Проаналізуємо, які можливості у формуванні світогляду можуть використовувати викладачі фізико-математичних дисциплін. Зрозуміло, що у кожній з таких фундаментальних областей знання, як фізика, математика, інформатика є свій не тільки природно-науковий арсенал, але й специфічні, побічні виходи в галузі світогляду. Доведемо цю думку на конкретних прикладах.

1. Важливу роль у становленні наукового поняття та оцінці природних явищ виконують основні положення фізики, такі як закон збереження маси, енергії, електричного заряду, а також молекулярно-кінетична, електронна і квантова теорії. У свою чергу атомна фізика поширює відомості про час та простір.

2. Провідне місце серед природничих наук у формуванні світогляду, на нашу думку, займає математика. Небезпідставно можна вважати, що математика є не тільки деякою сукупністю фактів, викладених у вигляді теорем, аксіом, але й арсенал методів для опису найрізноманітніших областей науки та практичної діяльності. У процесі вивчення математики студенти опановують такі важливі поняття, як множина (дискретна та неперервна), кількість, тотожність, властивість, відношення та інші, а це сприяє розвитку не тільки механічної пам'яті, але й логічного мислення, допомагаючи молоді вірно та доступно

викладати свої думки. Важливе світоглядне значення має також основні розділи теорії ймовірності та математичної статистики, що вивчаються в курсі «Вища математика». Студенти вивчають поняття випадкової величини, математичного сподівання, середнього квадратичного відхилення, основні закони розподілу тощо. З розв'язання конкретних задач у студентів на основі фахових знань та знань світоглядного характеру формуються певні вміння та навички, які необхідні для майбутнього життя та професійної діяльності.

3. Особливе місце взаємодії природничих, технічних та суспільних наук у сучасних умовах належить інформатиці та комп'ютерним технологіям. Інформатика є основним видом науково-технічної діяльності, яка охоплює створення технічних засобів, програм, алгоритмів обробки інформації, а також вирішення проблем, пов'язаних з ефективним впровадженням та використанням засобів обробки даних. У цьому разі, будь-яка проблема інформатики має той чи інший філософський аспект, розгляд якого потребує цілісного підходу із застосуванням різних галузей людського знання. Крім того, інформатика відіграє важливу роль при перенесенні ідей з однієї області науки в іншу.

У процесі формування наукового світогляду викладач не тільки повинен реалізувати потенційні можливості змісту навчального предмету, але й підбирати відповідні методи викладання. За результатами проведеного нами дослідження встановлено, що різні навчальні методи мають свої потенційні можливості у цьому процесі. Під час їхнього вибору, у першу чергу, необхідно враховувати мету засвоєння та зміст певного фрагменту навчального матеріалу, специфічні особливості контингенту студентів тощо. На нашу думку, для ефективного формування світогляду необхідно співвіднести вибір навчального методу з задачею формування таких умінь особистості: гнучко адаптуватися у мінливих життєвих ситуаціях, самостійно та критично мислити, уміти бачити та формувати проблему (в особливому та професійному плані), знаходити шлях раціонального її вирішення, усвідомлювати, де і яким чином здобуті знання можуть бути використані в оточуючій його дійсності, бути здатним генерувати нові ідеї, творчо мислити, грамотно працювати з інформацією (вміти збирати потрібні факти, аналізувати їх, висувати гіпотези вирішення проблем, робити необхідні узагальнення, зіставлення з аналогічними або альтернативними варіантами розв'язання, встановлювати статистичні закономірності, робити аргументовані висновки, використовувати їх для вирішення нових проблем) [1, с. 7-8].

Провідними умовами викладання науково-природничих дисциплін були: організація спільної навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців; встановлення постійного зворотного зв'язку зі студентами на заняттях, що дозволяло відбирати учбовий матеріал і форми діяльності з урахуванням інтересів студентів та їх попитів; розгляд різних підходів вітчизняних та зарубіжних вчених до проблем конкретної дисципліни, орієнтація на проблемні методи навчання; організація цілеспрямованої роботи викладачів по формуванню у студентів потреби у постійному самоконтролі поведінки та самооцінці рівня розвитку світогляду; тісний зв'язок між теорією і практикою, яка у процесі накопичення досвіду роботи сприяло формуванню закріплення основних світоглядних знань, навичок та відносин майбутніх фахівців.

Таким чином, фізико-математичні дисципліни становлять базу для формування компетентного фахівця. Тому зрозуміло, що навчальні програми з цих дисциплін повинні бути тісно пов'язані з дисциплінами професійного спрямування і бути орієнтованими на спеціальність майбутнього фахівця. Але, як фізика, так і математика є фундаментальними науками, і в іншому аспекті, – є світоглядними науками, що сприяють розвитку інтелекту майбутнього фахівця.

Література:

1. Освітні технології: навч.-метод. посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін.; за заг.ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2002. – 255 с.
2. Лук'янець В. Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі XXI століття / В. Лук'янець // Філософська думка. – 2006. – № 3. – С. 3-25.
3. Формирование научного мировоззрения студентов в вузе: сб. науч.ст./ под ред. Ю.В. Крянева. – М., 1989. – 168 с.

Вікторія Курочкіна, Оксана Гладченко
(Суми, Україна)

СПІЛЬНЕ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В сучасних умовах, коли учні шкіл та студенти вузів мають змогу дістатися будь-якої інформації через мережу Інтернет, «живе» спілкування на уроці, можливість спостерігати за поведінкою та емоціями інших людей, самим виступати на публіці та вчитися комунікації є тими неocenеними ресурсами, які приваблюють студентів своєю змістовністю та емоційним забарвленням. Саме тому зміст та сценарій уроку набувають особливого значення.

Ми не випадково вирішили висвітлити тему спільного викладання іноземної мови, оскільки маємо власний досвід викладання сумісно із волонтером Корпусу Миру, який прибув до Сумського державного університету, щоб працювати над проектом «Викладання англійської мови як іноземної». Експеримент тривав протягом двох років, причому у декількох групах. Весь цей час ми мали змогу спостерігати за

прогресом у знаннях студентів, за зростанням рівня їхньої мовленнєвої компетенції, мотивації та зацікавленості. Багато студентів з задоволенням почали відвідувати щотижневі засідання клубу “English Club”, щоб додатково поспілкуватися з носієм англійської мови, розширити свій світогляд в рамках міжкультурної комунікації та збагатити словниковий запас.

Зараз, коли після дворічного перебування на кафедрі іноземних мов, наш волонтер поїхав додому, нам хочеться не забути, зберегти та поділитися тими набутками, що були отримані протягом двох років.

Не можна сказати, що командне викладання для нас щось зовсім нове та невідоме. На нашій кафедрі не раз проводилися командні змагання «Круглого столу» за участю двох груп, де обидва викладачі скоріше виконували роль координаторів, ніж ведучих. В ході підготовки до щорічних конференцій факультету та Лінгвістичного Наукового Мовного Центру кафедри іноземних мов, викладачі проводять спочатку класні конференції, переможці яких висувуються на участь у вищеозначених заходах. Для надання духу змагання та підвищення статусу класної конференції, викладачі часто об'єднуються. Також практикується викладання, особливо на заняттях з дисципліни за вибором, коли один викладач, чиєю «сильною» стороною є граматики, проводить заняття в одній групі, в той час, як інший викладач проводить розмовну практику в паралельній групі, потім вони міняються. Але таке викладання скоріше підходить до ротаційного формату спільного навчання.

Крім того, одна з авторок статті мала досвід спільної роботи за кордоном в Інженерній Академії в якості перекладача в команді з досвідченим спеціалістом. Уже тоді стало зрозуміло, що студентам подобається спостерігати та бути учасниками спільного навчання. Друга авторка протягом декількох місяців викладала українську мову волонтерам Корпусу Миру, де спільному викладанню приділялася особлива увага.

Між тим, ми вважаємо, що досвід, набутий в роботі разом з волонтером Корпусу Миру, є пріоритетним в першу чергу через те, що має наукове та методичне підґрунтя. Адже наша парна робота розпочалася з ретельного вивчення Посібника Корпусу Миру США в Україні, розробленого волонтерами Корпусу Миру та їх українськими колегами. Отже, наша теоретична підготовка, підкріплена практичними навичками роботи в команді, надала новий вектор не тільки нашій професійній діяльності, але, в першу чергу, стала корисною для студентів.

Що таке спільне викладання на уроці англійської мови? Це командна робота двох викладачів, один з яких є носієм мови, найчастіше це волонтер Корпусу Миру США, а інший – це український вчитель англійської мови.

Спільне викладання відбувається, коли два професіонали працюють разом в одному класі одночасно. Обидва викладачі разом планують і проводять свої уроки, використовуючи один з методів спільного викладання. Обидва є рівними партнерами, які активно співпрацюють зі студентами та досягають спільної мети, а саме намагаються, щоб їхні студенти якнайкраще оволоділи англійською мовою.

Спільне, або командне, викладання має свої переваги та недоліки. Звісно, що є багато переваг для волонтерів, але ми зупинимось лише на тих перевагах, які можуть отримувати наші викладачі та студенти за умови використання цієї методики.

Переваги спільного викладання на уроці англійської мови:

- Коли студенти бачать, як два викладачі працюють разом, вони самі навчаються принципам командної роботи за прикладом своїх викладачів.

- Два викладачі є представниками двох різних культур і мають власні думки стосовно кожної теми, що вивчається, і тим самим збагачують світогляд студентів і надають їм можливість дізнатися багато нового в процесі вивчення англійської мови.

- Як студенти, так і викладачі мають можливість набути цінного досвіду, розглядаючи та аналізуючи всю інформацію з різних точок зору.

- Якщо правильно використовувати методику спільного викладання, викладачі будуть змушені обговорювати різні стилі викладання, змінювати свої звичні прийоми та методи навчання студентів.

- Спільне викладання дає можливість навчати студентів у невеликих групах та навіть індивідуально.

- Коли в класі одночасно працюють два викладачі і кожен має свої власні ідеї, це дозволяє знайти і використати найкращі, найбільш креативні з них під час уроку.

Щодо недоліків спільного викладання, то до них належать:

- Можливі труднощі при спробі знайти спільну мову з волонтером Корпусу Миру.

- Необхідність знайти додатковий час для спільного планування уроків.

- Побожовання українського вчителя щодо свого рівня володіння англійською мовою, коли іноді українські викладачі просто відмовляються співпрацювати з волонтером – носієм мови, вважаючи недостатнім свій рівень володіння англійською мовою і відповідно не бажаючи втратити авторитет серед своїх учнів з цієї причини.

При спільному викладанні можна виділити 6 способів ведення уроку. Переглянемо переваги та недоліки кожного із них.

1. Один вчитель веде урок, інший спостерігає за активністю студентів, змістом поданого матеріалу, дисципліною в класі та за методикою викладання першого вчителя.

Переваги: • не потрібна попередня спільна підготовка до уроку та його планування разом; • більш досвідчений викладач бере на себе проведення уроку; • цей спосіб ведення уроку дозволяє менш досвідченому вчителю познайомитися з класом, з темами, що вивчаються, та методикою викладання.

Недоліки: • не дозволяє повністю використати сильні сторони обох викладачів;

• може викликати у вчителя, що спостерігає за веденням уроку, відчуття, ніби він сам є студентом на уроці; • може викликати розчарування в обох викладачів.

2. Один вчитель веде урок та дає вказівки всьому класу, а інший допомагає окремим студентам у разі необхідності.

Переваги: • не потребує багато часу для спільного планування уроку; • є корисним для окремих слабких студентів; • дозволяє більш досвідченому вчителю повністю зосередитися на веденні уроку і не відволікатися на додаткові пояснення матеріалу для слабких студентів.

Недоліки: • не дозволяє повністю використати сильні сторони обох викладачів;

• сприятиме тому, що студенти почнуть ставитися до одного з викладачів як до суворого наглядача;

• до цього методу швидко звикають, що призводить не до командної роботи, а до стосунків «вчитель – асистент».

3. Навчання на так званих «станціях». Студентів поділяють на 3-4 рівні групи, кожна з груп відвідує певну «станцію». На них можна проводити підготовчу роботу, виконувати різні навчальні задачі або проводити оцінювання. Як студенти, так і викладачі можуть переходити з однієї станції на іншу.

Переваги: • кожен вчитель може планувати свій урок окремо; • всім студентам надається однаковий матеріал, але групи створюються залежно від швидкості засвоєння навчального матеріалу; • дає змогу вчителям проявити свої сильні сторони та раціонально використовувати час на уроці.

Недоліки: • потребує дуже багато часу на планування і вимагає ретельного дотримання плану уроку; • працює лише у випадку, коли обидва викладачі мають гарні стосунки; • можуть виникати труднощі із застосуванням цього способу, якщо класна кімната замала, кількість студентів у групі зовелика і якщо дисципліна в класі слабка.

4. Паралельне навчання. Обидва викладачі беруть по половині класу і навчають студентів однакового матеріалу.

Переваги: • викладачі працюють з однаковим навантаженням; • студенти отримують більше уваги; • з меншими за розміром групами легше працювати; • студентів легше забезпечити роздатковим матеріалом.

Недоліки: • вимагає багато часу на спільне планування уроку; • потрібні гарні стосунки між вчителями – партнерами; • дуже важко правильно поділити та використати час уроку; • якщо класна кімната недостатнього розміру, а кількість студентів у групі зовелика, в класі буде шумно; • кожен вчитель повинен вміти гарно презентувати матеріал.

5. Альтернативне навчання. Один вчитель працює з більшою групою студентів, в той час як інший вчитель бере меншу групу і зосереджується на повторенні матеріалу, оцінюванні вивченого матеріалу або студенти самі роблять презентації.

Переваги: дозволяє використати сильні сторони обох викладачів – партнерів;

• заохочує студентів більш старанно працювати в менших групах; • викладачі планують урок окремо.

Недоліки: • вимагає від викладачів вміння створити особливу систему ділення класу на групи, щоб кожного разу студенти працювали в різних групах;

• потрібна велика класна кімната і гарна дисципліна на уроці; • хоча викладачі можуть планувати урок самостійно, вони повинні намагатися досягти однакових результатів в кожній групі.

6. Традиційне спільне викладання. Обидва викладачі – партнери знаходяться перед класом у певний час та разом надають інструкції студентам. Вони разом планують урок, але презентація навчального матеріалу може бути як запланованою, так і спонтанною залежно від впевненості та обізнаності викладачів щодо теми уроку.

Переваги: студенти бачать взаємоповагу викладачів та належні робочі стосунки; • кожен вчитель демонструє студентам своє бачення теми уроку, що допомагає навчити студентів толерантно ставитися до іншої точки зору та знайомить студентів з культурними традиціями інших країн; • дозволяє вчителям одночасно використовувати дві різні стратегії ведення уроку;

• традиційне спільне викладання демонструє повагу, позитивний обмін досвідом та командну роботу.

Недоліки: • цей спосіб викладання вимагає щирості та бажання налагодити гарні стосунки між обома вчителями – партнерами.

Таким чином, можна зробити деякі висновки щодо використання методики спільного викладання:

1. Обидва викладачі мають бути присутні на уроці і впевнено грати свої ролі в команді. Не треба надмірно користатися цим методом, щоб не нашкодити стосункам як з викладачем – партнером, так і зі студентами.

2. Щоб успішно досягти всіх навчальних цілей, необхідно, щоб обидва викладачі займалися зі всіма студентами в класі без винятку.

3. Обидва викладачі – партнери повинні брати участь в оцінюванні рівня всіх студентів у класі.

4. Викладачі – партнери повинні навчати не тільки мові, але й культурі англомовних країн, оскільки наявність у класі вчителя – носія мови є великою перевагою.

5. Викладачі – партнери повинні знати і користатися перевагами різних стилів спільного викладання. Неприємні несподіванки і припущення під час уроку не підуть на користь викладанню та не покращать стосунки між викладачами – партнерами.

6. Обидва викладачі повинні переконатися, що методика спільного викладання подобається студентам і корисна для них.

7. Під час спільного викладання дуже потрібні гнучкість та диференційований підхід до різних студентів.

Література:

1. Peace Corps Ukraine. Team Teaching Manual.
2. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ea.donntu.edu.ua/handle/123456789/1849>
3. Amanda Morin. Collaborative Team Teaching: What You Need to Know. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/treatments-approaches/educational-strategies/collaborative-team-teaching-what-you-need-to-know>
4. Team Teaching: A Brief Summary. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ctl.byu.edu/tip/team-teaching-brief-summary>

Степан Лабудько
(Суми, Україна)

РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. Високий рівень вимог сучасного суспільства до вчителя і невинний розвиток педагогічної науки, освітніх технологій і новітніх засобів навчання вимагають від учителя постійного оновлення і набуття нових професійних знань, умінь і навичок, неперервного зростання його професійної компетентності, що на сьогоднішній день є надзвичайно актуальною проблемою. Завдання, що стоять перед післядипломною педагогічною освітою на даному етапі, вимагають перегляду підходів до удосконалення професійної компетентності вчителів. Інформаційно-цифрова компетентність (ІЦК) є однією з десяти ключових у процесі професійного зростання педагога і проявляється, насамперед, у діяльності при вирішенні різних завдань із залученням комп'ютера, засобів ІКТ та Інтернету. За таких умов дуже важливо знайти спосіб визначення рівня інформаційно-цифрової компетентності, адже це дозволить учителю намітити індивідуальну освітню траєкторію щодо роботи по саморозвитку та самовдосконаленню [1; 2; 4; 6].

Мета статті. Познайомити з рівневим підходом визначення інформаційно-цифрової компетентності вчителя.

Виклад основного матеріалу. Визначимо сутність терміну “*підхід*” у педагогічному розумінні. Цей термін вживається в педагогічній науці як поняття, що визначає стратегію дослідницької і практичної діяльності науковця. В сучасній педагогічній науці об’єктивно існують декілька підходів: антропологічний, інформаційний, креативний, культурологічний, особистісно зорієнтований, соціологічний, технологічний, цілісний (холістичний) тощо [7, с. 113]. У системі післядипломної педагогічної освіти найчастіше використовуються андрагогічний, інноваційний, компетентнісний, критеріальний та рівневий підходи.

Компетентність – надбання особистості, що інтегрує в собі знання, уміння, навички, досвід й особистісні властивості, які обумовлюють прагнення, здатність і готовність розв’язувати проблеми і завдання [9, с. 26-28]. *Компетенція* – це відчужена, наперед задана вимога щодо знань і досвіду діяльності у певній сфері. Компетенція не може бути вимірною, нею можна володіти або не володіти [9, с. 26-28].

Інформаційно-цифрова компетентність – одна з ключових у контексті навчання впродовж життя в країнах Європейського Союзу. ІЦК – *здатність упевнено, критично і творчо використовувати інформаційно-комунікаційні технології для досягнення цілей, що належать до галузі роботи, зайнятості, навчання, дозвілля, включення та участі у житті суспільства*. Інформаційно-цифрова компетентність розглядається як трансверсальна (точка перетину, а не дотику), що сприяє досягненню інших аспектів компетентності, які стосуються сфери мов, математики, вміння навчатись, культурної обізнаності тощо і належать до навичок 21 ст., що їх мають досягти всі громадяни [5, с. 1].

Н.В. Морзе, О.Г. Глазунова та інші науковці зазначають, що вчителі мають різний рівень підготовки щодо володіння ІКТ і застосування технологій електронного навчання в освітньому процесі. Саме тому необхідно: по-перше, визначити зміст відповідних складових інформаційно-цифрової компетентності вчителя; по-друге, оцінити початковий рівень володіння ІЦК; по-третє, забезпечити формування всіх складових ІЦК вчителя, якими він має володіти.

Дослідженнями науковців підтверджено, що, виходячи з розуміння ІЦК як сукупності знань, умінь і досвіду, у практичній діяльності педагога визначають наступні її рівні:

– базовий (початковий) – сукупність знань, умінь і досвіду, які необхідні вчителю для вирішення освітніх завдань засобами ІКТ загального призначення;

– предметно-орієнтований (достатній) – спрямований на засвоєння і формування готовності вчителя до впровадження в освітню діяльність спеціалізованих технологій і ресурсів того чи іншого навчального предмету;

– творчий (високий) – здатність учителя до інновацій у вдосконаленні технологій, методик, ресурсів Е-навчання, пошуку нових методів і прийомів для підвищення ефективності освітнього процесу [3; 9; 11].

Виходячи з вище викладеного, ІЦК учителя розуміють як найважливішу компоненту, яка полягає в здатності педагога вирішувати професійні завдання з використанням засобів і методів інформатики та ІКТ, а саме:

– здійснювати інформаційну діяльність для обробки, передачі, збереження інформаційного ресурсу з метою автоматизації процесів інформаційно-методичного забезпечення;

– оцінювати і реалізовувати можливості електронних видань освітнього призначення в мережі Інтернет, інформаційного ресурсу освітнього призначення;

– організовувати інформаційну взаємодію учасників навчального процесу;

– створювати і використовувати тестові системи для діагностики, контролю та оцінки рівня знань учнів;

– здійснювати навчальну діяльність з використанням засобів ІКТ у питаннях, що відображають особливості конкретного навчального предмета [4].

ІЦК учителя має чотирьох компонентну структуру:

– технологічна складова – навички роботи з технічними пристроями, комп'ютером та програмним забезпеченням;

– дидактико-методична (педагогічна) складова – розуміння ролі ІКТ в освіті та їх дидактичних можливостей;

– мотиваційна складова – особистісна потреба використання ІКТ у професійній діяльності;

– інформаційна складова – сформовані навички опрацювання різних видів інформації.

Розглянемо більш детально рівні оволодіння ІЦ компетентністю.

Базовий (середній) рівень. Показниками базової ІЦК вчителя є:

– наявність загальних уявлень у сфері розвитку та використання ІКТ;

– наявність уявлень про електронні освітні ресурси;

– наявність умінь налаштування інтерфейсу та встановлення відповідного програмного забезпечення;

– уміння створювати мультимедійні засоби навчання в середовищі програми PowerPoint;

– використання можливостей пакету Microsoft Office для розробки дидактичних матеріалів з предмета та робочих документів;

– уміння обробляти графічні зображення;

– володіння базовими Internet-ресурсами та основами технології побудови блогів і web-сайтів.

Предметно-орієнтований рівень ІЦК:

– використання ІКТ та Інтернет-ресурсів у професійній діяльності (текстові, графічні, обчислювальні, мультимедійні середовища, пошукові системи);

– наявність повної уяви про існуючі медіа ресурси та освітні ресурси в Інтернеті для використання в освітньому процесі з предмета та вмінь ними користуватись;

– уміння оцінювати електронні освітні продукти та визначення педагогічної доцільності їх використання в навчальному процесі;

– уміння вибірково застосовувати різні моделі використання ІКТ у навчальному процесі залежно від реального оснащення закладу освіти;

– уміння використовувати в процесі викладання предмета інформаційно-комунікаційні технології та цифрове обладнання;

– застосування на практиці технологій мережної взаємодії для участі в мережних педагогічних спільнотах;

– уміння технологічно представити свій педагогічний досвід засобами ІКТ.

Творчий рівень інформаційно-цифрової компетентності:

– доцільне використання ІКТ на уроках з метою розвитку творчості в учнів;

– створення нових дидактичних матеріалів за допомогою ІКТ;

– розроблення навчальних проєктів з предмета на основі використання ІКТ у співпраці з іншими вчителями;

– вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою всебічного розвитку особистості з використанням ІКТ;

– розміщення відомостей з предмета у мережі Інтернет для зацікавлення ними відвідувачів.

Методи дослідження для виявлення рівня ІЦК учителя:

– анкетування вчителів;

– вхідне та вихідне тестування;

– спостереження за роботою педагогів під час навчальних занять;

– аналіз і узагальнення отриманої інформації;

– аналіз навчальної, методичної, соціологічної, науково-популярної літератури, нормативно-правових актів з досліджуваної проблеми;

– аналіз ефективності навчальних методів і засобів формування інформаційно-цифрової компетентності педагогів.

Одним із найбільш ефективних методів оцінки є метод «360 градусів», який дозволяє отримати дані про дії людини в реальних робочих ситуаціях від людей, які взаємодіють з ним (від керівників, колег, підлеглих, клієнтів). Уперше, метод 360 градусів був запропонований Пітером Уордом у 1987 році. Отримання даних із різних джерел робить цей метод досить надійним, але досить трудомістким (якщо оцінка проводиться без використання автоматизованої системи). Метод «360 градусів» може бути використаний для розв'язання найширшого кола завдань, пов'язаних, у першу чергу, з професійним розвитком педагога, оскільки він дає можливість виявляти зони розвитку, планувати навчання і будувати програму його розвитку [10].

Висновки. Виходячи з розуміння ІЦК як сукупності знань, умінь і досвіду, у практичній діяльності педагога визначають наступні її рівні: базовий або початковий; предметно-орієнтований або достатній; творчий або високий. Визначена структура ІЦК педагога допоможе: 1) адміністрації інституту дасть можливість внести зміни до перспективного та поточного планування навчальної і методичної роботи, включати в плани курсів підвищення кваліфікації учителів різних спеціальностей і категорій проблемні курси, спецкурси, курси за вибором тощо; для педагога результати моніторингу дадуть можливість побудувати власну траєкторію руху від базового рівня до вершин професійної майстерності.

Література:

1. Архипова С. П. Якість освіти у контексті вимог сучасності / http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N135/N135p011-014.pdf
2. Вербець В.В. Моніторинг навчального процесу: Навчально-методичний посібник. – Рівне: РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2008. - С.
3. Дистанційний курс «Цифрові технології» із сертифікаційним тестом <http://www.microsoft.com/about/corporatecitizenship/citizenship/giving/programs/up/digitalliteracy/ukr/Curriculum.m.aspx#certificatetest>.
4. Жукова В. М. Сутність критеріального підходу до рівнів сформованості інформатичних компетентностей у вчителів математики / В. М. Жукова // Проблеми сучасної педагогічної освіти: педагогіка і психологія. – 2007. – №14, Ч.2.
5. ІКТ компетентні стандарти для вчителів. ЮНЕСКО. 2008 рік. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, 2008. <http://cst.unesco-ci.org/sites/projects/cst>
6. Комп'ютерна грамотність вчителів з точки зору стандартів ЄС: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 18-20 лист. 2008 р.) / М-во освіти і науки України, Полтав. ін-т післядипл. педагог. освіти ім. М. В. Остроградського. – П.: Полтав. ін-т післядипл. педагог. освіти ім. М. В. Остроградського, 2008.
7. Мирошніченко В.І. Особливості використання вчителем педагогічних технологій особистісно зорієнтованої освіти / В.І. Мирошніченко // Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно зорієнтованої освіти: Модульний посібник / Автори-упорядники: П.І. Матвієнко, Н.І. Білик, О.О. Новак. – Полтава: ПОІППО, 2006. – С. 112-123.
8. Моніторинг якості освіти: методи, форми, організаційне забезпечення / Південноукр. Регіон. ін-т післядипломної освіти педагог. Кадрів / Уклад. Зубко А.М., Товстуха Н.В., Морев О.О. – Одеса, 2001. - С. 7.
9. Морзе Н. В. Як навчати вчителів, щоб комп'ютерні технології перестали бути дивом на уроці? / Н. В. Морзе // Післядипломна освіта в Україні. – 2005. – №2. – С.25-33.
10. Морзе Н.В. Формування й оцінювання ІК-компетентностей науково-педагогічних працівників в умовах впровадження дистанційних технологій. [Електронний ресурс] / Н.В.Морзе, О.Г.Глазунова // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2012. – № 6 (32). – режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/e-journals/ITZN/2012_6/758-2499-1-ED.pdf (дата звернення: 08.02.2017). – Назва з екрана.
11. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – С. 13-43.

Марія Літянська
(Ізмаїл, Україна)

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЇ

Проблему творчого розвитку особистості в нинішньому світі представлено дуже серйозним питанням. Сьогодні можемо спостерігати значне підвищення уваги до індивідуальності дитини, простежується максимальне сприяння розвитку його здібностей, інтелектуального розвитку, що сприяє формуванню творчої особистості.

Звернемося до роботи вчителів початкової школи, адже творчі можливості саме дітей молодшого шкільного віку проходять в різноманітних видах діяльності, а саме у грі, навчанні, спілкуванні, трудовій діяльності. Вчителі приймають до уваги не лише остаточний результат діяльності, а й засоби, методи, які

використовувалися на шляху її досягнення. З огляду на це, педагоги приділяють увагу розвитку творчого потенціалу дітей, ще з маленького віку.

Наразі вчителі не змушують учнів несвідомо намагатися засвоїти нові знання, оскільки таке навчання є непродуктивним, а знаходять методи, які сприятимуть легшому і швидшому опануванню новими знаннями. Якщо в дітей постійно «запихати» нову інформацію, це навряд чи приведе до появи потенціалу дитини. Саме через це значні зусилля направляють на розвиток таких здібностей, які б сприяли творчому підходу до здобуття нових знань.

Ми мусимо робити внесок не лише в обдарованих дітей, у яких творчий потенціал і так має непоганий розвиток, а й приділяти увагу кожній дитині. Це сприятиме покращенню загальної картини класу. Абсолютно кожна дитина може проявити творчий потенціал. Тому саме вчитель повинен створити умови, щоб кожна дитина могла підвищувати свою творчу компетентність.

Саме тому мета статті – визначити оптимальне середовище розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку.

Проблема формування та розвитку творчих здібностей є вічною педагогічною проблемою та залишається актуальною і до нашого часу.

Метою сучасної початкової школи – є розвиток всебічно розвиненої особистості, формування цілісного уявлення про дійсність. Дитина повинна не тільки навчатися, а й свідомо разом із зусиллями вчителя формувати творчий потенціал, інтерес до пошукової діяльності.

Тому нині перед освітнім процесом виникає завдання - виховання творчої особистості дитини, починаючи з маленького віку.

У педагогічній літературі творча особистість представлена як індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Для творчої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерним [1, с. 173]. Провідною ознакою творчої особистості вважають присутність творчих здібностей, які можна охарактеризувати як індивідуально-психологічні здібності людини. Творчі здібності - це індивідуальні особливості якості людини, які визначають успішність виконання творчої діяльності різного роду [4, с. 148]. Так як елемент творчості може проявлятися у будь-якому вигляді людської діяльності, то маємо право говорити про цілу групу творчих здібностей: художні творчі здібності, технічні творчі здібності, математичні творчі здібності, і т.д.

У кожній людині від природи закладені величезні можливості. Наша практика засвідчує, що засоби розвитку творчих здібностей учнів різноманітні. Зокрема вони реалізуються за варіантами:

- діалог «учитель – учень»;
- діалог «учень – учень»;
- діалог «учень – учитель».

Розвиваючи творчі здібності учнів, сучасні вчителі дотримуються певних принципів в організації навчання:

- принцип зв'язку з життям;
- принцип саморозвитку;
- принцип оптимального поєднання індивідуальної та колективної форми навчально-творчої діяльності;
- принцип інформативності;
- принцип віри у власні сили і можливості дитини [3, с. 167].

Розвивати творчі здібності можна по-різному. Деякі учні можуть без сторонньої допомоги розвивати свої задатки. Але для розвитку творчих здібностей більшої кількості школярів значущою є саме роль учителя. Тому одним з основних завдань учителя є управління процесами творчого пошуку учнів, ідучи від простого до складного: створення ситуації, що сприяє творчій активності та спрямованості дитини, розвиток її уяви, асоціативного мислення, здатності розуміти закономірності, прагнення постійно вдосконалюватися, розв'язувати дедалі складніші творчі завдання [2, с. 42].

Виховання творчих здібностей дітей буде ефективним лише в тому випадку, якщо воно буде представляти собою цілеподібний процес, в ході якого з'являються ряд приватних педагогічних задач, спрямованих на досягнення кінцевої цілі.

Інноваційні технології - це система методів, способів підготовки, виховання засобів, спрямованих на досягнення позитивного результату.

Модернізація сучасної системи освіти обумовлена необхідністю забезпечення переходу до постіндустріального інформаційного суспільства, що потребує оновлення загальноосвітньої школи для досягнення нової якості освіти, забезпечення процесу цілісного розвитку особистості кожного школяра, який передбачає різнобічний і гармонійний розвиток його здібностей, інтересів і схильностей, формування культурної, високоморальної, творчо активної і соціально зрілої особистості.

Розвиток уяви та творчих здібностей, як уже говорилося, є найважливішим завданням початкової освіти. Так як саме в початковій школі вчителі допомагають розкритися дитині в повній мірі, створювати щось нове - будь це предмет зовнішнього світу або побудова мислення, що приводить до нових знань про світ, або почуття, що відбиває нове ставлення до дійсності. Цей процес охоплює всі етапи розвитку особистості, пробуджує ініціативність, свідомість до прийняття рішень, вона може самовиражатися, досить впевнена в собі, тому що справжня мета навчання - це не лише процес надання освітніх послуг, а й розвиток, виховання творчої людини.

В.А. Сухомлинський писав: «Навчання не повинне зводитися до безперервного накопичення знань, до тренування пам'яті... хочеться, щоб діти були мандрівниками та творцями в цьому світі» [5, с. 11].

Творчість живе в більшій чи меншій мірі в кожній дитині. Побачити будь-який творчий прояв учня, створити умови для розвитку творчих здібностей на уроках і в позакласній роботі - ці завдання, на наш погляд, повинен ставити перед собою кожен учитель початкових класів. Дитяча творчість невичерпна. Але її потрібно стимулювати і спрямовувати. Учитель повинен постаратися створити «такі умови, щоб іскорки їхніх думок утворили царство думки, дати їм можливість відчутти себе в ньому володарем» [2, с. 43].

Проектування, розвиток і формування творчої індивідуальності пропонує створення для цього спеціальних можливостей. Всі кращі людські якості самі собою розвиваються тільки там, де є творче ставлення до життя і адекватні соціальні умови для саморуку. Працюючи з дітьми, педагог мусить звернути увагу на підвищення потенціалу дітей, що в майбутньому сприятиме покращенню навчальної праці. Саме на педагога лежить величезна відповідальність - розвинути в дитині творче начало для того, щоб відбувся людина, особистість. В даний час для досягнення висот у розвитку творчого потенціалу дітей необхідною умовою є використання на уроках мультимедіа проектора.

В наш час для досягнення високого розвитку творчого потенціалу необхідною та однією з провідних умов є використання на уроках мультимедійного проектора.

Мультимедійні технології відкривають принципово нові методичні підходи в системі загальної освіти. Вони дозволяють підвищити ефективність навчання, залучаючи до процесу сприйняття навчальної інформації більшість чуттєвих компонентів якого навчають Мультимедіа - це спосіб або механізм осягнення нових знань на різних уроках. Мультимедіа слугує підвищенню рівня мотивації, здобування навичок, накопиченню фактичних знань, а ще впливає на формування інформаційної компетентності [4, с. 16].

Уроки із застосуванням мультимедіа допомагають вирішити такі дидактичні завдання, як засвоєння базових знань з предмета; систематизування засвоєних знань; формування навичок самоконтролю; формування мотивації до навчання в цілому і до певного предмету зокрема.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що просте використання мультимедіа на уроках не тягне за собою автоматично підвищення рівня професійної майстерності вчителя і зростання якості освіти. Визначальну роль грає, перш за все, особистість педагога і його мотивація. Тому в школах необхідно створити такі умови роботи, при яких вчитель хотів би постійно застосовувати наявні в нього знання в галузі використання мультимедіа і поповнювати їх. При цьому впровадження сучасних технологій в педагогічну діяльність має бути не просто необхідністю, а бути усвідомленим процесом при безперервному освіті і самоосвіті вчителя в цій області. Напрямок модернізації освіти повинні визначитися не стільки наявністю в школі комп'ютерної техніки та програмних засобів, скільки готовністю вчителів початкових класів до змін відповідно до запитів і проблемами суспільства.

При використанні ІКТ рекомендується поєднувати як традиційні форми навчання (бесіда, лекція, самостійне вивчення, групове заняття з наочним показом на комп'ютері), так і різні нові форми організації навчальної діяльності (метод проектів, робота в малих групах, ігрові методи, широке використання індивідуалізованих навчальних програм, навчальне тестування).

Бурхливий розвиток нових інформаційних технологій і їх впровадження наклали відбиток на розвиток особистості сучасної дитини. Сьогодні в традиційну схему «учитель - учень - підручник» вводиться нова ланка - комп'ютер, а в свідомість школяра - комп'ютерне навчання.

Підсумовуючи, зазначимо: наша практика переконує, що лише вдала інтеграція сучасних інформаційно-комунікаційних, педагогічних технологій інтерактивного, особистісно-орієнтованого, проектного навчання на основі безперервного внеску у розвиток творчого потенціалу учнів, сприятиме розвитку творчої особистості.

Література:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2010. – 352 с.
2. Іванова О. Розвиток творчих здібностей молодших школярів // Початкова освіта. – 2009. – №5-7. – С. 42 -44.
3. Інноваційні технології навчання української мови та літератури / Укладач О. І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2015. – 204 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук. -метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К.: А. С. К., 2004. – 192 с.
5. Рибальченко І. Вчимося працювати на уроці творчо // Початкова освіта. – 2008. – №19. – С. 11-13.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук
Холостенко Юлія Володимирівна.

Жанна Малахова
(Краматорськ, Україна),
Олег Олійник
(Краматорськ, Україна)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми та аналіз останніх публікацій. Відповідно до ст. 64 Закону України «Про освіту» Міністерство освіти і науки України, як центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, забезпечує розвиток фізичного виховання та спорту в усіх закладах освіти України [7]. Сприяючи модернізації системи фізичного виховання закладів вищої освіти (ЗВО) МОН України оприлюднило Резолюцію Національного конгресу Спортивної студентської спілки України від 25 травня 2018 року (м. Луцьк). Учасниками Конгресу був обговорений стан фізичного виховання та спорту студентської молоді та підготовані рекомендації до подальшого розвитку (лист від 10.09.18 №1/9-541) [2, 3].

На сьогодні стан фізичного виховання і спорту у ЗВО не забезпечує оптимальної рухової активності кожного студента впродовж усього періоду навчання, недостатня кількість годин відведених на заняття, та неохопленість заняттями студентів старших курсів змушує процес фізичного виховання переважно скеровувати лише на підтримку, а не на підвищення рівня фізичної підготовленості [4, с. 109]. Разом з тим спостерігається організація недостатньої кількості спортивних секцій, низька ефективність масового залучення молоді до занять спортом, відбору найбільш обдарованих та удосконалення їх майстерності на етапах багаторічної спортивної підготовки. Недостатніми є обсяги фінансування підготовки та участі команд у спортивних заходах. Не набуло важливого значення вирішення проблем, пов'язаних з необхідністю мати власні сучасні спортивні зали як для потреб спорту вищих досягнень [1, с. 37, 6, с. 317].

Однак, Українські студенти постійно беруть участь у спортивних змаганнях всеукраїнського та міжнародного рівнів - кубках і Чемпіонатах України, Європи та світу, Європейських університетських іграх, Всеукраїнських та Всесвітніх універсиадах. Під час виступів вони демонструють високі результати, зокрема у нещодавніх пріоритетних змаганнях:

- XXIX Всесвітня літня універсиада 2017 року, м. Тайбей, Тайвань: 12 золотих, 11 срібних та 13 бронзових нагород, шосте загальнокомандне місце України серед 141 країн світу;

- Європейські університетські ігри 2018 року, м. Коїмбра, Португалія: 2 золотих, 2 срібних та 6 бронзових нагород, дванадцять загальнокомандне місце України серед 39 країн, 295 університетів Європи [2].

Високі спортивні здобутки українських студентів значно збільшують престиж та авторитет ЗВО, який вони представляють, сприяють розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу, міжнародній інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейській простір вищої освіти, де спорт давно і традиційно відіграє важливу роль в житті студентів. Ці успіхи також свідчать про великий потенціал України. Проте, відсутність балансу між навчальним та тренувальним процесом підготовки студентів, з одного боку, призводить до втрати можливостей закладу вищої освіти, з іншого - не дозволяє в повній мірі реалізувати потенціал спортсменів, які поєднують навчання з участю у спортивних змаганнях найвищого рівня.

Станом на 01.09.2018 року в структурі ЗВО України функціонують кафедри фізичного виховання - це підрозділ, що проводить освітню, методичну та/або наукову діяльність і забезпечує фізичне виховання студентської молоді шляхом проведення обов'язкових занять відповідно до навчальних програм, традиційну фізичну підготовку, самостійні заняття, секційну роботу та участь у масових фізкультурно-оздоровчих і спортивних заходах. Таким чином заклади вищої освіти забезпечують функціонування напрямку з фізичного виховання для здобувачів вищої освіти.

Керуючись Міжнародною хартією фізичного виховання, рухової активності і спорту ЮНЕСКО, Європейською спортивною хартією, Білою книгою зі спорту Європейської комісії, законодавством України, зокрема Національною стратегією з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація» та іншими нормативно-правовими актами делегати Конгресу підтримали рекомендації Круглого столу «Здоров'яформувальна система фізичного виховання учнів та студентів: від консерватизму до інновацій?», що 13 березня 2018 р. відбувся у Національній академії педагогічних наук України. Фахівці висловили стурбованість, що до щорічного загальноукраїнського тестування фізичної підготовленості у 2017 році, за станом здоров'я було допущено менше половини студентської молоді; серед студентів, які брали участь у тестуванні, високий рівень фізичної підготовленості мали 15,4 % осіб, достатній рівень - 31,0 %, середній рівень - 33,6 %, низький рівень - 19,9 % студентів [5, с. 65].

Мета дослідження: підготовка інформаційної основи, окреслення пріоритетів адміністративної політики в системі фізичного виховання у закладах вищої освіти на середньостроковий і довгостроковий періоди.

Результати дослідження та їх обговорення: аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що протягом останніх трьох років у більшості закладів вищої освіти спостерігається стрімка тенденція до ліквідації існуючої системи фізичного виховання студентської молоді, що актуалізує потребу обґрунтування шляхів її модернізації.

В рамках Конгресу було визначено:

1. Необхідність функціонування у закладах вищої освіти двох автономних систем: окремо фізичного виховання і окремо спорту; кожна з цих систем повинна мати своє організаційне, кадрове, методичне, наукове, фінансове та матеріально-технічне забезпечення; кафедра фізичного виховання - структурний підрозділ, що забезпечує фізичне виховання студентської молоді, а центр студентського спорту (заклад фізичної культури і спорту, створений закладом вищої освіти, чи структурний підрозділ закладу вищої освіти) забезпечує створення умов для поєднання навчання у закладі вищої освіти та спортивної підготовки студентів, зокрема, до участі в Універсіадах та студентських лігах України, чемпіонатах Європи та світу серед студентів, Європейських студентських іграх, Всесвітніх універсіадах з метою популяризації діяльності закладу вищої освіти на всеукраїнському та міжнародному рівнях.

2. Доцільність докорінної зміни системи фізичного виховання студентів на методологічних засадах педагогіки співробітництва, що передбачає демократизацію і гуманізацію процесу, врахування інтересів й досягнення задоволеності учасників, недопущення примусу та застосування покарань.

3. Візію системи фізичного виховання у закладах вищої освіти як наявності умов для рухової активності студентів протягом тижня щонайменше 150 хвилин аеробної спрямованості помірної інтенсивності та силової спрямованості для основних груп м'язів – 60 хвилин.

4. Місію системи фізичного виховання у ЗВО: 1) сприяння гармонійному розвитку особистості, активній громадській позиції та національно-патріотичному вихованню, профілактиці асоціальної поведінки; 2) формування здоров'я шляхом залучення до здорового способу життя, де рухова активність є генеруючим чинником; 3) удосконалення морфологічних та функціональних можливостей організму й забезпечення профілактики захворювань; 4) забезпечення високого рівня працездатності в процесі освітньої діяльності; 5) формування стійкого інтересу до використання рухової активності в процесі подальшої професійної діяльності та активного відпочинку; 6) розширення досвіду занять різними видами рухової активності та привабливими видами спорту для оздоровчо-рекреаційних цілей; 7) забезпечення фізичної підготовленості відповідно до встановлених нормативів.

Можливі форми залучення студентів до рухової активності:

1) заняття з дисципліни «Фізичне виховання» як складової обов'язкової компоненти освітньо-професійної програми; 2) заняття з дисципліни «Фізичне виховання» як складової вибіркового компоненту освітньо-професійної програми; 3) участь у масових спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходах (челенджи, флеш-моби, квести, анімаційні заходи, тематичні дні з різних активностей, змагання, конкурси тощо); 4) заняття з привабливих видів спорту та рухової активності у спортивних секціях у ЗВО; 5) самостійні заняття з методичним супроводом науково-педагогічних працівників кафедри фізичного виховання; 6) заняття у спортивних клубах, фітнес-центрах та інших суб'єктах активного відпочинку поза межами ЗВО.

У резолюції Конгресу були сформуовані рекомендації керівникам ЗВО щодо організації та розвитку фізичного виховання:

1) затвердити середньострокову програму розвитку фізичного виховання у ЗВО для досягнення визначеної візії цієї системи у розрізі кожної спеціальності та року навчання шляхом використання можливих форм залучення студентів до рухової активності та реалізації заходів організаційного, кадрового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення цього процесу;

2) вжити заходів для належного функціонування кафедр фізичного виховання, що забезпечуватимуть організаційне супроводження реалізації зазначеної програми розвитку фізичного виховання у ЗВО;

3) розглянути питання про створення центру студентського спорту як структурного підрозділу закладу вищої освіти відповідно до статті 33 Закону України «Про вищу освіту»;

4) розробляти та реалізовувати ініціативні проекти зі створення умов для занять студентів різними видами оздоровчої рухової активності та для поєднання навчання і спортивної підготовки здобувачів вищої освіти;

Враховуючи вищезазначене, нами розпочато втілення механізму педагогічного проектування якісно нової стратегії фізичного виховання у ЗВО зі значною часткою самостійного навчання у вільний час. Розроблено та впроваджено в процес фізичного виховання алгоритм технології планування структури і змісту програми самостійних занять, яке передбачає:

- проведення системного аналізу поточної ситуації і планування майбутнього цієї системи, динаміки її внутрішнього стану та зовнішнього оточення, визначення сильних і слабких сторін, запитів і можливостей;

- окреслення пріоритетів адміністративної політики в даній системі на середньостроковий і довгостроковий періоди;

- визначення шляхів і інструментарію досягнення зазначених пріоритетів, формування взаємоузгодженої та комплексної системи відповідних заходів з фізичного виховання за допомогою органів студентського самоврядування;

- встановлення конкретних вимірюваних показників реалізації програми з фізичного виховання;

- підвищення ефективності використання наявного та очікуваного ресурсу (кадри, матеріально-технічна база, студентський актив) для досягнення певних цілей).

- використання концептуальних підходів до формування особистої фізичної культури студентів у процесі неспеціальної фізкультурної освіти.

Висновки: Враховуючи сучасний стан розвитку студентського спорту, вимоги спортивної громадськості, беручи до уваги Резолюцію Конгресу, МОН рекомендує створення закладами вищої освіти в своїй структурі, поряд з кафедрами фізичного виховання, підрозділів з окремим організаційним, кадровим, методичним, науковим, фінансовим та матеріально-технічним забезпеченням, які б здійснювали діяльність розвитку спорту в закладі вищої освіти відповідно до завдань, окреслених вище.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку.

Беручи до уваги розроблену систему організації самостійної форми навчання студентів, будуть внесені відповідні пропозиції до методичного забезпечення фізичного виховання студентів.

Література

1. Дух, Т., Теоретико-методична підготовленість студентів з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» / Т. Дух, О. Романчишин // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2018. – № 2. – С. 37-43.
2. Лист Міністерства освіти і науки України від 10.09.18 №1/9-541 «Резолюція Національного конгресу Спортивної студентської спілки України»
3. Лист Міністерства молоді та спорту України від 14.12.2017 №1550/5.1/17 «Щодо надання інформації».
4. Круцевич Т.Ю. Сучасні тенденції щодо організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах / Т.Ю. Круцевич, Н.Є. Пангелова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2016. – № 3. – С. 109-114.
5. Круцевич Т.Ю. Фізична підготовленість студентів у сучасних умовах навчання в медичних закладах вищої освіти / Т.Ю. Круцевич, Ж.В. Малахова // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2018. – № 2. – С. 65-68.
6. Малахова, Ж. В. Теоретико-методичні аспекти основи саморозвитку в системі фізичного виховання студентів / Ж.В. Малахова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт»: зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. – Випуск 3К (97) 18. – С. 317-320.
7. Стаття 26 Закону України «Про фізичну культуру і спорт»; постанова Кабінету Міністрів України від 21.03.2016р. № 212.

Людмила Одерій
(Слов'янськ, Україна)

ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ХУДОЖНІХ ЗДІБНОСТЕЙ – ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Виявлення здібностей у дитини і їх правильний розвиток – одне з головніших завдань педагогіки. Зараз дуже важливим є вивчення окремих питань цієї проблеми. Поняття «художні здібності» – складне і багатогранне. Це особлива обдарованість, що виражається у схильностях, потребах і можливостях до художньої творчості у рамках того чи іншого мистецтва [1].

А В.Кузьменко у своїй статті узагальнює, що художня здібність виявляється у схильності, потребі, здатності до художньої творчості, у легкості засвоєння навичок творчої діяльності [3].

Ми теж зробили спробу прийняти участь у вирішенні проблеми розвитку здібностей – зокрема, художніх здібностей дітей і припустили, що розвиток художніх здібностей відбувається за умов прилучення дітей до українського образотворчого мистецтва та художньої діяльності у рамках цього мистецтва; використання форм і методів педагогічної роботи, які забезпечують позитивне ставлення до проявів індивідуальності дитини у художній діяльності.

Розробляючи методику педагогічної роботи, спрямованої на розвиток художніх здібностей, ми виходили з загальновідомих фактів:

1. Здібності не являються уродженими якістьми, вони існують тільки у процесі розвитку; не існують поза конкретною діяльністю; рівень розвитку кожної здібності у кожної людини залежить від задатків; самий високий рівень розвитку здібності людини можуть досягти особи обдаровані, талановиті, тобто маючи сприятливе сполучення різноманітних задатків; задатки – анатоμο-фізіологічні особливості, що визначають можливості більшого чи меншого розвитку здібностей.

2. У психології розрізняють поняття: загальні здібності; спеціальні здібності.

3. Здібності до образотворчої діяльності – художні здібності, належать до числа спеціальних.

Здібності у широкому філософському понятті – психічні якості індивіда, що регулюють його поведінку і служать умовою його життєдіяльності. Потенціальна здібність представлена організацією морфологічних структур, пристосованих для виконання певної діяльності. Найбільш загальна людська здібність – чуттєвість [2].

Під здібністю у спеціальному смислі розуміють комплекс психічних якостей людини, що роблять її придатною до визначної, історично складеної професійної діяльності. Як визначають філософи, формування здібностей передбачає засвоєння індивідом створених людством у процесі суспільно-історичного розвитку засобів діяльності. Таким чином, здібності людини визначаються не тільки діяльністю

її мозку, успадкованими анатомо-фізіологічними особливостями індивіду, задатками, вміннями, навичками, але, насамперед, ступінню досягнутого людством історичного розвитку. У цьому сенсі, здібності нерозривно пов'язані з суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти.

Якісний рівень розвитку здібностей висловлюється: у понятті талант – сукупність здібностей, що дозволяють отримати оригінальний, досконалий і суспільно значущий продукт діяльності; у понятті геніальність – здатність здійснювати принципові зрушення у тій чи іншій сфері творчості [6].

Всебічний розвиток здібностей, відкриває кожній людині доступ до різних професійних форм діяльності – одне з найголовніших завдань кожного цивілізованого суспільства, кожної цивілізованої країни.

Здібності – індивідуальні особливості людини, що є умовою успішного виконання однієї чи декілька діяльностей. Якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечують людині можливість успішного виконання будь-якої діяльності називається обдарованістю. Здібності – не ті індивідуальні особливості, які полягають у вже надбаних знаннях чи навичках. А власно від здібностей залежить легкість придбання знань, умінь, навичок. У свою чергу, процес їх надбання сприяє подальшому розвитку здібностей. Відсутність знань, умінь, навичок гальмує розвиток здібностей [8].

Здібності не надаються людині у готовому вигляді. Вони завжди результат розвитку, який здійснюється головним чином у процесі виховання і навчання. Уродженими можуть бути лише задатки, тобто анатомо-фізіологічні особливості, що лежать в основі розвитку здібностей. Самі ж здібності не можуть виникнути поза конкретною діяльністю людини. Усі складові здібностей – продукт людських взаємовідносин [4].

Це ще раз підкреслює і пояснює роль виховання. Свідомість, внутрішній духовний світ, всі різноманітні здібності, і, насамперед, здібність до діяльності, виникають у дитини в суспільній діяльності з дорослим, у результаті прилучення її до суспільної практики [5].

Само собою, що здібності людей не є рівними. Це має бути враховано при вивченні особливостей та побудові будь-якого процесу навчання і виховання.

Естетична здібність визначається як сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, завдяки яким відкривається можливість здійснювати естетичну діяльність: естетично сприймати і переживати явища дійсності і мистецтва, оцінювати їх засобами судження, смаку і співставлення з ідеалом, створювати нові естетичні цінності (у праці, поведінці, науці, техніці і мистецтві) [7, 10].

Корені естетичних здібностей – у особливих природних задатках. Однак проявляються і розвиваються вони тільки у визначених психологічних і соціально-історичних умовах існування індивіда. Формуються вони по мірі становлення і вдосконалення особистості в умовах існуючого рівня естетичної і художньої культури. Своєрідним проявом, конкретизацією і спеціалізацією естетичних здібностей постають художні здібності. Художні здібності – це здатність не тільки до естетичного сприйняття, переживання і оцінювання творів мистецтва, а і здатність до створення художньої цінності [9].

На відміну від естетичних здібностей, якими володіє кожна нормальна людина, художня здібність – особлива обдарованість, що виражається у прихильностях, потребі і можливості до художньої творчості, в легкості засвоєння навичок творчої діяльності у тому чи іншому виді мистецтва. Художня здібність у залежності від рівня обдарованості особистості, від якості створених художніх цінностей, їх новизни, самобутності і суспільної значущості характеризується як талант і геній. При всій своїй універсальності, естетичні і художні здібності можуть бути розвинуті у різній ступені [9].

На підставі вивчення психолого-педагогічних наукових досліджень і аналізу результатів проведеної нами спеціальної педагогічної роботи можна зробити наступні **висновки**:

- образотворче мистецтво України має значний педагогічний потенціал, може бути вдало використано для розвитку художніх здібностей дітей;
- особливості образотворчого мистецтва України дозволяє дітям успішно просуватися від прямого наслідування до індивідуального виконання художніх робіт;
- запорукою успішного розвитку художніх здібностей є залучення дітей до продуктивної художньої діяльності;
- для досягнення позитивних зрушень у розвитку художніх здібностей необхідно використовувати сукупність педагогічних методів і прийомів, які забезпечують створення умов для проявів індивідуальності і самостійності у процесі художньої діяльності.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Запорожец А. В. Развитие произвольных движений / А. В. Запорожец. – М., 1960. – С. 93.
3. Кузьменко В. Здібності. Словничок психолога // Дошк. вих. – 2014. – №10.
4. Кулачківська С. Новий погляд на стару проблему. Гуманістичний підхід до розвитку дітей / С. Кулачківська. – Дошк. вих. – 2002. – №7. – С. 16–17.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – 304 с.
6. Матюшкин А. М. Загадки одаренности: Проблемы практической диагностики / А. М. Матюшкин. – М., Школа-Пресс, 1993. – 127 с.
7. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию / Т.С. Комарова, Н.П. Сакулина, Н.Б. Халезова и др., под ред. Т. С. Комаровой. – М.: Просвещение, 1991. – 185 с.

8. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности // Обдарована дитина. – 2002. – №4. – С. 25.
9. Неменский Б. М. Мудрость красоты: о проблемах эстетического воспитания / Б. М. Неменский. – М.: Педагогика, 1981. – 190 с.
10. Платонов Ю. П. Психология коллективной деятельности / Ю. П. Платонов. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 2013. – 184 с.

Ш. Одилов
(Ташкент, Узбекистан)

ИКТ В ПОВЫШЕНИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ

Роль самостоятельной работы учащихся в познавательной деятельности чрезвычайно велика, поэтому не случайно ей уделяется большое внимание преподавателями вузов. Во многих статьях о самостоятельной работе учащихся является воспитание осознанного отношения самих учащихся к овладению теоретическими и практическими знаниями, привитие привычки к напряженному интеллектуальному труду. Это считается одной из важнейших задач образования. Однако важно, чтобы учащиеся не просто приобретали знания, но и овладевали способами их добывания, т.е. научить учащихся учиться часто бывает важнее, чем вооружить их конкретными предметными знаниями.

Самостоятельная работа учащихся отличается от других учебных занятий тем, что учащийся сам ставит себе цель, для достижения которой выбирает себе задание и вид работы. Основные навыки и умения самостоятельной работы должны сформироваться еще в средней школе. Однако, как показывает практика, этого, как правило, не происходит. Попадая в новые условия обучения после школы, многие учащиеся не сразу адаптируются к ним, теряются в выборе приемов самостоятельной работы. Так, например, до 70% учащихся 1-го курса не используют прием систематизации материала для его лучшего понимания. Именно поэтому одна из основных задач преподавателя — помочь учащимся в организации их самостоятельной работы. Только самостоятельная работа учащихся прививает вкус к самообразованию. При этом важно помнить, что самостоятельная работа бывает как внеаудиторной, так и аудиторной. Аудиторная самостоятельная работа может выполняться на лекциях (10-15 мин.), на практических и лабораторных занятиях. Важно предложить разнообразные виды занятий, способствующих формированию необходимых будущему специалисту навыков и умений. Так, например, при работе с текстом можно дать задание не просто прочитать и пересказать его, а разнообразить задание: выделить главные мысли, что-то обосновать, сообщить, охарактеризовать, определить, объяснить, расчлнить, прокомментировать, законспектировать, выписать, сравнить, составить план, тезисы, конспект, сделать вывод. Одним словом, есть много разных видов работы с текстом, и все они развивают мышление и формируют соответствующие умения, повышают внимательность учащихся, их активность. На наш взгляд, самостоятельная работа учащихся может включать в себя:

- подготовку к аудиторным занятиям (лекциям, практическим, семинарским, лабораторным работам и др.) и выполнение соответствующих заданий;
- самостоятельную работу над отдельными темами учебных дисциплин в соответствии с учебно-тематическими планами;
- подготовку к практикам и выполнение предусмотренных ими заданий;
- выполнение письменных контрольных и курсовых работ, расчетно-графических работ;
- подготовку ко всем видам контрольных испытаний, в том числе цикловым и комплексным экзаменам и зачетам;
- подготовку к итоговой государственной аттестации, в том числе выполнение выпускной квалификационной (дипломной) работы;
- работу в студенческих научных обществах, кружках, семинарах и др.;
- участие в научных и научно-практических конференциях, семинарах, конгрессах и т.п.;
- другие виды деятельности, организуемой и осуществляемой вузом, факультетом или кафедрой.

Информационные технологии используются студентами в самостоятельной работе для более глубокого изучения программ математических и естественных дисциплин, для написания рефератов, курсовых и дипломных работ. Значительное место среди используемых студентами в самостоятельной работе информационных технологий занимают Интернет-технологии. Среди Интернет-ресурсов, наиболее часто используемых студентами в самостоятельной работе, следует отметить электронные библиотеки, образовательные порталы, тематические сайты, библиографические базы данных, сайты периодических изданий. Для эффективного поиска в WWW студент должен знать топологию этого пространства, а также средства навигации в нем, четко определять свои информационные потребности, необходимую ретроспективу информации, круг поисковых серверов, более качественно индексирующих нужную информацию, правильно формулировать критерии поиска. Доступность огромного количества электронных статей и книг, справочной литературы, электронных учебно-методических материалов, выложенных на сайтах вузов, безусловно, позволяют расширить творческий потенциал студента, повысить его производительность труда и при этом выйти за рамки традиционной модели изучения учебной дисциплины. Приобретается в этом случае умение учиться самостоятельно [3]. Интернет

является не только пространством, где протекает процесс самостоятельного обучения студентов, но и средой обитания, так как здесь осуществляется общение людей, реализуются различные операции: банковские, покупка-продажа товара, культурные акции и т. д. На серверах WWW накапливаются огромные информационные ресурсы по различным областям теоретических и практических знаний. Однако так как не существует стандартов для отбора и организации информации, размещаемой на серверах WWW, нельзя считать их гарантированным источником достоверных знаний. Существующие программные средства Web-технологий обеспечивают поиск и накопление информации в виде глобальных общедоступных информационных ресурсов. Однако, кроме знания методов поиска информации, студентам необходимо уметь ее анализировать, определять ее внутреннюю непротиворечивость. Практика показывает, что студенты не умеют работать с Интернет-контентом, в частности, не знают методов оценки достоверности информации на основе различных признаков. Уже по внешнему виду сайта, характеру подачи информации, ее организации можно дать приблизительную оценку качества представленной информации, отделить действительно важные сведения от информационного шума. Другой важной проблемой студентов является отбор необходимой информации в сети. Часто студенты «скачивают» информацию, даже не пытаясь ее преобразовать. Не всегда причиной этого является недобросовестность студентов. Преподавателям-руководителям курсовых и дипломных работ не раз приходилось сталкиваться с ситуацией: студент приносит огромное количество материалов, найденных им в Интернет, не только не зная, как ее использовать, но подчас и не понимая, нужна она ему для написания курсовой (дипломной) работы или нет. Отсюда вывод: студентов нужно учить не только методам поиска информации. Отбор необходимой информации в сети и оценка ее качества становится обязательным предметом обучения в рамках любой учебной программы [1]. Следует отметить еще одну проблему, возникающую у студентов при поиске нужной информации в Интернет, - это «синдром информационной усталости», характеризующийся избытком информации и недостатком знаний. Часто студенты тратят много времени, пытаясь найти нужную информацию, просматривают большие массивы информации, имеющей формальное отношение к запросам, а фактически не нужной, что снижает эффективность работы студентов. На самом деле студенты ищут знания. Поиск знаний, в отличие от простого поиска информации, при котором зачастую не учитывается семантика запросов, должен предоставлять пользователю только действительно актуальную информацию, наиболее точно соответствующую его потребностям, и вместе с тем адекватную исходному запросу. Если при обычном информационном поиске пользователь в конечном итоге знает, что он может получить, то при поиске знаний он должен получить нечто до сих пор ему неизвестное и познать его [2]. Таким образом, самая главная проблема современных коммуникаций - это извлечение действительно ценных сведений из информационных потоков, то есть получение знаний из информации. Перспективными технологиями для решения проблемы информационного хаоса являются технологии, порожденные некогда таким направлением, как контент-анализ по тематике: наука – техника и производство; физика и экономика; физика и энергетические технологии; наука и нанотехнологии; физика и электрохимические технологии и т.п. Освоение и использование этих технологических подходов смогут облегчить ориентацию студентов в постоянно расширяемом информационном поле, позволят им выделять главное в информационном потоке, находить сведения, необходимые для принятия решений. Регулярная самостоятельная работа особенно важна для студентов дистанционной формы обучения - новой технологии обучения в телекоммуникационной среде с использованием компьютерных обучающих систем и мультимедийных технологий представления знаний. Эта категория студентов должна особенно активно изучать возможности Интернета, различные службы Интернета, в том числе предназначенные для организации интерактивного общения пользователей, программные средства подготовки графических изображений для web-документов и т. д. Информационные технологии позволяют реализовать оптимальные образовательные траектории для каждого обучающегося [3]. Таким образом, использование информационных технологий в самостоятельной работе студентов позволяет не только интенсифицировать их обучение, но и закладывает прочную основу их дальнейшего постоянного самообразования.

Литература:

1. Андреев А.А. Введение в интернет- образование - М.: Логос, 2003
2. Использование ИКТ в дистанционном образовании. Спец курс /пер. с англ/ М.Мур, Л.Блэк и др.-М.: ИД «Обучение-Сервис, 2006
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. - М.:ИЦ «Академия», 2003
4. Абдурахманова А.Р. «Преимущества применения мультимедийного учебно-методического комплекса в учебном процессе», сборник докладов ТУИТ, 2014, март, стр. 109

Научный руководитель:
доцент Ирисметов Б.

Анатолій Роздимаха
(Слов'янськ, Україна)

РОЗВИТОК ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН У РОДИНІ ЯК ПРОБЛЕМА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

На сучасному етапі розвитку суспільства визнано пріоритети сімейного виховання. Родина має величезне значення в житті дитини, людини. У «Базовому компоненті дошкільної освіти» йдеться про те, що за виховання дітей відповідальність несуть батьки, а всі інші соціальні інституції мають допомагати, спрямовувати та доповнювати виховну діяльність родини [1].

На наш погляд, це, перш за все, стосується допомоги родині (з боку навчального закладу) у встановленні позитивних взаємин між дітьми та дорослими. Кваліфікований педагог має використовувати педагогічні знання і професійні вміння, які дозволяють в інтересах дитини налагоджувати, спрямовувати і координувати співпрацю і взаємодію з родиною, з батьками вихованців. У нього має бути і психологічна готовність до взаємодії з батьками.

У працях видатних науковців Ю. Азарова, А. Борзіна, В. Кравця, А. Макаренка, В. Постоного, О. Савченко, В. Сухомлинського, М. Стельмаховича та інших проблема виховання дітей у родині і суспільних навчальних закладах отримала висвітлення. А аналіз наукових праць В. Нечаєвої, Т. Маркової, С. Анісімової, В. Котирло, Я. Неверович, З. Борисової, Л. Паньєвської, Р. Бурре та інших дозволяють обосновано визначити форми, методи і зміст роботи вихователя, спрямованої на розвиток позитивних взаємин між дітьми і дорослими у родині.

Вивчення особливостей формування позитивних взаємин займає певне місце в теорії морального виховання. Розвиток особистості відбувається у процесі її соціалізації. Сам хід розвитку сучасного суспільства зумовлює актуальність цієї проблеми, бо розвиток особистості відбувається у процесі її соціалізації.

Суспільство людей це складна система відносин. Їх складовою є стосунки особистості у родині. Велике значення мають формування позитивних взаємовідносин між усіма родичами, особливо між батьками і дітьми. Вивченню особливостей формування позитивних взаємин присвячено наукові праці В. Нечаєвої, Т. Маркової, С. Анісімової.

Нас зацікавила означена педагогічна проблема і ми зробили спробу теж прийняти участь у її вивченні. На наш погляд, найбільш змістовне визначення поняттю «позитивних взаємин» дає В. Баженов – це різноманітна та відносно стійка система емоційних відносин, ядром яких є почуття, спрямовані на іншу людину [2, с. 14].

Взаємини з батьками, членами родини і з однолітками – перший соціальний досвід поведінки дитини. Спілкування старших дошкільників уже досить інтенсивне: діти обмінюються думками, враженнями, яскраво проявляють симпатію та антипатію. За цими першими проявами взаємин дошкільників педагог може простежити рівень готовності вихованців до спільних дій.

Плануючи і розпочинаючи свою експериментальну роботу ми зробили припущення, що підґрунтям позитивних взаємин між дітьми і дорослими у родині може стати сумісна художня діяльність. На наш погляд, залучення дітей і батьків до сумісної художньої діяльності (у рамках образотворчого мистецтва) являється найбільш ефективним методом та засобом педагогічного впливу на родину з боку навчального закладу.

Для виховання та розвитку дітей дошкільна педагогіка, психологія використовують багато видів мистецтва: живопис, скульптуру, декоративно-прикладне мистецтво. Організовується не лише ознайомлення дітей з особливостями та виразними засобами цих видів мистецтва, а й занурення дошкільників до продуктивної художньої діяльності в області цих мистецтв.

Мистецтво як за способом свого здійснення, так і за кінцевим результатом поєднує у собі духовну і практичну діяльність. Важлива місія мистецтва – культуротворча, спрямована перш за все на ту область людської культури, яка визначає характер соціальних взаємодій, характеризує спосіб суспільного буття суспільної людини – тобто відносин.

Багато вітчизняних педагогів пропонували використовувати як засіб розвитку певних сторін особистості дитини дошкільного віку різні види художньої діяльності: малювання, ліплення, вирізування із паперу фігурок та наклеювання їх, створювання різних конструкцій із природних матеріалів тощо. Особливості змісту та організації спільної художньої діяльності сприяють формуванню вміння розподіляти обов'язки та матеріал, узгоджувати свої дії, працювати так, як домовлено. Між дітьми і дорослими виникають та розвиваються співпраця та взаємодопомога.

Процес сумісної діяльності сприяє виникненню взаємопов'язаності між її учасниками. Вона, у свою чергу, є одним із основних факторів, що регулюють взаємодію – система дій учасників, коли дія однієї особи обумовлює певні дії інших людей [3]. Це дозволяє припустити, що і сумісна художня діяльність ефективно впливає на формування позитивних взаємовідносин дітей і дорослих у родині.

Системотворювальним фактором сумісної діяльності, як вказує вчений Ю.П. Платонов, є загальна мета, саме вона цементує цю діяльність. Чим перспективніше загальна мета, тим більше можливість інтеграції індивідуальних мотивів [4].

Власне момент формування мети – загальної діяльності дітей і дорослих у родині, вимагатиме допомоги батькам з боку педагога. Тому, він має стати початком педагогічного керівництва.

Наявність моральних навичок поведінки, організаторських умінь, переживань та інтересів, що виникають на основі сумісної діяльності і є тією умовою, яка необхідна для формування позитивних взаємовідносин.

Допомагаючи організувати і здійснювати керівництво сумісною художньою діяльністю дітей і дорослих у родині, вихователь вказує на необхідність виконання певних правил по відношенню до дітей та дорослих: проявляти увагу, люб'язність, чуйність, доброзичливість до інших, допомагає дитині усвідомити їх загальну та гуманну сутність.

Сумісна художня діяльність є основою для позитивних вчинків дитини та засвоєння норм поведінки та відношень. У дітей-дошкільників, при виконанні колективних робіт, виховуються вміння об'єднуватися, домовлятися про виконання загальної роботи, виникає прагнення допомогти іншим. Дослідження психологів показують: доброзичливі стосунки з дорослими і однолітками породжують у дитини почуття спільності з ними, дружелюбність, спокій, душевну рівновагу. Якщо ж відносини не складаються, то виникають тривога, напруженість, а звідси й почуття неповноцінності, пригніченості або навіть і агресивність, ворожість, недовіра, жорстокість, що гальмує розгортання позитивних взаємин старших дошкільників [3].

Всі види зображувальної діяльності, відповідно смакам і вподобанням родини та наявністю матеріалів, можуть бути використані як засіб формування позитивних взаємин дошкільників з дорослими членами родини. Колективні композиції – малюнки, аплікація, ліплення – радують дітей і дорослих не випадково. Загальний результат завжди багатший за змістом, більш яскравий, ніж індивідуально виконана робота.

І саме зображувальну діяльність ми вважаємо за необхідне використовувати в цій роботі. Професійна справа педагога правильно організувати сумісні перегляди робіт, і проявити увагу до творчості в різних родин, справедливо та доброзичливо оцінювати ці роботи, радіти загальному успіху.

У рамках означеної проблеми ми визначили форми, зміст, методи і прийоми організації відповідної роботи з боку педагогів з дорослими членами родин, які, на нашу думку, сприяють розвитку позитивних взаємин в родині.

Завданнями роботи були: формувати у батьків і у дітей позитивне емоційне ставлення до сумісної художньої діяльності; прищеплювати прагнення бути справедливим, витриманим; навчити і дорослих і дітей входити в контакт у процесі художньої діяльності; навчити дорослих усвідомлювати свої можливості і можливості дитини, вмінню знаходити згоду.

Зміст роботи передбачав: роботу, спрямовану на формування у батьків знань про вікові особливості та можливості дітей дошкільного віку, і зокрема їх власної дитини; індивідуальну роботу з батьками, яка допомагала мотивувати організацію і проведення сумісної з дітьми художньої діяльності в умовах родини; індивідуальну та колективну роботу з дорослими членами родини, спрямовану на ознайомлення з художніми техніками; колективні форми, спрямовані на визначення і заохочення результатів сумісної художньої діяльності батьків і дітей,

Результати проведеної нами роботи, підтвердили наше припущення про те, що проблема, розвитку позитивних взаємин дітей і дорослих у родині важливий напрямок дошкільної освіти і дозволили зробити **висновки**, що сумісна художня діяльність у техніках образотворчого мистецтва (малювання, ліплення, аплікація тощо) являється ефективним засобом розвитку позитивних взаємин у родині.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні – К.: Освіта, 2012. – 26 с.
2. Баженов В. В. Колектив і особистість /В. В. Баженов // Дошк. вих. – 1983. – №3. – С. 4–5.
3. Деятельность и взаимоотношения дошкольников /Под ред. Т.А. Репиной. – М.: Педагогика, 1987. – 192 с.
4. Платонов Ю.П. Психология коллективной деятельности / Ю. П. Платонов // – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 2010. – 184 с.

Свген Роздимаха
(Слов'янськ, Україна)

ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУРНИХ ПОЛІВ В НЕФОРМАЛЬНОМУ РУСІ МОЛОДІ

Молодіжна субкультура є ескапічною, елітарною (в сенсі «не для всіх», тому що не всі молоді люди приходять до неформальних рухів), езотерична, урбаністична культура, що створена молодими людьми для себе. Дійсно, в самій структурі неформального руху є певний есканізм, втеча до прекрасного в різних формах і різноманітних проявах. Вивчаючи субкультури хіпі, панків і готів відзначаємо, що хіпі намагались побудувати певну утопію, власні общини з певним ідеологічно-світоглядним устроєм, панк зосередився на боротьбі, а готика відійшла до споглядання і естетизованої похмурості. Фендом взагалі у власних практиках велику увагу зосередив на мистецтві фантастичної спрямованості, однією з характеристик якого є естетизова дія і філософічність. Індустріальні субкультури зосередились на мандрах і індустріальному вивченні задля і естетичного споглядання. Тобто есканізм в різних проявах є характерним для більшості неформальних рухів. Елітарність (в сенсі «не для всіх») також характерна для неформальних рухів, адже

вони фактично не займаються агітацією за свої рухи. І кількість послідовників їх мало хвилює. Специфіка неформального руху визначається особливим статусом – неформальним, котрий вона займає в системі суспільства. Також і груповою свідомістю, що акумулює специфічні цінності неформальної ідеології. Колективна поведінка, що регулюється ціннісно-нормативною системою і втілюється в кордонах малої групи певний спосіб життя, є специфічним способом адаптації до соціуму індивідів [11].

Неформальне товариство, його мала група, є особлива соціальна мала група, що заснована на особистих відносинах, постає «ядром» мета системи. А особисті відносини мають статусно-рольову структуру і засновані на харизматичному механізмі влади [11]. Тобто наявна структурована група.

Вбачається, що загальний культурний простір в різних варіантах свого кількісного, якісного, сутнісного та іншого складу виступає на різних рівнях актуалізації і локалізації різних сенсів культурних проявів [7]. Тому в різних проявах і формах певне культурне поле серед культурного простору може локалізуватись в субкультуру. Як зазначала Вороніна О. І., спостерігається діалектичний зв'язок. З одного боку субкультурні об'єднання з'являються в протизагу масовій культурі, а з іншого, завдяки засобам масової інформації, самі стають надбанням культури мас [2]. Тут слід зазначити, що субкультури мають власне культурне поле, а їх становлення як культури мас проходить через їхню популяризацію.

Також субкультури мають як власну культуру, так і вкорінені в загальнокультурний процес. Аналіз когнітивного рівня дослідниками рок-культури неформального руху допоміг їм виявити сенсоутворюючий механізм тестів РК (рок-культури) (можна екстраполювати цей механізм і на інші неформальні рухи), що зароджується в колективному просторі дискурсу РК і оформлюється кінцево у вигляді ідеологем [10]. Можна перенести реалії існування механізму сенсоутворення в рамках загального для субкультури когнітивного простору на більшість субкультурних утворень. Тому зв'язок взаємодії різних рівнів культурного простору в неформальному русі знаходиться через взаємодію стихійного і пасіонарного компонентів в постійному русі і зміні. Це підкріплюється динамікою свідомості представника субкультури, специфіці уявлення нього як члена неформального руху.

Генеza субкультури обумовлена загальним розвитком культури в цілому, її імперативом [6]. Так, формування вітчизняних неформальних рухів тісно пов'язано з історією розвитку ментальних і культурних змін і рухів. В неформальному русі присутній шлейф, канва, основа з культури загальної великого суспільства, в якому формується певне неформальне об'єднання. Культурне поле неформального руху просякнуте загальними і специфічними потоками тотальної культури. Неформальний рух виходить з когнітивного і ментального простору певної групи і соціуму, локалізуючись у власному культурному полі, проте загально цивілізаційний шлейф і напрям в її основі і проявах присутній. Це не тільки загальнообов'язкова культура, а й специфічні твори і зразки певної епохи, їх настроїв і вплив. Це не масова культура, яку неформальні рухи часто відкидають, а загально ментальний підтекст епохи. Тому, наприклад, вітчизняна рольова субкультура сформувалась в період нестійкості пострадянського періоду як певний синтез субкультур альтернативних культурних норм (хіпі, панки, металісти) і субкультур досудового типу (клуби поціновувачів фантастики, туристичні об'єднання) [6]. Як зазначає Абросімов В. В. аналізуючи соціокультурний простір неформального об'єднання з позицій культурологічного знання дозволяє дати йому характеристику як складній системі. Вона включає в себе елементи і інших культур, що включає її в загальнокультурний процес (а вона як підсистема була наявна в системі завжди) і включає специфічний культурний простір неформального об'єднання, що створений в неформальному русі для реалізації власних потреб [1].

Справжня неформальність – порив, а порив пов'язаний зі специфікою особистісного. Особистісне реалізується і рветься назовні. Естетична складова субкультури – це все те, що чуттєво сприймається і осмислюється [12]. Але естетичне не тільки сприймається в неформальному русі, а і йде зсередини. Естетичне сприйняття переростає у естетичне створення, і ці дві складові часто знаходяться в симбіозі один з одним. Як знаходяться сприйняття і виявлення сприйняття. Пасіонарна меншість прагне реалізувати свій потяг, тому неформальний рух для неї не втеча від реальності, а повернення до неї [4]. Гра, почуття і екзистенція, реалізація власного пориву в глибинному рівні але, здається, не стільки заради самоствердження, але заради «продукту» діяльності, осмислення якого стоїть в центрі уваги неформального руху.

Об'єднавчий стрижень і центр уваги неформального руху зумовлює їх диференціацію і інтеграцію. Елементи, пласти культури знаходяться на різних рівнях актуальності і актуалізації. При цьому актуальність формує як саме життя, так і звернення. У випадку звернення і інтересу заради інтересу формується штучне сприйняття явища, воно не розвивається, так як не співпадає з особистісним. З настроєм і нахилом. Божок О. І. зазначає стосовно музичних неформальних об'єднань, що музика побуту (повсякденності) оказує психологічний (сугестивна функції, створення ілюзій) естетичний і соціальний (інтегративна і комунікативна) вплив на молодь, є засобом вираження соціокультурних зв'язків і індивідуалізації [2]. Це твердження також можна перенести на реалії інших груп неформальних об'єднань зазначивши, що ці функції і вираженні індивідом себе в кожній групі субкультур посідає її культурний і ментальний інтерес.

Субкультурний комплекс включає в себе ціннісний, діяльнісний і символічний компоненти. Ціннісний компонент акцентує увагу на вивчення внутрішнього стержня субкультури, котрими є цінності субкультури, вираження інтересів, потреб інтересів соціальних товариств, об'єднань, центра мотивації поведінки людини, що визначає діяльнісний і символічний субкультур [5].

Неформальні рухи трансформують програми під власне сегментарне середовище [5]. Постулюючи власне культурне поле, неформальні спільноти окреслюють себе. Але якщо власне емоційне поле неформального витікає із їх прагнень, то актуалізація неформальних культурних практик в масовій культурі (з негативними конотаціями поп-культури) здійснюється як системно через створення симулякра – трансформованого для масового сприйняття продукту [8]. Але можливий і інший шлях – стихійне розчинення елементів неформальної культури в масовій культурі. За визначенням багатьох дослідників культура – специфічна індустрія масового виробництва (масове без негативних конотацій поп-культури) [6]. Соціокультурний аналіз субкультур в культурологічному аспекті дозволив дати їх характеристику як конструктору, котрий включає в себе і елементи інших культур і поколінь, що певним чином формують і впливають на соціокультурне середовище неформального об'єднання, що робить їх нерозривним цілим зі всією соціокультурною реальністю. Іспецифічний простір, створений самою молоддю і неформальним товариством для реалізації власних потреб, ідентифікації і самоствердження [1]. Але з того, що культура виступає загальним полем, в якому відбувається окреслення неформальних культурних полів витікає і те, що неформальні культурні поля є наявними в загальному культурному полі.

Висновки. Неформальні об'єднання функціонують в сукупності тих основополагаючих категорій, що складають специфіку наповнення і саме виявлення внутрішнього стрижня, напряду і нахилу в специфіці субкультури. Це суміш естетичних уявлень, специфіки рефлексії в її філософському вимірі, тобто певне надбання, що походить від діяльності неформального об'єднання в сумі всіх видів їх активності. При цьому категорії і вияви не можна певним чином штучно розділяти – вони проявляються в гармонійному співіснуванні. Вони складають єдине полотно неформального об'єднання. Можна сказати, складають його стрижень. Виявляючи себе в пасіонарному вимірі, неформальний рух неодмінно буде постулювати власну специфічність. Ця специфічність іде від глибинного наповнення субкультури. Специфічність є виявом екзистенційного устремління. В комплексі з психологічними і соціокультурними факторами вони складають єдине полотно неформального об'єднання. Неформальний рух проявляє себе естетично. Естетичне є виявом глибокої закономірності психологічно-емоційного. Естетичне та інші види неформальної діяльності є тим виявом художньої зацікавленості, що не може не проявитись, адже походить від імпульсу неформала. Це одна із самоактуалізуючих категорій, і з категорій дії та творення.

В дослідженні при спробі зрозуміти вияви неформального руху можна реконструювати ті нахили, пасажі і настрої неформальних об'єднань. Неформальні об'єднання споріднює пошук і та специфічність, що прагне себе реалізувати. Але тут проявляється і психологічна функція неформальних об'єднань (рефлексія, виявлення себе) так і художньо-онтологічна (виявлення специфічного). Виявляючи свою активність, неформали і їхнє середовище функціонує і в загальних процесах суспільства і культури, а розуміння їх середовища є важливою соціально-педагогічною проблемою.

Література:

1. Абросимов В.В. Молодёжные субкультуры в процессе развития и идентификации: дис. канд. культурол. наук/ В.В. Абросимов. – Краснодар, 2006. – 150с.
2. Божок О.І. Феномен субкультури в багатогранності буття культури/ О.І. Божок// Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2009. – №2 (26) – С.17–28.
3. Левикова С.И. Неформальная молодёжная субкультура: Монография / С.И. Левикова. – М.: Вузовская книга, 2010. – 616 с.
4. Лосинская А.Ю. Может ли игра быть искусством? / А.Ю. Лосинская // Образ и понятие в культурологии и научной онтологии. Коллективная монография. / Отв. Ред. Н.В. Серов. – Санкт-Петербург:Эйдос, 2011. – С. 127–142.
5. Масленченко С.В. Субкультура и коммуникация: монография/ С.В. Масленченко.– Минск.: Институт радиологии, 2003. – 90 с.
6. Орлов Д.В. Через семь палантиров до самого Мордора: интерпретация фольклорных жанров субкультуры ролевиков/ Д.В. Орлов // Фольклор малых социальных групп: традиция и современность: сб. науч. статей. М.: Изд-во Гос. республ. Центра русского фольклора, 2008.– С.175-192.
7. Сурвілайте Д.В. Молодіжні субкультури: сутність та особливості функціонування/ Д.В. Сурвілайте// Актуальні проблеми політики. – К., 2013. – Вип.50. – С. 187-192.
8. Чернышенко В.В. Философско-антропологический анализ современных молодёжных субкультур [текст]: монография./ В.В. Чернышенко. – М., 2012. – 135 с.
9. Чибисова О.В. Молодёжные субкультуры в меняющемся мире/ О.В. Чибисова // Знание. Понимание. Умение.– Комсомольск-на-Амуре, 2012.– №3 – С. 198-201.
- 10.Шабанов Л.В. Социально-психологические характеристики молодёжных субкультур: социальный протест или вынужденная маргинальность? Монография/Л. В. Шабанов. –Томск: ТГУ, 2005 – 396 с.
- 11.Шевченко О.В. Молодіжні субкультура та «іміджеві маніфестації»/ О.В. Шевченко// Питання культурології. – 2014. – Вип. 30. – С.158-168.
- 12.Шкуратенко О.В. Сучасні інтерпретації поняття кримінальної субкультури/ О.В. Шкуратенко// Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2012. – №4. – С.138-142.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор Омельченко Світлана Олександрівна.

Володимир Смиренький
(Слов'янськ, Україна)

ІМПРОВІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ТА ЕТАПИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Педагогічна діяльність, як і будь-яка інша, має творчу природу. Творчість є необхідною умовою та гарантом досягнення найвищих результатів праці вчителя, найповнішої реалізації його можливостей, що здійснюється не лише під час підготовки до уроку, але й при прогнозуванні можливих варіантів перебігу навчально-виховного процесу, пошуку виходу з імовірних ситуацій навчальної комунікації.

В останній час дослідники розглядають творчий процес як суперечливий характер діяльності, що є найбільш плідним для уточнення поняття «творчість» з одного боку, а з іншого – для дослідження творчої процесуальності. Парадоксальність і привабливість творчої діяльності педагога полягає у суперечності між його прагненням всебічно, ретельно продумати навчальну та виховну роботу і принциповою неможливістю передбачити всі можливі відхилення від перебігу навчально-виховного процесу. Яким би не був досконалим і вивіреним проект уроку, він реалізується в процесі своєрідного діалогу вчителя з собою та учнями, завдяки якому мають з'явитися можливості для виникнення несподіваних, непередбачених, оригінальних педагогічних рішень, що дозволяють інакше подивитися на первісні задуми, надати їм оптимальної форми.

Саме тенденція педагогічної діяльності до раціоналізації та досконалості визначає спрямованість розвитку всіх діяльнісних суперечностей. Такий підхід до вивчення специфіки навчально-виховного процесу дозволяє визначити його як *творчу педагогічну взаємодію «учитель – учні»*, що розвивається як система. У загальному вигляді розвиток цієї системи здійснюється через діалектику усталеності та мінливості, старого й нового, нагромадження та якісної зміни, що виявляється як взаємодія стереотипного та імпровізаційного в педагогічній діяльності.

Стереотипне полягає у жорсткості основних зв'язків елементів у системі педагогічної діяльності (мети, суб'єкта, предмета, умов, засобів, процесу, результату), тобто у закономірності, цілеспрямованості та детермінованості об'єкта і умов цієї діяльності; *імпровізаційне* передбачає варіативність усіх елементів педагогічної діяльності як системи, а також варіативність зв'язків між ними, завдяки якій відбувається її змінювання й розвиток.

Стереотипне та імпровізаційне взаємодіють різноманітно та трьох рівнях педагогічної діяльності як системи – операційному (технологічному), цільовому і мотиваційному. Основними типами імпровізаційного розкриття можливостей стереотипів кожного рівня є відповідно стихійна імпровізація як саморегуляція технології навчально-виховного процесу, пошукова як оновлення способу діяльності загалом і смислова як виявлення нового значення в педагогічній діяльності. На всіх рівнях стереотипне взаємодіє з імпровізаційним як інваріантна діяльнісна структура навчально-виховного процесу та спосіб її динамічної реалізації.

Внутрішнім рушієм виникнення педагогічної імпровізації є інтуїція, а головною силою її функціонування – суперечності між: а) початковим задумом і новим, більш вдалим рішенням педагога, що виникло безпосередньо на уроці; б) нормативом, стандартом, що пропонує зміст педагогічного проекту уроку, і варіативно-мінливими умовами його реалізації. У цьому виявляється дія закону єдності та боротьби протилежностей.

Отже, педагогічна імпровізація є об'єктивною складовою навчально-виховного процесу, яка виступає засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей між його стереотипними та несподіваними елементами в безпосередньому спілкуванні вчителя й учнів.

Виходячи з сутності педагогічної імпровізації, в дослідженні визначаються такі критерії її ефективності:

- адекватність конкретній навчально-виховній ситуації;
- оперативність прийняття педагогічно доцільного рішення.

Специфікою педагогічної імпровізації вчителя музики є вільне поєднання різних видів музичновиконавської і виконавсько-мовленнєвої діяльності (Л. Арчажникова). Виходячи з цього, в дослідженні *педагогічна імпровізація вчителя музики визначається як об'єктивна складова навчально-виховного процесу, яка виступає засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей між усталеними, традиційними прийомами музично-виконавської і виконавсько-мовленнєвої діяльності та несподіваною ситуацією взаємодії вчителя й учнів, що потребує нестандартного застосування цих прийомів.*

Внаслідок недостатнього опитування, проведеного з метою вивчення стану готовності майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації, зроблено висновок, що для переважної більшості студентів-музикантів педвузів характерний загалом поверховий, уривчастий, фрагментарний рівень знань щодо досліджуваної проблеми, що свідчить про їх безсистемність, відсутність практичних імпровізаційних умінь і навичок.

У дослідженні імпровізаційної готовності майбутніх учителів музики розроблено *критерії* визначення її рівнів:

- знання процесуальної сутності педагогічної імпровізації;
- здатність до аналізу несподіваних ситуацій навчально-музичної комунікації;

- уміння проектувати засоби майбутніх імпровізаційних дій;
- практичне застосування імпровізаційних музично-виконавських та виконавсько-мовленнєвих умінь і навичок.

З урахуванням розбіжностей імпровізаційної компетентності майбутніх учителів музики визначено чотири *рівні* готовності до педагогічної імпровізації: репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючий.

Встановлено, що з 52 студентів-випускників – майбутніх учителів музики, які брали участь у констатуючому опитуванні, 25 % знаходяться на найнижчому, *репродуктивному* рівні готовності до педагогічної імпровізації. *Адаптивний* рівень зафіксовано у 57,69 % опитаних, *локально-моделюючий* – у 17,31 %. Найвищий, *системно-моделюючий* рівень готовності до педагогічної імпровізації під час констатуючого опитування не виявлено.

У процесі дослідження з'ясовано, що стан імпровізаційної готовності майбутніх учителів музики потребує науково-теоретичної розробки структури підготовки студентів-музикантів педвузів до педагогічної імпровізації.

Педагогічними умовами формування у майбутніх учителів музики готовності до педагогічної імпровізації виявлено:

- мотиваційне забезпечення підготовки студентів;
- опанування теоретичних знань і процесуальної сутності педагогічної імпровізації;
- формування комплексу імпровізаційних умінь і навичок, що загалом забезпечує ефективність інтуїтивного пошуку оперативного прийняття педагогічного рішення, адекватного несподіваній ситуації навчально-музичної комунікації та спрямованого на коригування її мети, змісту, методичних прийомів.

Запропонована в дослідженні структура підготовки майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації передбачає виявлення комплексу мотиваційного забезпечення цього процесу (мотиваційний компонент); визначення змісту, об'єму, структури навчального матеріалу щодо педагогічної імпровізації, а також її етапів (змістово-процесуальний компонент); розробку комплексу специфічних педагогічних дій, що сприяють керуванню музичною діяльністю учнів (конструктивний компонент).

Оскільки проблема готовності вчителя музики до педагогічної імпровізації охоплює великий спектр розв'язання несподіваних ситуацій навчально-музичної комунікації, як можливий варіант її реалізації було визначено один напрямок інтуїтивного знаходження найбільш плідних оперативних рішень – керування вокально-хоровою діяльністю учнів (ВХДУ). Виходячи з цього, змістом конструктивного компонента підготовки до педагогічної імпровізації, зумовленого змістом мотиваційного та змістово-процесуального компонентів, стало цілеспрямоване і послідовне засвоєння студентами спеціальних прийомів керування ВХДУ, що поділяються на музичні покази і словесні пояснення. Вони використовуються під час розв'язання педагогічних завдань, зміст яких визначають типові для хорового звучання шкільних уроків музики інтонаційні дефекти, недоліки співацького дихання, звукоутворення, фразування, нюансування.

Оволодіння спеціальними вокальними, інструментальними, диригентськими та іншими ізолюваними та комбінованими прийомами керування ВХДУ розглядаються як передумова педагогічної імпровізації, що забезпечує її найбільшу методичну ефективність.

Залежно від того, на які види музикування спираються покази, прийоми поділяються на одноелементні, двоелементні та трьохелементні.

До одноелементних належать різні види вокальних, інструментальних і диригентських прийомів, що виконуються ізолювано. До двоелементних – різні види поєднання співу та гри на музичному інструменті (вокально-інструментальні), співу та диригування (вокально-диригентські), диригування й гри на музичному інструменті (диригентсько-інструментальні), двох видів диригування (подвійні диригентські). До трьохелементних – поєднання різних видів співу, диригування та гри на музичному інструменті (вокально-інструментально-диригентські), співу та двох видів диригування (подвійні вокально-диригентські).

Теоретичне обґрунтування розробленої в дослідженні структури підготовки майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації перевірено під час формуючої дослідно-експериментальної роботи (ФДЕР) у процесі занять з методики музичного виховання, хорового диригування, а також педагогічної практики студентів-музикантів у загальноосвітніх школах.

ФДЕР складалася з трьох взаємопов'язаних етапів.

На *початковому* етапі за методикою констатуючого опитування було проведено опитування студентів – учасників ФДЕР. Порівняння здобутих даних з даними констатуючого опитування не мали суттєвих відмінностей. Отже, експериментальний контингент студентів є репрезентативним.

Відомості про реальну картину готовності майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації склали основу для *основного* етапу ФДЕР, під час якого студенти здобували теоретичні знання процесуальної сутності педагогічної імпровізації, опановували імпровізаційні вміння і навички керування музичною, зокрема, вокально-хоровою діяльністю учнів.

Ефективність запропонованої структури підготовки майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації перевірялася під час педагогічної практики студентів експериментального контингенту в загальноосвітніх школах, де проходив *заключний* етап ФДЕР. На цьому етапі студенти мали можливість протягом уроку музики за необхідністю застосовувати набуті імпровізаційні вміння і навички керування вокально-хоровою діяльністю учнів.

Аналіз педагогічної практики свідчить про те, що більшість студентів експериментального контингенту підвищила рівень готовності до педагогічної імпровізації. Це виявлялося в умінні швидко аналізувати несподівані ситуації навчально-музичної комунікації, оперативно приймати педагогічно доцільні рішення їх розв'язання, впроваджувати імпровізаційні дії, оцінювати ефективність досягнутих результатів.

Об'єктивну картину динаміки рівнів готовності майбутніх учителів музики до педагогічної імпровізації довели результати контрольних зрізів, здобуті до початку і після закінчення формуючої дослідно-експериментальної роботи.

Заключний зріз показав, що з 30,51 % студентів найнижчого, репродуктивного рівня готовності до педагогічної імпровізації залишилося тільки 6,78 %; 16,95 % змінили репродуктивний рівень на адаптивний; 6,78 % – репродуктивний на локально-моделюючий, минаючи адаптивний рівень. Процентний склад студентів адаптивного рівня готовності до педагогічної імпровізації зменшився з 57,63 % на початку дослідно-експериментальної роботи до 32,21 % після її закінчення, локально-моделюючого відповідно зріс з 11,86 % до 55,93 %. Після закінчення ФДЕР системно-моделюючого, найвищого рівня готовності до педагогічної імпровізації досягло 5,08 % студентів – майбутніх педагогів-музикантів загальноосвітнього профілю, що є безумовним успіхом, якщо враховувати, що на її початку цей рівень не був виявлений у жодного з обстежених студентів.

Таким чином, теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка розробленої структури підготовки майбутніх учителів музики довели, що ефективність формування готовності до педагогічної імпровізації зростає, якщо в процесі їх професійної підготовки відбувається опанування спеціальних прийомів керування музичною, зокрема, вокально-хоровою діяльністю учнів, адекватний вибір і довільне опанування ними в несподіваних ситуаціях уроку.

Література

1. Арчажникова Л. Г. Профессия – учитель музыки: Книга для учителя / Л. Г. Арчажникова. – М.: Просвещение, 1984. – 111 с.
2. Смиреньский В. М. Педагогическая импровизация учителя музыки как важный показатель його профессионализма / В. М. Смиреньский // Профессионализм педагога: теоретические и методические аспекты. – 2017. – № 5 (1). – С. 265 – 273.
3. Харькин В. Н. Педагогическая импровизация: Теория и методика / В. Н. Харькин. – М.: МИП «NB Магистр», 1992. – 159 с.

Тетяна Сукач
(Сєвєродонецьк, Україна),
Тетяна Бірюкова
(Чернівці, Україна)

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ В ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧАХ

За результатами опанування дисципліни «Вища математика» здобувачі вищої освіти набувають професійної спрямованості в своїй галузі знань, для чого викладачам необхідно сформувати у студентів не тільки здатність до математичного та логічного мислення, формування та досліджування математичних моделей, а й формувати вміння застосовувати математичний апарат в професійній діяльності для розв'язання задач теоретичного та прикладного характеру.

Теоретичне обґрунтування для набуття відповідних компетентностей у своїх роботах висвітлені такими авторами, як Н. Бібік, Е. Зеєр, І. Зимняя, В. Байденко, Ю. Татур, О. Полетун, О. Савченко, В. Краєвський, А. Маркова та ін. [6, 7, 8, 9].

В освіті впровадження компетентного підходу передбачає оволодіння студентами відповідними компетенціями та компетентностями, що широко освітлено в працях [6, 7, 8, 9].

Постановка проблеми. На виробництві інженеру доведеться розв'язувати професійні завдання, що стає неможливим без знань теоретичних основ і практичного інструментарію вищої математики. Проблема підвищення мотивації вивчення курсу «Вищої математики», «Фізики» тісно пов'язана з активністю студентів, з залученням їх до пошукової, дослідницької роботи через розв'язування задач прикладної, професійної спрямованості.

Наведемо приклади застосування інтегрального числення в задачах різних галузей.

Апарат інтегрального числення в економіці застосовується в задачах на витрати, доход, прибуток, максимізацію прибутку за часом, в стратегіях розвитку підприємств, в загальних витратах споживачів товар, в задачах знаходження капіталу за відомими чистими інвестиціями [1, 2, 4, 5].

Визначення початкової суми по її кінцевій величині, отриманій за t років при річному проценті P , називається дисконтуванням.

Задачі цього класу зустрічаються при визначенні економічної ефективності капітальних вкладень.

Дисконтований прибуток K за час T обчислюється за формулою

$$K = \int_0^T f(t)e^{-it} dt.$$

Приклад 1. Знайти дисконтований прибуток за 4 роки при 10% ставці, якщо базові капіталовкладення склали 10 млн.грн., а очікуване зростання капіталу 2 млн.грн.

Розв'язання. Капіталовкладення задається функцією $f(t) = 10 + 2t$.

Дисконтну суму капіталовкладень обчислимо за формулою:

$$K = \int_0^T f(x)e^{-it} dt, \text{ де } i = \frac{10}{100} = 0,1.$$

$$K = \int_0^4 (10 + 2t)e^{-0,1t} dt = \left[\begin{array}{l} 10 + 2t = u; \quad du = 2dt \\ e^{-0,1t} dt = dv; \quad v = \frac{e^{-0,1t}}{-0,1} \end{array} \right] = -10(10 + 2t)e^{-0,1t} \Big|_0^4 + \frac{2}{0,1} \int_0^4 e^{-0,1t} dt =$$

$$= -10(18e^{-0,4} - 10) + \frac{20e^{-0,1t}}{-0,1} \Big|_0^4 = 100 - \frac{18}{e^{0,4}} - 200(e^{-0,4} - 1) = 100 + 200 - \frac{18}{e^{0,4}} - \frac{200}{e^{0,4}} = 300 - \frac{218}{e^{0,4}} \approx 153,7 \text{ млн.грн.}$$

Нехай відома функція $t = t(x)$, що задає зміну затрат t на виготовлення продукції в залежності від ступеня освоєння виробництва, де x порядковий номер виробу в партії товару. Тоді середній час $t_{\text{серед}}$, затрачений на виготовлення одного виробу в період освоєння від a до b виробів, обчислюється за теоремою про середнє значення визначеного інтегралу:

$$t_{\text{серед}} = \frac{1}{b-a} \int_a^b t(x) dx.$$

Що стосується функції зміни затрат часу $t(x)$, то, як правило, вона така: $t = \alpha x^{-\beta}$, де α – затрата часу на один виріб; β – показник виробничого процесу.

Приклад 2. Знайти середнє значення часу, який затрачений на освоєння випуску виробу в період освоєння від 100 до 120 виробів, якщо відома функція $t(x)$ – зміна затрат часу на випуск одного виробу, в залежності від ступеня освоєння виробництва. Показник виробничого процесу $\beta = 0,5$; $\alpha = 600$ хв.

Розв'язання. Середній час обчислюється за теоремою про середнє значення визначеного інтегралу.

$$t_{\text{середн.}} = \frac{1}{120-100} \int_{100}^{120} 600 \cdot x^{-0,5} dx = \frac{600}{20} \int_{100}^{120} x^{-0,5} dx = \frac{30 \cdot x^{0,5}}{0,5} \Big|_{100}^{120} =$$

$$= 60 \cdot (\sqrt{120} - \sqrt{100}) \approx 60(11-10) \approx 60 \text{ хв.}$$

Крім обчислення площі плоскої фігури, об'ємів тіл обертання, довжини дуги плоскої кривої визначений, подвійний, потрійний інтеграли широко застосовуються в задачах фізичного, технічного змісту, що значно підвищує мотивацію вивчення математичного апарату для розв'язання задач прикладної спрямованості [3]. Приклади застосування подвійного інтеграла базуються на відомих формулах, представлених у наступній таблиці, де $\gamma(x, y)$ – густина.

Назва величини	Формула для обчислення
Площа плоскої області D	$S = \iint_{(D)} dx dy$
Об'єм криволінійного циліндра	$V = \iint_{(D)} f(x, y) dx dy$
Площа поверхні	$S = \iint_D \sqrt{1 + (f'_x(x, y))^2 + (f'_y(x, y))^2} dx dy$
Маса пластини	$m = \iint_{(D)} \gamma(x, y) dx dy$
Статичні моменти пластини відносно осі Ox	$M_x = \iint_{(D)} \gamma(x, y) y dx dy$
Статичні моменти пластини відносно осі Oy	$M_y = \iint_{(D)} \gamma(x, y) x dx dy$
Центр маси пластини	$x_c = \frac{M_y}{m} = \frac{1}{m} \iint_D x \gamma(x, y) dx dy$

	$y_c = \frac{M_x}{m} = \frac{1}{m} \iint_D y \gamma(x, y) dx dy$
Моменти інерції пластини відносно осі Ox	$I_x = \iint_{(D)} y^2 \gamma(x, y) dx dy$
Моменти інерції пластини відносно осі Oy	$I_y = \iint_{(D)} x^2 \gamma(x, y) dx dy$
Моменти інерції пластини відносно початку координат	$I_0 = \iint_{(D)} (x^2 + y^2) \gamma(x, y) dx dy$

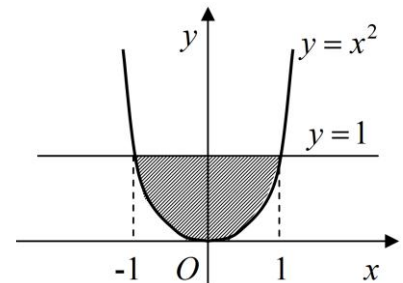
Приклад 3. Обчислити момент інерції відносно початку координат і осей координат пластини густиною $\gamma(x, y) = x^2 y$, яка належить площині Oxy і обмежена лініями $y = x^2$, $y = 1$.

Розв'язання. Момент інерції пластини відносно осі Ox знайдемо за формулою

$$I_x = \iint_{(D)} y^2 \gamma(x, y) dx dy .$$

$$I_x = \iint_{(D)} y^2 x^2 y dx dy = 2 \cdot \int_0^1 x^2 dx \int_{x^2}^1 y^3 dy = 2 \cdot \int_0^1 x^2 dx \cdot \frac{y^4}{4} \Big|_{x^2}^1 =$$

$$= 2 \cdot \int_0^1 x^2 dx \cdot \left(\frac{1}{4} - \frac{x^8}{4} \right) = 2 \cdot \int_0^1 \left(\frac{x^2}{4} - \frac{x^{10}}{4} \right) dx = 2 \cdot \left(\frac{x^3}{12} - \frac{x^{11}}{44} \right) \Big|_0^1 = \frac{4}{33} \text{ кг} \cdot \text{м}^2 .$$

Момент інерції пластини відносно осі Oy знайдемо за формулою

$$I_y = \iint_{(D)} x^2 \gamma(x, y) dx dy .$$

$$I_y = \iint_{(D)} x^2 x^2 y dx dy = 2 \cdot \int_0^1 x^4 dx \int_{x^2}^1 y dy = 2 \cdot \int_0^1 x^4 dx \cdot \frac{y^2}{2} \Big|_{x^2}^1 =$$

$$= 2 \cdot \int_0^1 x^4 dx \cdot \left(\frac{1}{2} - \frac{x^4}{2} \right) = 2 \cdot \int_0^1 \left(\frac{x^4}{2} - \frac{x^8}{2} \right) dx = 2 \cdot \left(\frac{x^5}{10} - \frac{x^9}{18} \right) \Big|_0^1 = \frac{4}{45} \text{ кг} \cdot \text{м}^2 .$$

Момент інерції пластини відносно початку координат знайдемо за формулою

$$I_0 = \iint_{(D)} (x^2 + y^2) \gamma(x, y) dx dy .$$

$$I_0 = \iint_{(D)} (x^2 + y^2) x^2 y dx dy = \iint_{(D)} (x^4 y + x^2 y^3) dx dy = 2 \cdot \int_0^1 dx \int_{x^2}^1 (x^4 y + x^2 y^3) dy =$$

$$= 2 \cdot \int_0^1 dx \left(\frac{x^4 y^2}{2} + \frac{x^2 y^4}{4} \right) \Big|_{x^2}^1 = 2 \cdot \int_0^1 dx \left(\left(\frac{x^4}{2} + \frac{x^2}{4} \right) - \left(\frac{x^8}{2} + \frac{x^{10}}{4} \right) \right) =$$

$$= 2 \left(\frac{x^5}{10} + \frac{x^3}{12} - \frac{x^9}{18} - \frac{x^{11}}{44} \right) \Big|_0^1 = 2 \left(\frac{1}{10} + \frac{1}{12} - \frac{1}{18} - \frac{1}{44} \right) = \frac{416}{1980} = \frac{104}{495} \text{ кг} \cdot \text{м}^2 .$$

Приведемо приклади застосування інтегрального числення на практичних заняттях для студентів за спеціальністю 184 «Грництво».

Приклад 4. Вимірами коефіцієнта тріщини порожнечі k_{mn} гірських порід методом електроємкісної інтроскопії було встановлено, що його величина в масиві гірських порід навколо виробки в залежності від відстані r до її породного контуру змінюється за законом $k_{mn} = a \cdot e^{-b \cdot r}$, де a і b – емпіричні коефіцієнти, які для умов проведення шахтних досліджень мають такі значення: $a = 2,03$ і $b = 0,022$. Визначити зміщення u породного контуру виробки, викликані деформацією гірських порід, застосовуючи формулу

$$u = \int_0^{\infty} k_{mn}(r) dr .$$

Розв'язання.

$$u = \int_0^{\infty} k_{mn}(r) dr = \int_0^{\infty} 2,03 e^{-0,022r} dr = 2,03 \left(\lim_{c \rightarrow \infty} \int_0^c e^{-0,022r} dr \right) =$$

$$= 2,03 \left(\lim_{c \rightarrow \infty} \frac{e^{-0,022c}}{-0,022} \Big|_0^c \right) = 2,03 \lim_{c \rightarrow \infty} \left(\frac{1}{e^{0,022c} (-0,022)} - \frac{e^0}{-0,022} \right) \approx 97,27 \text{ мм.}$$

Приклад 5. З шахти глибиною $l = 200$ м потрібно підняти рівномірно кліть вагою $P_1 = 10^4$ Н, яка підвішена на тросу. Вчислити роботу з підняття кліті, якщо вага одного погонного метра троса складає $P_2 = 30$ Н.

Розв'язання. Робота з підняття кліті:

$$A_1 = P_1 \cdot l = 10^4 \cdot 200 = 2 \cdot 10^6 \text{ Дж,}$$

а з підняття тросу пропорційна ваги тросу, тобто

$$A_2 = \int_0^{200} 30l \, dl = 15l^2 \Big|_0^{200} = 15 \cdot 40000 = 6 \cdot 10^5 \text{ Дж, } A_{\text{нов}} = 2 \cdot 10^6 + 6 \cdot 10^5 = 26 \cdot 10^5 \text{ Дж.}$$

Приклад 6. Ресора прогинається під дією сили $2 \cdot 10^4$ Н на 1 см. Яку роботу потрібно витратити для деформації ресори на 4 см? (Сила деформації пропорційна прогину ресори).

Розв'язання. З формули сили $F = kx$, де прогин ресори дорівнює $x = 0,01$ м, маємо

$$k = \frac{2 \cdot 10^4}{10^{-2}} = 2 \cdot 10^6.$$

Тоді робота для деформації ресори на 4 см дорівнює:

$$A = \int_0^{0,04} 2 \cdot 10^6 x \, dx = x^2 \cdot 10^6 \Big|_0^{0,04} = 0,0016 \cdot 10^6 = 1600 \text{ Дж.}$$

Висновки. Розв'язання практичних задач засобами інтегрального числення сприяє підвищенню активності студентів на практичних заняттях, підвищує мотивацію вивчення вищої математики, фізики; демонструє зв'язок вищої математики з другими навчальними дисциплінами; стимулює студентів до розв'язування задач професійної спрямованості з застосування математичного апарату інтегрального числення; допомагає здобувачам вищої освіти в проведенні наукових досліджень, при написанні магістерських робіт, курсових та дипломних проектів.

Література:

1. Барковський В.В., Барковська Н.В. Вища математика для економістів. Київ: ЦУЛ, 2002. 400 с.
2. Бугір М.К. Математика для економістів: посібник. К.: Видавничий центр "Академія", 2003. 520 с.
3. Ляшенко І.Н., Ляшенко Е.І. Математика для економістів: учебное пособие для подготовки бакалавров экономического профиля. 1998. 228 с.
4. Михайленко В.М., Федоренко Н.Д. Математичний аналіз для економістів: навч. посібник. К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2002. 298 с.
5. Горобець С.М. Компетентнісна парадигма в освіті: світовий досвід, здобутки українських і польських науковців // Українська полоністика. 2014. Вип. 11. С. 226–233.
6. Лісова С.В. Компетентнісний підхід у вищій освіті: зарубіжний досвід // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: монографія / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 34–53.
7. Касярум С.О. Компетентнісний підхід до процесу підготовки фахівця: формування природничо-наукової компетенції у майбутнього інженера. Черкаси: Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. 100 с.

Єлизавета Таку
(Ізмаїл, Україна)

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ШКОЛІ

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства супроводжується докорінними змінами в галузі освіти, а саме: відмовою від розуміння освіти як отримання готового знання до освоєння способів адекватної інтеграції в українське суспільство. На думку І. Єрмакова, система освіти має стати гнучкою, спрямованою на розвиток проектного мислення, здатності ефективно вирішувати проблеми й виконувати життєві й соціальні ролі [8, с. 23]. Як зауважує дослідник, сучасному суспільству потрібен не виконавець, а творець. Він має бути спроможний самостійно моделювати, створювати проекти, що відповідатимуть вимогам часу. Він здатний повноцінно жити й активно діяти в новому світі, а також постійно самовдосконалюватись, адекватно реагувати на зміни, особливо в періоди технологічних та цивілізаційних проривів. Цим зумовлено введення проектної діяльності в освітній контекст навчальних закладів. Розв'язання поставленого завдання насамперед потребує виявлення засобів проектної діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі.

Спрямування сучасної освіти на профільне навчання робить знання і застосування проектною діяльністю актуальним. Проте потрібно пам'ятати, що проектна діяльність повинна не знижувати рівень навчальних досягнень учнів, а сприяти розвитку творчої особистості.

На основі концепції прагматизму метод проектів було запропоновано, теоретично обґрунтовано та перевірено на практиці американським ученим, філософом і педагогом Дж. Дьюї наприкінці XIX століття [5, с. 215]. В основі цієї педагогічної концепції закладено проект «навчання за допомогою виконання», формування у вихованця відповідних практичних навичок проектування та розв'язання життєвих проблем. Проект «навчання за допомогою виконання» полягає у розв'язанні певної проблеми, що передбачає, з одного боку, використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – припускає необхідність інтегрування знань, умінь, а також їх застосування у різних галузях науки, техніки, технології, творчих сферах.

Сучасні українські дослідники (І. Єрмаков, О. Коберник, О. Савченко, В. Тищенко, А. Цимбалару та ін.) зазначають, що проектна діяльність сприяє розвитку творчих рис особистості, новому типу відносин між учителем й учнем, основою яких є співпраця, відкритість і довіра.

У 1990-ті рр. у вітчизняній освіті спостерігався зростаючий інтерес до використання у навчально-виховному процесі методу проектів, який орієнтовано на самостійну (індивідуальну, групову) діяльність, що передбачає використання дослідницьких і пошукових методів, творчих робіт учнів, робіт із різними джерелами інформації, що показують варіативні точки зору.

Витоки поняття «проект» можна знайти в давньогрецькій культурі, де воно означає «перешкоду», «задачу», «запитання». У сучасній педагогічній практиці поняття «проект» (від латин. – «кинутий уперед») розглядається як форма, задум, план [6, 56-57]. Ми вважаємо, що проект – це інноваційна форма організації індивідуальної, групової, колективної діяльності учнів, спрямованої на створення певного творчого продукту/продукції, реального об'єкта. Інноваційна форма діяльності дозволяє залучити учнів до діяльності, спрямованої на рішення проблеми, а також до інтегрованих знань із різних сфер науки, культури, техніки. В основу створення проекту покладено його прагматичну спрямованість на результат, який можна отримати за допомогою розв'язання тієї або іншої практично й теоретично значущої проблеми. Цей результат можна побачити, осмислити, застосувати у реальній практичній діяльності.

Під проектною діяльністю ми розуміємо систему різних практичних дій особистості (групи, колективу), спрямованих на створення певного творчого продукту/продукції. Проектна діяльність відрізняється від просто колективно підготовленого заходу або групової діяльності з наданням наочних результатів тим, що демонструє головний результат проекту – аналіз діяльності та пред'явлення способу розв'язання окресленої проблеми.

Окремі питання застосування проектною діяльністю відображено в працях сучасних українських вчених (М. Елькін, І. Єрмаков, О. Коберник, В. Логвін, А. Цимбалару, С. Ящук та ін.), дослідників близького зарубіжжя (Т. Гречухіна, Г. Гузєєв, М. Епштейн, І. Зимня, П. Лернер, Н. Пахомова, Є. Полат та ін.) і зарубіжних науковців (Дж. Джонсон, Дж. Пітт, П. Фрейре, та ін.). Дослідники вважають, що наразі проектність – це один із вимірів рівня культури народу, а проектна діяльність забезпечує активне залучення до вирішення власних життєвих та професійних завдань. Ця технологія допомагає учням набути досвід майбутнього висококваліфікованого фахівця, а також сприяє розвитку індивідуальності дитини. На думку науковців, психолого-педагогічні можливості проектною діяльності досить високі, адже проектна діяльність оптимально забезпечує суб'єктне пробудження й розвиток особистості учнів, оскільки цілком відповідає їх віковим потребам та особливостям. Проектне навчання не лише спонукає до розумно вмотивованої діяльності відповідно до вікових і навчальних інтересів учнів, а й істотно трансформує роль вчителя у керівництві нею.

Сучасна українська педагогічна думка розкриває зміст, технологію, значущість проектною діяльності у навчально-виховному процесі, підготовку учителя до організації цього процесу, але не торкається проблеми використання засобів проектною діяльності для різних типів проектів, підтвердження дієвості цих засобів як у комплексі, так і окремо. Аналіз досліджень Н. Бредневої [1, с. 174] і власний досвід діяльності автора дозволили умовно згрупувати засоби проектною діяльності наступним чином:

- традиційні засоби: паперові (книги, журнали), магнітні (дискети, аудіо- та відеокасети, CD-диски);
- сучасні засоби: електронні (принтери, сканери, комп'ютери, ноутбуки, кишенькові персональні комп'ютери, електронні книги, флеш-накопичувачі, телекомунікації).

Значущість засобів проектною діяльності особливо зростає під час презентації, коли задіяно ноутбук, інтерактивну дошку, медіа-засоби, CD-диски, флешнакопичувачі тощо.

Розглянувши переваги засобів проектною діяльності порівняно з традиційними методами допомагає психолого-педагогічна концепція контекстного навчання О. Вербицького. Згідно з нею, абстрактне (традиційне) навчання під час професійної підготовки має трансформуватися в знаково-контекстне (контекстне) навчання, коли знання, вміння та навички накладаються на професійну діяльність, що представлена у навчанні в певній модельній формі. При цьому учень виконує не просто навчальну, а й квазіпрофесійну діяльність, що поєднує характеристики як теперішньої навчальної, так і майбутньої професійної діяльності. Одиницею такої діяльності буде вже не певний обсяг знань, а ситуація (практична діяльність) в предметній і соціальній неоднозначності й суперечливості [3, 59].

У контекстному навчанні, так само як і в абстрактному (традиційному), матеріал подається за допомогою певних знаків, знакових систем, виступає як знання, що потрібно засвоїти. Однак у

контекстному навчанні є ще одна особливість: за знаковою системою «просвічують контури професійної діяльності, отже, абстрактне знання не відокремлює від життя, а наближує до нього», що дозволяє переборювати абстрактність досліджуваних феноменів [3, с. 42]. Це забезпечує необхідні умови для створення мотивації навчання, активності особистості у навчально-виховному процесі, активізації пізнавальних процесів, діалогічної взаємодії, формування професійних інтересів старшокласників. Проектна діяльність набуває не лише розвивального, але й виховного характеру, адже учень повинен підкоряти власні дії нормам не лише предметних дій, але й учнівського колективу. У зв'язку з цим, учень не лише глибоко пізнає сутність проектної діяльності, а також у нього відбувається формування моральних, ділових якостей, що є елементами професійного виховання. Отже, в єдиному потоці проектної діяльності реалізується триєдине завдання: навчання, виховання та розвиток.

Загальноосвітній навчальний заклад має значний потенціал залучення дітей до проектної діяльності, позитивного впливу на психоемоційний стан учня за допомогою зміни прийомів і методів діяльності. Також у загальноосвітнього навчального закладу є перспективи для спілкування в проектній діяльності, створення проектів не лише в умовах навчального процесу, але й у позакласній діяльності тощо. Загальноосвітній навчальний заклад спочатку має нагоду для поєднання у свідомості учня теорії та практики проектної діяльності, набуття досвіду прийняття правильних, креативних рішень, закріплення практичних дій на основі набутих знань.

Нами було визначено напрями навчально-виховного процесу, в яких можна створювати та реалізовувати проекти:

- навчальний процес (уроки, спецкурси, факультативи тощо);
- «Школа самовиховання» (класні години);
- учнівське самоврядування;
- гурткова діяльність (проектні майстерні);
- робота з батьками.

Уроки (факультативи) є основною формою організації навчання та виховання, що створюють сприятливі передумови для взаємонавчання, колективної діяльності та змагання. У навчальному процесі створюються переважно навчальні проекти. Навчальний проект з точки зору учня – це можливість максимального розкриття власного творчого потенціалу. Навчальний проект з точки зору вчителя – це інтеграційний дидактичний засіб розвитку, навчання і виховання, що дозволяє виробляти й розвивати специфічні вміння та навички проектування в учнів.

Учнівське самоврядування сприяє виробленню в учнів важливого вміння – співпрацювати, що передбачає активну участь у життєвих процесах. Учні виконують активну роль як діячі, планувальники, а не лише як споживачі кінцевих результатів чи продуктів цих процесів.

«Школа самовиховання» (класні години) – це заняття, які допомагають у вихованні людини, здатної до самовдосконалення. Проекти, створені в класному колективі, надають школярам різноманітну практику самоствердження у позитивній діяльності.

Проектні майстерні – це напрям гурткової діяльності, де займаються розробкою та створенням проектів у сфері дизайну, декоративно-прикладного мистецтва, технічного моделювання тощо. На заняттях проектних майстерень на основі наявного досвіду учні мають можливість створювати унікальні творчі матеріальні продукти.

Цікавою роботою щодо створення проектів є творча співпраця з батьками. На батьках лежить певна частина відповідальності щодо того, якою людиною стане дитина в професійному, творчому, життєвому планах. Створення проектів вимагає від батьків та учнів таких умінь, як:

- пошук потрібної інформації;
- монтаж за допомогою комп'ютерної техніки;
- фотографування, оброблення та сканування зображень;
- пошук і підбір необхідної інформації в Інтернеті;
- оброблення на комп'ютері отриманої інформації;
- підготовка слайд-презентації.

Література:

1. Бреднева Н. А. Проектна діяльність студентів в умовах міждисциплінарної інтеграції. / Н. А. Бреднева. – К., 2013. – 190 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручн. для педагогів / Г. Ващенко. – К.: Українська видавнича спілка, 1997. – 441 с.
3. Вербицкий А. Психолого-педагогические основы контекстного обучения // А. Вербицкий. – М.: Знания, 2011.
4. Довбенко Т. Метод проектів в історії шкільництва / Т. Довбенко // Шлях освіти. – 2005. – № 2. – С. 47–51.
5. Дьюи Дж. Демократія і образование / Дж. Дьюи. – М.: Педагогіка, 2000. – 384 с.
6. Мармаза О. І. Проектний підхід до управління навчальним закладом / О. І. Мармаза. – Харків: Основа, 2003. – 80 с.
7. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні – К.: 275 с.

8. Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: наук.-метод. посібн. / за ред. С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. – К.: Департамент, 2008. – 520 с.
9. Ковальчук В. М. Організація проектних технологій у навчально-виховному процесі. – К. Шк. світ, 2017. – 48 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, Холостенко Юлія Володимирівна.

**Владислава Федченко
(Днепр, Україна)**

ПСИХОЛОГИЯ ДЛЯ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ: СОСТОЯНИЯ Я, ВНИМАНИЕ И ПАМЯТЬ

В современном мире давно встал вопрос о личной эффективности, продуктивности и мотивации. Не менее важным этот вопрос является и в образовательных целях, как для школ, так и для вузов. Несомненно, важную составляющую в развитии личности играет семья и общество. Пребывая в постоянном движении, необходимо не забыть о подпитке личных ценностей и желаний, которыми руководят три состояния Я: Взрослый, Родитель и Ребенок.

Понимание и осознание собственных действий и моделей поведения, способность дать оценку своим решениям, могут способствовать их регулировке и корректировке в дальнейшем, а именно умению учиться самостоятельно в эпоху дистанционного обучения. Далее рассмотрим значения трех состояний Я, которые могут влиять на наши способности и умения в зависимости от того, какая из них доминирует в данный момент:

1. Ребенок – отвечает за спонтанные поступки, радость, интуицию, а в некоторых случаях и денежный доход;
2. Взрослый – работает непосредственно с поступающей информацией, оценивает вероятности событий и их исходов, что является одной из частей взаимодействия с окружающим миром;
3. Родитель – является моделью поведения наших родителей, которая может воздействовать на нас прямо или косвенно. Учтявая то, что эти модели знакомы нам с раннего детства, то большая часть решений под влиянием Родителя автоматизирована, и именно это состояние отвечает за автоматизацию процессов для экономии (сохранения) энергии и сил.

Обучение является частью нашей жизни, а потому оно должно иметь место для проявления способностей всех трех состояний Я, для полноценного функционирования личности в обществе и плодотворности в различных сферах деятельности. Игнорирование потребностей в реализации одного из состояний Я может привести к неожиданным последствиям. Так, ограничивая в действии нашего Ребенка, угнетая его отсутствием творческого и неординарного проявления себя, мы можем нарушить баланс между состояниями и, в следствии, получим проявление естественного Ребенка, для которого характерны импульсивность и риск.

Однако мы не реагируем на всю информацию, пришедшую из внешнего мира, а лишь на то, что связано с потребностями и интересом, целями и отношениями, и таким образом происходит «фильтрация» информации. Возможно, что под эту «фильтрацию» попадает и полезная, нужная информация, такая как учебный материал. В таком случае стоит задействовать наше внимание(непроизвольное, произвольное и послепроизвольное) и концентрацию.

Следует отметить, что непроизвольное внимание – недлительное и неэффективное, но именно оно «заставляет» нас реагировать на звуковые, зрительные и другие т.н. раздражители (поэтому лабораторные и практические занятия будут полезными в изучении теоретического материала). А мы рассмотрим произвольное внимание, связанное с волевой регуляцией, когда выбранный объект внимания становится целью исследования (новый материал), а усилием воли подавляются все сторонние интересы/раздражители. Далее есть несколько путей развития: человек устает после 20 минут либо ему уже не требуются особые усилия для сохранения внимания, что называется послепроизвольным вниманием, когда человек особенно увлечен работой/изучением. Оно может длиться часами.

Послепроизвольное внимание возникает на основе интереса, но это не заинтересованность, стимулированная особенностями предмета, а проявление направленности личности. При послепроизвольном внимании сама деятельность переживается как потребность, а ее результат личностно значим [3, с. 78].

Таким образом, уже несколько аспектов влияют на эффективность обучения на технических специальностях: целостное развитие и направленность личности. Смена объекта внимания имеет большое значение в учебном процессе, что обусловлено его особенностями: некоторое количество предметов в течение дня, различные этапы изучения материала, что может предполагать смену видов и форм деятельности.

Курс психологии для технических специальностей необходим в первую очередь для развития интенсивности внимания, что определяет эффективность мышления, памяти и ясности сознания. Важность

представляет именно тот факт, что возрастание трудности деятельности и интереса к ней, повышает фактор воздействия внешних раздражителей, а значит, требуется более интенсивное внимание.

Для того, чтобы ответить на вопрос: для чего необходимо умение учиться, рассмотрим состояние Взрослого. Оно активизируется в те моменты, когда нам необходимо принять решение, не подходящее под стандартный тип проблем, встречающиеся на нашем пути. То есть те, которые встречаются либо достаточно редко, либо являются новыми и малоизвестными, а значит не автоматизированы, что значительно ухудшает наше внимание, переключаемость внимания с разных видов деятельности, снижает продуктивность, повышает уровень усталости. В то время как Родитель должен отвечать за автоматизацию привычных, рутинных процессов, Взрослый посвящает им время, чтобы изучить и принять схему решения, что весьма ресурсозатратно, если совершать это каждый раз без осознания. Произвольное внимание – это результат обучения, а значит для получения более качественного результата, при затрате меньшего количества энергии и сил, требуется регулярное обучение Взрослого новым процессам, что в последствии приведет к автоматизации этих процессов в состоянии Родителя.

Внимание как психический процесс, выражающийся в направленности сознания на определенные объекты, часто проявляясь, постепенно превращается в устойчивое свойство личности — внимательность. Инженеру практически важно знать не только, каков уровень сформированности внимательности у рабочих, но и причины, обуславливающие его невнимательность, поскольку внимание связано с познавательными процессами и эмоционально-волевой сферой личности [3, с. 85].

Формирование внимательности студента или специалиста заключается в управлении вниманием человека в процессе его трудовой и учебной деятельности. Для этого необходимо создавать условия, способствующие формированию внимания:

1. работать в разнообразных условиях, не поддаваясь влиянию отвлекающих факторов;
2. упражнять произвольное внимание (напрямую связанное с усилием воли);
3. добиваться осознания общественной значимости осваиваемого вида труда и чувства ответственности за выполняемую работу.

Для повышения внимания студентов не обязательно менять объект, следует изменить отношение учащегося к этому объекту, а также, говоря о направленности личности, стоит учитывать направленность личности на взаимодействие с этим объектом.

В процессе автоматизации процессов особую роль играет произвольная память, которую можно тренировать различными приемами заучивания:

1. механическая память – механическое дословное повторение материала (низкие показатели продуктивности усваивания);
2. логическая память – выявление связей и закономерностей, систематизация знаний (эффективнее в 20 раз пункта 1);
3. образная память – визуализация информации в виде таблиц, графиков, схем, изображений;
4. мнемотехника – создание искусственных ассоциаций.

При выполнении механической деятельности, происходит рассеивание внимания, так как контроль над осознанием передается Родителю, для которого механическое чтение и письмо являются давно знакомыми способами получения информации и автоматизированы, а значит, такой вид может во многом оказаться неэффективным.

Во время поиска логических связей между разными частями информации, закономерностей или ее систематизации, происходит анализ имеющегося материала – осуществляется непосредственная работа с ним, что может способствовать закреплению большего количества информации. Включается состояние Взрослого.

Внешние раздражители могут по-разному действовать на нашу образную память: от незнакомого голоса с аудиозаписи до ярких цветов и анимации в презентациях. Несовершенство наших представлений с действительными образами местами могут иметь значительное отличие, что со временем может лишь усугубляться, а не заполнять «пробелы» в памяти.

И лишь созданием сравнений, искусственных ассоциаций с уже известной информацией, поможет целостно осознать информацию и запомнить ее.

Комплекс воздействия на различные виды нашей памяти поможет улучшить восприятие нового материала технических специальностей, ведь нам необходимо изменить не объект изучения, а отношение к нему. Это значит, что помимо воздействия на механическую и логическую память, следует отдать должное внимание образному мышлению и мнемотехнике.

Литература:

1. Дружинин В.Н. Психология (для технических вузов). Издательство «Питер», 2010 – 459 с.
2. Берн Э.Л. Игры, в которые играют люди. Издательство «Эксмо», 2018. – 352 с.
3. Столяренко, Л.Д. Психология и педагогика для технических вузов: учебник / Л.Д. Столяренко, В.Е. Столяренко. – 2-е изд., перераб. и доп. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 512 с.

СЕКЦІЯ: ПРАВО

Марина Войчишена
(Кривий Ріг, Україна)

ТИПОВІ СЛІДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ФАКТАМИ ОБІГУ ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ

Постановка проблеми. Джерелом інформації про вчинене кримінальне правопорушення виступають сліди, які знаходять своє відображення у змінах в матеріальній обстановці вчинення кримінального правопорушення. Виявлення, детальне дослідження і фіксація типових слідів кримінального правопорушення надає інформацію про особу правопорушника та спосіб вчинення кримінального правопорушення. Проаналізувавши наукові дослідження щодо визначення поняття та видів типових слідів кримінальних правопорушень визначено, що дана тема є недостатньо дослідженою в рамках кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Типові сліди кримінальних правопорушень як елемент криміналістичної характеристики методики розслідування вивчався відомими вченими-криміналістами. Серед них Т.В. Аверьянова, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, І.І. Когутич, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, М.В. Салтєвський, А.В. Старушкевич, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков та ін.

В.О. Маляровою розглядалися питання комплексного дослідження матеріальних слідів для одержання розшукової інформації. Сліди та механізм слідоутворення розглядалися в дисертаційному дослідженні Д.Г. Паляничко як складова криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних з дитячою порнографією. На монографічному рівні дане питання було висвітлено в рамках методики розслідування поширення порнографічних предметів С.В. Хільченком.

Метою даної статті є аналіз наукових досліджень типових слідів та слідової картини кримінальних правопорушень, а також механізму слідоутворення. Дослідження наявності взаємозалежностей типових слідів кримінального правопорушення з іншими елементами криміналістичної характеристики. Визначення типових слідів кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів.

Виклад основного матеріалу. На думку І.Ф. Пантелеєва «сукупність даних про матеріальні сліди злочину, їх особливості і локалізація - важливий елемент криміналістичної характеристики злочинів» [7, с. 374]. Ми не можемо не погодитись з даним твердженням, адже типові сліди кримінального правопорушення як елемент криміналістичної характеристика при детальному дослідженні надають важливу інформацію не тільки про механізм слідоутворення і особу правопорушника, а й про обстановку вчинення кримінального правопорушення, спосіб, знаряддя і засоби вчинення протиправних дій.

Цей елемент криміналістичної характеристики необхідно розглядати у сукупності з іншими, всебічно досліджуючи доказову базу та показання свідків та очевидців. М.П. Яблоков тісно пов'язує сліди зі способом вчинення правопорушення та зазначає, що «велику цінність представляють сліди, що вказують на те, яким чином злочинець здійснив наступне: потрапив на місце злочину, пішов з нього, подолав різного роду перешкоди, використав своє службове становище, виконав намічену ціль, які подроблені документи, навички, знання і фізичні зусилля застосував, намагався (або не намагався) приховати сліди скоєння діяння» [8, с. 65].

А.Ф. Волобуєв вказує на те, що «криміналісти в більшості випадків як сліди злочину розуміють матеріально фіксовані зміни в середовищі, але виділяють інший термін – слідова картина як сукупність матеріальних та ідеальних слідів злочину: відбиття в пам'яті людей» [2]. В даному випадку необхідно звернути увагу на матеріальні сліди, які залишають зміни в матеріальній обстановці місця вчинення кримінального правопорушення та здебільшого фіксуються за допомогою протоколу огляду місця події та технічних засобів фіксації інформації (фотозйомка, відеозйомка, схема), а також ідеальні сліди, які являють собою відбиття вчиненого кримінального правопорушення в пам'яті потерпілого, свідків та очевидців події, що фіксується за допомогою протоколу допиту. В.О. Малярова зазначає, що «подія злочину представляє взаємодію особи з оточуючим її середовищем, під час якого утворюються сліди на оточуючих предметах і в пам'яті людей» [3, с. 106].

Під час вчинення протиправних дій, правопорушник обирає спосіб їх вчинення, а також знаряддя і засоби за допомогою чого він взаємодіє з навколишнім середовищем і потерпілою особою, що і являє собою механізм слідоутворення. І.Ф. Герасимов та Л.Я. Драпкін зазначають, що механізм слідоутворення включає в себе «відомості про локалізацію слідів, їх ознаки, види, збереження і інші дані, що дозволяють більш ефективно шукати сліди і працювати над ними» [6, с. 331].

На практиці типові сліди містять в собі важливу для розслідування інформацію про вчинене правопорушення, дослідження яких дає змогу планувати наступні слідчі (розшукові) дії. «Слідова картина конкретного злочину – це реальна матеріальна слідова обстановка на конкретний момент часу, що відображає і зберігає різну інформацію про конкретну подію злочину і особу, яка вчинила його в даній обстановці» [9, с. 421]. Іншими словами, типові сліди вчинення кримінального правопорушення – це прояв кримінального правопорушення, що виявляється у вигляді змін в обстановці місця його вчинення та може бути виражений однією або декількома категоріями: 1) зміни в речовій обстановці; 2) сліди-відображення;

3) предмети – речові докази; 4) документи; 5) ідеальні сліди; 6) сліди запаху; 7) сліди-мікрочастини; 8) звукові сліди [5, с. 279]. Серед перелічених груп типових слідів необхідно звернути увагу на ідеальні сліди, які являють собою «сліди пам'яті людини» [5, с. 279], а саме показання потерпілого, правопорушника, свідків та очевидців кримінального правопорушення.

Розглядаючи типові сліди через призму кримінальних правопорушень за фактами обігу порнографічних предметів слід звернути увагу, що науковцями не досліджені типові сліди, залишені в результаті поширення порнографічної продукції через мережу «Інтернет» або ж трансляцію порнографічних матеріалів за допомогою веб-камери в режимі «онлайн», що на сьогодні набуває обертів серед правопорушників. До таких слідів можна віднести IP-адреси, акаунти у соціальних мережах, поштові скриньки з яких здійснювалась передача інформації порнографічного характеру або трансляція в режимі «онлайн» через мережу «Інтернет», а також транзакції про перерахування грошових коштів за отриману продукцію.

С.В. Хільченко дослідивши модель злочинної діяльності у сфері поширення порнографічних предметів, в залежності від фази злочинної діяльності виділяє наступні «натуральні основи слідів»:

- 1) записи, що ведуться особою, яка збирає інформаційні відомості (відображається в особистих документах: записниках, щоденниках, кореспонденції тощо);
- 2) зустрічі осіб певного кола;
- 3) особисті записи, документи;
- 4) угоди купівлі-продажу, перевезення, постачання та ін.;
- 5) документи, що свідчать про замовлення на підприємствах упакування, поліграфічної продукції;
- 6) велика кількість звуко- та відеозаписувального обладнання, витратних матеріалів (чистих касет, компакт-дисків, футлярів тощо);
- 7) примірники, футляри, буклети порнографічних предметів;
- 8) бухгалтерсько-касова документація;
- 9) чорнові записи про продаж, прибутки та витрати;
- 10) наявні значні грошові суми на банківських рахунках [1, с. 46-48].

Д.Г. Паляничко хоч і не виділяє типові сліди, як окремий елемент криміналістичної характеристики, проте розглянула дане питання в рамках даних про наслідки злочинних дій, пов'язаних з дитячою порнографією. На думку автора, «до наслідків злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією, належать сліди, що доводять факт створення, виготовлення й поширення предметів дитячої порнографії, зокрема: 1) сліди та предмети, що доводять факт створення предметів дитячої порнографії; 2) сліди та предмети, що доводять факт виготовлення предметів дитячої порнографії; 3) сліди та предмети, що доводять факт поширення продукції дитячої порнографії» [4, с. 94].

Висновки. Підсумовуючи викладене, необхідно зазначити, що взаємодія правопорушника з місцем вчинення кримінального правопорушення, знаряддями і засобами, а також потерпілою особою залишають матеріальні та ідеальні сліди, які при детальному дослідженні, фіксації та аналізі надають вичерпну інформацію про правопорушення та особу, яка його вчинила. Типові сліди кримінального правопорушення – це слідова інформація вчинення кримінального правопорушення, яка знаходить свій прояв у змінах в матеріальній обстановці місця вчинення протиправних дій і пам'яті людей та відображає, яким способом правопорушник вчинив кримінальне правопорушення, які знаряддя і засоби використовував.

Література:

1. Хільченко С.В. Методика розслідування поширення порнографічних предметів: Навч. посіб. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2008. 152 с.
2. Волобуєв А.Ф. Криміналістика. URL: <http://westudents.com.ua/knigi/424-kriminalstika-volobuv-af.html> (дата звернення: 21.02.2019).
3. Малярова В.О. Комплексне дослідження матеріальних слідів для одержання розшукової інформації про злочинця / В. О. Малярова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2001. - № Спец. вип. С. 106-109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_Spets.vip._28 (дата звернення: 21.02.2019).
4. Паляничко Д.Г. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з дитячою порнографією / Д.Г. Паляничко // Науковий вісник Херсонського державного університету. - 2014. – Випуск 6-1. Том 4. С. 91-95. URL: http://www.lj.kherson.ua/2014/pravo06/part_4/20.pdf (дата звернення: 21.02.2019).
5. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін./ За ред. проф. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.
6. Криміналістика. Учеб. для вузов / И.Ф. Герасимов, Л.Я. Драпкин, Е.П. Ищенко и др.; Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. М.: Высш. шк., 1994. 528 с.
7. Криміналістика: Учебник/ Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1988. 672 с.
8. Криміналістика: Учебник/ Отв. ред. Н.П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристь, 2005. 781 с.
9. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. Київ: Кондор, 2008. 588 с.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук Волобуєва Олена Олексіївна.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

**Олена Гаєвська
(Вінниця, Україна)**

ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМПАТІЇ І ЯКОСТІ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ

Соціальна дезадаптація широко розповсюджена серед старших підлітків і студентської молоді, що тісно пов'язано з низькою якістю інтерперсональних відносин та малим розміром соціальних зв'язків [2; с. 7]. Головною умовою соціальної адаптації являються надійна прив'язаність до соціуму. Ряд зарубіжних досліджень фіксує наявність зв'язків між емпатією і прив'язаністю [1; с. 17]. В монографії, присвяченій дослідженню онтогенетичного розвитку соціального пізнання, описані результати дослідження, що показують зв'язок цієї здатності з типом прихильності: у дітей з надійним типом прихильності значимо нижче здатність до розпізнавання емоційного стану іншої людини. В оглядових та емпіричних дослідженнях розвиток емпатії підкреслюється наявністю багатьох факторів, що впливають на цей процес [5; с. 10].

Різні види прив'язаності (материнська, батьківська, до однолітків) пов'язані з когнітивною та емоційною емпатією у дівчат та у юнаків по-різному. Прив'язаність до батька і до однолітків вносить великий вклад в розвиток когнітивної емпатії, при чому цей вклад вище у дівчат, ніж у юнаків. Прив'язаність до матері впливає на розвиток емоційної емпатії як у юнаків, так і у дівчат. Прив'язаність до однолітків впливає на розвиток емоційної емпатії тільки у дівчат. Надійна прив'язаність пов'язана з високими показниками емпатії і більш низькими показниками ревності.

Вітчизняні спеціалісти по роботі з девіантними підлітками в своєму дослідженні показали, що розвиток здатності до металізації допомагає підліткам долати особистий негативний досвід в відношеннях з іншими людьми, навчитися ефективно вступати в комунікацію з оточуючими, оволодівати новими формами соціальної поведінки. Розвинена здатність до емпатії пов'язана з успішним розв'язанням конфліктів і про соціальною поведінкою [1; с. 20]. Здатність до емпатії росте в результаті спілкування, в процесі якого запускаються механізми міжособистісного пізнання і розуміння. Емпатичні здатності людей впливають на розмір їх соціальних зв'язків, а найбільш сильний вплив на якість інтерперсональних відносин має емпатійна турбота.

Для вивчення питання здатності до емпатії серед молоді та юнаків було проведено дослідження.

Ціль: дослідити зв'язок прив'язаності та різних компонентів емпатії у старших підлітків і студентської молоді.

Задача: дослідити і порівняти вираженість різних компонентів емпатії у старших підлітків і студентської молоді з різним типом прив'язаності.

Були використані дві методики: опитувальник «Індекс між особовою реактивності» (Interpersonal Reactivity Index – IRI), розроблений М. Девісом, адаптований Т.Д. Карягіною, Н.В. Кухтовою і тест прив'язаності, розроблений С. Хезен і Ф. Шейвером (Hazan-Zhaver forced choice attachment paragraphs), в адаптації А.Б. Холмогорової.

Отримані в дослідженні відмінності вираженості компонентів емпатії відносяться до аналогічних результатів зарубіжних досліджень. Було показано, що надійна прив'язаність сприяє емоційній саморегуляції. Цей результат емпатичного дистреса в групах з надійним і унікаючим, а також в групах з надійним і амбівалентним типами прив'язаності: в групі з надійною прив'язаністю цей показник нижче, що свідчить про високу здатність до саморегуляції.

У респондентів з різним типом прив'язаності значно відрізняється рівень вираженості показників різних компонентів емпатичних здібностей. Тип прив'язаності, який визначається тестом Хезен-Шевера, стосується направленості поведінки з різними людьми та його данні відображають переважання різних мотивів в рамках концепції афіліації. Групу з надійною прив'язаністю ми можемо трактувати як об'єднуючу тих, у кого переважає мотив прагнення до прийняття і стійка віра в можливість прийняття зі сторони інших людей. Група з унікаючим прив'язаністю можна розглядати як ту, що складається з людей які мають конфлікт мотивів афіліації, тобто тих, у кого приблизно однаково виражені як прагнення до прийняття, так і страх відторгнення.

Також була отримана значуща різниця по показнику децентрації між групами з амбівалентним і унікаючим прив'язаності: в групі людей з амбівалентним типом прив'язаності цей показник вище. Через високий страх негативної оцінки люди з амбівалентним типом прив'язаності частіше дивляться на себе і події очима інших людей, міркують над тим, яке справляють враження на інших, і як люди відносяться до сказаної ними думками про ситуації.

Отримані в дослідженні результати, свідчать про найбільш виражену здатність до децентрації і емпатичній турботі у респондентів з амбівалентним типом прив'язаності, протилежні результатам інших досліджень. Так, результати декількох зарубіжних досліджень показують зворотну закономірність.

Підлітки з надійним типом прив'язаності оцінюють себе як більш емпатичних. Такі невідповідності результатів можна пояснити двома різними причинами: по-перше, в цих дослідженнях вибірка розділялась не по трьом типам прив'язаності, а по принципу надійності прив'язаності.

Не була врахована різниця в емпатичних проявах у респондентів з унікаючим та амбівалентним

типами прив'язаності, наявність яких зафіксовано в дослідженні. Інше пояснення – це ненадійність опитувальних методів, обумовлена тим, що цей метод дослідження емпатії передбачає самооцінку, яка у респондента з амбівалентним типом прив'язаності може бути скривлена конфліктом мотивів афіліації: надмірно сильним прагненням до прийняття та високим страхом відторгнення. Тому важливим аспектом подальших досліджень являється використання експериментальних та проєктивних методик дослідження вираженості емпатії у старших підлітків і студентської молоді.

Висновки: Емпатія являється необхідною умовою задоволення інтерперсональних відносин у підлітків та молоді, про що свідчать вітчизняні та зарубіжні дослідження.

Показники емпатичного дистреса у студентів з надійним типом прив'язаності значно нижче на відміну з амбівалентними і унікаючими типами. Студенти з надійним типом прив'язаності більш стійкі в ситуаціях напруженої емоційної взаємодії, ніж унікаючі емоційної близькості люди з одночасно вираженим страхом відторгнення і прагнення до прийняття.

Отримані в дослідженні результати про якісні відмінності емпатії у людей з різними типами ненадійної прив'язаності важливо враховувати в психокорекційній і консультативній роботі. Так, молодим людям з унікаючим типом прив'язаності необхідно навчатися долати емоційне «зараження», розвиваючи здатність до децентрації. В той час як для людей з амбівалентною прив'язаністю здатність до емпатії, не являється дефіцитною, однак їх відрізняє підвищений дистреса при емоційному контакті з людьми, пов'язаний зі страхом відторгнення. Останній також являється важливою мішенню психологічної роботи.

Література:

1. Гаврилова Т.П. Эмпатия и ее особенности у детей младшего и среднего школьного возраста: автореф. дисс. канд. психол. наук. / Т.П. Гаврилова. – М.: 1977. – 23 с.
2. Гончаренко Е.С. Развитие эмпатийного потенциала личности: на материале исследования детей 7—8 лет: автореф. дисс. канд. психол. наук. / Е.С. Гончаренко. – Краснодар.: 2003. – 22 с.
3. Зарецкий Ю.В., Зарецкий В.К., Кулагина И.Ю. Методика исследования субъектной позиции учащихся разных возрастов // Психологическая наука и образование. / Ю.В. Зарецкий., В.К. Зарецкий., И.Ю. Кулагина. – 2014. – 100 с.
4. Клименкова Е.Н. Развитие ментализации и эмпатии в онтогенезе: обзор эмпирических исследований // Куонсультативная психология и психотерапия. / Е.Н. Клименкова. – 2016. – 126 – 137 с.
5. Краснова В.В. Социальная тревожность как фактор нарушенных интерперсональных отношений и трудностей в учебной деятельности у студентов: дисс. канд. психол. наук. / В.В. Краснова. – М.: 2013. – 174 с.
6. Смирнова Н.С. Интерперсональные отношения подростков из социально неблагополучных семей: дисс. канд. психол. наук. / Н.С. Смирнова. – М.: 2008. – 225 с.
7. Стрелкова Л.П. Психологические особенности развития эмпатии у дошкольников: автореф. дисс. канд. психол. наук. / Л.П. Стрелкова. – М.: 1987. – 24 с.

Леся Ільчишин
(Дрогобич, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Для правильної постановки й проведення професійного самовизначення людини і її професійної орієнтації дуже важливо якомога раніше сформувати мотиви її діяльності і особистісну спрямованість. Саме ці два чинники впливають на процес формування професійного становлення особистості.

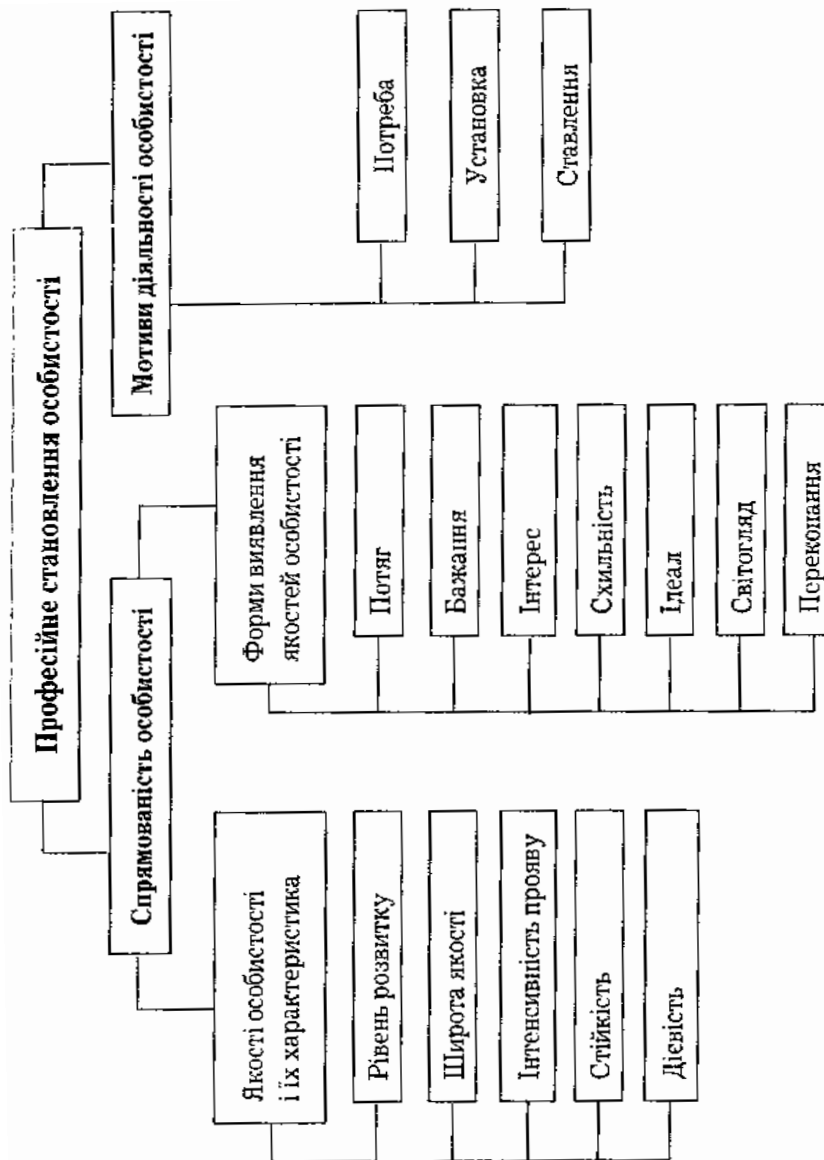
Мотив діяльності – це ті спонукання, які пов'язані із задоволенням потреб суб'єкта, а також сукупність зовнішніх або внутрішніх умов, що викликають активність людини й визначають спрямованість її особистості.

Мотиви діяльності не носять детермінований характер, вони розвиваються й видозмінюються в міру розвитку особистості. Тому психологи говорять про наявність боротьби мотивів у ході діяльності людини. По суті справи, професійне самовизначення особистості – це і є довгострокова боротьба мотивів, пов'язаних з визначенням характеру й змісту праці, що доведеться виконувати людині в тій або іншій сфері діяльності, що вона вибирає. А профорієнтаційна робота спрямована на те, щоб зробити такий вибір науково обґрунтованим і більш оптимальним на основі урахування якомога більшої кількості мотивів, якими керується особистість у ході свого вибору.

Спрямованість особистості – це її інтегральна й генералізована властивість, що характеризується сукупністю стійких мотивів, психологічних якостей і форм їхнього прояву, що орієнтують діяльність особистості й щодо незалежних від поточних ситуацій. Співвідношення понять, що впливають на професійне становлення особистості, і їхня ієрархія представлені на малюнку 1.

У психології виділяються *неусвідомлені мотиви* й *усвідомлені мотиви*. Кількість неусвідомлених мотивів у діяльності людини набагато більше, особливо в ранньому віці. У міру розвитку особистості неусвідомлені мотиви стають усвідомлюваними. Мотиви усвідомлювані пов'язані з конкретними життєвими цілями й характерні для зрілого віку. У завдання профорієнтаційної роботи й входить переведення

неусвідомлюваних мотивів професійної діяльності, які формуються в дитячому, шкільному й підлітковому віці на емоційному рівні, в усвідомленні.

Малюнок 1. Структура понять, які характеризують професійне становлення особистості

У структуру мотивів діяльності входять потреби, установки й відносини.

Потреба – це вихідна форма активності людини, що виходить від її організму і є основною рушійною силою розвитку особистості. Потреби не залишаються незмінними, а міняються й удосконалюються в міру дорослішання людини, підвищення освітнього рівня й розвитку його культури.

Існують різні підходи до класифікації потреб. Одна із самих популярних класифікацій потреб належить Х.Меррею й включає 20 її різновидів. Серед них виділяються дві великі групи: первинні потреби, які відносяться до природних (біологічних) потреб, і вторинні (духовні), які характеризують людину як істоту соціальну. Потреби до праці й творчої діяльності відносяться до соціальних.

Установка – це стійка схильність індивіда до певної форми реагування, що складається на основі досвіду і спонукає його орієнтувати свою діяльність у певному напрямку й діяти відповідним чином у всіх повторюваних ситуаціях. Для успішного професійного самовизначення й проведення профорієнтаційної роботи важливо своєчасно формувати необхідні установки й урахувати ті, які вже склалися. Професійні установки можуть формуватися в ранньому віці, і відбувається це, як правило, на емоційному рівні. Наприклад, установка на лікування інших людей або тварин, установка на спів, плавання по морю й т.п.

Ставлення – це суб'єктивна сторона відображення дійсності, результат взаємодії людини із середовищем. Завдяки усвідомленню своїх відносин у людини народжуються відповідні почуття й емоції, які стимулюють його діяльність у тому або іншому напрямку й впливають на розвиток спрямованості особистості.

Так по ланцюжку від потреб через установки до ставлення і формуються мотиви діяльності людини, які проявляються в спрямованості особистості, що впливає на вибір сфери професійної діяльності й конкретної професії.

Професійна спрямованість особистості характеризується двома параметрами: **якостями особистості й формами її прояву.**

Якості спрямованості особистості – це параметри, які дозволяють оцінювати прояву спрямованості особистості з різних сторін з метою одержання більше повної її характеристики. Виділяють такі характеристики спрямованості:

- *Рівень спрямованості*, що характеризує суспільну значимість тієї або іншої спрямованості.

Чим вище суспільна значимість професії, тим більше буде її вплив на прояв інтересу особистості до тієї або іншої професії.

- *Широта спрямованості* характеризує діапазон інтересу до тієї або іншої сфери професійної діяльності.

Проведення профорієнтаційної роботи дозволяє конкретизувати професійну спрямованість особистості й у такий спосіб робити більш обґрунтований вибір конкретної професії.

- *Інтенсивність спрямованості* характеризує періодичність прояву даної спрямованості.

Інтерес до тієї або іншої професії може носити як епізодичний характер і виникати під впливом випадкових факторів (після прочитання якої-небудь книги, перегляду фільму або зустрічі з певною людиною й т.п.), так і систематичний.

- *Стійкість спрямованості* характеризує її прояв у часі.

Інтерес до певної професії може з'являтися й зникати в міру розвитку особистості. Так, у дитячому й молодшому шкільному віці діти віддають перевагу саме тій сфері професійної діяльності, з якою вони зв'язані й знайомі найбільше. Інтерес до тієї або іншої професії тісно пов'язаний з рівнем розвитку вольових якостей людини. Це дуже важливо враховувати в ході проведення трудового навчання школярів й організації з ними профорієнтаційної роботи.

- *Дієвість спрямованості* характеризує її активність по реалізації цієї спрямованості в конкретну діяльність.

Одна справа, коли людина, допустимо, підліток, говорить про свій інтерес до спорту й бажання бути спортсменом, і зовсім інше, якщо він відвідує конкретну спортивну секцію, систематично бере участь у змаганнях і домагається позитивних результатів у даному виді спорту. У такому випадку в психолога й педагога є всі підстави говорити про діючу спортивну спрямованість особистості даного школяра.

Другим важливим параметром, що характеризує спрямованість особистості, є **форма її прояву.**

У психології виділяються наступні форми прояву професійної спрямованості особистості:

- *Потяг* – це слабе диференційоване, неясне прагнення особистості, спрямоване на якийсь предмет або вид діяльності.

В основі потяга лежить інстинктивна, недиференційована й недостатньо усвідомлена потреба суб'єкта. Характерною рисою потягів у психологічному плані є відсутність чітких конкретних якостей й орієнтирів діяльності.

- *Бажання* – це більш висока форма прояву потяга, вона чіткіше характеризує спрямованість особистості, тому що на цьому рівні людина уже усвідомлює потреби, які є спонукаючою силою даного бажання.

При бажанні усвідомлюються не тільки потреби, що викликають дане бажання, але й можливі шляхи його задоволення.

- *Інтерес* – це ще більш висока форма прояву спрямованості особистості, що характеризується вже появою певних цілей діяльності.

Задоволення інтересу не веде до його вгасання, а викликає нові інтереси, які формують більш високий рівень пізнавальної діяльності.

Важливою психологічною характеристикою інтересу є рівень його стійкості, що виражається в тривалості прояву даного інтересу. Про стійкість інтересу свідчить подолання труднощів у здійсненні діяльності, пов'язаної з його реалізацією. Профорієнтаційна робота саме й повинна бути спрямована на розвиток стійких інтересів до певного виду професійної діяльності.

- *Схильність* – це усвідомлене прагнення до певного виду діяльності.

Схильність характеризує виборчу спрямованість індивіда, що спонукає його займатися певним видом діяльності. Саме наявність схильностей формують у людини стійку потребу в постійному прагненні до вдосконалювання вмінь і навичок, пов'язаних з даним видом діяльності. Схильності носять соціальний характер і піддаються формуванню при профорієнтаційній роботі.

- *Ідеал* – це форма спрямованості особистості, втілена в конкретний образ.

Ідеал являє собою тісний сплав цілого ряду соціальних комплексів: совісті, моральних рис і норм поведінки й т.п. структур особистості.

При професійному самовизначенні як первинний ідеал найчастіше виступають батьки, а потім особи, що досягли загального визнання й видатних успіхів. Тому при веденні профорієнтаційної роботи з молоддю важливо використовувати приклади осіб, що досягли вершин професійної майстерності.

- *Світогляд* – це система поглядів особистості на об'єктивний світ і суспільство в цілому, місце в ньому людини, її ставлення до навколишньої дійсності й самої собі.

Світогляд має величезне практичне значення, тому що саме він визначає ставлення людини до праці, до інших людей, визначає її життєві прагнення, цінності, норми поведінки, смаки й інтереси.

Світогляд впливає й на формування життєвих і професійних намірів і планів людини. Світогляд має соціальний початок і може змінюватися в міру розвитку й соціалізації особистості.

■ *Переконання* – це усвідомлена потреба особистості, що спонукає людину діяти відповідно до своїх орієнтаційних цінностей.

Найчастіше переконання формуються на основі світогляду. Головна відмінність переконання від світогляду полягає в тому, що якщо світогляд може носити теоретичний характер, переконання мають практичну спрямованість і тісно пов'язані з конкретними вчинками.

У мету й завдання профорієнтаційної роботи й входить підвести людину до усвідомленого здійснення певного вчинку: вступу до навчального закладу для одержання професії або вибору місця роботи для професійної діяльності.

Психологи установили, що на професійне становлення особистості й формування професійних переваг людини великий вплив здійснює і співвідношення розвитку й ступеня впливу правої й лівої півкулі мозку. Відомо, що поділ функцій цих півкуль відбувається ще в раннім дитинстві: ліва півкуля впливає на абстрактне й логічне мислення, а права – на емоційні процеси.

Крім того, на успішність освоєння професій у різних сферах професійної діяльності дуже важливий вплив здійснюють особливості інтелекту особистості.

Інтелект – це відносно стійка структура розумових здібностей індивіда, що окреслює індивідуальні відмінності і людини, які визначають її пізнавальну сферу й характеризують, насамперед, такі особливості, як мислення, пам'ять, сприйняття, увагу, інтуїцію й ін.

А тому що переважання правої або лівої півкулі мозку й особливості інтелекту особистості впливають на формування професійних переваг, то в психологічній практиці вироблена класифікація професій з урахуванням цих чинників.

Американський психолог професор Я.Л. Голланд запропонував класифікувати всю розмаїтість професій на шість великих груп: реалістичний тип професій, інтелектуальний, соціальний, конвенціональний, підприємливий й артистичний. Ним же був розроблений спеціальний тест, що дозволяє досить точно визначати ступінь прояву кожної із цих шести типів у структурі особистості конкретного індивіда, і на основі отриманих результатів прогнозувати сфери професійної діяльності, де дана людина зможе почувати себе найкомфортніше.

Література:

1. Ворона М.П. Допомогаємо молоді самовизначитись // Фортуна. – Миколаїв. – 2006, травень, №4.
2. Гуляев В. В развитых странах преобладают именно рекрутинговые агентства // Территория Бизнесу. – Миколаїв. – 2005, №3(9), с. 25-27.
3. Камінецький Я., Субтельна Г. Профорієнтація як складова економіки // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №5, с. 95–102.
4. Лавриненко Н.М., Тимебнко М.П. Професійна орієнтація як засіб соціалізації школярів (французький досвід) // Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах.
5. Неперервне професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: Монографія. / За ред. В.Г. Кременя. – К.: Наукова думка, 2003. – 853 с.
6. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: Методичні рекомендації. – К.: ІПППО АПН України, 2004. – 24 с.
7. Романець В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття. – К.: Вища шк., 1995. – 614 с.
8. Сисоєва С.О., Осадчий В.В. Професійне консультування молоді: можливості мережі Інтернет. Навчально-методичний посібник. – Київ-Мелітополь: ТОВ «В6Ммд», 2005. – 200 с.

Надія Ільницька
(Дрогобич, Україна)

СТРЕС НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

На кожному робочому місці завжди існують певні небезпеки. Характеристикою небезпеки є ризик. Саме ризику на робочому місці, тобто виробничому, професійному ризику, внаслідок якого можуть виникнути нещасні випадки і професійні захворювання, слід надавати значну увагу. Однією з небезпек і ризиків на робочому місці є стрес. Слово «стрес» походить від англ. stress (напруга, тиск), що означає стан психічної напруженості людини, викликаний небезпеками, які виникають під час розв'язання важливих завдань. Сьогодні фактично кожна робота більшою чи меншою мірою пов'язана зі стресом. І саме фактор стресу, його вплив на безпеку виконання робіт на сьогодні став глобальною проблемою, котра стосується працюючих людей усіх професій і занять як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Широко відомо, що нещасні випадки на виробництві стаються не тільки через недотримання правил безпеки, а в багатьох випадках і через вплив психофізіологічних, психоемоційних чинників на працівника.

Професійна діяльність у сучасному суспільстві носить напружений характер через те, що працівник не може повністю контролювати себе, адже в економіці, соціально-політичній ситуації, на ринку праці в країні відбуваються стрімкі зміни. Впровадження нової техніки, комп'ютерних технологій, механізація й

автоматизація виробничих процесів, потреба постійно залишатися «на зв'язку», висока конкуренція висувають дедалі вищі вимоги до професійних якостей людини. Та незначні стресові ситуації нешкідливі для людини, навіть мотивують працівників до професійного зростання, але стрес, що характеризується надмірною психологічною чи фізіологічною напруженістю, негативно впливає на продуктивність праці та здоров'я працівників.

Психоемоційні ознаки стресу:

- підвищена безпричинна тривожність;
- постійно емоційно-пригнічений настрій, меланхолія, життя бачиться у чорному світлі;
- часті прояви роздратування по відношенню до близьких людей і конфлікти з ними з незначних причин, людина емоційно «зривається» у незначних ситуаціях, у яких зазвичай стримує свої емоції;
- стійке роздратування та інші негативні емоції щодо життя в цілому;
- відчуття бігу по замкненому колу, втрата сенсу життя;
- замкнутість, прагнення побути наодинці з собою, небажання спілкуватися з людьми;
- безпричинне зниження працездатності, «хронічна втома»;
- неухважність, зниження концентрації уваги, забування як другорядних, так і важливих, але суб'єктивно неприємних справ;
- суб'єктивне відчуття власної загальмованості;
- виникнення нав'язливих ідей (чи закриті двері квартири, чи вимкнено газ) [5].

Наявність більшості перелічених ознак свідчить про те, що людина ймовірно переживає стрес.

До нервово-психічного напруження працівника, а надалі і до стресу на робочому місці, на сьогодні можуть призвести такі причини:

1. Усвідомлення працівником невідповідності між установленими виробничими вимогами і своїми можливостями через брак знань, професійних навичок.
2. Невизначеність через можливе скорочення робочих місць, низьку оплату праці, зменшення зарплати тощо.
3. Нервові стосунки у сім'ї.
4. Знуцання на робочому місці, пресинг, що принижує гідність працівника, який не може чинити ефективний опір.

Якщо розглянути знущання на робочому місці, то, наприклад, знущанням можна вважати нагнітання почуття неповноцінності або залякування, пов'язане з робочими стосунками або ситуаціями, зловживання владою керівника, котрий поширює плітки, публічно принижує чи цілеспрямовано утискує працівника. Знуцання може проявлятися у формі соціальної ізоляції працівника або його повного ігнорування в робочому середовищі – йому не дають роботи чи доручають виконувати завдання, що суперечать одне одному або не мають жодної мети чи не відповідають його посаді та обов'язкам, і врешті від працівника вимагають «добровільно» написати заяву про звільнення.

Існує три стадії розвитку стресової реакції:

1. Стадія тривожності – мобілізація захисних сил організму у відповідь на дію стресора, підвищення працездатності.
2. Стадія резистентності - пристосування організму до стресової ситуації, збалансована витрата адаптаційних резервів.
3. Стадія виснаження – різке зниження працездатності, загострення хронічних хвороб, розвиток психоматичних і неврологічних захворювань. Закінчується смертю організму.

При дії стресора на працівника в організмі останнього відбуваються нейрохімічні процеси, котрі запускають захисну реакцію організму з метою підтримки роботи організму в стані збільшеного навантаження. У результаті частішають серцебиття і дихання, загострюється сприйняття дійсності. У працівника найчастіше знижується самооцінка, з'являється депресія, виникають проблеми зі сном тощо. Наслідком стресових ситуацій є захворювання серцево-судинної системи, тривожні стани, депресія, виразка шлунку, проблеми з обміном речовин, проблеми з кістково-м'язовою системою. У найскладніших випадках людина, що піддається знущанням, може сама стати агресивною і перетворитися на стресора. В такому разі симптоми стресу схожі на симптоми посттравматичного стресового синдрому, який виникає після катастроф та нападів, та триває роками.

Дуже важливо, щоб стресові впливи не перевищували пристосувальні можливості людини. За умови надто сильної і тривалої дії подразника на нервову систему процес збудження може охопити нервові клітини головного мозку. У людини, яка перебуває в такому стані, не спрацьовують гальмівні рефлексії і вона повністю втрачає контроль над своїми діями. Такий стан організму є станом ефекту [5].

Загальновідомо, що ризиком можна і потрібно управляти, отже і ризик робочого стресу потрібно передбачати, контролювати і усувати. Хоч відомо, що повністю уникнути стресів у професійній діяльності неможливо, проте можна звести до мінімуму їх негативний вплив на життя та здоров'я. Згідно статті 13 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці належні, безпечні і здорові умови праці, тому він повинен подбати про зменшення та усунення чинників стресу на робочих місцях працівників.

Щоб запобігти стресу на підприємстві, в установі, організації, необхідно: чітко визначити відповідальність працівника та його відповідні повноваження; проводити чітку політику щодо заходів запобігання пресингу, прозору політику щодо персоналу та гнучку організацію праці; створити безпечні

умови виробничого середовища; організувати навчання працівників; заохочувати здоровий спосіб життя; створювати можливості природного спілкування серед працівників і підтримки одне одного; розробляти системи підтримки для працівників, які тривалий час не працювали, щоб дати їм змогу інтегруватися в робочий процес. Всі ці заходи необхідно здійснювати, адже на роботодавця покладена повна відповідальність за створення належних, безпечних і здорових умов праці. Але і працівник також відіграє значну роль у створенні здорового психологічного клімату на роботі. Більше того, згідно статті 14 Закону України «Про охорону праці» «працівник зобов'язаний дбати про особисту безпеку, а також про безпеку і здоров'я оточуючих людей...» [1]. У зв'язку з цим працівник може: звертатися до свого роботодавця, якщо йому потрібна додаткова інформація або навчання; звертатися до безпосереднього керівника з приводу робочих доручень; привернути увагу роботодавця до наявних ризиків у робочому середовищі; брати участь у процесі аналізу ризиків; пропонувати своїм колегам підтримку у вирішенні робочих проблем і приймати відповідну допомогу, якщо є потреба [2].

Якщо працівник відчуває, що став об'єктом знущань та утисків, він повинен: негайно розповісти про це своєму безпосередньому начальнику, колезі тощо, тобто людині, якій довіряє; зберігати електронні листи, свідчення колег та інше, тобто докази, для можливого подальшого розгляду; стежити за своїм самопочуттям і регулярно перевіряти стан свого здоров'я; звернутися по підтримку і допомогу до свого роботодавця і колег, якщо йому важко впоратися з проблемою самостійно.

Окрім того, кожному працівнику слід пам'ятати, що основним у житті не повинно стати слідкування за успіхами інших. Не варто заздрити чужим успіхам, матеріальному добробуту тощо, адже заздрість здатна спровокувати найсильніший стрес [5].

Відомо, що негативний вплив стресу поширюється окрім працівника і на все підприємство, де працює працівник, і на суспільство загалом, а саме: працівник, що перебуває в стані стресу, агресивно поводить себе з близькими людьми і з тими, хто поруч з ним; знижується продуктивність праці; лікування стресу, що здійснюють у закладах загальної системи охорони здоров'я, фінансують за рахунок бюджетних коштів; якщо через стрес працівник уже не в змозі повернутися на роботу, витрати з виплати пенсій у зв'язку з утратою працездатності бере на себе держава.

Це ще одна необхідність того, що роботодавець в Україні повинен піклуватися про здоров'я працівників у будь-якій пов'язаній з роботою ситуації так само, яке і у Європейському Союзі. Він може і повинен знайти підходи до вирішення проблеми стресу, пов'язаного з роботою, як і до будь-якого іншого фактора ризику на робочому місці, тому повинен проводити аналіз ризиків. Роботодавець повинен розуміти, що плануючи свої дії, ефективніше і дешевше запобігати проблемам стресу, здійснюючи правильні управлінські дії та належно організовуючи працю, ніж усувати його наслідки.

Висновки

Отже, психосоціальні ризики та стрес на робочому місці є одним з найскладніших питань у сфері охорони праці та здоров'я, актуальність яких загальноновизнана для всіх країн, професій та працівників. Стрес – це виклик не лише працівнику, але й усім, хто причетний до колективної праці. Управління стресом має стати основним пріоритетом, як для роботодавців, так і самих працівників.

Крім того, роботодавцям не слід відмовлятися від колективного підходу до профілактики стресу та забезпечення психічного здоров'я на користь винятково індивідуального. Усі дії доцільно спрямовувати на усунення максимально можливої кількості причин виникнення стресу на робочому місці, адже колективна профілактика цього явища є актуальною.

Таку профілактику повинна забезпечувати комплексна система управління охороною праці шляхом періодичної оцінки та управління усіма ризиками на виробництві, у тому числі й психофізіологічними, наслідком яких є стрес.

Стресом не можна управляти без його адекватної оцінки. Представники МОП вважають, що управління стресом має стати основним пріоритетом, тому, як для роботодавця, так і для працівників, проблеми оцінки напруженості праці на робочому місці потрібно вирішувати оперативно й невідкладно.

Література:

1. Закон України «Про охорону праці».
2. «Охорона праці» (№6, 2018). Науково-виробничий журнал. (Київ, Україна).
3. Andreeva, G. M. (1999). Socialnaja psihologija: Uchebnik M.; «Aspekt Press» (in Russian).
4. Hohitashvili, H. H. Karchevski, Ye T., Lapin, V.M. (20007). Upravlinia okhoronoiu praci ta ryzykom za mizhnarodnymy standartamy - vydavnytstvo «Znamia» Kyiv (in Ukrainian).
5. Інтернет – ресурс www.khad.kharkov.ua/de/home/gazeta.../jak-zniati-stres-na-robockomu-micti.ktml.

К.А. Розберг
(Гомель, Республика Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОДАРЕННЫХ ДОШКОЛЬНИКОВ

Согласно психологическому словарю, дошкольный возраст является этапом психического развития и его период определен от 3 до 6-7 лет. Дошкольный возраст разделяют на периоды: младший (3-4 года), средний (4-5 лет); старший (5-7 лет) [1, с. 56]. Ведущей деятельностью дошкольника является игра, что является очень важным для формирования личности ребенка.

Старший дошкольный возраст – это этап интенсивного психического развития. Прогрессивные изменения в этом возрасте происходят во всех сферах, начиная от улучшения психофизических функций и заканчивая появлением сложных личных новообразований. По мнению Л.И. Божович, в дошкольном возрасте темпы социализации ускоряются, начинается формирование индивидуально-типологических социальных ролей, социотипов, осознание «социального Я» [2]. Формирование индивидуально-типологических социальных ролей происходит в тесной связи с дальнейшим формированием психической стратегии, которая основана на социальных взаимодействиях ребенка, его участии в игре, коллективных действиях, затем тренировке. В это время логика и этика, интуиция и ощущение начинают обретать форму.

Л.С. Лейтес выделил некоторые возрастные характеристики личности детей 6–7 лет, которые способствует их интеллектуальному развитию и влияют на успешное начало обучения. Это проявления таких качеств, как острота восприятия, особая любознательность, конкретность и ясность мышления, живое воображение, которое проявляется в творческих играх, турнирах, интеллектуальных соревнованиях [3, с. 63].

С точки зрения Ж. Пиаже, дошкольный период характеризуется развитием абстрактного мышления, началом операционного этапа интеллектуального развития. Дошкольный период Ж. Пиаже называет этапом конкретных операций, где происходит углубление и улучшение процесса психических действий, преобразовывающих их в операции [4, с. 56].

Детский возраст – период формирования способностей личности и турбулентных интегративных процессов в психике. Уровень и широта интеграции характеризуют формирование и зрелость одаренности.

Под одаренностью понимают совокупность природных качеств личности, которые позволяют успешно осуществлять деятельность в различных сферах. На основании анализа качественных и количественных аспектов одаренности выделяют следующие типы одаренности дошкольников: интеллектуальный (проявление общих умственных способностей, высокие способности проявляются в определенной особой области знаний); академический; художественный; творчество; лидерство или социальные одаренности; спортивные или психомоторные одаренности.

Исследованием различных аспектов проблемы развития детской одаренности занимались Ю.Д. Бабаева, Л.С. Выготский, Ю.З. Гильбух, Н.Н. Журба, Н.С. Лейтес, Т.М. Марютина, А.И. Савенков, В.С. Юркевич и др. Одним из наиболее спорных вопросов, касающихся проблемы одаренных детей, является проблема частоты детских талантов. Существует две крайние точки зрения: «все дети одарены» – «одаренные дети крайне редки». Эта альтернатива исключается в рамках следующей позиции: потенциальные одаренности в отношении различных видов деятельности присущи многим детям, в то время как значительная часть детей демонстрирует настоящий талант [5, с. 51].

На каждой возрастной стадии одаренных детей отличают выдающиеся физические, умственные или творческие способности, которые выражаются в высокой производительности, победах в турнирах, творческих или спортивных соревнованиях. Эти способности можно наблюдать в проявлениях высокой познавательной активности, преданности содержанию деятельности в соответствии с интересами, а также в стремлении достичь идеального результата. Наиболее важной особенностью этих детей является то, что они значительно опережают своих сверстников с точки зрения когнитивного развития. Одаренный дошкольник отличается от сверстников не только опережающим развитием когнитивных функций, но и особой системой ценностей, личностных качеств и широтой интересов, отраженных в поведенческих реакциях.

Согласно Л.С. Выготскому [6], анализ динамики развития способностей может основываться на характеристиках средств, которыми овладевает ребенок. Однако в более поздних исследованиях (А.В. Запорожец, Л.А. Венгер, Н.Н. Поддякова и др.), было показано, что дошкольник характеризуется использованием графических средств: сенсорных стандартов, визуальных моделей, схем, планов, которые на изобразительном уровне позволяют ребенку анализировать реальность, выделять наиболее значимые связи и отношения решить проблему.

В соответствии с концепцией развития умственных способностей дошкольников, разработанной Л.А. Венгером [7], умственная одаренность рассматривается как проявление общих умственных способностей в сочетании с выраженной познавательной активностью. Общие умственные способности, по мнению Л.А. Венгера, условно подразделяются на познавательные и творческие. Структура умственной одаренности, согласно взглядам Л.А. Венгера, включает в себя два типа когнитивных способностей: образное и логическое мышление, творческие способности или воображение и

познавательную деятельность. В дошкольном возрасте основой формирования общих умственных способностей является овладение визуальным моделированием.

О.М. Дьяченко [8] исследовала умственную одаренность дошкольников, в структуре которой выделяла уровень развития трех основных компонентов: познавательной мотивации, умственных способностей и конкретно дошкольной деятельности, продуктивной деятельности, игры, где ребенок может реализовать свои способности как субъекта.

Анализ исследований позволяет утверждать, что на развитие одаренности влияют несколько компонентов: естественные или генотипические состояния, экологические или социальные последствия, детерминанты личности.

Социальная среда оказывает большое влияние на психическое развитие человека (познавательное и творческое): семейное воспитание, поддержка в развитии одаренности со стороны родителей и опекунов, а также стратегии школьного образования.

Генотипические условия для проявления одаренности – это склонность, потенциал, который в рамках определенных стратегий развития: образование в процессе развития, продвижение детских инициатив, удовлетворение познавательных потребностей, развитие культуры мышления может быть реализован в явлении одаренности.

Предрасположенность и проявление определенных творческих способностей можно выявить по-разному. Но лучше всего это происходит в самих творческих занятиях [9].

Для развития признаков одаренности, способностей и талантов дошкольников важно создать переменную образовательную среду, в которой будут востребованы их творческие и познавательные инициативы, где ребенок будет заниматься различными видами деятельности, создавая тем самым определенные типы способностей [9, с. 42].

В психологической литературе выделен целый ряд характеристик познавательного развития одаренных дошкольников: любопытство, гиперчувствительность к проблемам, суперситуативная активность или познавательная инициатива, высокий уровень развития логического мышления, оригинальность, гибкость, продуктивность мышления, способность прогнозировать и другие.

Анализ исследований позволяет определить следующие основные характеристики психосоциального развития одаренных дошкольников: стремление к самореализации, перфекционизм, независимость суждений и действий, уверенность в себе, социальная автономия, эгоцентризм (когнитивный, моральный, коммуникативный), лидерство, конкуренция.

В качестве одной из главных особенностей развития эмоциональной сферы одаренного ребенка большинство исследователей отметили повышенную уязвимость. Одаренные дети не только видят больше, чувствуют себя хуже, они способны наблюдать сразу несколько явлений, тонко отмечая их сходство и различие. Кроме того, называют творческое восприятие несчастных случаев и чувство юмора. С детства эта способность проявляется и формируется. Это эффективный механизм психологической защиты и свидетельство одаренности в то же время.

Психологические исследования показывают, что когнитивная мотивация, преобладающая у творчески одаренного ребенка, выражается в форме исследовательской и поисковой деятельности и проявляется в большей чувствительности к новому, к новизне ситуации, к открытию нового в обычном, а также ранний энтузиазм по поводу любой деятельности музыка, рисование, оценка и т.д.

А.И. Савенков [10] выявил когнитивные и психосоциальные особенности психического развития одаренных детей. К когнитивным особенностям он относит: гиперчувствительность к проблемам, суперситуативную активность или познавательную инициативу, высокий уровень развития логического мышления, оригинальность мышления, гибкость мышления, способность прогнозировать, повышенная концентрация внимания, хорошо развитая память, умение оценивать, сформированность интересов и наклонностей, настойчивость в достижении цели. Психосоциальные особенности: стремление к самореализации, перфекционизм, независимость суждений и действий, уверенность в себе, социальная автономия, эгоцентризм (когнитивный, моральный, коммуникативный), лидерство, конкуренция.

Таким образом, на основании анализа исследований можно выделить следующие особенности психического развития одаренных дошкольников: острота восприятия, особая любознательность, конкретность и ясность мышления, живое воображение, высокий уровень развития логического мышления, его оригинальность, гибкость мышления высокая концентрация внимания, развитая память, умение оценивать, настойчивость в достижении целей, повышенная чувствительность, любопытство, гиперчувствительность к проблемам, суперситуативная активность или познавательная инициатива, высокий уровень развития логического мышления, оригинальность, гибкость, продуктивность мышления, способность прогнозировать и другие.

Литература:

1. Мещеряков, Б.Г. Большой психологический словарь / Б.Г. Мещеряков, В.П. Зинченко. – СПб.: Прайм Еврознак, 2006. – 672 с.
2. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. – СПб.: Питер, 2008. – 400 с.
3. Лейтес, Н.С. Возрастная одаренность школьников: учеб. пособие / Н.С. Лейтес. – М.: Издательский центр «Академия», 2015. – 320 с.

4. Пиаже, Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже. – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.
5. Психология одаренности: от теории к практике / А.А. Адаскина, М.Р. Битянова, В.Н. Дружинин и др.; под ред. Д.В. Ушакова. – М.: ИП РАН, 2010. – 128 с.
6. Выготский, Л.С. Психология развития человека / Л.С. Выготский. – М.: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
7. Развитие познавательных способностей в процессе дошкольного воспитания [Электронный ресурс] / Под ред. Л.А. Венгера. – Режим доступа: http://gendocs.ru/v42908/венгер_л.а._развитие_познавательных_способностей_в_процессе_дошкольного_воспитания?page=11. – Дата доступа: 15.01.2019.
8. Одаренный ребенок / Под ред. О.М. Дьяченко. – М.: Международный образовательный и психологический колледж, 1997. – 140с.
9. Психология одаренности детей и подростков: учеб. пособие / Ю.Д. Бабаева, Н.С. Лейтес, Т.М. Марютина и др. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 336 с.
10. Савенков, А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: учеб. пособие / А.И. Савенков. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 232 с.

Научный руководитель:

кандидат психологических наук, доцент Гапанович-Кайдалова Е.В.

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ**Владислав Івахнік, Владислав Івахнік
(Харків, Україна)****СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПИТУВАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕННОСТІ НАСЕЛЕННЯ
ПОСЛУГАМИ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ**

Сучасні соціологічні дослідження спираються на ряд методів, які і визначають подальший хід дослідження та неодмінно впливають на його результати. Проводячи збір інформації, необхідно визначити заздалегідь, яким методом користуватися. У соціології виділяють такі способи збору даних: опитування, аналіз документів, спостереження, експеримент.

Опитування є одним із найважливіших первинних методів збору інформації. Воно передбачає прямий чи непрямий контакт з респондентами (опитуваними) для отримання відповідей на питання про їх переконання, рівень знань, відношення до певного типу товару, поведінку і т.д. в формі відповідей на поставлені запитання. Приблизно в 90% випадків соціологи звертаються саме до цього методу збору даних [1].

Виділяють два види соціологічного опитування: анкетування та інтерв'ю. При анкетуванні сам опитуваний заповнює бланк анкети без допомоги інтерв'юера. За формою проведення воно може бути індивідуальним та груповим. За формою проведення опитування поділяють на пряме та опосередковане. При непрямому опитуванні інтерв'юеру зв'язується з респондентом через допоміжні засоби (телефон, пошта, Інтернет). Інтерв'ювання - форма очного проведення опитування, при якому дослідник знаходиться в безпосередньому контакті з респондентом. [1]

Результати соціального опитування які представлені в даній статті були приведені на прикладі громадського транспорту в місті Харкові. При проведенні соціологічних досліджень щодо рівня задоволеності мешканців міста Харкова послугами громадського пасажирського транспорту було використано метод опитування респондентів за допомогою підготовленої анкети, тобто методом анкетування.

Анкетування - це письмова форма опитування, яка здійснюється без допомоги інтерв'юера. Найефективніше використовувати анкетування, коли потрібно опитати велику кількість населення за максимально короткий проміжок часу і в тих випадках, коли відповіді на питання потребують ретельного обмірковування.

При відборі респондентів використовують вибірку - зменшену модель генеральної сукупності, яка відповідає всім її якісним та кількісним характеристикам [2].

Анкетування має ряд переваг:

1. дає змогу швидко опитати велику аудиторію респондентів
2. жорстка регламентація процедури дозволяє зібрати точні дані
3. анонімність процедури підвищує відвертість і довіру респондентів
4. відсутній зовнішній вплив з боку інтерв'юера
5. легка обробка отриманих даних.

Процедура анкетування стикається з рядом таких недоліків: неможливість контролювати правильність розуміння респондентами запитань, неможливість контролювати чітке слідування інструкціям щодо заповнення анкети, неможливість пересвідчитися, що респондент заповнює анкету без допоміжних матеріалів чи сторонньої підтримки. [1]

Також при проведенні анкетування для отримання результатів було використано інтернет - опитування. Цей метод збору первинної соціологічної інформації все більше набуває розквіту за останні кілька років. Такого роду опитування зазнали найбільшого поширення в маркетингу, адже воно здебільшого націлене на отримання інформації про стан ринку чи реакції людей на ту чи іншу подію. За рахунок сучасних технологій отримання даних стає оперативним та оптимізується процес обробки даних за рахунок інформації в електронному вигляді.

Отже, даний тип соціологічного опитування має такі переваги:

1. швидкість та оперативність проведення
2. можливість ставити інтимні питання
3. анонімність опитування
4. відсутність «ефекту інтерв'юера»
5. відстеження результату в реальному часі
6. можливість підвищити досяжність цільової аудиторії
7. висока якість отримання даних
8. можливість демонструвати відео та аудіо матеріали.

Недоліком інтернет-опитування є обмеженість цільової аудиторії. Неможливо опитати людей-пенсіонерів, багатьох сільських жителів чи тих, у кого немає постійного доступу до Інтернету. Досвід показує, що чим більше кількість опитуваних наближається до генеральної вибірки, тим правдивіше результати опитування. У випадку обмеження дослідження в рамках групи, що мають результати, які симетрично розподілені навколо середньостатистичного значення, з введенням додаткових факторів,

ризик отримати зміщену вибірку збільшується. Також важливим недоліком можна назвати відсутність контролю за діями респондента. У випадку, якщо це інтелектуальне опитування, ніде немає гарантії, що респондент не звертався за допомогою до друзів чи до того ж Інтернету [2].

З 17.11.18 по 28.11.18 мною було проведено соціологічне опитування жителів міста Харкова, спрямоване на аналіз громадської думки та формування висновків про міський громадський транспорт в м. Харкові. В результаті було опитано 96 людей, які представляють різні категорії населення.

Метою проведення даного соціологічного опитування є збір даних про ситуацію на громадському транспорті міста Харкова, аналіз отриманих даних, виявлення існуючих проблем і розробка заходів щодо вирішення цих проблем.

У соціологічному опитуванні, респондентами була проведена оцінка роботи громадського транспорту за такими критеріями як: комфорт (в т.ч. чистота салону), професіоналізм водіїв, технічний стан транспорту, регулярність руху (дотримання графіка), обслуговування. Дане питання дозволило оцінити роботу громадського транспорту, виявити проблеми та розробити варіанти вирішення цих проблем. Також, був виведений середній бал за кожним критерієм.

Виходячи з результатів оцінювання респондентами критерію "Комфорт (в т.ч. чистота салону)" були отримані наступні результати, велика частина респондентів оцінила цей критерій на оцінку 3, середній бал даного критерію склав - 2,54. Необхідно вжиття заходів щодо поліпшення комфорту транспорту таких як: частковий ремонт салону транспорту (нові сидіння), поліпшення ізоляції, щоб в салоні було тепліше в зимовий період.

Виходячи з результатів оцінювання респондентами критерію "Професіоналізм водіїв" були отримані наступні результати, велика частина респондентів оцінила цей критерій на оцінку 3, середній бал даного критерію склав - 2,79. Згідно з результатами, необхідно підвищення кваліфікації водіїв шляхом проведення відповідних курсів. Також можна ввести розрядність для водіїв і фінансову мотивацію у міру підвищення розряду.

Виходячи з результатів оцінювання респондентами критерію "Технічний стан транспорту" були отримані наступні результати, велика частина респондентів оцінила цей критерій на оцінку 2, середній бал даного критерію склав - 2,11. Для підвищення технічного стану, необхідно проводити ТО і ремонт всьому міському транспорту, по можливості оновити парк транспортних засобів, що не підлягають відновленню - списати, на законодавчому рівні застосовувати штрафні санкції за експлуатацію рухомого складу в несправному стані.

Виходячи з результатів оцінювання респондентами критерію "Регулярність руху (дотримання графіка)" були отримані наступні результати, велика частина респондентів оцінила цей критерій на оцінку 4, середній бал даного критерію склав - 3,96. Необхідно ввести контроль дотримання графіка, а також по місту на зупинках розмістити електронні табло для інформування пасажирів про час прибуття транспортних засобів різних маршрутів на зупинку, розмістити плакати з розкладом руху і оновлювати їх в міру його зміни.

Виходячи з результатів оцінювання респондентами критерію "Обслуговування" були отримані наступні результати, велика частина респондентів оцінила цей критерій на оцінку 3, середній бал даного критерію склав - 2,72. Необхідно впровадити культуру обслуговування (КО). КО - це комплекс заходів, спрямований на поліпшення сервісу і якості послуг, що надаються на міському пасажирському транспорті.

Респонденти мали можливість оцінити, а також висловити свою думку з приводу вартості проїзду. Питання в анкеті було обов'язковим, і свою думку висловило всього 42 людини. При аналізі відповідей респондентів були зроблені наступні висновки:

1. Необхідно вжити заходів для поліпшення технічного стану та комфортабельності громадського транспорту, ціна не відповідає якості послуг, що надаються;

2. Респондентами було запропоновано оплата проїзду в залежності від відстані поїздки. Необхідний, розрахунок вартості відрізка шляху, розробка сітки відстаней і вартості на кожному міському маршруті для кожного виду транспорту;

3. Була винесена така проблема як оплата проїзду водієві. На думку респондентів - це знижує безпеку перевезення, так як водій відволікається від дороги. Було запропоновано впровадження системи E-Tiket в автобуси.

Аналіз даних відповідей дозволяє зрозуміти, що в більшості випадків населення аргументує невідповідність вартості проїзду якості перевізних послуг незадовільним технічним станом рухомого складу. При цьому частина респондентів вважає, що на маршрутах електротранспорту ціна більше відповідає якості, ніж на автобусних.

Також, до анкети був введений відкрите питання, в якому респондентам пропонувалося запропонувати свої варіанти того, на що повинні звернути увагу міська влада в роботі громадського транспорту. Це було обов'язкове питання, на яке відповіли всі 96 респондентів. Проаналізувавши відповіді, були винесені наступні пропозиції:

1. Оновлення рухомого складу (автобуси, трамваї, тролейбуси), так як технічний стан більшої частини суспільного транспорту не відповідає стандартам;

2. Закупівля більш екологічного транспорту (було запропоновано, заміна автобусів на електробуси), так як наявний рухомий склад, на думку респондентів, не відповідає екологічним нормам;

3. Створення та підтримка інфраструктури для електробусів;

4. Створення інфраструктури для велосипедистів (велопарковки, велодоріжки, станції для оренди велосипедів для поїздок по місту);
5. На кожній зупинці встановити електронне табло для оповіщення городян про розклад руху транспорту, а також про зміни в розкладі;
6. Введення системи квитків або контроль над дотриманням оплати за системою E-ticket;
7. Необхідно збільшити місткість громадського транспорту. У години "пік" часто місткості не вистачає, і доводиться їздити в переповненому транспорті;
8. Гідна заробітна плата водіїв, для поліпшення якості обслуговування.

Література:

1. Білоус В.С. Соціологія у визначеннях, поясненнях схемах, таблицях: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2002. – 140 с.
2. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України. – К.: "Каравела", 2000, 248 с.

Науковий керівник:

викладач вищої категорії Лошакова Тетяна Анатоліївна.

Тетяна Лошакова
(Харків, Україна)

ІНТЕРНЕТ-ОПИТУВАННЯ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ “РІДНЕ МІСТО ХАРКІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ”

Цікавою формою проведення практичних занять, як відзначають самі студенти, є соціологічний практикум, а саме – опитування, коли студенти самі розробляють інструментарій, згідно програмі соціологічного опитування, та самостійно проводять соціологічне дослідження. Такі заняття дають можливість набути навичок самостійного соціологічного аналізу на рівні теорії та методології, а також оволодіти методикою й технікою проведення конкретно - соціологічних досліджень. [3]

Опитування – найуживаніший метод добору первинної соціологічної інформації. За його допомогою одержують майже 90 % усіх соціологічних даних. Виділяють два головних різновиди соціологічного опитування: анкетування та інтерв'ювання. Сучасною технологією соціального опитування є інтернет - опитування. [5]

З допомогою Інтернету, можливо, проводити дослідження громадської думки специфічних груп людей, що живуть в різних куточках земної кулі. Інтернет дає можливість проведення глобальних досліджень по актуальних проблемах світової спільноти. Збирається інформація з різних країн, різних континентів, по всьому світу. Цей метод збору первинної соціологічної інформації все більше набуває розквіту за останні кілька років.

Інтернет - технології дозволяють легше і швидше проводити пілотаж, і, отже, змінювати анкету (питання). Інтернет - опитування дозволяють забезпечити високий ступінь так званої екологічної валідності. Умови заповнення анкети (інтерв'ювання) ближче до природних, звичних для респондента умов життя. Особливо треба підкреслити, що людина, відповідаючи на питання в такому режимі, знаходиться в комфортній для нього ситуації. Це максимально наближає умови проведення дослідження до польових. Людина дає свої відповіді на питання електронної анкети, вибираючи час, коли йому ніхто не заважає і немає прагнення по швидше звільнитися від "приставучого інтерв'юера". В методиці інтернет - опитування відсутній прямий візуальний контакт соціолога з респондентом, і це сприяє створенню абсолютно іншої комунікативної ситуації, яка часто дозволяє понизити психологічний дискомфорт і підвищити рівень щирості відповідей. [1]

В Інтернет - опитуваннях у меншій мірі позначається вплив інтерв'юера. У респондента не виникає відчуттів примушення, незручності, утруднення, нервозності, часто що спостерігаються за ситуації, коли інтерв'юер, мотивуючи до участі в дослідженні, мимовільно просить зробити позуку, а людині важко відмовити і неможливо як слід відповісти.

Інтернет розташовує респондента до більш відвертих відповідей, що має велику цінність в реалізації досліджень по гострих і делікатних проблемах. Останніми роками актуалізувалися "сенситивні" проблеми, такі як вживання і розповсюдження наркотиків, СНІД, аборти і використання засобів контролю над народжуваністю, вживання алкоголю і здоров'я, самогубства і т.п. Досліджувати їх стає все важчим, оскільки сучасна людина не вітає "вторгнення" соціологів в свою індивідуальну практику і приватне життя.

Вивчення відзначених проблем вимагає більшого забезпечення анонімності респондентів. Цього не завжди вдається досягти при проведенні опитів традиційними методами. [2]

Та все ж соціологічні дослідження, організовані через Інтернет, достатньо рідкісні. Ми спробували провести соціологічне дослідження в соціальних сітях міста Харкова. Тема опитування: «Рідне місце – Харків: проблеми та перспективи розвитку».

Актуальність теми дослідження обумовлена наступними факторами:

- заповнення будь-яких прогалів у науці;
- подальший розвиток проблеми в сучасних умовах;
- своя точка зору з питання, щодо якого відсутня єдина думка;
- узагальнення накопиченого досвіду;
- підсумок та просування знань з основного питання;
- постановка нових проблем з метою привернення уваги громадськості.

Актуальність дослідницької роботи полягає в необхідності отримання нових даних, у виявленні та вивченні нових і старих проблем, відзначених харків'янами у виявленні та вирішенні проблем, що існують у Харкові.

Порушено великий спектр питань, що стосуються міста, і тільки від нас з вами, незалежно від статі, віку, освіти, соціального статусу, залежить покращення міста та нашого з вами життя. [4]

Було опитано 1000 респондентів різних вікових категорій, різного сімейного стану та матеріального становища, з них: 60% жінок, 40% чоловіків. В опитуванні приймали участь наступні вікові категорії:

1. до 18-ти років – 30%;
2. 19-25 років – 10%;
3. 26-35 років – 10%;
4. 36-45 років – 10%;
5. 46-55 років – 20%;
6. старше 56 – 20%.

Результати, щодо сімейного стану респондентів були наступні:

1. 40% - не заміжня (неодружена),
2. 30% - заміжня (одружений),
3. 20% - вдова (вдівець),
4. 10% - розлучена (розлучений).

Освіта: 0% - неповна середня, 40% - середня, 20% - середня спеціальна, середня технічна, 10% – неповна вища, 30% - вища. В опитуванні брали участь: студенти, домогосподарка, інженер, державний службовець, механік, пенсіонери, зварювальник. Матеріальний рівень респондентів: до 3 тис. – 80%, 3-5 тис. – 10%, 5-10 тис. -, більше 10 тис. – 10%. Отримані дані дозволяють нам отримати інформацію, щодо респондентів і по різних критеріях розподілити їх по групам, для більш детального аналізу результатів.

Також, після проведення даного соціального інтернет - опитування були отриманні результати, завдяки яким можна зробити висновки щодо громадської думки в різних сферах життєдіяльності міста та виділити існуючі проблеми в місті.

За результатами опитування, мешканці Харкова вважають, що за останній час в місті дуже багато змінилось, а саме:

1. Покращився стан парків;
2. Покращився стан доріг;
3. Покращилось освітлення міста;
4. Безпека;
5. Повага;
6. Розвиваються музика, кіно, театр.

Щодо питання, чи виникало у Вас останнім часом бажання переїхати на постійне проживання в інше місто, іншу країну, 50% мешканців думали на цим, але переважно їх відповідь була однаковою, більшість з респондентів думали переїхати в іншу країну.

Також мешканці визначили 3 основні проблеми в місті Харкові, та зійшлись практично на одній думці, виходячи з результатів питання виділяємо 5 основних проблем, які існують в місті:

1. Комунальні послуги (подорожчання);
2. Зависока вартість медицини;
3. Знищення дерев для будівель;
4. Зависока вартість продуктів;
5. Корупція.

На питання: Якби ви були у владі, на що б ви у першу чергу звернули увагу, респонденти надали наступні відповіді: насамперед мешканці міста бажать зробити своє місто краще у всіх сферах життєдіяльності, допомога пенсіонерам, покращення рівня життя, розвитку архітектури, освіти і медицини, створення нових місць для відпочинку.

Після підведення підсумків я з'ясувала, що харків'яни дуже люблять своє місто та готові робити все для його процвітання. Мешканці дуже переймаються за владу, у них є побоювання за майбутнє як Харкова, так і України в цілому. На моє запитання, чому б ви хотіли виїхати з Харкова? Люди практично всі дали одну відповідь: ціни, зарплати, а також пенсії. І це не тільки проблема Харкова, але й проблема інших міст нашої країни. Але, все ж таки, люди вірять, що життя стане кращим, і, за наявності такої можливості, вони зробили б що завгодно для процвітання міста і країни в цілому.

Завдяки розробленій анкеті, дані опитування можливі по всій території України. Завдяки цьому ми зможемо оцінити громадську думку мешканців різних міст нашої країни та завдяки отриманим результатам провести комплексний аналіз по всій країні. Це дає змогу для виявлення проблем і розробку заходів щодо їх вирішення або покращення.

Література:

1. Герасимчук А.А., Палеха Ю.І., Шиян О.М. Соціологія: Навч. посібник. – 4-те вид., випр. й доп. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 246 с.
2. Городяненко В.Г. Соціологія: Навч. посіб. – К.: Видав. Центр “Академія”, 1999, 378 с.
3. Малахова Ж.Д., Огаренко В.М., Викладання соціології: досвід інноваційних прийомів: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2008, 280 с.
4. Нестуля О.О., Нестуля С.І. Соціологія. Практикум. Модульний варіант.: Навч. посіб. – 2-ге вид., - К.: Центр учбової літератури, 2010, 272 с.
5. Піча В.М. Соціологія: загальний курс. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти України. – К.: “Каравела”, 2000, 248 с.

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**Еңлік Сванқұлова
(Астана, Қазақстан)****ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРҒА ҚАУІП ТӨНДІРЕТІН КОНТЕНТТІҢ АҚПАРАТТЫҚ
ҚАУІПСІЗДІГІН БАҒАЛАУ**

XXI ғасыр ақпараттандыру ғасыры. Ақпарат төртінші билік тармағына айналды. Заманауи әлемде стратегиялық артықшылықтардың ең маңызды құралдарының бірі ол ақпараттық әсер ету құралдары мен күштері болып табылады. Заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық құралдар мен технологиялардың, ақпараттың қоғамдағы орнының маңыздылығының артуы жаңа ақпараттанған қоғамды қалыптастырады. Сондықтан бұл қоғамға ақпараттың көмегімен психологиялық әсер етудің көлемінің артуына және эффективтілігінің дәрежесінің артуына әкеліп соғады. Ақпараттық технологиялар мен телекоммуникациялық жүйелердің дамуы ақпараттық кеңістіктің заманауи триадасын құрады: адам, ақпарат, техникалық құралдар.

Қазіргі кезде ақпаратты қорғау және ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің және қорғану қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі міндеті екендігі анық көрініс береді. Қазақстан республикасының қорғаныс концепциясында ақпарат саласында ұлттық қауіпсіздікке деген қауіптің өскендігі айтылады. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің кезекті халыққа жолдауында ақпараттық қауіпсіздікке көп көңіл бөлді. Ол жолдауында ҚР үкіметі мен Ұлттық қауіпсіздік комитетіне «Қазақстан киберқалқаны» жүйесін қалыптастыруға тапсырма берді.

Осыған қарамастан Қазақстан Республикасы демократиялы мемлекет болғандықтан, оның негізгі принциптеріне сәйкес сөз бостандығы ерекше рөл атқарады. Әлемнің көп бөлігіндегі адам құқығының жүзеге асырылуы мұнда пікір білдіру бостандығы мен оны шектеу болып табылады. Көпшіліктің пікірі, әлеуметтік шиеленістің деңгейін көрсететіндіктен қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың маңызды индикаторы болып табылады. Шиеленістің деңгейін бақылау және бағалау әлеуметтік-экономикалық жүйенің, Қазақстан республикасының субъектісі тіпті мемлекеттің тұрақты дамуы үшін стратегиялық жоспарлауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты қоғам пікірінің мониторингі қаржы-экономикалық, әлеуметтік-саяси және қоғамдық құрылымдармен жиі қолданылатын маңызды және өзекті құралы.

Қазіргі күні адам құқығын іске асырудың негізгі сұрақтарының бірі: пікір білдірудің бостандығы мен шектеулері болып табылады. Көп жағдайларда оған әр түрлі жеке топтардың және тұлғалардың арасындағы қарым-қатынастарды бұзатын, шыдамсыздық пен сыйламаушылық туғызатын, нәтижесінде конфликтер пен шиеленістерге әкелетін тым қатал шаралар кедергі келтіреді. Сонымен қатар адам құқығы жайлы түсініктер Азия ортаазия аумағында пайда болғанын естен шығармауымыз керек. Дәл осы аумақта, азияның батыс бөлігінде негізгі үш дін пайда болды: христиандық, ислам және буддизм. Осы діндер және осы аумақта туған көптеген философиялық ағымдар бейбітшілік, қиғі қарым-қатынастарды, адам өмірін сақтауға деген бейілділікті сыйлау мен бағалауды, басқа адамның орнына өзін қойып түсінуді дәріптейді.

Әрине формальді жақтан қарасақ, нормаларды құрастыру мен бекітілген келісімге негізделген ережелер, бұл аумақта барлық аумақта адам құқықтарын қорғау жүйесін орнататын жалпы аумақтық конвенция жоқ. Бірақ оған қарамастан, біртіндеп әр-түрлі қарқынмен бұнда да адам құқықтарын қамтамасыз ету шараларын қолдайтын қадамдар жасалып жатыр. Көптеген мемлекеттердің ұлттық заңдарында, мысалы Конституцияда, белгілі топтар мен тұлғалардың кепілдігін қарастыратын құқық қорғау аспектілерге бағытталған сілтемелер бар. Шамамен 20 мемлекетте мемлекеттік құқық қорғау институттары болатын, адам құқықтары бойынша комиссиялар мен омбудсмендер бар. Аумақтың әр түрлі бұрыштарында адам құқықтарын қадағалау мақсатында бар нормалар мен олармен байланысты ұйымдастырушылық аспектілерді айқындау бойынша субрегионалды шаралар іске асырылуда [1].

Пікір білдіру бостандығы мен өшпенділікті насихаттау арасындағы қатынас сұрағында негізгі құжат азаматтық және саяси құқықтар жайлы халықаралық пакт болып табылады. Пакттың 18,19 баптарының негізі болып пікір білдіру бостандығы алынады, бірақ іс жүзінде бұл абсолютті еместігі айтылатынықтан оларды біріктіріп тұжырамдауға болады.

19 бап:

1. Әрбір адам өз ой-пікірін еш кедергісіз ұстануға құқылы.

2. Әрбір адам өз пікірін еркін білдіруге құқылы. Бұл құқық мемлекеттік шекараларға қарамастан кез келген ақпараттар мен идеяларды еркін іздеу, тауып алу және оларды өз қалауынша таңдап алған құралдар арқылы ауызша, жазбаша немесе баспасөз арқылы немесе көркемдік бейнелеу формалары түрінде тарату бостандығын да қамтиды.

3. Осы баптың 2-ші тармағында көзделген құқықтарды қолдану ерекше міндеттер мен ерекше жауапкершілікті жүктейді. Сондықтан оларды қолдану кезінде кейбір шектеулердің кездесуі мүмкін, алайда ондай шектеулер заңмен белгіленіп және:

а) басқа тұлғалардың құқықтары мен абырой-беделін құрметтеу;

б) мемлекеттік қауіпсіздікті, қоғамдық тәртіпті, жұртшылықтың денсаулығын немесе имандылығын қорғау қажеттілігінен туындауы тиіс[3].

Осыған байланысты 20-бапта келесі ескертулер айтылған:

1. Соғысты қандай түрде болса да насихаттауға заң тұрғысынан тыйым салынуы тиіс.

2. Ұлттық, нәсілдік немесе діни өшпенділікке әкеліп соғатын, өздігінен кемсітуге, араздыққа немесе зорлық-зомбылыққа арандатушылық болып табылатын қандай да бір үгіт жүргізуге заң тұрғысынан тыйым салынуы тиіс.

Осы жерде айта кететін жайт, жек көрушілікті қозғайтың 20 баптағы ерекшелік, 19 баптағы пікір бостандығына байланысты және кері емес сөз бостандығы бап үшін ерекшелік болмайды. Және баптың тұжырымдамасы белгілі бір компоненттер жиынын қамтиды: жай сөз қозғауларға қатысты емес, тек ұлттық, нәсілдік және діни жек көрушілікті насихаттау, белгілі бір шара қолдануға шақырулар қастық пен зорлықты насихаттауды айтамыз. 20 баптағы тыйым салу нормасы, ары қарай өз дамуын нәсілдік дискриминацияның барлық формаларын жою жайлы Халықаралық конвенциясында табады

Жалпы, жоғарыда келтірілген ақпарат негізінде жеке тұлғаға қауіп төндіретін контент деп жеке адамға тікелей қолданылған дәрекі сөздерді, сонымен қатар ұлттық, нәсілдік және діни жек көрушілікті насихаттау, белгілі бір шара қолдануға шақырулар қастық пен зорлықты насихаттау мазмұнында жазылған контентті айта аламыз.

Осындай, әлемдегі жеке тұлғаларға қауіп төндіретін контенттің, яғни пікірдің, ақпараттық қауіпсіздігін бағалау және реттеу тәжірибесіне сүйене отырып, пікір алмасудың, контенттің ақпараттың қауіпсіздігін қадағалап отыру, яғни мониторингі қаншалықты маңызды және өзекті екенін көре аламыз [2].

Жеке тұлғаларға қауіп төндіретін контентті бағалау және анықтау үшін онтология құруды қарастырамыз. Жалпы, онтология- қарастырылатын логикалық тілдің моделдерін шектейтін логикалық теория. Осыған сәйкес онтология түсініктер мен қатынастардың егжей-тегжейлі жиынынан кең ұғым екеніне көз жеткіземіз. Онтологияға қатынастар мен түсініктерден бөлек, берілген аяда қолданылатын қатынастарға шектеулер де қосылады. Бұл түсініктердің базасы мен олардың арасындағы қатынастарға негізделетін аксиомалар жиыны.

Келесі ретте сентимент-анализ. Сентимент-анализ мәтіннің интеллектуалды анализінің бір түрі болып табылады.

Сентимент анализ-мәтіннің тональдылығын табиғи тілді өңдеу, статистика, машиналық оқыту әдістері көмегімен анықтау. Кей-кезде opinion mining деп де аталады, бірақ бұл жағдайда көңіл қажетті мәтін бөлігін алуға бөлінеді. Бұл технология жаналықтарды, өнімдерді, есімнамаларды, ұйымдарды, мемлекеттерді және т.б автоматты бағалау үшін қолданылады. Сентимент анализдің өзге мақсаты: пікірлердегі спамды анықтау, пікірлердің тиімділігін талдау, салыстыруларды іздеу, аспектерді алу болып табылады.

Осы әдістрді қолдана отыра, магистрлік диссертация нәижесінде әлеуметтік желіде жеке тұлғаларға қауіп төндіретін контенттің ақпараттық қауіпсіздігін анықтап, мониторингін жүргізіп, бағалай алатын боламыз.

Қорытындылай келе, қазіргі технология дамыған заманда интернетті пайдаланып жалған ақпарат тарату, жеке тұлғалар жайлы ақпарат алу интернетті өзінің қара ниетіне пайдаланатын адамдардың саны артты. Интернет адамдардың пікірлеріне ойларына тікелей әсер ету дәрежесіне жетті. Көптеген экстремитті ұйымдар өзінің жаңа мүшелерін интернет желісінде үгіттеу арқылы тапты. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы сияқты көп-этносты мемлекет үшін, ұлтаралық алауыздықтың өршу қаупі пайда болды. Алайда адамдарға өз пікірін айтуғы тыйым сала алмаймыз. Бұл жерде сөз бостандығы мен оны шектеу сұрақтарына көп мән берілуі тиіс. Мақала барысында сөз бостандығы ұғымы қарастырылып, әлемдегі ұлтаралық, нәсілдік, діни алауыздықты туғызу мен ұшықтыруды шектеу туралы өзге мемлекеттердің тәжірибесін қарастырдық. Әсіресе, Азия-тынықмұхит аумағындағы мемлекеттердің тәжірибесіне көп мән берілді. Қазақстан Республикасының заңнамасы шеңберінде рұқсат берілмеген контентке анықтама беріліп классификацияланды [4].

Контентті талдау, ақпаратты іздеу технологиялары зерттелді. Контентті талдау ұғымы қарастырылды. Контентті талдау — медиа-мониторингтегі қазіргі заманғы кең таралған әдістеме. Ол мәтіннің мағынасын зерттеуге арналған талдама әдісі. Осы әдістеме арқылы зерттелініп отырған тақырыпқа сәйкес сөздер немесе ұғымдардың мәтінде кездесуі анықталады. Бұл жұмыста тыйым салынған контентке көп мән берілді. Тыйым салынған контент деп бұл сайттың немесе ақпараттық ресурстың мемлекет заңнамасына сәйкес қарауға және таратуға тыйым салынған ақпараттық мәні бар толтырмасы. Көбінесе ол сепаратисттік сипаттағы, терроризмге үгіттеу, порно, зорлық-зомбылық сипатта болады. Сентимент-анализ немесе мәтіннің тональдылығының анализі технологиясы қарастырылды. Жалпы, қазіргі заманда сентимент анализ мәтіндік құжаттармен жұмыс жасайтын қоғам институттарының үлкен қызығушылығына ие. Мәтіннің эмоционалды бояуы жалпы жағдайда көп өлшемді шама, және оны анықтау қуатты арнайы дайындалған сөздіктерді қажет етеді. Бұл жұмыс үшін тыйым салынған контентті анықтайтын ұғымдары бар онтология құрылды. Жалпы онтологиялар табиғи тілдегі деректерді өңдеуді қажет ететін барлық салаларда қолданылады. Онтология деп белгілі бір пәндік саладағы қатынастармен біріктірілген болмыстардың жиынымен сипатталады ұғымдардың жүйесі. Онтологиялар белгілі бір білім саласын сипаттайтын қатынастар мен ұғымдардың жиыны. Оның ең басты артықшылығы, ақпараттың құрылымданып ұсынылуы. Бұл ақпаратты компьютермен өңдеуді әлде қайда жеңілдетеді. Біздің жағдайымызда, онтология компьютерлік қосымша үшін деректер қоры ретінде қолданылды.

Бұл жұмыс әлеуметтік желілердегі жазбаларды талдаудың жеке түрі. Бұл талдаудың негізінде интернеттегі жазбаларға позитивті немесе негативті баға беріліп, оның кілттік сөздерге сәйкес рұқсат

етілген етілмегені анықтайтын боламыз. Осылайша сентимент-анализдің көмегімен интернеттегі контенттің ақпараттық қауіпсіздігін бағалаймыз

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
2. http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
3. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>
4. http://www.parliament.am/law_docs5/06122015.pdf
5. Guarino N. Understanding, Building, and Using Ontologies // URL: <http://ksi.cpsc.ucalgary.ca/KAW/KAW96/guarino/guarino.html>
6. Новы Е. Презентации Ontologies: lecture 1, lecture 2 Issues of Content, lecture 3 Methods for Automated Ontology Building. Information Sciences Institute University of Southern California., с XX летней школы им. В. Матезиуса по лингвистике и семиотике (7-12 марта 2005 г., Карлов университет).

Ғылыми жетекшісі:

Муқанова Асель Сериковна

PhD доктор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің аға оқытушысы.

Світлана Курносова

(Дніпро, Україна)

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНСТРУКТИВНИХ ПАРАМЕТРІВ РАМИ ВЕЛОСИПЕДА НА ЙОГО ЕРГОНОМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

Сучасний світ неможливо собі уявити без широкого застосування такого екологічного виду транспорту, як велосипед. По всьому світі велика кількість розробників створили багато різних моделей цього виду транспорту. Розвиток велосипедобудування пов'язаний із появою нових технологій, матеріалів і дизайнерських концепцій. Існує багато різновидів конструкцій рами велосипеда. Для поєднання та виявлення залежностей між конструктивними параметрами рами та ергономічними властивостями велосипеда необхідно застосовувати комп'ютерне та математичне моделювання.

У процесі виконання роботи необхідно було побудувати параметричну тривимірну модель велосипеда, за допомогою якою провести комп'ютерний експеримент. По результатам досліджень на моделі виявити залежності між конструктивними параметрами рами та властивостями велосипеда.

Головна ідея роботи полягає у тому, щоб із використанням отриманих результатів максимально полегшити вибір велосипеда за параметрами людини.

Робота присвячена визначенню та дослідженню впливу конструктивних параметрів рами велосипеда на його ергономічні властивості такі як: маневреність, курсова стабільність, зручність використання, тощо.

Дослідження ґрунтується на аналізі та класифікації велосипедів, аналітичних дослідженнях, використанні сучасних методів тривимірного моделювання та пакетів скінчено-елементного аналізу.

Додатково в роботі було побудовано параметричну модель рами велосипеда та написано власне програмне забезпечення для автоматизованого побудування рами за заданими параметрами.

У повному варіанті роботи були проведені розрахунки та аналіз рами. Також ми зрівняли між собою всі види велосипедів і зробили з цього висновки, які далі допомогли нам у конструюванні рами велосипеда. Проаналізували всі конструктивні параметри рами та ГОСТи, пов'язані з роботою.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ

Створення нових видів механізмів пов'язано із випробуванням різних типів матеріалів, компонентної бази, технологій їхньої обробки і з'єднання, проведення довгострокових випробувань на міцність в різних умовах експлуатації. Що стосується саме велосипедів, то нові моделі мають враховувати зауваження до ергономічності та ціни.

Тому здається дуже актуальною задача, щодо залежностей між конструктивними параметрами велосипеда та його ергономічними властивостями. Виявлення подібних залежностей може спростити задачу знаходження балансу між застосуванням нових дорогих матеріалів і зниженням вартості кінцевої моделі без втрати якості та властивостей притаманних кожній окремій моделі.

Застосування комп'ютерного моделювання дозволяє суттєво зекономити нові дорогі матеріали і зменшити час випробувань. У кінцевому результаті це призводить до зниження собівартості виробу і його більшої конкурентоздатності на ринку.

ЕРГОНОМІЧНІ ПАРАМЕТРИ ВЕЛОСИПЕДА

Велосипед характеризується великою кількістю параметрів, які впливають на зручність використання велосипеда, його керованість, стійкість і безпеку руху.

Перелічимо розглянуті нами ергономічні властивості велосипеда. Це відповідність росту людини висоти рами, розміру колеса велосипеда, кут посадки, маневреність та керованість, залежність радіусу поворота велосипеда від кута поворота руля, безпека руху, положення центру тяжіння велосипеда з велосипедистом для різного кута нахилу траси, розподіл ваги між колесами велосипеда, тощо.

Також ми повністю вивчили конструктивні параметри рами та її функції.

Завдяки порівнянню різних видів велосипедів між собою, ми визначили обмеження, які необхідно витримати при проектуванні альтернативної рами велосипеда.

КОМП'ЮТЕРНА МОДЕЛЬ РАМИ

Параметричну модель рами наведено на ескізі комп'ютерної програми Solidworks (рис.1). Далі за цим ескізом було побудовано параметричну тривимірну модель рами велосипеда.

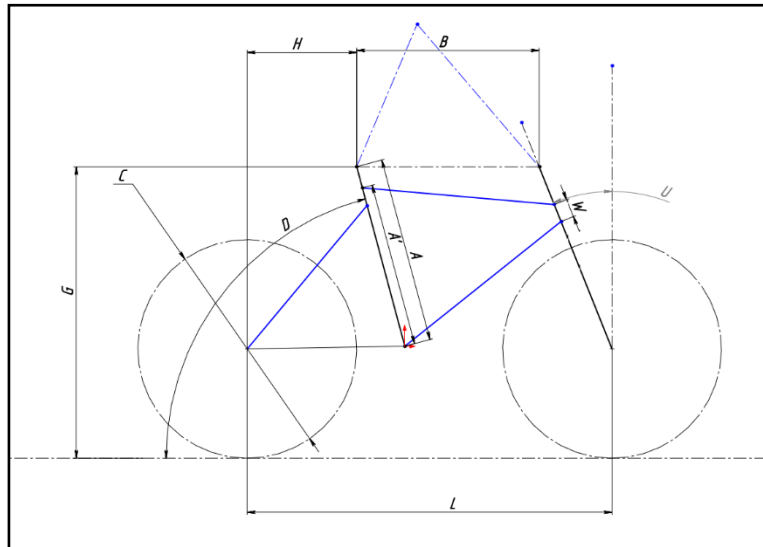

Рис.1 Ескіз комп'ютерної програми Solidworks

При побудові моделі використовували наступні інструменти: управляючий ескіз, витягнута бобишка, елемент по перерізам, елемент по траєкторії, довідкова геометрія (вісь, площина, точка).

Зміна одного з параметрів управляючого ескізу дозволяє змінити конфігурацію рами та велосипеда. Для зручного використання параметричної моделі було розроблено програмний інтерфейс, де користувач може вводити необхідні параметри велосипеда, а програма автоматично змінює параметри моделі, перевіряє її на виконання обмежень державного стандарту та перебудовує за потребами користувача. Інтерфейс програми наведено на рис.2 і рис.3.

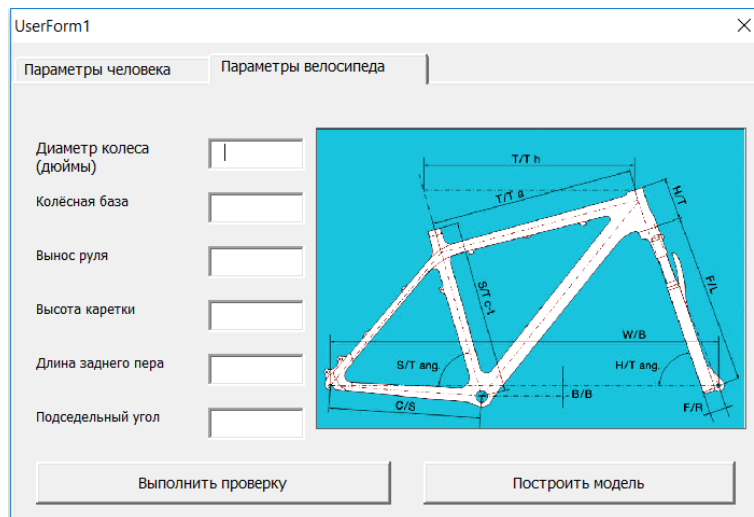

Рис.2 Интерфейс програми (параметри велосипеда);

Рис.3 Интерфейс программы (параметры людини);

РОЗРАХУНОК РАМИ

Розрахуємо масу рами для сталюї конструкції та алюмінієвої. За допомогою програми SolidWorks визначаємо, що маса сталюї рами в базовому варіанті становить 7,9 кг, а для алюмінієвої рами – 2,8 кг, тобто в 2,8 раз менше. Проаналізуємо як вплине матеріал рами на міцність рами.

Для отримання повної картини розподілу напружень в конструкції рами виконаємо її розрахунок від ваги велосипедиста методом скінчених елементів. Використовуємо пакет для інженерного аналізу SolidWorksSimulation, який дозволяє виконати статичні і динамічні дослідження.

Для аналізу необхідно визначитися з умовами прикладання зусиль та обмеженнями руху моделі.Сітка скінчених елементів (тетраedr) з максимальною довжиною ребра 5 мм. Розрахунки з більш густою сіткою дає результати з похибкою менше 10 %.

Розподіл напруження на рамі велосипеда від ваги велосипедиста 600Н (61 кг) наведено на рис.4. Вважаємо, що на заднє колесо діє вся вага велосипедиста. Максимальне напруження для алюмінієвої рами дорівнює 17,43 МПа, а для сталюї – 17,48 МПа та розташоване в місці з'єднання з сідлової труби та заднього пера.

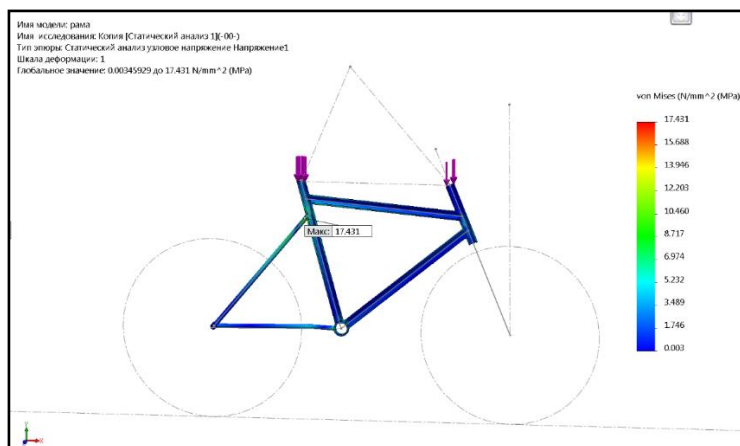

Рис.4 Розподіл напруження на рамі велосипеда від ваги велосипедиста 61 кг. Матеріал рами- алюміній

Різниця в максимальному значенні напруження на алюмінієву і сталюї раму незначна, але межа текучості алюмінію становить 27-150 МПа, а для сталі вона значно вища 220-350 МПа. Тобто рама з алюмінію є більш легкою, але значно менш міцною.

При перерозподілі зусиль, якщо вага велосипедиста розподіляється між переднім та заднім колесами, то максимальне напруження може переміститися на місце з'єднання рульової труби та верхньої труби, але не буде перевищувати максимальне значення 17,5 МПа.

Висновок аналізу у рами у програмі SolidWorks: при проектуванні рами велосипеда найбільше уваги слід приділяти місцям з'єднання елементів рами між собою, підвищувати якість зварних швів.

ВИСНОВКИ

В роботі визначено основні конструктивні параметри рами велосипеда та параметри якості його використання.

Побудовано параметричну тривимірну модель рами, розроблено власне програмне забезпечення щодо автоматизованої побудови моделі рами за обраними параметрами.

Досліджено вплив основних конструктивних параметрів рами велосипеда на його ергономічні властивості.

Від параметрів рами залежить функціональність та практичність велосипеда.

Радіус кола повороту велосипеда залежить прямо пропорційно від довжини колісної бази та зворотно пропорційно від косинуса подвійного кута нахилу переднього колеса.

Вибір матеріалу може значно вплинути на масу та міцність та ціну рами. Рама з алюмінію є більш легкою, але значно менш міцною.

При проектуванні рами велосипеда найбільше уваги слід приділяти місцям з'єднання елементів рами між собою, підвищувати якість зварних швів.

Література:

1. Зиновьев Д. В.363 Основы моделирования в SolidWorks. 1-е изд. / под ред. М. И. Азанова. – М.: ДМК Пресс, 2017. – 240 с.: ил.
2. Межгосударственный Стандарт Гост 31741-2012. Велосипеды. Общие технические условия.

Наукові керівники:

керівник гуртка КПНЗ «МіськСЮТ» ДМР, керівник гуртка-методист Шибка Ольга Сергіївна, кандидат технічних наук, доцент Москальова Тетяна Віталіївна.

**Айкерім Қоңырбаева
(Астанан, Қазақстан)**

КӘСІПОРЫНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК

Ақпараттық қауіпсіздік - ақпараттың қорғалғандығы және кездейсоқ немесе қасақана әсер ететін табиғи немесе жасанды сипаттағы - ақпарат иесіне, оның қолданушыларын зардап шегуден, сонымен қатар ақпараттық салада адам мен азаматтың, қоғамның және мемлекеттің құқықтары мен мүдделерін нақты және ықтимал қатерлерден қорғайтын инфрақұрылым. Бұл мақалада мекеме, кәсіпорындардағы ақпараттық қауіпсіздік жайлы, оның ішінде ақпаратқа келіп түсер қауіп-қатер жайлы сөз қозғаймыз.

Кәсіпорынның ақпараттық қауіпсіздігі - корпоративтік деректердің құпиялылығы, тұтастығы, дәлмә-дәлдігі және қолжетімділігі қамтамасыз етілетін қорғалу деңгейі.

Кәсіпорынның ақпараттық қауіпсіздігі корпоративтік деректерді қорғауға бағытталған ұйымдық-техникалық шаралардың көмегімен жүзеге асырылады. Ұйымдастыру шаралары кәсіпорындағы ақпараттық технология сервистері мен қауіпсіздік құралдары бойынша жүргізілетін жұмыстардың құжаттандырылуын қамтиды. Техникалық шаралар қолжетімділікті бақылаудың аппараттық және бағдарламалық құралдарынан, вирусқа қарсы қорғаудан, желіаралық экрандаудан, электромагниттік сәулеленуден қорғау және т.б. шаралардан тұрады.

Кәсіпорынның ақпараттық қауіпсіздік жүйелерінің бірнеше міндеттері бар:

- ақпарат құралдарында ақпаратты қауіпсіз сақтауды қамтамасыз ету;
- байланыс арналары бойынша берілетін деректерді қорғау;
- әртүрлі құжаттарға қол жеткізуді бақылау;
- резервтік көшірмелеу, ақпараттық жүйелерді кейіннен қалпына келтіру және т.б.

Кәсіпорындар мен ұйымдардың толыққанды ақпараттық қауіпсіздігі - деректер қауіпсіздігіне әсер ететін барлық маңызды оқиғалар мен жағдайларға нақты уақыт режимінде мониторинг жүргізуді білдіреді. Қорғау тәулік, жыл бойы жүзеге асырылуы тиісті және де ақпараттың өмірлік циклін - ақпараттың келіп түсуінен, құрылуынан бастап өзектілігін жойғанға немесе өшірілуіне дейінгі кезеңді қамтуы тиіс. Кәсіпорынның ақпараттық қауіпсіздік жүйесі барлық компьютерлік қатерлер мен осалдықтарды ескеруі керек. Ақпараттық тәуекелдерді талдау қауіптер мен осалдықтардың түрлерін түсіну, қорғау жүйесін құру және іске асыруға қажетті инвестициялау үшін қажет.

Тәуекелдерге талдау жүргізу үшін ақпараттық жүйе туралы мынадай деректер қажет:

1. Критикалық деңгей көрсетілген ақпараттың тізбесі.
2. Ақпараттық жүйенің осалдықтары және оған әсер ететін қауіптер туралы мәліметтер.

Бұл тізім арқылы біздің мекемеміздегі «Рәсімдеу бюросы» ақпараттық жүйесіндегі жеке деректерге қолжетімділікті бұғаттау барысында жұмыстар атқарылып, соның ішінде мүмкін болар қауіп-қатерлер мен осалдықтардың тізімі жинақталды.

«Рәсімдеу бюросы» ақпараттық жүйесі – мекеменің қауіпсіздігін арттыруға, бақылау-өткізу жұмыстарын оңтайландыруға бағытталған жүйе. Жүйедегі құнды мәлімет – жеке тұлғалардың мемлекеттің деректер қоры.

Ақпараттық жүйеге мүмкін болар қауіп-қатерлер төмендегі 1-ші кестеде, осалдықтардың тізімі 2-ші кестеде көрсетілген.

Кесте 1. Мүмкін- болар қауіптердің тізбесі.

Қауіп	Қауіптің жалпы сипаттамасы
Апат	Өрт
Апат	Су тасқыны
Апат	Жер сілкінісі
Апат	Күшті найзағай
Апат	Террористік акт
Апат	Қоғамдық толқулар, жаппай тәртіпсіздіктер
Апат	Опырылу немесе сырғу
Апат	Көшкін
Апат	Өндірістегі апат
Механикалық ақау	Қуат көзін өшіру
Механикалық ақау	Жабдықтың істен шығуы
Механикалық ақау	Желі жұмысындағы іркіліс
Механикалық ақау	Қоршаған ортаны бақылау жүйесіндегі іркіліс
Механикалық ақау	Құрылыстағы апат
Қаскүнем емес	Хабардар емес қызметкер
Қаскүнем емес	Хабардар емес пайдаланушы
Қаскүнем	Хакер, бұзғыш
Қаскүнем	Компьютерлік қылмыскер
Қаскүнем	Өндірістік тыңшылық
Қаскүнем	Үкімет қаржыландыратын тыңшылық
Қаскүнем	Әлеуметтік инженерия
Қаскүнем	Ұсталған қызметкер
Қаскүнем	Бұрынғы қызметкер
Қаскүнем	Террорист
Қаскүнем	Атқарылған жұмысқа немқұрайлы қарайтын қызметкер
Қаскүнем	Адал емес қызметкер (сыбайлас жемқорлықпен айналысатын немесе бопсалауға қатысы бар қызметкер)
Қаскүнем	Зиянды мобильді код

Кесте 2. Мүмкін- болар осалдықтардың тізбесі.

Осалдық класы	Осалдық
<i>Осалдықтар класының жалпы сипаттамасы</i>	<i>Осалдықтың қысқаша сипаттамасы</i>
Физикалық параметрлері	Бекітілмеген есіктер
Физикалық параметрлері	Компьютерлік жабдыққа бақыланбайтын қолжетімділік
Физикалық параметрлері	Өрт сәндіру жүйелерінің жеткіліксіз тиімділігі
Физикалық параметрлері	Ғимараттардың сәтсіз жобалары
Физикалық параметрлері	Ғимараттар салу кезіндегі қателіктер
Физикалық параметрлері	Құрылыс кезінде тез тұтанатын материалдарды пайдалану
Физикалық параметрлері	Өңдеу кезінде тез тұтанатын материалдарды пайдалану
Физикалық параметрлері	Бекітілмеген терезелер
Физикалық параметрлері	Жеткіліксіз сенімді қабырғалар
Физикалық параметрлері	Ішкі қабырғалары бөлмені жоғарғы және төменгі жағынан толық қоршамайды
Табиғи	Жабдық шығару желісінде орналасқан
Табиғи	Жабдық су басу аймағында орналасқан
Табиғи	Жабдықтар көшкін түсу аймағында орналасқан
Құрал-жабдықтар	Түзетулердің болмауы
Құрал-жабдықтар	Ескірген микробағдарлама
Құрал-жабдықтар	Қате жүйе конфигурациясы
Құрал-жабдықтар	Жүйелердің физикалық қауіпсіздігі қамтамасыз етілмеген
Құрал-жабдықтар	Жалпы қол жетімді интерфейсдерде басқару хаттамалары рұқсат етілген
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Ескірген антивирустық бағдарламалық қамтамасыз ету
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Түзетулердің болмауы
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Қосымшаларды әзірлеу кезіндегі кемшіліктер
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Қасақана бұрмалау жасау
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Әлсіз орындарды қасақана жасау
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Қасақана құру кемшіліктері
Бағдарламалық қамтамасыз ету	Конфигурация қателері
Орта	Электрлік кедергілер
Байланыс	Шифрланбайтын желілік хаттамалар
Байланыс	Бірнеше желілерге қосылу
Байланыс	Қажетсіз хаттамалар өшірілмеген
Байланыс	Желі сегменттері арасында фильтрлеу жоқ
Адами фактор	Дұрыс анықталған рәсімдер
Адами фактор	Ұрланған есептік деректер

Қауіп-қатердің орын алу себептерін анықтағаннан кейін, келесі ретте мекемеде қауіп-қатерді азайту және алдын алу бойынша келесі шаралар жүргізілуі міндетті.

Кесте 3. Қауіп-қатерді азайту бойынша шаралар тізбесі

Қауіп-қатерді азайту бойынша шаралар
Жиналыстарды өткізу кезінде шумогенераторды пайдалану
Қол жеткізуді бақылауды қамтамасыз ету
Кабель коммуникацияларын экрандау
Терезелерге торларды орнату
Қолжетімділікті бақылау жүйесін ұйымдастыру, БӨП
Қызметкерлердің құпия ақпаратқа қол жеткізуін есепке алуды қамтамасыз ету
DDoS-шабуылдардан (атака) қорғалу. Distributed-Denial-of-Service
Вирустардың бағдарламалық қамтамаға енуін болдырмау, антивирустық БҚ қолдану
Деректердің резервті көшірмеленуі
Деректердің қайта қалпына келтіру жұмыстарының жоспарын дайындау
Ақпаратты электрондық форматта жіберу кезінде деректерді шифрлау (end-to-end protection).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ю. Родичев «Нормативная база и стандарты в области информационной безопасности» (2017)
2. Е. Баранова, А. Бабаш «Информационная безопасность и защита информации» 3-ші шығарылым. (2016)

Ғылыми жетекшісі:

Муканова Асель Сериковна

PhD доктор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің аға оқытушысы.

Айболат Оразкелдиев
(Астана, Қазақстан)

ИНТЕРНЕТ-ЗАТТАРҒА (IOT) ТӨНЕТІН ҚАУІПТЕР ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ АРНАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР

Бүгінгі қоғам – ақпарат қоғамы. Күн сайын миллиондаған жаңа ақпарат пайда болып, олар аз уақытта өз маңыздылығын жоғалтып отырады. Дегенмен, бүгінгі қоғам көптеген ақпараттар тасқынымен жұмыс істеуге үйренді. Бұл үшін оларға аз уақыт аралығында ақпараттарды өңдеп, қабылдап, жіберіп отыратын құрылғылар көмектесуде. Аталған құрылғыларды таңдау кезінде олардың ақпаратты жылдам жібере алу мүмкіндігінен бөлек, қолдану кезіндегі жайлылығы мен көп функционалды болуына басты назар аударылуда.

Соңғы уақытта, жоғарыда атап өткен талаптарға толығымен сәйкес келетін және сымсыз байланыс арқылы, басқа құрылғылармен хабар алмаса алатын, ғаламтор арқылы басқарылатын құрылғылар (бұдан әрі – IoT (Internet of Things)) өте үлкен сұранысқа ие. Яғни, қазіргі кезде ғаламтормен байланысты технологиялар өте үлкен қарқынмен дамып жатыр. Әлемдік желіге қосылған құрылғылар саны әр жыл сайын өсуде. Cisco IBSG консалтингтік компаниясының есебі бойынша, 2008 жыл мен 2009 жылдар аралығында бүкіл әлемдік желіге қосылған құрылғылар саны жер бетіндегі барша адамдар санынан асып түскен. 2015 жылы бұл сан 25 миллиардқа жеткен [1].

Әрбір тенденцияның кереғар тұсы болатыны секілді бұл жаңашылдық пен жайлылықтың да өз кемшіліктері мен қауіптері бар. Яғни, бұл құрылғылардың барлығы да бүкіләлемдік желіге қосылғандықтан, оларды басқаруға ниет білдірушілердің де күрт өсетіні белгілі. Сонымен қоса, бүгінде ақылды көліктердің де, зерттеушілер тарапынан сынға ұшырап, адамдар өміріне қауіп төндіріп, тіпті адам өліміне алып келген жағдайлар да орын алуда.

IoT үшін ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелеріне сараптама жүргізу үшін, келесілер сарапталуы тиісті. 1. IoT-тың көпдеңгейлі құрылымы. 2. IoT-тың осы қабылданған деңгейлерінің әр қайсысындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері.

IoT-тың көпдеңгейлі құрылымы. IoT үшін үш негізгі сипаттама анықталған - комплексті білім (кез келген жерде және кез келген уақытта объект туралы ақпарат алу нәтижесінде), сенімді жіберу (байланыс хаттамаларын пайдалану арқылы, маршруттау, шифрлау, желілік қауіпсіздік және барлығы да дәлдігі жоғары және қазірге уақытта болуы), интеллектуалды өңдеу (көптеген есептеулерді ескере отырып, анық емес сәйкестендіру және үлкен деректерді талдауға және өңдеуге қажетті басқа технологияларды қолдану, сондай-ақ әртүрлі қолданушылардан әрқилы деректерді жинақтау). Осы сипаттамаларға сәйкес IoT құрылымы үш деңгейге бөліне алады – қабылдау бөлімі (perception), желілік деңгей және қолданбалы деңгей. Қабылдау деңгейінің негізгі тапсырмасы сенсордан сенімді есептеуді, RFID-белгісін алу. Желілік деңгей барлығына дерлік қолжетімділікті, ақпаратты жіберуді, өңдеуді, сақтауды қамтамасыз етеді. Ол қолжетімділік деңгейінен (мобильдік байланыс желісі) және негізгі алмасу деңгейінен (ғаламтор, NGN –ң келесі желілік тұқымдары, виртуалды жеке желілер) тұрады [3].

Қолданбалы деңгей қосымшаларды, қызметтерді және басқаруды бақылау үшін және дұрыс шешім қабылдау үшін қабылданған ақпаратты өңдеп, сараптама жасайды. Қолданбалы деңгейде деректерді жинау, өңдеу функцияларымен қоса, логистика мен энергиямен қамтамасыз ету өнімділігін арттыру қамтамасыз етіліп отырады.

Енді, жоғарыда аттары аталған үш деңгейлердегі ақпараттық қауіпсіздіктің мәселелерін сараптаумен шектелсек. Яғни, үш деңгейіміз: қабылдау деңгейі, желілік және қолданбалы деңгейлер.

Қабылдау деңгейіндегі ақпараттық қауіпсіздіктің мәселелері. Бұл деңгейдегі негізгі мәселе қабылдау құрылғыларының физикалық қауіпсіздігі мен ақпараттарды жинақтау кезінде туындайтын ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін атап айтуға болады. Адам қатынаспайтын деңгейлерінде стандарттар болмайтын, жинақтау болмайтын жерлерінде қорғанысқа деген әлсіздік пайда болады.

Желі қабылдау деңгейіндегі ақпараттық қауіпсіздіктің мәселелері. Қауіпсіздік мәселелері сенсорлық түйіндерді физикалық басып алуды, шлюз торабын ұстап қалуды, сенсордан ақпаратының ағып кетуін, деректер тұтастығын жоғалту қаупі, энергияның шамадан тыс жүктелу қаупі, DoS шабуылдары түрлері (қызмет көрсетуден бас тарту), заңсыз сенсорларды желіге орнатудан шығатын маршруттау қауіптері және түйінді көшіру қауіп – қатерлерін атап айтуға болады. Сонымен қатар, DoS шабуылдарының себебінен туындауы мүмкін желіаралық аутентификация мәселелері болуы мүмкін [4].

Төменде IoT – қа қойылатын жоғарғы деңгейдегі негізгі талаптар:

Идентификация негізінде байланыс орнату: IoT пен байланыс орнататын кез – келген заттар арасындағы байланыс, міндетті түрде, сол құрылғының идентификаторы негізінде орнатылуы тиіс. Сонымен қатар, бұл әртүрлі заттардың гетерогенді идентификаторлары бірыңғай тәсіл негізінде өңделуі қажетті деген талаптарды қамтуы қажет.

Функционалды сәйкестік: әртүрлі қызмет түрлері мен ақпарат түрлерін тұтына алу мүмкіндігіне ие болу үшін, гетерогенді және бөлінген жүйелердің функционалды сәйкестіктері қамтамасыз етілуі қажет.

Автономды желілерді ұйымдастыру: әртүрлі қолданбалы облыстарға және әр типті құрылғылар мен жіберу орталарына бейімдеу үшін желіні ұйымдастыруды басқарумен байланысты IoT функцияларының автономды желілерді (автоматты-конфигурациялау, өздігінен қайта қалыпқа келу, автоматты оңтайландыру және автоматты қорғау, сонымен қоса, автоматты басқару механизмдары мен әдістері) қолдай алу мүмкіндігінің болуы маңызды.

Автономды қызметтер ұсыну: абонент өзі орнататын немесе оператор тарапынан берілетін ережелер негізінде деректер автоматты түрде деректерді жинау, жіберу және өңдей алу секілді мүмкіндіктерінің болуы қажет етіледі. Автономдық қызметтер автоматтандырылған бірлескен өңдеу мен деректерді өңдеу әдістеріне байланысты болуы мүмкін.

Орналасқан жерін анықтауға негізделген мүмкіндіктері: IoT-та орналасқан жерін анықтауға негізделген мүмкіндіктерінің болуы қажетті. Кез келген құрылғыға байланысты байланыс және қызметтер түрлері заттардың және/немесе пайдаланушылардың орналасқан жері туралы ақпаратқа байланысты болады. Орын туралы ақпарат автоматты түрде өлшенеді және бақыланады. Орналасқан жері бойынша байланыс және қызметтер, заңдар мен нормативтік актілермен шектелуі және қауіпсіздік талаптарын сақтауы керек.

Қауіпсіздік: IoT-та кез – келген құрылғы желіге қосылғандықтан, ол автоматты түрде құпиялылықтың, ақпараттың тұтастығы және түпнұсқалығы жоғалуы қаупіне ұшырау ықтималдығы туындайды. IoT-дағы қауіпсіздік талаптарының ең маңызды үлгілерінің бірі - әртүрлі құрылғылар мен пайдаланушы желілеріне қатысты әртүрлі қауіпсіздік қағидалары мен әдістерін біріктіру қажеттілігі.

Құпиялылықты қорғау: IoT- та жеке өмірдің құпиялылығының қорғалуы маңызды. Барлық дерлік құрылғылардың иелері мен пайдаланушылары бар. Нысандарды өлшеу нәтижелері олардың иелері немесе пайдаланушылары туралы жеке ақпаратты қамтуы мүмкін. IoT деректерді беру, жинақтау, сақтау, интеллектуалды талдау және деректерді өңдеу кезінде құпиялылықты қорғауы қажетті. Құпиялылықты қорғау деректер көзін аутентификациялауға кедергі болмауы керек.

Басқару қабілеті: желінің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін басқару мүмкіндігі қажет. Әдетте, IoT қосымшалары адамдардың қатысуынсыз автоматты түрде іске қосылады, бірақ олардың бүкіл процесі тиісті тараптармен басқарылуы керек.

IoT қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейлері.

IoT қауіпсіздігі төрт негізгі іргетасқа негізделуі мүмкін: байланыс қауіпсіздігі, құрылғының қауіпсіздігі, құрылғыны бақылау және желідегі өзара әрекеттесу мониторингі.

Бұл іргетас, сіз IoT-қадеген көптеген мақсатты шабуылдарды қоса алғанда, қауіпсіздік қатерлерінің теріс әсерін азайтатын күшті және оңай орналастырылатын қауіпсіздік жүйесін жасай аласыз. Біз қарапайым тиімді іске асыру үшін төрт негізгі бағытты, олардың мақсаттары мен стратегияларын сипаттай аламыз. Барлық мәліметтерді бөлшектеуге болмайды, бірақ мен автомобиль өнеркәсібі, энергетика, өндіріс, денсаулық сақтау, қаржы қызметтері, мемлекеттік сектор, бөлшек сауда, логистика, авиация, тұтыну тауарларын және басқа да салаларды қамтитын негізгі ұсыныстарды ұсынуға тырысамын. Кейбір мысалдарды қарастырамыз. Бұл төрт іргетас өзі арқылы нені көрсетеді?

Байланыс қауіпсіздігі. Байланыс арнасы қорғалуы үшін шифрлау және аутентификация технологияларды қолдану арқылы қорғалуы тиіс, осы арқылы құрылғылар олар қашықтан басқарылатын жүйеге сенім артуға болатындығын тексеру үшін. Бүгінгідей ECC (Elliptic Curve Cryptography) сияқты жаңа криптографиялық технологиялар өздерінің алдыңғы шығарылымдарына қарағанда аз қуатты 8-биттік 8MHz

IoT – тардаон есе жақсырақ жұмыс істеуі бұл керемет. Мұнда маңыздылығы жағынан ешнәрседен кем емес міндеттің бірі оларды өндіруге арналған арналар деректер аутентификация мен дұрыстығы үшін негізгі басқару болып табылады. Сертификаттаудың жетекші органдары (CA) қазірдің өзінде бірнеше миллиардтан астам IoT құрылғыларында «құрылғы сертификаттарын» жасап, көптеген құрылғылардың, соның ішінде ұялы базалық станциялардың, теледидарлардың және тағы басқалардың түпнұсқалығын растау мүмкіндігін ұсынды.

Құрылғыны қорғау. Құрылғыны қорғау ең алдымен кодтың қауіпсіздігі мен тұтастығын қамтамасыз ету мәселесі болып табылады. Кодты қорғау тақырыбы осы өте ауқымды, сондықтан қазір басты назарды тұтастығына аударамыз. Кодқа қол қою, оның іске қосылу заңдылығын растау үшін талап етіледі, сонымен қатар кодты орындау кезінде кодты қорғау қажет, сондықтан шабуылдаушылар оны жүктеу уақытында қайта жаза алмайды. Кодты қолтаңбалау криптографиялық түрде қол қойылғаннан кейін, ол құрылғыға қол қойылғаннан кейін оны бұзбайтынына кепілдік береді. Бұл қолданбалар мен микробағдарлама деңгейінде, тіпті монолитті микробағдарлама кескіні бар құрылғыларда да іске асырылуы мүмкін. Барлық маңызды құрылғылар, датчиктер, контроллерлер немесе басқа нәрсе, тек қол қойылған кодты бастау үшін конфигурациялануы керек.

Құрылғыны бақылау. Өкінішке орай, IoT құрылғыларындағы осалдықтар әлі де болады, оларды дер кезінде залалсыздандырып отыру керек. Ал, олай болмай, бұл қауіпсіз құрылғы тұтынушыға берілсе, қауіп өте көпке созылуы мүмкін. Тіпті сыни жүйелерде зақымдауды қолданатын кодты ақыр соңында қайта қалпына келтіруге болады және шабуылдаушылар осалдықтарды қайта таба алмайтынды болуы қажет.

Желілік өзара әрекеттесуді бақылау. Кейбір қауіптер барлық шаралардың қаншалықты жақсы қорғалғанына қарамастан қабылданатын шараларды еңсере алады. Сондықтан, IoT-та қауіпсіздік талдауларын жүргізу өте маңызды. Қауіпсіздік талдауларына арналған жүйелер желіңізді жақсы түсінуге көмектеседі, күдікті, қауіпті немесе зиянды ауытқулар туралы хабардар етеді.

Көптеген IoT құрылғылары «жабық жүйелер». Олай деуге себеп болатын мәселе, құрылғылар өндіріс орнынан шыққаннан кейін, сатып алушылар қауіпсіздік бағдарламалық құралын құрылғыға өздері қоса алмайды. Мұндай кедергі кепілдікті жойып, кейде тіпті мүмкін еместей етеді. Осы себепті, IoT құрылғыларына қорғау функциялары бірінші кезекте олардың архитектурасында қауіпсіз болуы үшін салынуы керек. Ақпараттық қауіпсіздік саласының көп бөлігі үшін, осы «ішкі қауіпсіздік», яғни зауытта құрылғының өндіру барысында салынған - бұл қорғауды қамтамасыз етудің жаңа тәсілі болып табылады – бұл қауіпсіздікті қамтамасыз етудің жаңа жолы, бұл сонымен қоса классикалық қорғау жүйелері болып табылатын шифрлау, аутентификация, тексеру тұтастығын, кіруді болдырмау ретінде қолданылады, және ол жаңарту үшін қауіпсіз болып табылады[5].

Қорыта келе, IoT инфрақұрылымының ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, IoT өндірушілерінің біз жоғарыда атап өткен негізгі ұстанымдарды басты назарда ұстауымен және қолданушылардың да IoT құрылғыларымен жұмыс істеу барысында ақпараттық қауіпсіздікке бірінші кезекте мән берулеріне байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Bradley, J, Barbier, J & Handler, D 2013, Embracing the Internet of Everything To Capture Your Share of \$14.4 Trillion: White Paper, 18 б., retrieved 25 January 2016
2. Алгулиев Р., Махмудов Р. Указ. соч.; Барышников П. Морфология технологической сказки: Интернет вещей и соци- альные дистанции // Социология власти. 2015. Т. 27, № 1. Б. 37–54; Лукьянова Н. Интернет вещей: семиотическая конвергенция естественного и искусственного в коммуникациях // Информационное общество. 2014. № 3. Б. 4–9; Плешаков В. Киберсоциализация человека: от Homo Sapiens`А до Homo Cyberus`А. М., 2012. 212 б.
3. 6. Satton M, Grin A, Amini P. Fuzzing: issledovaniye uyazvimostey metodom gruboy sily [Fuzzing: vulnerability research brute force]. St. Petersburg: Simvol-Plyus; 2012.
4. Shikov SA, Ivliyev SN. Internet veshchey: novyye ugrozy informatsionnoy bezopasnosti [Internet of Things: New information security threats]. In: Materialy XX nauch.-prakt. konf. molodykh uchenykh, aspirantov i studentov Natsionalnogo issledovatel'skogo Mordovskogo gosudarstvennogo universiteta im. N. P. Ogareva [Proceedings of 20th Scientific-Practical Conference of Young Scientists and Students of National Research Mordovia State University]. Saransk: Mordovia State University Publ.; 2014; 278-283 бб.url: <http://elibrary.ru/item.asp?id=27222070>
5. Nefedova M. Avtomobil Tesla mozhno ugnat, zaraziv smartfon ego khozyaina Malware [To steal a car Tesla is necessary to infect a smartphone of its owner]. Available from: [<https://xakep.ru/2016/11/25/tesla-android-hack>]

Ғылыми жетекші:

Phd, аға оқытушы. Муқанова Асель Сериковна

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Олександр Мейта
(Київ, Україна)

УДОСКОНАЛЕННЯ ДРОБИЛЬНО-ПОМОЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ

Робота дробильно-помольного комплексу визначається декількома десятками факторів, багато з яких носять випадковий характер. Кожному поєднанню факторів відповідає певний техніко-енергетичний режим роботи комплексу. Чим повніше враховано при оперативному управлінні факторне поле властивостей системи, яке впливає на характеристики режиму роботи, тим ефективнішим буде управління і нижче енерговитрати на процеси дроблення і помолу. Однак, збільшення числа факторів, що беруться до уваги, збільшує складність моделі, внаслідок ускладнення топології системи. Тому, при управлінні необхідно формувати керуючий вплив, знаходячи компромісне рішення, що враховує ступінь інформативності факторного поля та його складність.

Відсутність розробленого факторного поля елементів дробильно-помольного комплексу та чітких описів окремих факторів, складність контролю окремих його характеристик та висока енергоємність технологій подрібнення підтверджують актуальність розглянутих нижче питань.

Мета та задачі дослідження

Метою роботи є покращення техніко-економічних показників електроспоживання дробильно-помольного комплексу шляхом впровадження систем моніторингу та управління такими комплексами, які базуються на моделі комплексу, яка враховує його внутрішні зв'язки і виконані із застосуванням технології штучних нейронних мереж.

Для досягнення поставленої мети в роботі розв'язуються наступні задачі:

- Формування і аналіз факторного поля для визначення меж множини показників процесу подрібнення, які впливають на ефективність енерговикористання дробильно-помольного комплексу.
- Розробка нейромоделі для забезпечення енергоефективного управління та методики оптимального по енергоспоживанню управління дробильно-помельним комплексом.

Результати дослідження

Згідно існуючих підходів до побудови систем управління об'єкт автоматичного регулювання типу «дробарка» або «млин» математично може бути описана інерційним ланкою першого порядку з урахуванням транспортного запізнювання, або інерційним ланкою другого порядку також з урахуванням транспортного запізнювання. Таким чином, динамічні властивості дробарок по каналах «продуктивність живильника - продуктивність об'єкта», «крупність вихідного матеріалу - продуктивність об'єкта», «міцність дробленого матеріалу - споживана двигунами агрегату потужність», може бути представлена передавальною функцією, загальний вигляд якої наведено у формулі

$$W = \frac{k \cdot e^{-\tau \cdot p}}{T \cdot p + 1},$$

де k – коефіцієнт підсилення;

τ - час запізнення;

T – стала часу об'єкта.

Як видно, такий опис об'єкта не відображає ні його багатфакторності ні багатозв'язності. При цьому підході встановлюється залежність між вхідним та вихідним впливами згідно їх спільній зміни у часі.

Для вирішення такого роду завдань зі значною кількістю факторів впливу в залежності від особливостей поставленого завдання для їх вирішення можуть бути використані різноманітні нейронні мережі, такі як багатозаровий перцептрон, мережі з радіальними базисними функціями, імовірнісні мережі та інші, що розрізняються між собою за структурою і можливостями. Конфігурація мережі визначається для кожного конкретного завдання. Для вирішення деяких окремих типів завдань вже існують оптимальні конфігурації, описані в літературі з побудови та експлуатації нейронних мереж. При виборі конфігурації мережі керуються такими принципами:

- Можливості мережі зростають зі збільшенням числа вузлів мережі, щільності зв'язків між ними і числом виділених шарів;
- Введення зворотного зв'язку разом зі збільшенням можливостей мережі впливає на динамічну стійкість мережі;
- Складність алгоритмів функціонування мережі збільшує можливості мережі;
- Оптимальна розмірність векторів вхідних сигналів та числа входів мережі;

Нейронні мережі реалізують алгоритми навчання, призначені для роботи з великою кількістю змінних, успішно здійснюють прогнозування та можуть замінити людину в прийнятті рішень. Завдання управління помелом за допомогою нейронних мереж реалізується наступним чином (рис. 1).

Кожному входу мережі відповідає один з чинників. Виходи мережі відповідають продуктивності, тонині та електроспоживанню, вагові коефіцієнти мережі визначають значимість факторів. Таким чином можна виявити ієрархію чинників. Надалі, на підставі отриманої ієрархії завдання багатокритеріальної

оптимізації можна буде спрости до однокритеріальної. Крім виділення факторів мережа може виявляти прогнозний стан системи на підставі наявних даних і оптимізувати роботу за заданим параметром. В якості оптимізаційних параметрів доцільно прийняти T , W і Q або ж введений узагальнюючий показник, що відображає всі три критерії в залежності від їх значущості.

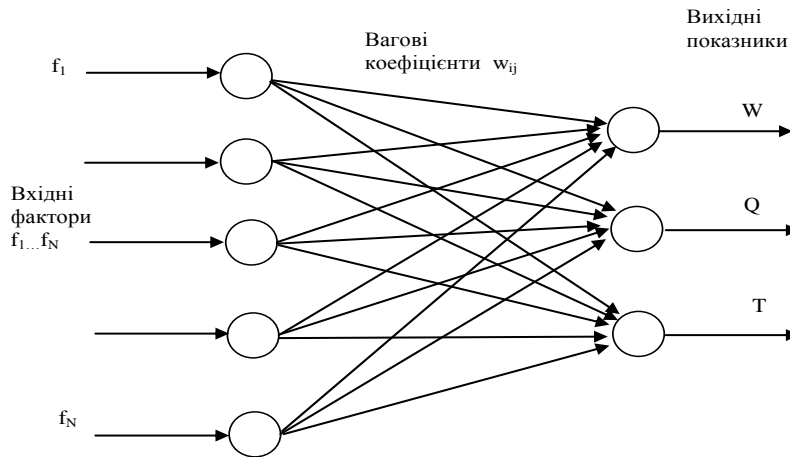

Рисунок 1 – Модель нейронної мережі для управління помелом.

В узагальненій моделі в якості входів будуть використані виділені фактори, а в якості вихідних величин параметри процесу або ті дії, що управляють, які їх регулюють. Подібна мережа представлена на рис. 2.

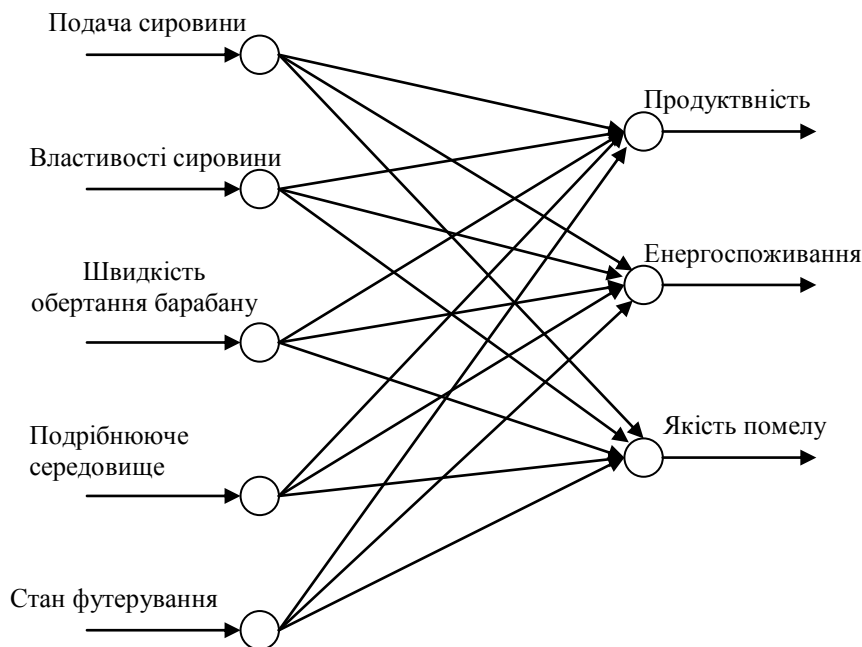

Рисунок 2 – Модель управління помелом.

Реалізуючи вищенаведені принципи на наявних вибірках даних із використовуючи алгоритмів навчання мереж в середовищі Matlab було навчено добірку нейронних мереж. Кожна мережа складається з двох шарів. Число нейронів в першому шарі варіюється в межах від 2 до 75, у другому шарі 2 нейрона. Активаційна функція нейронів першого шару - сигмоїдальна, другого шару - лінійна. Загальний вигляд архітектури мережі наведено на рис. 3. На входи мережі подаються дані про продуктивність та завантаження млина. Вихідний вектор містить інформацію про питоме електроспоживання та тону помолу.

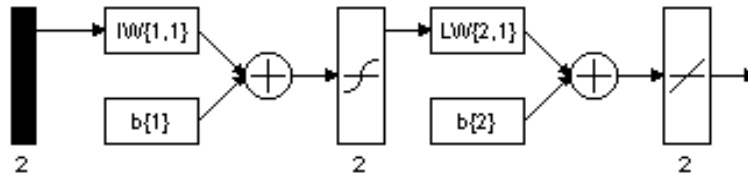

Рисунок 3 – Модель штучної нейронної мережі.

Порівняння результатів навчання нейронних мереж за допомогою різних алгоритмів навчання наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Похибка при навчанні штучних нейронних мереж

Функція мережі	навчання	Кількість нейронів у першому шарі мережі					
		2	5	10	25	50	75
Traingd		11.81	11.75	11.15	10.57	8.71	7.31
Trainlm		8.44	7.91	7.09	4.38	2.11	1.38
Traingdx		11.75	11.75	11.75	9.81	6.47	5.74
Traingdm		11.76	11.75	11.75	10.21	8.96	7.96
Traingda		11.74	11.77	11.78	8.35	7.58	6.41
Trainrp		11.75	10.16	9.58	7.99	6.11	5.32
Trainscg		11.75	11.75	10.35	9.28	5.83	4.89

На наявних вибірках даних були навчені ряд нейронних мереж з різною кількістю нейронів в прихованому шарі. Збільшення числа нейронів в прихованому шарі призводило до підвищення точності моделі, однак, потрібно більше часу на її навчання. Найменша помилка навчання була досягнута при застосуванні алгоритму навчання Левенберга - Марквардта.

Системи управління із застосуванням нейронних мереж є альтернативою системам управління, побудованим відповідно до класичних методів управління. Така можливість базується на тому, що нейронна мережа, що складається з двох шарів і містить в прихованому шарі довільно велику кількість вузлів, може апроксимувати будь-яку функцію дійсних чисел із заданим ступенем точності.

Висновки

У роботі розглянуто використання нейромережевого управління для складних об'єктів і технологічних ліній, що зумовило рішення науково-технічної задачі визначення і підтримки оптимального режиму роботи дробильно-помельного комплексу, що дозволяє на основі результатів аналізу факторного поля комплексу дробарка-млин забезпечити його оптимальний режим електроспоживання. При цьому отримано такі основні результати:

Обґрунтовано доцільність застосування нейромережевого математичного апарату при побудові алгоритмів функціонування інтелектуальних систем управління дробильно-помельних комплексами. Показано, що основою для побудови нейромережевої моделі повинно слугувати факторне поле комплексу, яка дає можливість враховувати при формуванні сигналу управління внутрішні структурні зв'язки системи.

Запропоновано нову модель дробильно-помельного комплексу, яка враховує багатофакторне поле системи і відображає її внутрішні зв'язки, що базується на математичному апараті штучних нейронних мереж і полягає в обліку при формуванні цільової функції складових, що визначають електроспоживання та інші техніко-економічні показники комплексу "дробарка - млин", що дозволяє підвищити енергетичну ефективність комплексу шляхом забезпечення роботи комплексу в оптимальному по електроспоживанню режимі.

Література:

1. Медведєв В.С. Нейронные сети. MATLAB 6: учеб. / Медведєв В.С. под. общ. ред. Потемкина В.Г. – М.: ДИАЛОГ-МИФИ, 2002. – 496 с.
2. Мейта А.В. Исследование факторного поля шаровой мельницы / Мейта А.В.// Энергетика: економіка, технологія, екологія – 2016. - № 1. – С. 96 – 101.
3. Розен В.П. Факторний аналіз електроспоживання складових дробильно-помельного комплексу / Розен В.П., Калінчик В.П., Мейта А.В., Скосирев В.Г.// Вісник Кременчуцького Національного Університету імені Михайла Остроградського-2015 №6.- С. 16-21.
4. Калінчик В.П. Энергоэффективное управление мехатронным комплексом «дробилка-мельница» с использованием искусственных нейронных сетей/ Калінчик В.П., Розен В.П., Шевчук С.П., Мейта А.В.// Энергетика: економіка, технологія, екологія – 2016. - № 3. – С. 45 –50.

**Марина Нижник
(Глухів, Україна)**

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА ОБ'ЄКТІВ, ЩО СПОРУДЖУЮТЬСЯ ЗА РАХУНОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Основні правила визначення вартості нового будівництва, реконструкції, капітального ремонту та технічного переоснащення будівель, реставрація пам'яток архітектури відбувається згідно стандарту ДСТУ Б Д.1.-1:2013 «Правила визначення вартості будівництва». Зазначений стандарт передбачає удосконалення порядку визначення вартості будівництва з урахуванням практики складання кошторисної документації як вітчизняних будівельних організацій, так і зарубіжних.

Механізм ціноутворення в будівництві має певні особливості, оскільки будівельні об'єкти розрізняються за габаритами, загальною площею, поверховістю, будівельними матеріалами, що використовуються.

Вартість будівництва розраховується індивідуально згідно кошторисної документації, де прописані обсяги робіт, розцінки на окремі види робіт, технології і методи будівництва.

Система ціноутворення в будівництві базується на нормативно-розрахункових показниках та поточних цінах трудових і матеріально-технічних ресурсів.

Нормативні показники – ресурсні елементні кошторисні норми. Кошторисна норма - це сукупність нормативних показників витрат ресурсів (трудовитрат, часу роботи будівельних машин та механізмів, витрат матеріалів, виробів і конструкцій), встановлених на прийнятий вимірник будівельних робіт і виражених у натуральних (фізичних) одиницях виміру. Кошторисна норма складається з найменування, складу робіт, вимірника, витрат праці робітників-будівельників, середнього розряду робіт для ланки будівельників, витрат праці машиністів, переліку будівельних машин і механізмів, витрат будівельних матеріалів.

Кошторисні норми поділяються на такі види:

- державні стандарти України (державні кошторисні норми);
- стандарти організацій України (у тому числі галузеві кошторисні норми);
- індивідуальні ресурсні елементні кошторисні норми.

На підставі норм і поточних цін на трудові та матеріально-технічні ресурси визначаються прямі витрати у вартості будівництва.

Прямі витрати визначають згідно ДСТУ-Н Б Д.1.1-2:2013 «Настанова щодо визначення прямих витрат у вартості будівництва». Прямі витрати враховують у своєму складі заробітну плату (основну та додаткову)* робітників, вартість експлуатації будівельних машин та механізмів, вартість матеріалів, виробів, конструкцій.

Розрахунок заробітної плати провадиться на підставі нормативно-розрахункових трудовитрат і вартості людино-години відповідного середнього нормативного розряду робіт, які виконуються ланкою робітників-будівельників, монтажників, та середнього нормативного розряду ланки робітників, зайнятих на керуванні та обслуговуванні будівельних машин та механізмів. Кошторисна заробітна плата, що наводиться в прямих витратах у локальних кошторисах, вираховується окремо для робітників-будівельників і монтажників, робітників, зайнятих на керуванні та обслуговуванні будівельних машин і механізмів.

Кошторисна вартість експлуатації будівельних машин та механізмів в прямих витратах визначається згідно ДСТУ-Н Б Д.1.1-4:2013

«Вартість експлуатації будівельних машин та механізмів у складі прямих витрат» виходячи з нормативного часу їх роботи, необхідного для виконання встановленого обсягу будівельних робіт, та вартості експлуатації будівельних машин та механізмів за одиницю часу їх застосування (машино-година) в поточних цінах. Вартість експлуатації будівельних машин та механізмів у прямих витратах визначається виходячи з нормативного часу їх роботи, необхідного для виконання встановленого проектною документацією обсягу будівельних робіт, та вартості експлуатації будівельних машин та механізмів за одиницю часу їх застосування (машино-година) в поточних цінах.

Кошторисна вартість будівельних матеріалів, виробів та конструкцій у прямих витратах визначається на підставі нормативної потреби в них, розрахованої виходячи з обсягів робіт, передбачених проектною документацією, та відповідних поточних цін. Поточні ціни на трудові та матеріально-технічні ресурси в інвесторській кошторисній документації приймаються за даними замовника або, за його дорученням, з інших джерел.

Кошторисна собівартість будівництва об'єкта – це сума прямих витрат і загальноновиробничих витрат, визначається за допомогою документу – локального кошторису.

Правила визначення загальновиробничих витрат відображено у ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013 «Настанова щодо визначення загально виробничих і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва»

Загальновиробничі витрати, як частина кошторисної собівартості будівельно-монтажних робіт, являють собою сукупність витрат підрядників, що пов'язані зі створенням необхідних умов для будівельного виробництва – його організацією, управлінням та обслуговуванням.

До загальновиробничих витрат відносять:

- витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням будівельного виробництва;
- витрати на організацію робіт на будівельних майданчиках і вдосконалення технології;
- витрати на здійснення заходів з охорони праці на будівельних майданчиках;
- інші загальновиробничі витрати.

Локальний кошторис – це первинний документ, що складається на окремі види робіт та витрат по будівлях і спорудах. Локальний кошторис складається з двох частин, залежних одна від одної. Ліва половина кошторису містить описову частину, в якій представлений шифр та перелік робіт і витрат, необхідних при виробництві будівельних, ремонтно-будівельних, монтажних, пусконаладжувальних робіт. У другій половині кошторису даються прямиє витрати у грошовому вимірі по виконанню описової частини робіт на зазначену одиницю вимірювання, кількість одиниць вимірювання і добуток одиниць вимірювання на їх кількість. У результаті кожен рядок несе інформацію про вартість робіт, описаних в лівій частині кошторису в грошовому вираженні.

Складаючи суми всі рядків, отримуємо підсумок витрат, а саме, кошторисну собівартість будівництва об'єкту.

Для визначення загального розміру всіх витрат, пов'язаних зі зведенням об'єкту на основі локальних кошторисів на окремі види робіт по будівлях складаються об'єктні кошториси. Об'єктні кошториси враховують вартість усіх видів будівельних і монтажних робіт, витрати на обладнання, прилади та інвентар шляхом підсумовування даних з локальних кошторисів споруди.

Для визначення повної кошторисної вартості об'єкта будівництва або його черги, включаючи кошторисну вартість будівельних робіт, витрати на придбання устаткування, меблів та інвентарю, а також інші витрати використовується зведений кошторисний розрахунок вартості об'єкта будівництва. Зведений кошторисний розрахунок вартості об'єкта будівництва складається на основі об'єктних кошторисів, об'єктних кошторисних розрахунків і кошторисних розрахунків на окремі види витрат.

До зведеного кошторисного розрахунку вартості об'єкта будівництва у відповідні глави включаються окремими рядками підсумки по усіх об'єктних кошторисах. У зведеному кошторисному розрахунку вартості об'єкта будівництва кошти розподіляються по таких главах:

Глава 1 Підготовка території будівництва

Глава 2 Об'єкти основного призначення

Глава 3 Об'єкти підсобного та обслуговуючого призначення

Глава 4 Об'єкти енергетичного господарства

Глава 5 Об'єкти транспортного господарства і зв'язку

Глава 6 Зовнішні мережі та споруди водопостачання, каналізації, тепlopостачання і газопостачання

Глава 7 Благоустрій та озеленення території

Глава 8 Тимчасові будівлі та споруди

Глава 9 Кошти на інші роботи і витрати

Глава 10 Утримання служби замовника

Глава 11 Підготовка експлуатаційних кадрів

Глава 12 Проектно-вишукувальні роботи та авторський нагляд

Після підсумку глав 1-12 враховуються:

- кошторисний прибуток;

- кошти на покриття адміністративних витрат будівельних організацій;

- кошти на покриття ризиків всіх учасників будівництва;

- кошти на покриття додаткових витрат, пов'язаних з інфляційними процесами;

- податки, збори, обов'язкові платежі, встановлені чинним законодавством і не враховані складовими вартості будівництва.

Кошторисна вартість будівництва, що визначається в складі інвесторської кошторисної документації, використовується для планування капітальних вкладень, фінансування будівництва, проведення процедури закупівлі.

Для визначення кошторисної вартості об'єктів будівництва, їх черг та/або пускових комплексів складається інвесторська кошторисна документація таких видів:

- локальні кошториси;

- локальні кошторисні розрахунки;

- об'єктні кошториси;

- об'єктні кошторисні розрахунки;

- кошторисні розрахунки;

- зведені кошторисні розрахунки вартості об'єктів будівництва;

- зведення витрат;

- відомості кошторисної вартості будівництва будинків, будівель, споруд, лінійних об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, що входять до пускових комплексів;
- відомості кошторисної вартості будівництва об'єктів та робіт з охорони довкілля;
- відомості ресурсів до відповідних кошторисів та кошторисних розрахунків.

Ціна пропозиції учасника (підрядника) розраховується на підставі нормативної потреби в трудових і матеріально-технічних ресурсах, необхідних для здійснення проектних рішень по об'єкту будівництва, та поточних цін на них. Ціна пропозиції переможця конкурсних торгів є договірною ціною на об'єкт будівництва, яка формується генпідрядником із залученням субпідрядних організацій, погоджується із замовником. Договірна ціна є кошторисом вартості підрядних робіт, який узгоджений замовником, і використовується при проведенні взаєморозрахунків. Договірна ціна може встановлюватись за твердим (тверда договірна ціна) та приблизним (динамічна договірна ціна) кошторисом.

Вид договірної ціни встановлюється за узгодженням сторін (замовник та підрядник) з урахуванням положень законодавства.

Твердий кошторис (тверда договірна ціна) встановлюється незмінним на весь обсяг будівництва з наданням виконавцем робіт гарантій, в тому числі фінансових, щодо реалізації проектних рішень в установлені строки за фіксовану ціну.

Приблизний кошторис (динамічна договірна ціна) встановлюється відкритим і може уточнюватися протягом всього строку будівництва, при цьому маса прибутку, врахована в договірній ціні до початку будівництва, не уточнюється.

Взаєморозрахунки за обсяги виконаних робіт проводяться за період, встановлений в договорі (щомісячно, за етап тощо).

При визначенні вартості виконаних обсягів робіт і проведенні взаєморозрахунків за виконані роботи по об'єктах будівництва, зведення яких здійснюється за рахунок державних коштів, застосовуються примірні форми первинних облікових документів «Акт приймання виконаних будівельних робіт» (примірна форма № КБ-2в) і «Довідка про вартість виконаних будівельних робіт та витрати» (примірна форма № КБ-3).

За твердої договірної ціни взаєморозрахунки провадяться на підставі виконаних обсягів робіт та їх вартості, визначеної в договірній ціні.

За динамічної договірної ціни прямі витрати при визначенні вартості виконаних робіт розраховуються на підставі нормативних витрат трудових і матеріально-технічних ресурсів, виходячи з фізичних обсягів виконаних робіт та уточнених цін ресурсів, прийнятих в договірній ціні.

Література:

1. ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 Правила визначення вартості будівництва
2. ДСТУ-Н Б Д.1.1-2:2013 Настанова щодо визначення прямих витрат у вартості будівництва
3. ДСТУ-Н Б Д. 1.1-3:2013 Настанова щодо визначення загально-виробничих і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва
4. ДСТУ-Н Б Д. 1.1-4:2013 Настанова щодо визначення вартості експлуатації будівельних машин та механізмів у вартості будівництва

**Ірина Скакунова, Тетяна Мінько, Таїсія Сажко, Ольга Дахно
(Сєверодонецьк, Україна)**

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ З БАЛКОНАМИ В МІСТІ ЛИСИЧАНСЬК

Однією з головних проблем житлового фонду Лисичанська та України в цілому, є його сильна зношеність, так як більшість будинків будувалися в 50-60 роках 20 століття, при цьому багато хто з цих будинків, ні разу не ремонтувалися і не обстежувалися, хоча в деяких будинках почалися руйнування будівельних конструкцій, зокрема балконних плит. Аналіз ситуації з балконними плитами, фактично не проводиться, хоча необхідність капітального ремонту балконної плити в деяких будинках видно неозброєним оком. На це вказують руйнівний вид і великі тріщини Київщини по всій плиті, які жителі намагаються усунути своїми силами, хоча капітальний або аварійний ремонт балкона повинні виконувати тільки професіонали.

Одним з документів, згідно з яким повинні проектуватися плити балконів і лоджій на території України є «ДСТУ Б В.2.6-69:2008. Плити балконів і лоджій залізобетонні. Технічні умови» [3].

На нашу думку, в кожному населеному пункті має проводитися аналіз ситуації з балконами. Такої ж думки дотримується, заслужений професор Таллінського технічного університету Карл Ййгер. Він вважає, що фахівцям необхідно провести перевірку балконів панельних багатоповерхівок, зведених за радянських часів. На його думку, залізобетонні конструкції балконів вагою майже в тонну через зношування і довірного ремонту руйнуватися, тому що дощ, холод, а також самовільні будівельні та ремонтні роботи можуть руйнують балкони панельних будинків, при цьому такі панелі важать майже тонну, і її обвалення дуже небезпечні [2]. За даними дослідження Департаменту технічного нагляду, зовнішні залізобетонні панелі балконів часто знаходяться в поганому стані і в Естонії налічується від 800 до 1000 побудованих за

радянських часів житлових будинків, балконні панелі яких можуть впасти в будь-який момент [4]. Відзначимо, що Естонія, це невелика країна ЄС, в нашій країні, яка в кілька разів більше Естонії, ситуація з балконами в рази гірше, наприклад в одному Києві по інформації Департаменту житлово-комунальної інфраструктури Київської міськадміністрації, на початок 2017 року, 99 будинків знаходяться в аварійному стані [5]. Для порівняння ситуації в Естонії та наших великих містах, наведено декілька фотографій.

Малюнок 1 - Балкон в районі Ласнамае, Таллінн (Естонія)

Малюнок 2 - Балкон в Подільському районі Києва

Малюнок 3 - Прибутковий будинок Шварца, Одеса

Метою досліджень є, аналіз ситуації з балконами в місті Лисичанськ і розробка рішень для ліквідації даної проблеми.

Перш за все, дамо визначення, що ж таке балкон – виступаюча з площини стіни фасаду обгороджена площадка, що служить для відпочинку влітку. [1]

Сформулюємо які ознаки свідчать про аварійний стан балкона і його плити. На нашу думку основними ознаками аварійного стану балкона і його плити є:

- оголена арматура;
- поява глибоких тріщин на стику плити зі стіною;
- руйнування бетону зверху плити і його відшарування знизу плити;
- обвал фрагментів плити.

Як ми бачимо на малюнках нижче, в деяких будинках міста Лисичанська, балкони мають ознаки аварійного стану. Малюнки балконів міста Лисичанськ представлені нижче.

Малюнок 4 - Будинок №14, вулиця Гора Попова, Лисичанськ

Малюнок 5 - Будинок №23, вулиця Гора Попова, Лисичанськ

Малюнок 6 - Будинок №1, вулиця Гора Попова, Лисичанськ

Як ми бачимо, деякі балкони знаходяться в аварійному і напівзруйнованому стані, при тому, що ми взяли за приклад тільки одну вулицю Лисичанська, хоча ситуація з балконними плитами на інших вулицях не особливо краще. На нашу думку, слід провести аналіз стану балконів в місті Лисичанськ, і після дослідження, провести заходи по зміцненню або по демонтажу балконних плит.

З вищесказаного можна зробити висновок, що існуючий житловий фонд в місті Лисичанськ помітно постарів і в багатьох будинках почалися руйнування балконних плит, що загрожує їх зверненням та нанесенням матеріальних збитків жителям і гостям міста. В даний час аналіз проблеми руйнування балконних плит не проводиться, як і заходів по їх запобіганню. Завдяки проведеному аналізу ситуації з руйнуванням балконних плит в будинках різних серій, можна розробити заходи щодо вирішення даної проблеми.

Литература:

1. ДБН В.2.2-15-2005 "Житлові будинки. Основні положення. Будинки і споруди."
2. [Електрон. ресурс]. - 2016. - URL: <https://rus.err.ee/235731/professor-sostojanie-balkonov-panelnyh-rjatijetazhek-nuzhno-proverit>
3. ДСТУ Б В.2.6-69:2008. Плити балконів і лоджій залізобетонні. Технічні умови
4. [Електрон. ресурс]. - 2014. - URL: <http://www.stroika24.eu/archives/8652>
5. [Електрон. ресурс]. - 2017. - URL: http://kievlast.com.ua/news/v_kieve_pochti_100_domov_priznani_avarijnimi_spisok49994

Науковий керівник:

кандидат технічних наук, доцент Симонов С.І.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

**Галина Агапова, Олег Волков, Даурен Ташкеев
(Астана, Казахстан)**

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖҮКТІ КӨТЕРУ ЖӘНЕ ТАСЫМАЛДАУ ЖАТТЫҒУЛАРЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Жүкті көтеру және тасымалдау жаттығулары күштің, төзімділіктің, ептіліктің, қозғалыстың үнемділігінің дамуына ықпал етеді.

"Дене шынықтыру" пәнінің бағдарламасы. Мағлұмат Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің бірінші және екінші оқу жылының студенттері үшін жүктерді көтеру және тасымалдау бойынша қолданбалы жаттығулардың келесі түрлері ұсынылған:

- серіктесті тасымалдау тәсілдері: бір, екі, үш және төрт жолдас бір түрлі тәсілдермен;

- ауыр заттарды тасымалдау тәсілдері: түрлі салмақтағы жүкті тасымалдау, гимнастикалық снарядтарды, мүкәммалдар мен жабдықтарды тасымалдау.

Серіктесті тасымалдау жолдары

Бір адамды тасымалдау.

1. *Қолдаумен екі қолмен "қолда" тәсілімен тасымалдау.* Ауыстырушы артқы жағында жатыр. Ауыстырушы бір тізеге тұрады немесе отырады, серіктесін бір қолмен жауырынның астына, екінші қолмен тізенің астына ұстайды, көтереді. Бір немесе екі қолмен тасымалданатын серіктес мойынын ұстап алады. Тасымалдаушы қозғалысты бастайды.

2. *Екі қолмен "арқадағы үстімен" тәсілі арқылы қолдау көрсету.* Тасымалданатын серіктес артына аяқ тірегіне айналады және оны қолмен иығынан ұстайды. Алға қарай жылжитын және сәл көлбеу, әріптесін санға басып, түзетіледі және қозғала бастайды.

3. *Екі қолмен "иықта үстеу" тәсілімен қолдау көрсету.* Тасымалданатын аяқтың тірегінің орнын әріптеске арқасымен алады. Көтеруші бір тізеге түсіп, алға еңкейіп, әріптесің аяғы астына өз басы мен иығын бастайды. Тасымалданатын серіктес иығына мініп отырады. Тасымалдаушы тұрады, тасымалданушы аяғын бүгеді және табанымен серіктестің арқасын қамтиды. Серіктестер қолдарына алып, қозғалысты бастайды.

4. *Бір қолмен қолдау арқылы "бүйірге" тасымалдау әдісі.* Көтерілетін тұлға жатып жатқан қалпын төмен қарай немесе тіреп тұрып, бүгіп қабылдайды. Бүйірінен тұрып көтеруші әріптесті белден басып алады, оны көтере алады және бел деңгейінде бүйірінде бекітеді. Содан кейін көшіруші басып алуды бір қолмен сақтай отырып, екінші жаққа бұрады және қозғалысты бастайды.

5. *"Иыққа" бір қолмен қолдаумен тасымалдау.* Бір-біріне қарай тұрып, сол қолмен алып жүруші әріптестің оң жақ білегін алады, оң қолмен көлбеу оны тізе астына ұстап алады. Тасымалданатын әріптестің оң иығына іш кетеді. Тасымалдаушы сол қолын босатып, оң қолымен әріптестің аяғының үстінде оның оң білегін ұстап, қозғалысты бастайды.

Бір адамды екі адам тасымалдау.

1. *"Қолында отырып" тәсілімен тасымалдау.* Қозғалыс бағытына бетпе-бет тұрып, жақын қолды білек үшін жеткілікті етіп жалғайды. Көшірілетін қолына отырып, серіктестердің иығынан ұстанады. Айналысатын адамдар қозғалысты бастайды.

2. *"Арқаға тіреуімен қолында отырып" тәсілімен тасымалдау.* Адамды қозғалыс бағытында ұстап тұру, тізеге түсіп, алыстан қолды білекпен ұстап, ал көршілер - бір-біріңіздің иығына салыңыз. Жылжымалы отырыңыз және олардың иығына ұстана отырып, серіктестердің қолына арқа тірейді. Көшірушілер тұрып, қозғалысты бастайды.

3. *"Тіркелген қолында отырып" тәсілімен тасымалдау.* Бір-біріне бетпе-бет тұрып, оң қолдың жоғарғы жағында өзінің сол жақ білегін ұстап, ал сол қолымен – әріптестің оң жақ білегін жабық ілініс жасай отырып (басып алуды басқа жаққа орындауға болады) ұстап тұрады. Тасымалданатын қолдың ілінуіне отырады және серіктестердің иығынан ұсталады. Тасымалдаушылар қозғалысты бастайды.

4. *"Қолдар мен тізені қолдау" тәсілімен тасымалдау.* Көтерілетін күйік аяғын бүгіп, арқаға жататынын қабылдайды. Бір-бірінен соң бірі – тізелердің арасында жатқан тізеге, ал екіншісі – тасымалданатын басы артына тұрады. Көшірушілер бүгіліп, әріптесіні тізе астына және қол астына басып алады, жазылып, қозғала бастайды.

5. *"Арқаға және аяққа қолдау" тәсілімен тасымалдау.* Тасымалдаушы жатқан орынды қабылдайды. Бір жағынан көшірілген әріптеске бет қаратып, оны бір – артқы және жамбас астына, ал екіншісі – аяқтың астына ұстайды. Тасымалдаушы мойынға жақын серіктесті ұстайды. Көшірушілер тұрып, қозғалысты бастайды.

Бір екі және көп шұғылданатын заттарды алып жүруге болады: таяқтар, шағын сатылар және т. б.

"Таяқпен" тәсілімен тасымалдау. Алып жүрушілер қозғалыс бағытына қарай 60-70 см қашықтықта тұрып, қолдарына әр түрлі ұстара отырып гимнастикалық таяқ алады. Тасымалдаушы таяққа отырып, серіктесін иығынан ұстайды. Тасымалдаушылар қозғалысты бастайды.

Үш төрт және одан да көп серіктес тасымалдау үшін, ауыстыру арқаға жатып орын алады. Екі жағынан екі жаққа ауысатын адамдар тасымалданатын адамға бет бұрып, оны көтеріп, қолына алып қозғала бастайды.

Ауыр заттарды тасымалдау тәсілдері

Ауырлық ретінде толтырылған доптар, гимнастикалық орындықтар, гимнастикалық снарядтар қолданылады.

1. Толтырылған доптарды беру: а) қатарда – бір жағынан серіктестен доп қабылдау және екінші жағынан серіктеске беру; б) колоннада – допты саптың бүйірінен, басына, аяқпен ұстап беру.
2. Толтырылған доптарды тасымалдау: а) қолында төменгі жағынан жеткілікті; б) қол астындағы бүйірден; в) басында қолдың көмегімен және көмегінсіз.
3. Гимнастикалық орындықтарды тасымалдау: а) біреуі – орындықты басынан ортасына немесе қол астындағы бүйіріне ұстап; б) екеуі – орындықты ұштарынан ұстап.
4. Тасу гимнастикалық мат: екеуіміз, олар төртеу.
5. Гимнастикалық ешкіні тасымалдау: біреуі (арқада), екеуі.
6. Гимнастикалық айдауды екі есе тасымалдау.
7. Гимнастикалық бөренені тасымалдау: шеренде 4-6 адамнан өз алдына, иығымен 4-6 адамнан.

Оқыту әдістемесі

Жүкті көтеру және тасымалдау жаттығулары айқын күш бағыттылығымен сипатталады, сондықтан дене шынықтыру сабақтарында негізінен ерлер контингентімен жұмыс істеуге ұсынылады. Бұл жаттығуларда жүктемені дозалауға дәйекті және нормаланған жөн.

Алдымен көтеру және тасымалдау техникасы зерттеледі. Бұл кезеңде жүкті басып алу және ұстап тұру тәсілдерін игеруге назар аудара отырып, жыныста үйренуді жүргізу керек.

Жаттығуларды зерттеу реті келесідей:

- а) салмақ пен санын біртіндеп ұлғайта отырып, толтырылған доптарды тасымалдау;
- б) гимнастикалық маттарды, орындықтарды, гимнастикалық снарядтарды көтеру және тасымалдау;
- в) бір екеуін көтеру және тасымалдау;
- г) бір адамды көтеру және тасымалдау.

Ұсыныстар ескеріледі:

- жүкті бүйірден оң және сол қолмен кезекпен алып жүру керек;
- жүкті иыққа кезекпен оңға және солға апару керек;
- тасуды пакьяоның иығына кезектесуі с тасымалдауына алдына;
- бастағы тасымалдау – дұрыс арқанды қалыптастыруға ықпал ететін жаттығу, ал жүкті бүйірге және иыққа тасымалдау – арқанның кемшіліктерін түзетуге арналған жаттығулар екенін ескеру.

Дағдының қалыптасу шамасына қарай жүк салмағын, қозғалыс қарқынын, берілген қашықтықты өзгерту, қосымша кедергілерді пайдалану, тіректің кішірейтілген алаңында жаттығуларды орындау жолымен жүктемені өзгертуге болады. Бұл жаттығулар жиі эстафета түрінде өткізіледі.

Литература:

1. Гимнастика. Под ред. М.Л. Журавина, О.В. Озолина. М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 448 с.
2. Гимнастика и методика преподавания. Под ред. В.М. Смолевского. М.: Физическая культура и спорт. 1987. – 336 с.
3. Палыга В.Д. Гимнастика. М.: Просвещение, 1982. – 288 с.
4. ТУП. Образование высшее и профессиональное. Физическая культура (включая валеологию). Министерство образования и науки Республики Казахстан. Астана 2002 г.

**Галина Агапова, Олег Волков, Даурен Ташкеев
(Астана, Казахстан)**

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ШҰҒЫЛДАНАТЫН ЖАТТЫҒУЛАРҒА ЖӘНЕ ҚАРАПАЙЫМ СЕКІРУГЕ ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Еңбектеп өту, сондай-ақ қарапайым секірулер – жүрек-қантамырлар жүйесі, жүрек-қан тамырлары және тыныс алу жүйелері бойынша маңызды жүктемелерді жүзеге асыратын жаттығулар. Олар күш, төзімділік, ептілікті дамытуға, өмірлік қасиеттер мен дағдыларды дамытуға үлес қосады.

ЕҰУ студенттерінің «Дене тәрбиесі» пәні бағдарламасы. Л.Н. Гумилевтің бірінші және екінші оқу жылында келесі еңбектеп өту мен жай секірулер жаттығулар қарастырылған.

Еңбектеп өту жаттығулары: төрттікте, табақшада, бүйірінде, пластунскада, екі қолдың және бір аяқтың көмегімен пластунскада, бір қолдың және екі аяқтың көмегімен пластунскада, бір жаққа қарай секіру, әріптеспен немесе жүкпен секіру.

Төрттікте еңбектеп өту. Тізде тұрып, қозғалыс бір мезгілде оң қол мен сол аяқты, содан кейін сол қол мен оң аяқты (әртүрлі аттағы қозғалу) орындайды. Қозғалысты бір уақытта оң қолмен және оң аяқпен, содан кейін сол қолмен және аяқпен (аттас қозғалу) орындауға болады. Жануарлар әлемінде аттас қозғалыс "бөтен" деп аталады.

Жартылай төрттікте еңбектеп өту. Тізде тұрып, иыққа тіреп қозғалыс бір уақытта оң қол мен сол аяғы дененің оң аяғын толық түзеткенге дейін алға жылжуымен бірге орындалады, содан кейін сол қол мен оң аяғы қозғалысты жалғастырады.

Бүйірінде еңбектеп өту. Оң жақ бүйірінде жатқан қалпынан білекке тірек. Қозғалыс барысында бір мезгілде оң қолын тірекке қойып, аяқты бүгіп (оң аяғы жатыр, сол аяғы еденде тұрады). Оң жақ білекке сүйеніп (сол қол бос) және сол жақ өкшемен итеріп, аяқтың бүгілгенге дейін денені алға жылжытыңыз. Еңбектеп өтуді басқа бүйірде орындауға болады.

Пластунски бойынша еңбектеп өту. Іштің қалпынан білекке тірелу. Қозғалыс барысында бір мезгілде оң қолды қойып, тізеден иыққа қарай сол аяқты бүгеміз. Еденге оң білегіге сүйеніп, сол жіліншемен итеріп, денені оң қолды бүгіп, сол аяқты бүгуге дейін алға жылжытыңыз. Бос уақытсыз екінші қол мен аяқтан қозғалысты жалғастырамыз.

Қол және бір аяқтың көмегімен еңбектеп өту. Іштің қалпынан білекке тірек. Қозғалыс барысында бір уақытта қолды қойып, тізеден иыққа қарай аяқты бүгеміз. Еденге иыққа сүйеніп, жіліншемен итеріп, денені қолды бүгуге және аяқты жазуға дейін алға жылжытыңыз. Қозғалысты басқа аяқпен орындауға болады.

Аяқ пен бір қолдың көмегімен еңбектеп өту. Ішінде жатқан қалпынан оң білекке (сол қол артынан) тірек. Қозғалыс барысында бір мезгілде оң қолды қойып, тізені иыққа қарай аяқтарын бүгіп қоямыз. Еденге оң білегіге сүйеніп, жіліншемен итеріп, денені оң қолды бүгіп, аяқтың бүгілуіне дейін алға жылжытыңыз. Қозғалысты басқа қолмен орындауға болады.

Бір жаққа еңбектеу. Тірелуден бүгілген қолдарға жатып, бір мезгілде оң қолды және оң аяқты оңға қоямыз. Содан кейін сол қолды және сол аяқты бастапқы жағдайға дейін оңға ауыстырыңыз. Қозғалысты басқа жаққа орындауға болады.

Әріптеспен немесе жүкпен еңбектеу. Әріптеспен немесе арқадағы жүкпен еңбектеу "пластунша" әдісімен орындалады. Әріптеспен немесе жүкпен еңбектеу "бүйірінде" тәсілімен жүзеге асырылады.

Еңбектеп өту жаттығуларын практикалық қолдану үшін акробатикалық жол немесе еркін жаттығуларға арналған кілем түрінде спорт залының арнайы жабыны қажет. Сабақтарда жүктемені қозғалу жылдамдығын, қашықтықты, қолданылатын жүк салмағын өзгерту, сондай-ақ эстафеталар мен кедергілер жолақтары түріндегі асыра сырғанау түрлерін жүргізу арқылы өзгертуге болады.

Қарапайым секіру:

- Тереңдікке секіру: тіректен және аралас тіректен, тіреуден екі аяқты итеріп және қолдың әр түрлі қалпымен, бұрылыстарымен және онсыз алға адым; вистен бұрылыстарымен және онсыз алға және артқа аяқпен.

- Ұзын секіргішпен: жүгіру, жүгіріп өту, секіру және секіру; топпен кезекпен және бір мезгілде жүгіріп және жүгіріп секіру; бір-біріне қарама-қарсы айналатын екі секіргіш арқылы секіру.

- Серіппелі көпірден секіру: қол мен аяқтың түрлі қалпымен (аяқты бүгіп, аяқты артқа бүгіп, аяқты айқайлап, күйіп, бүгіп және т.б.) бұрылыстарымен және бұрылыстарсыз.

- Биіктікке секіру: арқан немесе планка арқылы аяқты жеке бүгіп және қолға ілініп; гимнастикалық секіру; "терезеге" секіру.

Тереңдікке секіру (биіктіктен). Гимнастикалық орындықтан, гимнастикалық қабырғаға бекітілген арнайы аспалы алаңнан, сондай-ақ гимнастикалық снарядтардан: бөрене, ешкі, жылқы орындалады. Биіктіктен секіру жерге қонуды оқыту үшін қолданылады. Қону міндетті түрде "жұмсақ" болуы керек. Секіру биіктігі біртіндеп ұлғайып, жерге қонуды оқыту кезеңіне, дене дайындығына, шұғылданушылардың жыныстық ерекшеліктеріне байланысты болуы тиіс. Биіктіктен секіру, тіреуіштерден орындалады және ұшу фазасында қосымша қозғалыстармен күрделенуі мүмкін.

Биіктікке секіру. Кедергілер арқылы, әдетте, планка немесе жіп түрінде, орнынан немесе жүгіруден орындалады. Студенттердің дене шынықтыру сабақтарында биіктікке секірудің келесі түрлері қолданылады:

- аяғыңызды бетке тұрып немесе кедергіге бүйірімен бүгіп, орнынан секіру;
- бір орыннан әр түрлі кедергілерге секіру (секіру) (мат, жылқы, ешкі төбешігі);
- бүгілген немесе тік аяқпен бір итеріп екпінмен секіру (гимнастикалық секіру).

Бұл секірулер ұшу кезеңінде дененің, қолдың, аяқтың түрлі қимылдарымен, сондай-ақ кедергілер биіктігінің ұлғаюымен күрделендіруге болады.

Ұзындыққа секіру. Бір немесе екі аяқты итергішпен бір орыннан немесе екпінмен орындалады. Бұл секірулер ұшу фазасында қосымша қозғалыстармен және берілген жерге дәл қонуды күрделендіреді.

Секіру алыс-жағары. Ұзындыққа және биіктікке секірудің бір мезгілде үйлесімі. Әдетте, олар 70 см-ден 100 см-ге дейінгі шағын биіктіктегі салыстырмалы кең кедергілер арқылы бір аяқты итеріп жүрумен орындалады. Кедергілер маттардың дөңесі, төменгі ешкі немесе жылқы, бір-бірінен 1-2 м қашықтықта тартылған екі планка немесе жіп болуы мүмкін.

"Терезеге" секіру. Арқандармен немесе планкалармен жоғарғы және төменгі жағынан шектелген кеңістікке орындалады. Әдетте бұл секірулер аз жүгіруден орындалады. "Терезені" еңсеруге болады: қолмен және баспен алға, секіруді алға құмырамен аяқтаған жөн; денені сәл артқа еңкейткен кезде алға аяқпен; бір мезгілде басы мен аяқпен "терезе" арқылы, аяқпен бүгіп, аяқпен бұғу қажет болғанда. Секіру күрделілігі "терезенің" саңылауын азайту және оның төменгі шекарасының биіктігін арттыру есебінен жоғарылайды.

Қысқа секіргішпен секіру:

қарапайым секірулер – кез келген бағытта (алға, артқа, солға, оңға) жылжумен орындалатын секірудің төмендігі;

екі рет секірулер – екі рет секірулер, олардың біріншісі секірулер арқылы жоғарылайды, ал екіншісі (қосымша) бірінші рет секірулер жоғарыда тұрған кезде орындалады. Секірулер серіппемен орындалады;

кіреспен секіру – ұшудың фазасында аяқтардың орналасуын сақтай отырып, жақын тіректен орындалатын секіру;

ілмекпен секіру – секіргіш қолды ішке (ілмекті құрастыра отырып) кезекпен жинаумен және сұйылтумен айналады;

екі айналмалы секіру – секіру кезінде екі рет айналатын секіру;

оң аяғынан солға (сол жақ оңға) секіру – бір аяғынан екінші аяққа орындалатын секіру;

аяқтарын ("маятник") ауыстыра отырып, секіру – әрбір секіру үшін кезекпен аяқтардың қалпы алдын ала артқа және алға қарай өзгереді;

бұрылыстары бар секіру – секіру кезінде бір мезгілде бұрылыстар орындалады;

иілген аяқтарда орындалатын жартылай приседей – лердегі секіру және секіру;

секіру – аяқты пятаққа кезекпен қоя отырып, қысқартылған секіргіш арқылы секіру.

Секіртпемен бастап қалыптастыру дағдысын айналып секіруді оқыту. Айналу негізінен білезікпен орындалуы керек. Ол үшін екі есе бүктелген секіргішті оң немесе сол қолмен бүйірлік жазықтықта айналдырады. Содан кейін айналу подскокпен үйлеседі. Секіру еденге секіртпемен соққы кезінде орындалуы тиіс. Содан кейін екі қолмен ұстай отырып, секіргіш арқылы секіруге кіріседі.

Бір секіргішпен секіруді бір уақытта екі және үшеулеп орындауға болады.

Ұзақ секіргішпен жаттығулар (секіргішті екі серіктес айналдырады):

дайындық – аттау, секіру және жүгіру;

негізгі – айналмалы секірудің астына жүгіру және одан секіру, айналмалы ұзын секіргіш арқылы қысқа секірумен секіру.

Секіргішпен жаттығулар шұғылданушыларға үлкен жүктеме береді, сондықтан сауатты дозалауды талап етеді. Секіруден кейін денеге жүру және босансуға жаттығу түрінде демалу қажет. Секіру ыңғайлы болуы үшін секіргіштің ұзындығын дұрыс таңдау керек.

Литература:

1. Гимнастика. Под ред. М.Л. Журавина, О.В. Озолина. М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 448 с.
2. Гимнастика и методика преподавания. Под ред. В.М. Смолевского. М.: Физическая культура и спорт. 1987. – 336 с.
3. Палыга В.Д. Гимнастика. М.: Просвещение, 1982. – 288 с.
4. ТУП. Образование высшее и профессиональное. Физическая культура (включая валеологию). Министерство образования и науки Республики Казахстан. Астана 2002 г.

Олена Костинська, Діана Вісіцька, Наталія Морочило
(Вінниця, Україна)

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

В Україні проблема погіршення стану здоров'я населення, що відображається в зростанні рівня захворюваності на фоні морально-духовної кризи, зниженні якості доступного медичного обслуговування, погіршення екологічної ситуації та якості життя в цілому, в останні роки набуває все більшої актуальності.

Згідно із сучасними дослідженнями, на сьогоднішній день майже 90% дітей дошкільного віку, учнів і студентів мають проблеми зі здоров'ям. Тож особливого значення набуває питання про ефективні шляхи вирішення цієї проблеми, спосіб життя в сучасних умовах, а саме: підвищення природнього імунітету та опірності до впливу численних несприятливих чинників довкілля, проведення первинної профілактики різноманітних захворювань, систематичні заняття фізичною культурою і спортом, загартування організму, правильне харчування. Тому основою збереження та зміцнення здоров'я, на нашу думку, був, є і буде свідомий вибір особистістю здорового способу життя.

Проаналізуємо основні аспекти формування здорового способу життя населення в цілому.

Відповідно до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я, «здоров'я» – це стан повного фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби та фізичних дефектів (цит. за: «Популярна медична енциклопедія»).

Напевно, давно всі переконались, що на здоров'я впливає безліч чинників, і найголовніший з них – це спосіб життя, адже здоров'я – це сукупність фізичних, духовних, соціальних якостей людини, що є основою її довголіття і необхідною умовою високої працездатності, здійснення творчих планів, створення міцної сім'ї, народження і виховання дітей. Зазначимо також, що здоровий спосіб життя – це не просто комплекс оздоровчих заходів, це стан душі людини, її життєва філософія. Останнім часом в усьому світі й в Україні зокрема він став яскраво вираженим трендом. Кожен третій мешканець планети прагне удосконалення як свого організму, так і себе в цілому. Звісно, що на ситуацію зі станом здоров'я мають

неабиякий вплив рівень культури суспільства й особи, місце, яке посідає здоров'я серед потреб людини, мотивація до його збереження і зміцнення, але також треба чітко усвідомлювати, що жоден лікар, жодна державна програма не зроблять людину здоровою, якщо вона сама не докладе зусилля в удосконаленні себе і свого тіла, в покращення стану власного організму. Адже у 75% випадків більшість захворювань є наслідком способу життя індивідуума. Розглянемо, що ж утворює наше здоров'я (див.табл.1)

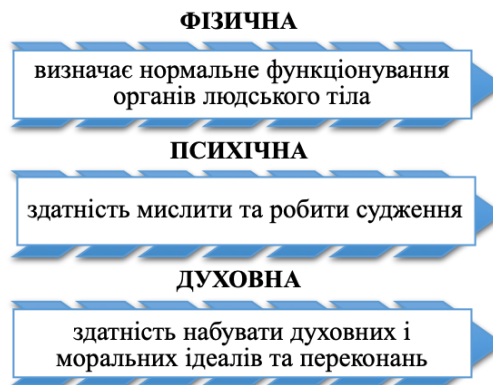

Табл.1 – Складові здоров'я

Отже, здоровий спосіб життя – це комплекс дій, який, перш за все, включає відмову від шкідливих звичок, фізичну активність, здорове харчування, повноцінний сон та позитивне мислення.

Список шкідливих звичок є значним, але спочатку слід визначитись, що розуміють під цим поняттям. Закономірність дій, які повторюють протягом довгого часу, вважають звичкою. Вона буде шкідливою, коли дія несе в собі потенційну загрозу для здоров'я, психологічного стану, навколишнього середовища тощо. У сучасному світі практично неможливо знайти людину, у якої не було б якихось шкідливих звичок. Зазначимо, що для підтримки нормального рівня здоров'я необхідно відмовитися від них.

Згідно з нашим дослідженням (за даними опитування серед молоді та студентів) виявилось, що майже кожен другий має шкідливі звички, найпоширенішими є тютюнопаління (30%), надмірне споживання кави (18%), переїдання (17%), зловживання лікарськими препаратами (13%), зловживання алкоголем (13%), токсикоманія (5%) й тютюнопаління (4%) (див.рис.1).

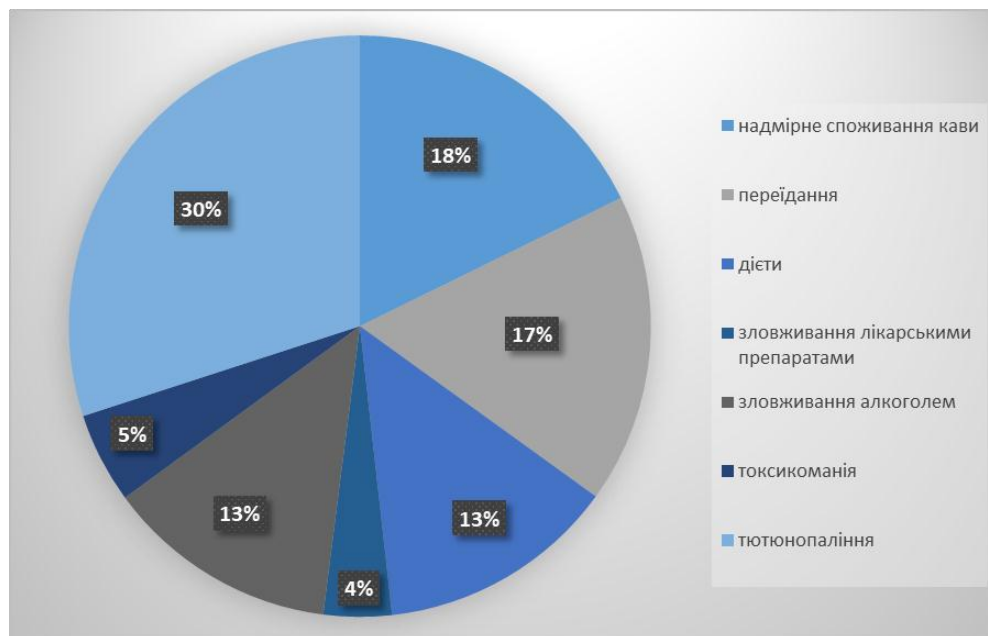

Рис.1 – Діаграма шкідливих звичок серед студентів

Не менш важливим чинником є правильне харчування. При правильному, здоровому харчуванні ми можемо покращити стан при таких хворобах, як діабет, серцево-судинні захворювання, хвороби печінки, артрити та інші.

Зазвичай ми мало замислюємося над тим, як ми харчуємося. Умовно розділимо людей, які приймають їжу, на категорії.

Перша категорія – прийом їжі сприймається як своєрідний вимушений, але необхідний, ритуал, що дозволяє втамувати голод. Як правило, це прийом їжі «на бігу».

Друга категорія отримує задоволення від самого процесу споживання, надаючи перевагу «смачненькому»: жирна, смажена, копчена... і все це у надмірній кількості.

До третьої категорії віднесемо людей, які систематично виснажують себе дієтами.

Четверта категорія намагається дотримуватися здорового способу життя і харчуватися корисною для організму їжею.

Відомо, що їжа для людини є джерелом енергії і матеріалом для побудови тканин організму. Біологічно активні речовини, що надходять разом з нею, регулюють процеси обміну, крім того, їжа сприяє формуванню імунітету людини, тому для виконання названих функцій їжа повинна містити всі необхідні поживні речовини.

Потреба людини в енергії і кількості харчових речовин залежить від багатьох чинників: маси тіла, характеру роботи, віку, клімату, статі, температури повітря. Дорослий повинен одержувати стільки їжі, скільки необхідно, щоб встановлювався баланс: скільки витрачається, стільки надходить ззовні. Якщо ця рівновага порушується, то настає або ожиріння або виснаження (див.рис.2).

Ще один, надзвичайно важливий чинник здорового способу життя – це регулярні фізичні навантаження.

Ми діти техногенної цивілізації, що звикли до комфорту в побуті і на роботі,

Рис.2 – Піраміда здорового харчування

де сучасні механізми виконують за нас левову частку фізичної роботи, залишаючи для людини з кожним роком усе менше можливостей для рухової активності. Але для того, щоб м'язи довгі роки залишалися розвиненими, тіло підтягнутим, а організм працював як годинник, необхідно знаходити час для фізичних вправ. Зовсім не важливо, на якому виді фізичних навантажень ви зупинитеся. Головне – регулярність (навіть за періодичності 2–3 рази на тиждень вони принесуть користь).

Під час опитування серед студентів 2 курсу Донецького національного університету імені Василя Стуса, де одним з питань було озвучене таким чином: «Що б ви обрали: здорове харчування чи заняття в тренажерному залі?», виявилось, що 71 студент із 100 опитованих обрав здорове харчування, а решта – залюбки пішла б до тренажерного залу.

Отже, це означає, що більшість з нас не готова приділяти свій час заняттям у тренажерних залах та й фізичному вихованню в цілому, а воно, у свою чергу, є невід'ємною частиною нашого здоров'я. Не буває людина здоровою, якщо вона сидить на дивані та їсть броколі, адже наше здоров'я – це обов'язково комплекс різноманітних факторів.

Ще один показник, який великою мірою впливає на стан організму – повноцінний сон, адже майже 1/3 життя людина проводить уві сні, і без нього ми ніяк не можемо прожити (проблеми зі сном призводять до виснаження всього організму, розхитування нервової системи і до більш серйозних проблем зі станом здоров'я).

Під час сну у людини відбувається значне зниження обмінних процесів організму, знижується м'язова активність і відбуваються процеси анаболізму. Як результат – відновлення сил людини після напруженого робочого дня, пов'язаного з розумовою і фізичною активністю. Сон є не просто відпочинком, а й активним станом людини, в якому відбувається аналіз і переробка інформації, яку людина отримала впродовж дня.

Велике значення має нормальна структура сну, а саме пропорційне співвідношення швидкої і повільної фази. При порушенні цього балансу навіть тривалий сон може не приносити відчуття бажаного відпочинку. Якщо людина не доспить – виникають відхилення і значно падає працездатність, як розумова, так і фізична. Для того, щоб сон був корисним для організму, бажано виробити звичку лягати і прокидатися в один і той самий час. На основі цього правила формується стереотип, який автоматично «вмикає» і «вимикає» у визначені години організм. Завдяки цьому людина швидко і без утруднень засинає, стає менш дратівливою і прокидається в повному розквіті сил.

Не менш важливий чинник – позитивне мислення (тип мислення, де під час вирішення життєвих завдань людина бачить переважно чесноти, а не недоліки; удачі, успіхи, життєві уроки, а не помилки і невезіння; цілі і завдання, а не проблеми; можливості, а не перешкоди; свої бажання і ресурси, а не потреби).

Отже, можна зробити висновок, що здоровий спосіб життя – це комплекс постійних заходів (адже не можна придбати здоров'я назавжди), що забезпечують гармонійний розвиток, зміцнення здоров'я, підвищують продуктивність праці. Це відповідні форми і способи щоденного життя, відмова від шкідливих звичок, загартовування, сон, оптимальний руховий режим. За таких умов здоров'я поліпшується та змінюється. Необхідно любити себе і свій організм, аби подарувати тілу здоровий дух.

Література:

1. <http://vidpoviday.com/yak-son-vplivaye-na-nashe-zdorovya>
2. <https://www.epochtimes.com.ua/zdorovyi-sposib-zhyttya/fizychna-aktyvnist-pershyy-krok-do-zdorovya-117547>
3. <http://zdorovjafff.blogspot.com/>
4. <https://antyseptyky.com/vpliv-harchuvannya-na-zdorovya/>
5. <http://multycourse.com.ua/ua/page/18/25>
6. Кузьмінська О.В. Значення раціонального харчування для підтримки здоров'я молоді / О.В. Кузьмінська, М.С. Червона. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін-т соціальних досліджень, 2004. – Кн. 4. – 128 с.
7. Актуальні питання формування здорового способу життя та використання оздоровчих технологій: матеріали наук.-практ. конф., 26-27 трав. 2011 р., Херсон / МОЗ України, ДУ «Укр. ін-т стратег. дослідж.» Херсон. обл. центр здоров'я та спорт. Медицини. – Херсон, 2011. – 158 с.

Науковий керівник:

старший викладач Костинська Олена Леонідівна.

**Олена Костинська, Андрій Грицай
(Вінниця, Україна)**

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВИ НА ПРИКЛАДІ ВІДОМИХ СПОРТСМЕНІВ

Культура – це система життєвих орієнтацій суб'єкта, специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, представлений системою соціальних норм й настанов, продуктами матеріальної й духовної праці, духовними цінностями, сукупністю відносин людей з природою, між собою та ставленням до власної особистості.

Культура на сучасному етапі розвитку суспільства – це складний феномен, що відіграє величезну роль у життєдіяльності людини: праця, побут, дозвілля, спосіб життя як окремої особи, так й усього суспільства, менталітет тісно пов'язані з рівнем розвитку культури. [2]

Фізична культура – це сукупність духовних і матеріальних цінностей, створених людиною в процесі суспільно-історичної практики, що характеризує досягнутий рівень у розвитку суспільства на кожному конкретному етапі. Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» фізична культура – це «складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості». [3]

У даному аспекті ми й розглянемо діячів – відомих спортсменів у минулому, – які творять сучасну культуру в Україні.

Спорт – це паралельне життя, активна фаза якого починається в 7–9 років і триває до 25–40 років (у залежності від обраного виду спорту). Ми чітко маємо розуміти розбіжності між поняттями «спорт» і «фізичне виховання»: ці два види діяльності однієї спрямованості вимагають від індивідуума, який займається, абсолютно різного рівня самовіддачі, самодисципліни, сили духу, сили волі, а також прагнення йти вперед до перемоги за будь-яку ціну, і часто, у спорті вищих досягнень ця ціна – «надірване» здоров'я.

Для досягнення високих результатів необхідні систематичні одноразові, а часто і дворазові тренування на день. Цілком очевидним стає той факт, що з таким високим рівнем фізичного і психологічного навантаження не у кожного спортсмена вистачає сил і мотивації якісно засвоювати шкільну програму. Багато в чому цей момент залежить від розстановки пріоритетів батьками, тренером, від

узгодженості їх дій, а також від розуміння довгострокових планів на доросле життя талановитого і перспективного сьогодишнього спортсмена.

Спорт вищих досягнень «зламав життя» багатьом талановитим спортсменам, які свого часу прославили нашу країну на світових аренах. Не кожному вдається з п'єдесталу пошани «спуститися» у світ звичайних людей і знайти своє місце в іншому, «буденному» житті, знайти своє покликання, роботу, завдяки якій можна реалізуватися в новій для себе сфері діяльності, і, можливо, піднятися на другу хвилю слави.

Історія знає чимало таких прикладів, коли відомі спортсмени, пішовши зі спорту вищих досягнень, не менш успішно реалізують себе абсолютно в іншій сфері діяльності. З наших сучасників це: Віталій Кличко, Василь Вірастюк, Сергій Бубка, Андрій Шевченко, Лілія Підкопасєва, В'ячеслав Узелков та багато інших талановитих спортсменів зі світовим іменем. Дехто знайшов себе у політиці, дехто у кінематографі, список можна продовжувати довго – краще проаналізувати на конкретних фактах.

Віталій Кличко – боксер-професіонал, який виступав у важкій ваговій категорії, кікбоксер. Він володар звань «Почесний» і «Вічний» чемпіон світу з боксу за версією WBC, чемпіон світу з боксу серед професіоналів за версіями WBO (1999-2000) та за версією журналу The Ring (2004-2005) і WBC (2004-2005, 2008-2013), чемпіон Європи з боксу серед професіоналів за версією EBU, шестиразовий володар титулів чемпіона світу з кікбоксингу за версіями різних організацій (чотири рази серед професіоналів і двічі серед любителів), а також триразовий чемпіон України з боксу серед любителів, член Міжнародного залу боксерської слави.

Зараз Віталій Кличко – український політик, Голова Київської міської державної адміністрації, народний депутат України 7-го скликання, радник Президента України, кандидат наук в області фізичного виховання і спорту, лідер української політичної партії «УДАР» з 2010 по 2015 рік і Блоку Петра Порошенка «Солідарність» з 2015 року, продюсер (спільно з братом і Сильвестром Сталлоне) мюзиклу «Роккі».

Василь Вірастюк – український спортсмен, Заслужений майстер спорту України, володар титулу «Найсильніша людина світу», неодноразовий чемпіон світу в силовому багатоборстві. Член збірної України, яка виборола титул «Найсильніша нація світу» у 2003 та 2004 роках.

Після закінчення спортивної кар'єри спостерігаємо успіхи Василя в різних проектах. Фільмографії Василя Вірастюка може позаздрити будь-який молодий артист. За приклади можна навести його роботи: дубляж фільму «Як козака...», мультфільмів «Микита Кожум'яка» та «Викрадена принцеса: Руслан і Людмила». Участь у зйомці повнометражних фільмів: «Іван Сила», «Самотній за контрактом», «Пригоди S Миколая», «Поліна» тощо.

Василь Вірастюк став героєм ТВ-проекту «Західний кордон», виробництва регіонального львівського телеканалу «НТА». Був запрошеним гостем проекту «Ліга сміху», де зіграв у театральному конкурсі.

Ще одна визначна постать спортивного минулого нашої держави – **Сергій Бубка** – Герой України, радянський і український легкоатлет зі стрибків із жердиною. Перший у світі спортсмен, який стрибнув вище шести метрів, він тричі визнавався найкращим спортсменом світу, єдиний легкоатлет, який переміг на шести чемпіонатах світу. Заслужений майстер спорту СРСР і перший Заслужений майстер спорту України. Занесений до Книги рекордів Гіннеса за найбільшу кількість світових досягнень у легкоатлетичному спорті (Сергій Бубка є 35-разовим рекордсменом світу), його стрибок 31 липня 1994 року на відкритому стадіоні й досі лишається неподоланим.

Після завершення активної спортивної кар'єри він став віце-президентом Міжнародної асоціації легкоатлетичних федерацій (IAAF) і проводить успішну діяльність з розвитку легкої атлетики в Україні. Сергій Бубка з 2005 року очолює Національний олімпійський комітет України.

Ще одна легендарна постать «Великого» спорту – **Андрій Шевченко** – український футболіст, який грав на позиції нападника. Кращий бомбардир в історії збірної України. Володар «Золотого м'яча» 2004 року. Двічі ставав найкращим бомбардиром Ліги чемпіонів, двічі – Чемпіонату Італії. Він єдиний футболіст України, який забив голи у фінальних турнірах Чемпіонату світу і Чемпіонату Європи з футболу. Герой України.

З його іменем люди всього світу пов'язували назву нашої країни. Зараз Андрій Шевченко – головний тренер збірної України з футболу.

Лілія Підкопасєва – українська гімнастка, Заслужений майстер спорту України, суддя міжнародної категорії. Володарка Кубка Європи, 45 золотих, 21 срібних та 14 бронзових медалей. Абсолютна чемпіонка світу зі спортивної гімнастики, чемпіонка Європи, Олімпійська чемпіонка Ігор в Атланті.

У 2006 Лілія перемогла на українській версії проекту «Танці з зірками». У парі з Сергієм Костецьким у вересні 2008 року, представила Україну на Танцювальному Євробаченні 2008, де вони посіли 3 місце. У 2011 році взяла участь у зйомках спортивно-розважального шоу «Я – герой!» у ролі ведучої. Вся діяльність відомої гімнастки й до сьогодні пов'язана зі спортом: вона бере активну участь у різноманітних майстер-класах, виконує постановки вільних вправ тощо.

В'ячеслав Узелков – український боксер-професіонал, виступав у напівважкій ваговій категорії. Чемпіон за версією EBU-EE, Інтерконтинентальний чемпіон за версією WBA, Інтернаціональний чемпіон за версією IBO.

А в 2014–2015 роках почалася кар'єра В'ячеслава на телеекрані у ролі медійного обличчя. Він став членом журі конкурсу «Україна має талант» і продовжив свою співпрацю з телеканалом СТБ: до сьогодні він працює тренером на передачі «Зважені та щасливі». Там В'ячеслав поєднує свої знання з галузі

фізичної культури і спорту та певну медійну складову. Програма транслюється для різноманітної аудиторії і встигла завоювати популярність у глядачів.

В'ячеслав Узелков також є активним громадським діячем: у культурному житті Вінниччини він частий гість у різних місцевих заходах. Спробував свої сили і в якості тренера на відборі команд «Вінницької Ліги сміху».

На прикладі особистостей, що були розглянуті у цій роботі можна зробити ряд висновків.

По-перше, спорт привчає людей з дитинства правильно розподіляти сили, працювати в команді, бути відповідальними, зібраними, організованими, завжди боротися за результат.

По-друге, спортсмени – амбітні і наполегливі люди. Як ми переконалися: розпорощавшись із великим спортом, багато хто з них будує успішну кар'єру в найрізноманітніших сферах, продовжуючи входити до когорти талановитих діячів сучасної культури.

Отже, досягнувши вершин популярності у спорті найвищих досягнень, спортсмени краще адаптуються до різних виявів медійного життя та частково інтегруються у цю сферу. Найчастіше це сфери політики, мас-медійні проекти, а також тренерська діяльність. Це допомагає їм краще адаптуватися до життя «поза простором спортивного Олімпу», досягати певних результатів у житті.

Література:

1. Абрамович С.Д. Світова та українська культура: навч. посібн. / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова М.Ю. – Львів, 2004;
2. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю. Культурологія: Навчальний посібник / К.: Центр навчальної літератури, 2007.- 392 с;
3. Фармацевтична енциклопедія [Електронний ресурс] // Національний фармацевтичний університет. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/>;
4. Офіційний сайт Василя Вірастюка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bogatyr.com.ua/news.php>;
5. Біографія В'ячеслава Узелкова [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://big.stb.ua/ua/jury/vyacheslav-uzelkov/>
6. Відомості про спортсменів взято з «Вільної енциклопедії» <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Науковий керівник:

старший викладач Костинська Олена Леонідівна.

**Олена Костинська, Дар'я Драч
(Вінниця, Україна)**

ІНТЕГРУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Модернізація освіти в Україні – це активний пошук нових форм, методів та засобів навчання, спрямованих на вдосконалення навчального процесу та його інтенсифікацію, підготовку підростаючого покоління до подальшого життя в умовах ринкової економіки.

Інноваційні процеси в системі фізичного виховання диктуються новими соціально-економічними умовами, соціальними запитами суспільства в період стрімкого розвитку. На сучасному етапі впровадження в повсякденне життя новочасних винаходів людства, модернізації навчальних та виховних систем університетів, актуальними стають питання розробки нових підходів як до навчального процесу в цілому, так і до процесу фізичного виховання зокрема, посилення мотивації до систематичних занять, до бажання дотримуватися здорового способу життя, фізично розвиватися та вдосконалюватися. Останнім часом учені спрямували свої зусилля на оновлення і пошук шляхів формування культури здоров'я молоді, однак питання впровадження інноваційних технологій у систему фізичного виховання ще знаходяться на початковому етапі вивчення і удосконалення.

Фізичне виховання є складовою частиною системи виховання, яка відіграє значну роль у збереженні і зміцненні здоров'я майбутніх фахівців, формуванні професійно-важливих якостей особистості, збільшенні тривалості життя. Систематичні заняття фізичною культурою та спортом підтримують розумову працездатність, підвищують нервово-психічну стійкість до емоційних стресів.

Щоб повніше реалізувати ціннісний потенціал фізкультурно-спортивної активності здобувачів вищої освіти, необхідно реформувати традиційну систему організації фізичного виховання. Перетворення повинні супроводжуватися впровадженням інноваційних технологій, що буде сприяти залученню молоді до занять фізичною культурою та спортом. Для забезпечення ефективного функціонування системи фізичного виховання в умовах радикальної мінливості українського суспільства виникає гостра необхідність пошуку ефективних та оптимальних засобів, які будуть сприяти покращенню організації навчального процесу молодого покоління.

Одним із головних напрямків розвитку фізичної культури в Україні є організація фізкультурно-оздоровчої роботи з дотриманням сучасних викликів до ЗОЖ. Інноваційні технології, на нашу думку, можуть відіграти значну роль у покращенні процесу фізичного виховання дітей та молоді, які сприяють

удосконаленню рухових якостей, дотриманню здорового способу життя, підвищенню мотивації до занять фізичною культурою та спортом.

Але, щоб від занять фізичною культурою і спортом отримати найкращий результат, необхідно проводити тренування не лише відповідно до освітньої програми, а й займатися додатково 2–4 рази на тиждень самостійно або в групі.

Останнім часом інформаційні технології впевнено застосовуються в галузі спорту. Це створення техніко-тактичних схем, аналіз техніки руху спортсмена відповідно до біомеханічних параметрів, адаптаційні моделі можливостей спортсменів, реакції організму на фізичне навантаження у різних зонах інтенсивності.

Інноваційні технології у сучасній науковій літературі розглядаються як структурована сукупність прийомів і методів, спрямованих на вивчення, оптимізацію та актуалізацію інноваційної діяльності, у результаті якої створюються нововведення, які спричиняють якісні зміни.

Інноваційні технології у фізичному вихованні – це відтворювана виховна система зі спеціально розробленими методами та засобами підвищення фізичної підготовленості і вихованості студентів із запланованими результатами, що досягаються покроковим виконанням поставлених завдань. Основною метою інноваційних технологій фізичного виховання студентів є отримання знань, умінь, навичок щодо зміцнення здоров'я, підвищення фізичної підготовленості.

Інноваційні технології щодо фізичного виховання студентів повинні розроблятися таким чином, щоб бути оптимально розвивальними й створювати сприятливі передумови для перебігу виховного процесу під час навчання і повсякденної діяльності особи. Для здобувачів вищої освіти головними напрямками у фізичному вихованні є подальше покращення рівня фізичної підготовки, поглиблення знань про фізичну культуру, формування позитивного ставлення до систематичних занять фізичними вправами як зі спортивною, так і з оздоровчою спрямованістю. Підвищення фізичної підготовленості та рухової активності молоді мають визначальне значення у створенні інноваційних технологій фізичного виховання.

Послідовність інноваційних процесів у фізичному вихованні:

– оволодіння студентами технологією інноваційних упроваджень, які базуються на регіональних особливостях місця навчання;

– створення на навчальних заняттях умов, які сприяють активізації діяльності студентів до рухової активності та базуються на запровадженні освітніх інновацій;

– формування особистості студента, яка здатна засвоювати і втілювати у повсякденне життя засоби і методи фізичного виховання для гармонійного та досконалого розвитку організму.

Ознаками інновацій у сфері фізичного виховання є:

– новизна якості (зміни у підходах до оздоровлення, нові форми контролю);

– системність перетворення (інноваційність підходу на всіх рівнях організації оздоровчої діяльності);

– зв'язок з часом (відповідність інновацій вимогам суспільства в даний час);

– системність перетворення (інновації запроваджуються на всіх рівнях організації оздоровчої діяльності).

Умовно інноваційний розвиток можна розділити на 5 рівнів:

1 рівень – інновації на рівні окремих викладачів (впровадження нових форм та методів роботи, пошукова діяльність, підвищення рівня кваліфікації й т. ін.);

2 рівень – інновації на рівні наявних дій (нові форми проведення занять, які вплинуть на ставлення до фізичного виховання і на заняття з фізичного виховання в цілому);

3 рівень – зміни в структурі організації занять, які спричиняють перерозподіл повноважень, зміни функцій тощо (здійснюється вплив на зміни в груповій поведінці, змінюються взаємини всередині групи, яка займається);

4 рівень – зміна стратегії розвитку організації (впливає на ціннісні орієнтації педагогів);

5 рівень – зміна елементів організації занять з фізичної культури (пошук нових форм та методів організації обов'язкових, факультативних та секційних занять).

Інноваційний розвиток фізкультурно-оздоровчої роботи переважно здійснюється за такими напрямками:

– удосконалення системи управління;

– вибір стратегічних альтернативних систем навчання, які спрямовані на підвищення якості освіти;

– створення нової організаційної структури.

Модернізація системи освіти в цілому та фізичного виховання зокрема мають орієнтуватися на особистість студента, на його здібності, можливості та бажання.

Але необхідно констатувати, що стан фізичного здоров'я та рухової активності студентської молоді є незадовільним. У таких умовах актуалізується поняття модернізації системи фізичного виховання студентів через упровадження й використання інноваційних технологій. Поява нового програмного забезпечення дозволить поліпшити розвиток фізичних якостей молоді, підняти середній рівень фізичного розвитку на гідну висоту. Інтегрування наукових досягнень у систему фізичного виховання сприятиме переосмисленню історичної спадщини з питань виховання молоді в Україні на якісно новий рівень.

Література:

1. Городинський С. Використання інноваційних технологій у галузі фізичного виховання як засіб покращення організації навчального процесу, Сергій Городинський, Людмила Ібрагімова, Наталія Куліш <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/18829-vikoristannya-innovacijnix-technologij-u-galuzi-fizichnogo-vixovannya-yak-zasib-pokrashhennya-organizaci%D1%97-navchalnogo-procesu.html>
2. Лубышева Л.И. Современный подход к исследованию пространства физической культуры и спорта / Л.И. Лубышева, С.И. Филимонова // Теория и практика физической культуры. – 2004. – №2. – С.2-6.
3. Мариньчак С. Ю. Аналіз ефективності інноваційних підходів у системі вузівського навчання: автореф. дис....канд. пед. наук: спец. 13.00.01. – К., 1995. – 25 с.
4. Москаленко Н. Інноваційна діяльність у фізичному вихованні загальноосвітніх навчальних закладів / Н. Москаленко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2015. – № 4. – С. 35-38.
5. Твеліна А. О. Соціально-педагогічні передумови використання засобів оздоровчого фітнесу в системі підготовки майбутніх вчителів фізичної культури / А. О. Твеліна // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т Шевченка. Серія: Педагогічні науки; фізичне виховання та спорт, 2014. – № 2. – С. 232-236.

Науковий керівник:

старший викладач Костинська Олена Леонідівна.

**Олександра Єланська, Олена Шатрова
(Дніпро, Україна)****ЕФЕКТИВНІСТЬ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ ЗІ СТУДЕНТАМИ**

Постановка проблеми. Здоров'я кожної людини - це важлива складова здоров'я всієї нації. Але сьогоднішні реалії не дають можливості сказати, що наша країна займає перші позиції у цьому питанні. Тому головна задача школи та закладів вищої освіти України створити всі умови для залучення та заохочення сучасної молоді до занять спортом і фізичною культурою. Сучасні методи дають можливість вчителям та викладачам зробити все можливе, щоб навчання проходило динамічно, цікаво та корисно. Адже правильне формування гармонічного розвитку особистості кожної людини не може бути повним без міцного здоров'я та занять спортом.

Отримані результати дослідження. Вирішення проблеми заохочення студентської молоді до занять фізичною культурою можливе тільки на основі подальшого поліпшення методики навчання. Фізичне виховання - специфічна навчальна дисципліна, що має значення для кожної людини, не залежно від обраного професійного шляху. На сьогодні дуже актуальним і важливим є питання пошуку нових, науково обґрунтованих, ефективних форм, засобів і методів фізичного виховання, що відповідають вимогам науково-технічного прогресу сучасності.

Одним із сучасних організаційно-методичних форм занять фізичними вправами, який набирає все більшу популярність серед школярів і студентів вже як 30 років є метод колового тренування. Саме його уперше застосували англійські фахівці Р. Морган і Г. Адамсон (1952) з метою підвищення зацікавленості школярів і студентів до занять. Вони назвали цей метод "Circuit- training". У подальшому метод колового тренування під назвою "kreistaining" набув широкої популярності в колишній НДР (М.Шолих, 1966) [6, с. 57] та в інших країнах. В роботі білоруського фахівця І.А.Гуревича[1, с. 69] наводиться 1500 вправ для колового тренування, які згруповані ознакою їх переважного впливу на розвиток тієї чи іншої рухової якості.

Метод колового тренування цікавий тим, що забезпечує комплексний вплив на різні м'язові групи [2, с. 82]. Вправи проводяться по «станціях» і підбираються таким чином, що кожна наступна серія включала б в роботу нову групу м'язів. Таким чином заняття проходить на високому емоційному фоні, дуже щільно, динамічно, з високою ефективністю та результативністю. Такий вид фізичної діяльності не пригнічує інтерес до заняття та виконує головну функцію дисципліни «Фізичне виховання», а саме: всебічний та гармонійний розвиток сучасної особистості.

Під час колового тренування слід дотримуватися наступних порад:

- виконувати завдання слід після розминки;
- вправи повинні розвивати різні групи м'язів;
- підбирати вправи необхідно за статтю, підготовленістю та станом здоров'я студентів;
- навантаження підвищувати систематично та поступово[1, с. 48];
- індивідуальний підхід здійснюється шляхом зміни величини опору на тренажерах, величини обтяжень, кількості повторень темпу роботи тощо [3, с. 33].

Для прикладу хочу запропонувати два комплекси вправ колового тренування з спрямуванням на легку атлетику та баскетбол:

<p>Комплекс 1:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Біг 30м. 2. Стрибки у довжину. 3. Біг на місці в максимальному темпі. 4. Згинання та розгинання рук в упорі лежачи. 5. Стрибок в гору з місця. 6. Із вису на перекладині піднімання прямих ніг до кута 90°. 	<p>Комплекс 2:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Біг з веденням баскетбольного м'яча. 2. Біг з веденням м'яча і обведенням перешкод. 3. Кидки і ловля баскетбольного м'яча, що відскочив від стіни. 4. Стрибки на двох через лавку. 5. Згинання-розгинання рук в упорі лежачи, ноги на лаві. 6. Біг на 800м.
---	---

Колове тренування навіть при використуванні його в 50% уроків, там, де воно упроваджено, у студентів значно підвищується рівень розвитку сили, витривалості. Аналіз змін фізичної підготовленості дозволяє також відзначити ефективний вплив «колового тренування» на поліпшення динамічної витривалості, швидкості рухів та координації, покращення здоров'я.

Аналіз методів «колового тренування» і узагальнення досвіду застосування їх на практиці дає підставу виділити екстенсивно - інтервальний метод [5, с. 28], як найсприятливіший для заняття навчальному закладі. Зміст його полягає в тому що рухи виконуються в оптимальному темпі, якісно, з великою амплітудою. На вправи і на відпочинок планується однаковий час - по 30 секунд. Стандартна тривалість роботи і відпочинку забезпечує на уроці порядок, дисципліну, дозволяє стежити за точністю виконання завдань. Послідовне чергування роботи і відпочинку при систематичному підвищенні навантаження удосконалює комплексний розвиток рухових якостей - силову витривалість, швидкісну силу [4, с. 77].

До відносних недоліків у проведенні занять у такому форматі можна віднести організаційні складності у підготовці місць для виконання вправ комплексу та необхідного інвентарю і обладнання.

Висновки та перспективи подальших розробок у даному напрямку. Перерахувавши основні особливості цього методу, його види та загальний вплив на студентську молодь можна зробити висновок, що він є сучасним та ефективним у впровадженні. Результати його використання будуть спостерігатися після тривалого виконання та систематичного повторення. Головна особливість цього методу - це покращення фізичного стану студентів та зміцнення здоров'я в цілому.

Основними проблемами у застосуванні цього методу можуть бути: погана спортивна (спортивний або тренажерний зали) та матеріальна (інвентар, обладнання) бази.

Перспектива подальших розробок у використанні цього методу полягає у систематичній підготовці фахівців (вчителів, викладачів) до занять та подальше дослідження впливу комплексу вправ з використанням цього методу на стан здоров'я студентів.

Література:

1. Гуревич И.А. 1500 упражнений для моделирования круговой тренировки. Минск: Высшая школа, 1980. - 254 с.
2. Кряж В.Н. Круговая тренировка в физическом воспитании студентов. Минск: Высшая школа, 1982.- 119 с.
3. Линець М.М. Основи методики розвитку рухових якостей. Л., 1997. 208 с.
4. Циповяз А.Т., Севрюк М.П., Жданова М.А., Геращенко Б.І. Ефективність дозованих фізичних вправ. Педагогіка, психологія та медико - біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. Наукова монографія за ред. проф. С.С. Єрмакова – Харків. 2006. №3 - С. 109-111.
5. Шиян Б.М., Папуша В.Г. Теорія фізичного виховання: Навч. посіб. для студ. факульт. фіз. вихов. пед. ін-тів та ун-тів. Тернопіль: Збруч, 2000. - 184 с.
6. Шоліх М. Круговая тренировка, Пер. с нем. Л.М. Мирського, Подобщ. ред. Л.П. Матвеева. М.: 2008. - 174 с.

**Жанна Малахова, Дмитро Карасьов, Олександр Тихоненко
(Лиман, Україна)**

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ГРУПИ ПІСЛЯ ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ДИХАННЯ

В останні роки у юнаків і дівчат помічається зростання хронічних неспецифічних захворювань легень. До найважливіших серед них слід віднести хронічну пневмонію і бронхіальну астму.

Хронічна пневмонія – це термін, який визначає хронічне запальне ураження комплексу «бронхи-легенева паренхіма» внаслідок бронхіту. В окремих випадках під впливом вірусної інфекції у легенях виникають запальні процеси, на тлі яких виникають глибокі ураження бронхіального дерева (система розгалуження бронхів, починаючи від головних і закінчуючи кінцевими бронхіолами) з утворенням внаслідок випинання стінки бронха й порожнини або ніші – бронхоектазу.

Пошкодження бронхо-легеневої тканини стає фактором, який при зниженні загальної реактивності сприяє прогресуванню дальших уражень і переходу гострого процесу в хронічний.

Ознаками хронічної пневмонії є: кашель, часто вологий, з незначним мокротинням і хрипами в легенях. Підвищення температури відбувається короткочасно в періоді загострення хронічного запального процесу. Головним клінічним симптомом в учнів з цією хворобою є легенева недостатність, яка виявляється при незначних фізичних навантаженнях.

Зростає легенева недостатність збільшується при загостренні захворювання, тривалому перебігу хвороби або ускладненні емфіземою легень. В окремих випадках задишка періодично збільшується, набуває рис астматичного приступу. Такий стан сприяє формуванню порушень функції серцево-судинної системи, кінцевим результатом цього є синдром легеневого серця. Розвиток легеневого серця зумовлюється підвищенням кров'яного тиску в системі малого кола кровообігу, погіршенням бронхіальної прохідності та розвитком гіпоксичного стану, кисневого голодування серцевого м'яза, дії токсикоінфекційних факторів.

Вирішальне значення у профілактиці та лікуванні патологічних змін, які виникають при хронічній пневмонії, належать спрямованому впливу дихальних вправ, розвитку резервів дихальної системи.

Розрізняють три категорії резервів дихальної системи [5, с. 122; 3, с. 66]

- 1) резерви потужності;
- 2) резерви мобілізації;
- 3) резерви економічності-ефективності.

Резерви потужності характеризують рівень морфо-функціональних показників зовнішнього дихання (межі можливості дихальної системи).

До показників резервів потужності дихальної системи належать: величина життєвої ємкості легень (ЖЄЛ), пневмотахометрії – на вдиху й на видиху.

Резерви мобілізації визначають здатність організму використовувати морфофункціональні можливості вентиляторного апарату й реалізувати їх на рівні максимального споживання кисню (МСК). Показники резервів мобілізаційної здатності використовуються відношенням величини дихального об'єму (ДО) і ЖЄЛ у відсотках ДО/ЖЄЛ% і величини вентиляції на рівні МСК до максимальної вентиляції легень (МВЛ) у відсотках. Таким чином, резерви МВЛ характеризують функціональну дієздатність дихальної системи і належать до резервів регуляції.

Резерви економічності та ефективності характеризують коефіцієнт корисної дії (ККД) вентиляційної функції, розкривають енергетичну вартість вентиляції.

Показниками цих резервів використовуються такі параметри, які реєструються на рівні МСК:

- а) об'ємний процент споживання кисню з повітря вдиху;
- б) вентиляційний еквівалент (ВЕ) в мл кисню, який поглинається з 1 л повітря;
- в) кисневий ефект дихального циклу (КЕ дц) в мл кисню, який доставляється організму за один дихальний цикл.

Показники резервів економічності та ефективності характеризують ступінь удосконалення регуляторних механізмів.

Система використання різних методів довільного контролю дихання для тренування резервів дихальної системи на різних етапах адаптації до фізичних навантажень.

У процесі занять оздоровчою фізкультурою постійно підвищується функціональна дієздатність різних ланок дихальної системи, щодо цього слід сказати, що відбувається освоєння різних фізіологічних резервів організму, розгортання фізіологічних функцій стосовно рівня спокою.

Бронхіальна астма – найбільш поширене алергічне захворювання серед молоді. У розвитку бронхіальної астми істотне значення належить спадковій схильності до алергічних станів, підвищена вразливість організму до дії факторів, здатних викликати алергічні реакції, несприятливе зовнішнє середовище, без яких генетичний фактор не може реалізуватися.

Реакція антиген-антитіло при бронхіальній астмі відбувається в бронхо-легеневій тканині. Внаслідок цієї реакції виникає спазм гладеньких м'язів бронхів та бронхіол, а також набряк їхньої слизової оболонки, виділення в'язкого секрету в просвіт бронхів і бронхіол, що лежить в основі клінічної картини цього захворювання. За своїм клінічним перебігом бронхіальна астма може бути типовою, тобто характеризується вираженими приступами задухи або різкого або раптового так званого пароксизмального утруднення дихання при роздуванні легень астматичним бронхітом або атиповою, тобто з приступами безперервного спазматичного кашлю, з роздуванням легень, але без приступів задухи. Тяжкість захворювання визначається не тільки частотою приступів і глибиною порушення дихальної функції, але й станом учня в між приступному періоді. Цей стан у свою чергу залежить від вираження функціональних змін органів і систем (серцево-судинної і нервової систем, процесів обміну речовин, фізичного розвитку), а також від загального стану, рівня фізичної працездатності й психоемоційної стійкості організму. Однією з основних ознак хвороби є задишка. Дихання стає послабленим, поверховим. На всій площі легень прослуховуються значні сухі свистячі хрипи. Глибокі порушення дихальної функції під час приступу бронхіальної астми призводять до різко вираженої гіпоксії, накопиченню в тканинах, крові й сечі недоокислених продуктів обміну речовин.

Послаблення окисних процесів у міокарді, яке виникає внаслідок дихальної недостатності, а також підвищеного кров'яного тиску в легенях, знижуються функціональні можливості серцевого м'яза й

порушується регуляція серцево-судинної системи не тільки в малому, але й у великому колах кровообігу. Гіпоксичні зміни головного мозку виявляються в порушенні координації рухів, втраті свідомості, в головному болю, погіршенні настрою і сну. Бронхіальна астма супроводжується запальними процесами алергічної природи з боку носоглотки й мигдалика, що значно послаблює опірність організму.

Лікування бронхіальної астми спрямовано на зняття приступів і створення умов, які утруднювали б їхній розвиток. У міжприступному періоді головне, на що повинні бути спрямовані лікувальні заходи, це насамперед на десенсибілізацію організму, підвищення його загальної і спеціальної до дії алергенів опірності й міцності організму. Найбільш потужним профілактичним заходом, здатним запобігти захворюванню бронхіальною астмою або знизити вираженість патологічних процесів, є фізична культура з використанням цілеспрямованих фізичних вправ і факторів загартування.

Головним принципом використання фізичних вправ при захворюваннях органів дихання є удосконалення механізмів регуляції респіраторної функції. По-перше, це пояснюється тим, що порушення механізму регуляції дихання мають місце при будь-яких захворюваннях цієї системи. Кожний патологічний процес незалежно від його характеру (інфекційний, інфекційно-алергічний або чисто алергічний) пошкоджує регуляторні механізми дихання, і ступінь загальних порушень в організмі визначається насамперед тим, наскільки виражені ушкодження цих механізмів, які керують диханням.

По-друге, за допомогою спеціальних фізичних вправ можна безпосередньо впливати на діяльність механізмів, які керують диханням. Дихальна функція єдина із вегетативних систем, яка підкоряється довільній регуляції, що дає можливість за рахунок використання спеціальних вправ і системи тренування змінити в необхідних межах найважливіші параметри легеневої вентиляції, а через них впливати на особливості кисневих режимів організму й процеси тканевого дихання [7, с. 158; 1, с. 506; 4, с. 97]

Удосконалення механізмів регуляції дихання забезпечує методика формування навичок довільного керування легеневою вентиляцією [7, с. 98; 2, с. 10] Необхідно мати на увазі, що оволодіння цією методикою важливо не тільки для учнів, які перенесли захворювання органів дихання, але й практично для всіх студентів. За спостереженнями авторів методики, 90% курсантів, віднесених до спеціальної медичної групи, мають низькі резервні можливості дихальної системи, надмірну вентиляцію при порівняно низькому коефіцієнті використання кисню, що свідчить про невміння юнаків і дівчат керувати своїм диханням. Необхідність оволодіння методом довільного керування диханням визначається його значенням для здоров'я. Слід мати на увазі таку думку: чим більш правильним, фізіологічно раціональним та економічним в енергетичному плані буде механізм дихання, тим більш повноцінним, і, отже, менше уразливою стосовно хворобливих подразників буде респіраторна функція. До довільних дихальних вправ належать вправи, при виконанні яких регулюються механізми й структура дихального акту.

Довільні дихальні вправи можна використовувати для нормалізації і вдосконалення кисневих режимів організму, взаємокоординації дихання і рухів, зміцнення дихальних м'язів, поліпшення рухливості грудної клітки, оптимізації розумової і фізичної працездатності, вироблення трудових навичок і прискорення відновних процесів.

Література:

1. Булич Э.Г. Физическое воспитание в специальных медицинских группах. Учебное пособие для техникумов – М.: Высшая школа, 1986 – 756 с.
2. Волков Л.В. Возрастные основы методики физической подготовки детей и подростков: учеб. метод. пособие – Переяслав-Хмельницкий, 1991 – 26 с.
3. Гордон Н.Ф. Заболевания органов дыхания и двигательная активность (перевод с англ.) – К.: Олимпийская литература, 1999 – 128 с.
4. Дубогай О.Д., Завацький В.І., Короп Ю.О. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи: навч. посібник – Луцьк: Надстир'я 1995 – 220 с.
5. Круцевич Т.Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания. Автореф. диссертации док. наук по физическому воспитанию и спорту: 24.00.02 – К., 2000 – 41 с.
6. Круцевич Т.Ю. Методика фізичного виховання різних груп населення. Т.2 Київ, 2008 – 367 с.
7. Язловецький В.С. Фізичне виховання учнів з відхиленнями в стані здоров'я – Кіровоград, 2004 – 346 с.

**Оксана Захарова, Тетяна Бевз, Жанна Малахова
(Кропивницький, Україна)**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП

В наш час гостро постала проблема людини та її здоров'я. Гуманізація освіти вимагає якісно нового підходу до потреб людини, формування позитивної соціальної поведінки, мотивації здорового способу життя, підвищення фізкультурної грамотності.

Соціально-економічна, екологічна й демографічна ситуація в Україні привели до значного зниження рівня здоров'я всіх груп населення, особливо дітей, підлітків і молоді. Стан здоров'я підростаючого покоління катастрофічного погіршується. Понад 75% студентів мають відхилення в стані здоров'я через

хронічні захворювання, 50% – незадовільну фізичну підготовленість. Збільшується кількість ракових й алергічних захворювань, розлад нервової системи, лавиноподібно поширюються неспецифічні захворювання органів дихання і руху. Більше 50% студентів мають порушення опорно-рухового апарату. Сколіотична постава й сколіози відмічаються у 45-55% студентів. Характерними явищами стали гіподинамія, шкідливі звички, недбале ставлення до власного здоров'я, відсутність пріоритету здоров'я і мотивації вести здоровий спосіб життя. Радикально змінити ситуацію на краще за рахунок наявної в країні традиційної системи охорони здоров'я, загальної освіти практично неможливо через відсутність необхідного фінансування на їхній розвиток.

Особливо зараз різко зростає потреба в реабілітаційних діях з використанням рухової активності. Фізичну підготовку необхідно розглядати як економічно найдоцільніший та найефективніший спосіб профілактики та лікування захворювань, зміцнення генофонду нації, розв'язання багатьох соціальних проблем. Сьогодні ми бачимо, що дві третини захворювань пов'язані із порушенням способу життя, які можуть бути усунуті волею і розумом людини.

Основною причиною віднесення студентів до спеціальної медичної групи є неспецифічні хронічні захворювання серцево-судинної і дихальної систем, порушення обміну речовин та енергії, нервової системи й регуляції функції організму. Ці стани характеризуються здебільшого порушенням обох компонентів життєздатності. При організації і плануванні оздоровчої роботи з цією категорією молоді слід враховувати встановлений взаємозв'язок між рівнем життєздатності, яка виявляється в показниках енергетики та інтеграції функцій організму, та виявленими хронічними захворюваннями. [5, с. 102; 3, с. 36]

Поступове підвищення обсягу та інтенсивності фізичного навантаження дає змогу розірвати порочне коло рухової недостатності, змінити ставлення молоді до свого здоров'я, сформувати стійку мотивацію до здорового способу життя, озброїти їх системою знань з валеології, розповісти про роль фізичних вправ для здоров'я, самоконтролю.

Фізичні вправи за ознакою оздоровчого і розвиваючого ефекту розподіляють на загальнооздоровчі, спеціально-оздоровчі (лікувальні), загально-розвиваючі, або стимулюючі та спеціально-розвиваючі.

Загальнооздоровчі вправи справляють загальний неспецифічний оздоровчий ефект і застосовуються при будь-якому захворюванні.

Спеціально-оздоровчі (лікувальні) вправи впливають безпосередньо на процес хвороби в організмі.

Загальнорозвиваючі, або стимулюючі вправи справляють розвиваючий ефект на усі функції організму, стимулюють фізичний розвиток, створюють базу для розвитку основних рухових якостей.

Спеціально-розвиваючі вправи розвивають окремі рухові якості: силу, швидкість, витривалість, гнучкість та інші, викликаючи в організмі специфічні зміни. Для студентів, які мають відхилення у стані здоров'я, фізичні вправи використовуються у поданій вище послідовності. Вправи даних категорій — основний елемент змісту заняття фізкультурно-оздоровчої спрямованості. Завдяки ним досягається необхідна рухова активність, що забезпечує оздоровчо-розвиваючу дію на ослаблений організм. [2, с. 23]

У свою чергу *загальнооздоровчі вправи* поділяють на групи: динамічні циклічні; що формують та виправляють поставу; дихальні.

До *динамічних циклічних оздоровчих вправ* належать ходьба, біг, плавання, ходьба на лижах, їзда на велосипеді, спеціально підібрані гімнастичні вправи із повторюваним циклом рухів та ін. Ці вправи легко дозуються за інтенсивністю, тривалістю застосування і добре порівнюються із можливостями організму. Вони діють на усі системи організму і головним чином на крово та лімфообіг, дихальну систему, стимулюють неспецифічні, загальні захисні сили організму. Для оздоровчого ефекту реакція організму на них повинна бути малою або помірною. Мала реакція: збільшення ЧСС до 120 уд/хв, з боку артеріального тиску — незначне підвищення або збереження попереднього рівня. Помірна реакція: діапазон ЧСС 120—150 уд/хв, при цьому систолічний тиск не повинен перевищувати 150 мм рт. ст.

Вправи, які викликають малу реакцію, використовуються при значному ослабленні здоров'я або для прискорення відновних процесів в організмі після фізичного або інтелектуального навантаження. Вони ліквідують в організмі процеси, характерні для стомлення, і є обов'язковим компонентом активного відпочинку. Тільки після адаптації організму студентів до малих навантажень, коли їхній оздоровчий ефект стає недостатнім, слід переходити до застосування вправ із помірним навантаженням.

У загальному руховому режимі ослаблених студентів фізичні вправи з малим фізіологічним навантаженням повинні займати якомога більше часу (з урахуванням загального стану). Бажано використовувати такі побутові навантаження: ходьба, їзда на велосипеді, ходьба на лижах, біг на ковзанах у повільному темпі.

Слід урахувати, що застосування вправ, які викликають малу і помірну реакцію організму, недостатнє для розвитку рухових якостей до рівня, котрий відповідає безпечному рівню фізичного здоров'я.

Вправи, що формують і виправляють поставу. Правильну поставу, котра має велике значення для нормального функціонування як окремих систем, так і усього організму, створює комплекс фізичних якостей і навичок. Дуже важливо приділяти достатньо уваги формуванню постави в роботі з ослабленими студентами, які відстають у фізичному розвитку, оскільки підсилення темпів росту на фоні неправильної постави може викликати ряд значних дефектів у кістково-м'язовій системі. Комплексна дія вправ повинна бути спрямована на ліквідування скривлень хребта за рахунок відновлення симетрії кісток таза і нижніх кінцівок, фізіологічних вигинів хребта; нормалізацію м'язового тону як глибоких м'язів спини, що

безпосередньо формують положення хребта, так і зовнішнього «м'язового корсета». Високоєфективними у корекції порушень постави є елементи плавання, особливо стилем брас, і комплекси вправ у воді. [7, с. 123; 1, с. 426].

Дихальні вправи справляють оздоровчу дію на дихальну, серцево-судинну, нервову системи, обмін речовин і практично усі функції організму. В ослабленому організмі дихальні функції значно знижуються, збільшуючи процес хвороби. Основні характеристики раціонального дихання, котрих намагаються досягти, займаючись дихальною гімнастикою, — вміння дихати повно при будь-якому типі дихання (грудному, черевному або діафрагмальному), ритмічно, особливо при поєднанні дихальних рухів із рухами тіла. Застосовуються вправи з довільною видозміною характеру або тривалості фаз дихального циклу, котрі розвивають носове, грудне, діафрагмальне та повне дихання, що покращують дренажну функцію дихальних шляхів.

Дихальні вправи поділяються на статичні (що не поєднуються з рухами кінцівок і тулуба) та динамічні (коли дихання поєднується з різними рухами). І ті й інші можуть виконуватися з різних вихідних положень (стоячи, сидячи, лежачи). Застосування в дихальних вправах акценту на видиху, промовляння звуків, нахилів, поворотів сприяє більшій вентиляції легенів.

До загальнооздоровчих можна віднести і релаксаційні вправи, спрямовані на доцільне розслаблення м'язів, котрі контролюють чергування і поєднання напружень і розслаблень. У будь-якому патологічному процесі в організмі страждає і потребує зміцнення нервова система. Добре відомо, що стан спокою центральної нервової системи, відсутність зайвих подразників веде до мобілізації відновних процесів: нервова система володіє здатністю корегувати порушені функції організму.

Загальнорозвивальні, або загальностимулюючі вправи справляють різнобічний вплив на усі функції організму, сприяють підвищенню показників фізичного розвитку та основних рухових якостей. Застосовуються за відсутності в організмі хворобливих змін, які можуть бути протипоказаннями до їх виконання. До них належать динамічні циклічні вправи аеробного характеру, при виконанні яких ЧСС досягає 150—180 уд/хв. Розвиваючий ефект цих вправ спостерігається у разі систематичних заняттях щоденно не менше 10—15 хв, при цьому стимулюється розвиток серцево-судинної і дихальної систем, удосконалюються обмінні процеси, котрі забезпечують загальну фізичну працездатність організму. Певний розвиток отримують усі основні рухові якості, що лежать в основі різнобічної фізичної підготовленості. У першу чергу підвищується витривалість до виконання помірних і великих навантажень, а також сила, швидкість та інші фізичні якості.

Під час виконання вправ з обмеженою кількістю задіяних м'язів відбуваються зміни головним чином локального характеру в певних м'язових групах і відповідних відділах нервової системи. За участю не менше 2/3 загальної м'язової маси тіла спостерігається виражена загальна реакція організму. Загальнорозвиваючі вправи розрізняються за направленістю на різні групи м'язів: голови, шиї, тулуба, плечового пояса, верхніх і нижніх кінцівок, черевного преса і тазового дна.

Силові вправи спричиняють викид анаболічних гормонів, які сприяють підсиленню процесу білкового синтезу в організмі, що стимулює біологічне дозрівання, ріст скелета, збільшення м'язової маси та інших тканин організму, їх виконання поєднано з напруженою роботою серцево-судинної та інших систем і потребує певної готовності організму. Напруження, що створюється м'язом при анаболічних вправах, має відповідати 50—75 % максимально можливої його сили. При меншому зусиллі анаболічний розвиваючий ефект не спостерігається, при більш високому — можливе перенапруження функціональних систем організму і негативний ефект.

З оздоровчою метою застосовуються такі вправи: [4, с. 46]

ідеомоторні — емоційне настроювання, чисельне уявне відтворення рухів через внутрішнє мовлення, уявлення образів, м'язово-рухове і чуттєве уявлення;

ритмопластичні — формуючі навички раціонального розподілу зусиль у часі і просторі через узгоджену послідовність активації різних м'язових груп у дії;

на координацію — котрі являють собою складні поєднання рухів у регламентуючій послідовності, що застосовуються з метою розвитку рухових навичок і регуляції рухів;

у рівновазі, що тренують вестибулярний апарат і реакції пози, пропріоцептивну чутливість та руховий аналізатор у цілому.

У заняттях з ослабленими студентами використовують вправи малої, помірної і великої інтенсивності.

Вправи малої інтенсивності включають малі і середні м'язові групи і виконуються у повільному і середньому темпі. До них належать вправи на розслаблення м'язів, статичні дихальні та для глибоких м'язів спини. Під час їх виконання ЧСС змінюється незначно, відмічається помірне підвищення максимального і зниження мінімального артеріального тиску, порідшання і поглиблення дихання.

Вправи помірної інтенсивності — залучають до роботи середні (при роботі у середньому і швидкому темпі) і великі (при роботі у середньому і повільному темпі) м'язові групи. До них відносять динамічні дихальні вправи, вправи з предметами і невеликими обтяженнями, ходьбу у повільному і середньому темпі, малорухливі ігри. При виконанні вправ цієї групи незначно підвищується ЧСС, помірно підвищується максимальний артеріальний і пульсовий тиск, збільшується вентиляція легенів. Відновний період після цих вправ потребує кількох хвилин.

Вправи великої інтенсивності включають до роботи одночасно велику кількість м'язових груп. Темп рухів середній і швидкий. Це швидка ходьба і біг, стрибки, вправи на гімнастичних снарядах, тренажерах або з обтяженнями, рухливі ігри. Вони викликають значне збільшення ЧСС, підвищення артеріального і пульсового тиску, підсилення обміну речовин. Відновний період перевищує 10 хв.

В оздоровчих цілях рекомендується проводити заняття змішаного типу, оскільки різноманіття засобів, що використовуються, та своєчасне їх чергування підвищують позитивний фізіологічний ефект та інтерес до занять, створюють емоційний фон і попереджують стомлення.

Основні засоби зміцнення та збереження здоров'я – це фізична культура, загартування, раціональне харчування, відмова від шкідливих звичок, аутотренінг, фітотерапія тощо. Найважливішим реальним важелем зміцнення та збереження здоров'я студентів є оптимальна рухова активність, яка формується з раннього дитинства й закріплюється в процесі навчання. [7, с..26]

Література:

1. Амосов Н.М. Природа Человека. – К.: Наук, думка, 1983 – 222 с.
2. Булич Э.Г. Физическое воспитание в специальных медицинских группах. Учебное пособие для техникумов — М.: Высшая школа, 1986. –756 с.
3. Дубогай О.Д., Завацький В.І., Короп Ю.О. Методика фізичного виховання студентів, віднесених за станом здоров'я до спеціальної медичної групи: навч. Посібник-Луцьк: Надстир'я 1995. – 220 с.
4. Круцевич Т.Ю. Управление физическим состоянием подростков в системе физического воспитания. Автореф. диссертации док. наук по физическому воспитанию и спорту: 24.00.02 – К., 2000 – 41 с.
5. Круцевич Т.Ю. Методика фізичного виховання різних груп населення. Т.2 Київ, 2008. – 367 с.
6. Язловецький В.С. Фізичне виховання учнів з відхиленнями в стані здоров'я. – Кіровоград, 2004. – 346 с.

**Андрей Красуля
(Харьков, Украина)**

ОБОБЩЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРОССФИТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

На современном этапе развития физического воспитания студентов необходимы новые виды, средства и методы обучения, способные развивать функциональное состояние и физическую подготовленность молодежи и, как следствие, укреплять здоровье.

Содержательной основой в преобразовании системы физического воспитания является использование инновационных приемов, учитывающих свободу выбора, формы, интенсивности физической активности при обязательном выполнении заданных образовательных стандартов. Одной из таких технологий в воспитании и обучении в физической культуре является один из методов круговой тренировки – кроссфит как вид многофункционального тренинга [5].

Кроссфит (CrossFit, Inc.) – это спортивное движение на основе коммерческой компании на базе виртуального сообщества, созданное Греггом Глассманом в штате Калифорния, США в 2000 году [3]. Брендированная система физической подготовки CrossFit, Inc активно продвигает философию функционального физического развития, кроме того, по кроссфиту проводятся даже соревнования. Спортивные эксперты рассматривают кроссфит как систему подготовки, повышающую все физические показатели атлета – скорость, силу, гибкость, ловкость, выносливость, а также силу воли. При этом средства развития физических качеств не ограничены рамками одного спортивного направления и могут быть самыми разнообразными. Это и упражнения гиревого спорта, атлетизма, аэробной нагрузки и пр.

Однако в практике физического воспитания студентов кроссфит пока не нашел своего научного обоснования, недостаточно адаптированных методик для его использования на занятиях по физическому воспитанию. В большинстве вузов преподаватели стремятся развить у студентов спортивные навыки различных направлений, что вписывается в концепцию кроссфита, который не требует большого количества дорогостоящего спортивного инвентаря.

На сегодняшний день в физическом воспитании студентов следует выделить следующие *противоречия* [3, 5]:

- между потребностью общества в здоровой, физически подготовленной, социально-активной молодежи и недостаточностью фитнес программ аэробной и силовой направленности;
- между возрастающими требованиями по методике кроссфита в условиях снижения состояния здоровья молодежи и ухудшения ее физической подготовленности;
- отсутствие практических рекомендаций, научных исследований, программ подготовки по кроссфиту и методик тренировок, используемых преподавателями на практике;
- среди студентов наблюдается сильное расхождение в уровне общей физической подготовки, что осложняет применение системы подготовки, общей для всех.

Исследования показали, что кроссфит занятия эффективно влияют на физическую подготовленность, так, занятия два раза в неделю позволили достоверно увеличить координационные, силовые и скоростно-силовые качества, силовую выносливость [1]. Обычно тренировочные методики

кроссфита отличаются короткими интенсивными тренировками 15–30 минут, в комплексе с подготовительной частью и заключительной частью 45–60 минут. Основа тренировки – выполнение указанного объема работы за наименьший отрезок времени, или выполнение физической нагрузки в течение 30–60 сек (до 2 мин), или круговая тренировка.

Круговая тренировка по методике кроссфит повышает моторную и эмоциональную плотность занятий, делает занятия более разнообразными и интересными для обучающихся, давая простор индивидуальным возможностям и личной инициативе, повышая тем самым мотивацию к занятиям физической культурой [2].

К средствам повышения мотивации к занятиям кроссфитом относятся: формирование отличной спортивной формы посредством силовой подготовки; улучшение развития мышечной системы; престижность занятий силовыми видами спорта; проведение соревнований по кроссфиту; составление программ занятий, учитывающих индивидуальные целевые установки занимающихся; формирование культуры здоровья.

Специалисты указывают, что кроссфит-тренировки имеют свои плюсы и минусы [4].

Польза от занятия кроссфит-тренировками:

1. Развитие физических качеств, двигательных умений и навыков, волевых, нравственных и эстетических черт личности.
2. Формирование тела, умения достигать конкретно поставленных целей.
3. Отсутствие ограничений по возрасту.
4. Достижение ощутимого эффекта за достаточно короткое время.
5. Удовлетворение потребности личности в ее стремлении к развитию, познанию, общению, положительным эмоциям.
6. Применение технологии кроссфит в учебном процессе в вузе повышает общую и моторную плотность занятия, позволяет дифференцировать физическую нагрузку, разнообразить средства, учитывать индивидуальные возможности обучающихся.
7. Кроссфит вносит разнообразие и эффективность в физическую подготовку студентов за счет достаточно высокого интереса студентов к форме, содержанию и вариативности проведения занятий.

Вред от занятий кроссфитом:

1. Главный вред кроссфита – это экстремальные нагрузки, которые получает новичок на первом же занятии.
2. Риск травматизма.
3. Неправильно организованная тренировка влечет за собой проблемы с сердечно-сосудистой системой организма, так как нарушается работа мышечной ткани сердца, а также рабдомиолиз – синдром, при котором разрушение клеток мышечной ткани приводит к почечной недостаточности.

С нашей точки зрения, правильно организованный процесс тренировки позволяет исключить указанные выше возможные отрицательные последствия занятий кроссфитом.

С 2016 года в Народной украинской академии соревнования по кроссфиту включены в программу Спартакиады вуза. При этом пробовались различные формы проведения таких соревнований и виды упражнений, входящих в них.

Особенностью таких соревнований стала командная форма их проведения. Состав команды – 3 чел., в составе команды обязательно должны быть как юноши, так и девушки.

В программе кроссфита обычно 4-5 станций, которые команды проходят в 2 круга. Количество повторений каждого упражнения – от 10 до 15 раз. Учитывая невысокую физическую подготовку современных студентов, на каждой станции члены команды работают поочередно. Это дает возможность каждому отдохнуть перед переходом на следующую станцию. Победителем считается команда, затратившая меньше времени на прохождение станций.

Примерные упражнения кроссфита, входящие в программу соревнований и адаптированные под возможности студентов, следующие:

- Берпи;
- Толчок грифа штанги (девушки – 8 кг, юноши – 11 кг);
- Запрыгивание на степ-платформу;
- Подъем в сед с медболом весом 1 кг;
- Махи гирей (девушки – 8 кг, юноши – 16 кг);
- Прыжки на скакалке;
- Подъем гантелей на бицепс (девушки – 2 кг, юноши – 4 кг).

Такая система проведения соревнований позволяет обеспечить массовое вовлечение студентов, избежать травм и сделать занятия интересными за счет активной подготовки к соревнованиям студентов групп разной специализации (атлетической гимнастики, аэробики, настольного тенниса, игровых видов спорта).

Выводы:

1. В условиях проведения занятий по физическому воспитанию в высшей школе организации занятий кроссфитом приобретает особое значение, так как позволяет большому числу студентов упражняться одновременно и самостоятельно, используя максимальное количество инвентаря и оборудования.

2. Необходимо грамотное теоретическое руководство со стороны преподавателей для начинающих заниматься кроссфитом студентов. Проведение занятий в стиле кроссфит требует тщательной подготовки со стороны педагога: разработка упражнений для различных уровней подготовленности, создание вариативных упражнений и умение правильно показать их.

3. Необходимо адаптация тренировочного процесса и соревнований под студентов с различным уровнем подготовленности, а также исключение упражнений, требующих владения специфическими спортивными навыками. Для начинающих необходимо подбирать технически простые упражнения (как подъем гантели на бицепс), где нет необходимости выполнять множество сложных координационных движений, и подбирать вес, позволяющий выполнять движения технически правильно.

4. Участие в соревнованиях по кроссфиту дает возможность вовлечения большого количества студентов в спортивную жизнь вуза.

Литература:

1. Кокарев Д. А. Инновационная методика кроссфит в повышении физической подготовленности студентов экономического университета / Д. А. Кокарев, Шутова Т. Н., Выприков Д. В. // Гуманитарное образование в экономическом вузе.: материалы V Международной научно-практической заочной интернет-конференции. – 2017. – С. 225–233. Электронный ресурс: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29015911>.
2. Мурашева М. В. Круговая тренировка (кроссфит) как инновационная форма проведения занятий по физической культуре в условиях вуза / М. В. Мурашева // Педагогический опыт: теория, методика, практика. – 2016. – № 1 (6). – С. 357–358. Электронный ресурс: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25614915>.
3. Савельева О. В. Концепция брендированной системы физической подготовки «кроссфит» и анализ обоснованности ее применения в условиях высших учебных заведений / О. В. Савельева, П. С. Кунатенко // OlymPlus. Гуманитарная версия. – 2017. – № 2 (5). – С. 50–53. Электронный ресурс: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29456170>.
4. Тимохина Н. В. Кроссфит тренировки на занятиях по физической культуре со студентами 3–4 курсов, вред или польза / Н. В. Тимохина, Я. С. Калугина // Наука–2020. – 2017. – № 3 (14). – С. 126–129. Электронный ресурс: <https://elibrary.ru/item.asp?id=29222886>.
5. Шутова Т. Н. Технологии фитнеса в физическом воспитании студентов / Т. Н. Шутова, И. М. Бодров, О. В. Мамонова и др. // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2016. – №1. – С. 30–32. Электронный ресурс: <https://elibrary.ru/item.asp?id=25604634>.

**Наталя Чекмарьова, Михайло Матлахов, Сергій Горянов
(Дніпро, Україна)**

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Постановка проблемы. Физическая культура является важным средством повышения социальной и трудовой активности людей, удовлетворения их моральных, эстетических и творческих запросов, жизненно важной потребности взаимного общения, развития дружеских отношений между народами и укрепления мира [4].

Физическая культура и спорт выступают как мощное средство социального становления личности человека, активного совершенствования индивидуальных, личностных качеств, а также совершенствование их в профессиональной деятельности и др. Таким образом, физическая культура и спорт являются важнейшим условием, а физическое воспитание – важнейшим средством всестороннего и гармоничного развития личности. Во всем мире роль физической культуры и спорта люди видят по-разному. Одни очень равнодушно относятся к спорту, а некоторые даже считают пустой тратой времени. Причем каждый из них может иметь различное отношение к физической культуре и спорту: кто-то предпочитает смотреть их по телевизору, кто-то предпочитает просто заниматься каким-либо видом спорта или общефизической подготовкой, ну а для кого-то спорт – это средство существования. К счастью, большая часть людей видят пользу занятий физической культурой. Среди них могут быть действующие спортсмены, тренеры, врачи, директора различных спортивных обществ, любители спорта и другие, каждый из которых вносит свой вклад в развитие спорта.

Изложение основного материала.

Происхождение современного спорта. Культурное развитие.

Спорт, как культурное наследие современного общества – является частью материальной и духовной культуры, которая передается из поколения в поколение [1]. Цель гармоничного (всестороннего) развития личности является продуктом истории развития человечества. Но условия для ее реализации личность получает лишь на определенном этапе исторического развития. Всестороннее развитие человеку необходимо для того, чтобы иметь возможность участвовать во всех направлениях деятельности (профессиональной, общественной, спортивной, художественной и др.). Но для этого нужно развить структуру личности, сделать ее коммуникативной, способной к преобразующей деятельности,

сформировать ценностные ориентации. Это возможно при условии разнообразия содержания, форм и способов деятельности человека и их оптимального сочетания в процессе его культурного развития [2].

В процессе культурного развития человек последовательно действует в трех направлениях. Прежде всего, он усваивает культуру, выступая объектом ее воздействия. Иными словами, под влиянием культуры формируется человеческая личность, развиваются его способности.

Во-вторых, в процессе творческой деятельности человек создает новые культурные ценности, выступая в данном случае как субъект культурного творчества (поиск новых путей, средств, рациональных методов физического воспитания и т.д.).

Наконец, третий аспект культурного развития состоит в том, что культура интегрируется в сути самого лица, которое функционирует в культурной среде как конкретный носитель культурных ценностей, совмещая в себе общее, свойственное культуре в целом, и личное, привнесенное в культуру на основе индивидуального жизненного опыта, уровня знаний, мировоззрения и тому подобное.

Специфической основой содержания физической культуры, как особой и самостоятельной отрасли культуры, является рациональная двигательная активность человека, как фактор ее подготовки к жизнедеятельности через оптимизацию физического состояния. Она возникла и развилась одновременно с общей культурой человечества. Почти одновременно (еще в первобытном обществе) возник один из ее основных компонентов – физическое воспитание, позже возникают спорт и физическая рекреация.

В личностных аспектах физическая культура является той частью общей культуры человека, которая выражается степенью развития его физических сил и двигательных навыков, а также здоровья. Она позволяет с помощью своих специфических средств и методов раскрывать потенциальные физические возможности человека.

Деятельность в области физической культуры имеет и материальные, и духовные формы выражения. Воздействуя на биологическую сферу человека комплексом средств и методов, физическая культура неизбежно влияет на интеллектуальную, эмоциональную, духовную сферы личности в силу единства и взаимообусловленности функционирования материального и духовного в человеке. Современный спорт занимает важное место, как в физической, так и духовной культуре общества [2].

С материальной культурой физическая культура связана процессом двигательной деятельности, является ее главным содержанием, материализуется в физических качествах человека. Кроме того, она опирается на материальную базу (спортивные снаряды, инвентарь, площадки, залы, дворцы спорта и др.).

Несмотря на резко противоположные мнения о сущности спорта, как древнего, так и современного, историки и философы не отрицают его эстетического значения, выражая единое мнение по вопросу отношения человека к своему телу, следовательно, к формам физической деятельности. В этом аспекте спорт и искусство имеют общие генетические корни, но их значение в системе человеческих ценностей неодинаково.

Таким образом, физическую культуру можно определить как совокупность достижений общества в создании и рациональном использовании специальных средств, методов и условий целенаправленного физического и духовного совершенствования человека. С духовной культурой физическая культура связана наукой, спортивной этикой, эстетикой и т.д.

Социальная роль спорта в развитии общества и социализации личности. Спорт – это самый доступный способ поддержания и сохранения здоровья и работоспособности человека. Он представляет собой собственно соревновательную деятельность, специальную подготовку к ней, а также межчеловеческие отношения и нормы, ей присущие. С каждым годом появляются и развиваются различные формы занятий физическими упражнениями, совершенствуются новые, необычные виды спорта, но интерес к ним со стороны большей части молодежи и студентов остается довольно слабым и незначительным. Объем двигательной активности молодых людей не может полностью обеспечить их полноценное и гармоничное физическое развитие и укрепление здоровья. С каждым годом увеличивается количество студентов и школьников, имеющих отклонения в состоянии здоровья [5].

В настоящее время спорт приобретает столь высокую значимость в обществе, что появляются основания считать его одним из основных видов человеческой деятельности. В системе норм и ценностей общества он также играет большую роль. Занятия спортом, особенно любительские, достаточно часто рассматриваются не только как способ укрепления и сохранения здоровья, но и в качестве превентивной меры по предотвращению алкоголизма и наркомании и других антисоциальных проявлений поведения, особенно в среде молодежи [3].

Спорт как важный социальный фактор пронизывает все уровни современного социума, оказывая широкое влияние на основные сферы жизнедеятельности общества [7]. Он влияет на национальные отношения, деловую жизнь, общественное положение, формирует моду, этические ценности, образ жизни людей, обладает мощной социализирующей силой. Политики давно рассматривают спорт как национальное увлечение, способное сплотить общество единой национальной идеей, наполнить своеобразной идеологией, стремлением людей к успеху, к победе.

В Соединенных штатах Америки (США), например, еще в 60-е годы, спорт, став национальным увлечением, был объявлен моделью американского общества. Начиная с 70-80-х годов прошлого столетия спорт в США является "второй религией", в которую верят большинство американцев. Население бережно относится к своему здоровью, понимая, что это – личный капитал, от качества которого в жизни зависит многое: карьера, личное счастье, светлое будущее. Важную роль в

популяризації спорту зіграли засади масової інформації. Іменно цей фактор допоміг подолати так звану "психологічний бар'єр" в стосунку населення до фізичної активності [2].

Соціологічні опитування населення, особливо молодіжні, займаючіся спортом, показують, що спорт формує первісне уявлення про життя і світ. Іменно в спорті найбільш яскраво проявляються такі важливі для сучасного суспільства цінності, як рівність шансів на успіх, досягнення успіху, прагнення бути першим, перемогти не тільки суперника, а й самого себе.

Люди, які пройшли школу спорту, переконані, що він допоміг їм виховати віру в свої сили і можливості, а також вміння ними скористатися. Спорт навчає йти на жертви заради досягнення цілі. Уроки, засвоєні юними спортсменами на спортивному полі, потім, як правило, допомагають і в житті. Багато з спортсменів стверджують, що саме спорт зробив з них людину, здатну бути особою. З допомогою спорту реалізується принцип сучасного життя – "раховувати на самого себе". Це означає, що досягнення успіху залежить, перш за все, від особистих, індивідуальних якостей – честолюб'я, ініціативи, прагнення, терпіння, волевих навичок.

Ефективність соціалізації з допомогою спортивної діяльності залежить від того, наскільки цінності спорту збігаються з цінностями суспільства і особистості.

Однак, говорячи про позитивні моменти соціалізації засадами спорту, не можна не сказати про негативні факти розвитку сучасного спорту, які серйозно впливають на його цінності. Погоня за медалями і рекордами привела до виникнення таких негативних явищ в спорті, як прагнення до перемоги будь-якою ціною, допінг, рання спеціалізація, жорстокість, насильство і т. д. Тому все частіше виникає питання, що необхідно зробити, щоб зберегти гуманний сучасний спорт для благородних цілей розвитку особистості і суспільства?

За своєю природою спорт, незважаючи на належність йому змагальності, гуманний, оскільки він сприяє розвитку особистості, допомагає відкривати невідомі можливості людського тіла і духу. Реалізація гуманістичного потенціалу спорту не відбувається сама собою і в багатьох залежить від того, в яких цілях суспільство використовує спорт.

Процеси комерціалізації і професіоналізації прийняли надмірний і невідворотний характер. В кінці ХХ століття професійний спорт став складовою частиною міжнародного спортивного і олімпійського руху. Сьогодні багато вчених, критикуючи існуючий шлях розвитку міжнародного спорту, намагаються знайти нові моделі змагальної діяльності [6]. Особливо важливі такі дослідження для масового і дитячого спорту. Уже створені концепції розвитку спорту і фізичного, валеологічного і олімпійського виховання молодіжні. Це перші кроки, що дозволяють зберегти і розвинути гуманістичні цінності спорту.

Роль спорту в формуванні особистості.

Фізична культура і спорт грають важливу роль в формуванні особистості. Багато соціальні ситуації, які переживаються в спортивній діяльності, дозволяють спортсмену заробити для себе життєвий досвід, виховувати особливу систему цінностей і установок.

Приходячи в спортивну секцію або школу, юний спортсмен потрапляє в нову соціальну сферу: тренери, судді, спортивний колектив – це нові агенти соціалізації, конкретні люди, відповідальні за виховання і освіту, навчання культурним нормам і зразкам поведінки, що забезпечують ефективне засвоєння нової соціальної ролі, в якій перебуває юний спортсмен. Для кожного людини особливо важливо первісна соціалізація, коли закладаються основні психофізичні і моральні якості особистості. По відношенню до дитини, що проходить соціалізацію, батьки займають домінуючу позицію. Для юного спортсмена тренер також грає одну з головних ролей. Рівесники, навпаки, рівні йому. Вони прощають йому багато з того, що не прощають батьки і тренер. В певному сенсі, з однієї сторони – рівесники, а з іншої – батьки і тренер впливають на юного спортсмена в протилежних напрямках. Тренер в даному випадку посилює позиції батьків в формуванні базисних цінностей, а також регулює конкретну поведінку, орієнтуючи юного спортсмена на спортивний стиль життя, досягнення високих результатів [3].

Ціннісний потенціал спорту дозволяє вирішувати цілий ряд виховальних завдань. Уже відомо, що спорт – це школа виховання мужності, характеру, волі. Спортивна діяльність дозволяє юному спортсмену стійко переносити труднощі, нерідко виникаючі у дитини в школі, в сім'ї, в інших життєвих ситуаціях.

Висновки. В даній роботі нами було розглянуто значення культури спорту в сучасному житті. Не потрібно забувати, що досягнені в спорті можливості для реалізації гуманістичних культурних цінностей не реалізуються автоматично, тим більше в повній мірі. В залежності від конкретної ситуації, конкретних історических умов, під впливом різних факторів змінюється зміст, характер, спрямованість, значущість спорту, на перший план виходять його гуманістичні цінності або переважають антигуманні явища, культурний потенціал використовується в більшій або меншій ступені і т. д.

Спорт є ефективним засадою фізичного виховання. Його цінність визначається стимулюючим впливом на поширення фізичної культури серед різних шарів населення, і в цьому плані спорт має міжнародне значення. Сучасний етап розвитку характеризується тенденцією до появи нових видів спорту, які є наслідком технічного прогресу.

Спорт и физическая культура стали частью жизни каждого человека, которая позволяет нам расслабиться, веселиться, отдохнуть, укреплять свое здоровье, зарабатывать деньги, защищать себя и близких. Он прочно укрепился в нашей жизни, о его пользе уже задумывается каждый человек, развитие спорта становится приоритетной задачей многих государств. Спорт стал той стремительной силой, которая развивает общественное восприятие мира в направлении здорового образа жизни. Его развитие, безусловно, должно стать двигателем общественного прогресса.

Литература:

1. Акуленко В. І. Культурна спадщина людства: збереження та використання: навч. посібник. – Львів, 2002. – 160 с.
2. Андреева Г. М. Социальная психология [Текст]: учеб. для высш. учеб. заведений / Г. М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – Москва: Аспект Пресс, 2014. – 362 с.
3. Виноградов П. А. Основы физической культуры и здорового образа жизни: [Учеб. пособие для учеб. заведений] / П. А. Виноградов, А. П. Душанин, В. И. Жолдак. – М.: Совет. спорт, 1996. – 587 с.
4. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі "Фізичне виховання і спорт". Підручник. – Харків: "ОВС", 2005. – 240 с.
5. Козина Г. Ю. Здоров'я в ціннісному світі студентів / Социс. – 2007. - № 9. – С. 147-149.
6. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры. Учебник для институтов физической культуры. – М.: ФиС, 1991. – 543 с.
7. Шиделко А. В. Навчально-методичне видання з дисципліни: соціальні проблеми суспільства: курс лекцій для студентів гуманітарного факультету / Анна Володимирівна Шиделко. – Львів: В-во УКУ, 2013. – 67 с.

Наталья Чекмарьова, Андрій Максимов, Тетяна Зуєва
(Дніпро, Україна)

МІСЦЕ ТУРИЗМУ В АКТИВНОМУ ВІДПОЧИНКУ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Постановка проблеми. Спортивний туризм – один з ефективних засобів задоволення рекреаційних потреб сучасної молоді. Загальновизнані форми фізичного виховання – активна рекреація і туризм – набувають останнім часом ще більшої ваги, оскільки вони є ефективними у боротьбі зі зростаючою гіподинамією сучасної людини. Спортивний туризм посідає значне місце серед багатьох засобів виховання студентської молоді, тому що він забезпечує комплексний вплив на всебічний розвиток людини, служить проявом здорового способу життя, сприяє збереженню фізичної працездатності і, водночас відповідає потребам людей молодого віку.

Виклад основного матеріалу. Підвищення рівня здоров'я є необхідною умовою всебічного розвитку самовдосконалення та самореалізації сучасного студента [1, 6]. Студенти отримують значні розумові і психологічні навантаження, що вимагає достатнього рівня здоров'я, як для успішного навчання і оволодіння професією, так і для наступної роботи за отриманим фахом. Сучасні досягнення науки і техніки все більше позбавляють людину від фізичних навантажень, в результаті чого різко зменшується рухова активність людей. Постійна фізична активність є одним з найкращих природних заходів попередження захворювань всіх систем організму і ведення здорового способу життя. Одним із цілющих джерел зміцнення здоров'я студентів є туристичні походи [2, 3, 5]. Спортивно-оздоровчий туризм та рекреаційно-оздоровча діяльність набувають чим далі більшої ваги поряд з іншими видами фізичної культури.

Туризм за визначенням Всесвітньої туристської організації це "діяльність людей, які подорожують і зупиняються в місцях поза їх звичайного оточення на період не більше року для дозвілля, бізнесу, або з іншими цілями, які не стосуються діяльності, що підлягає винагороді в місці перебування". Таким чином спортивний туризм є одним з ефективних засобів задоволення рекреаційних потреб. За визначенням С. Є. Щеглова [8], туризм за своєю природою соціальний, так як це діяльність людей у межах розвинутого цивілізаційного людського суспільства.

В різних літературних джерелах відмічено, що у туристичному поході під час подолання різних труднощів, що зустрічаються на шляху, розвиваються високі моральні і вольові якості, спритність, дисципліна та врівноваженість. Колективні подорожі згуртовують та об'єднують студентів, прививають їм почуття товариства і взаємодопомоги. Знайомство з природою і творами мистецтва сприяють естетичному вихованню. Студенти – туристи удосконалюють свої навички у подоланні гірських перевалів і водних перешкод, одержують гарну практику в умінні орієнтуватися на незнайомій місцевості і пристосовуватися до її особливостей, користуватися картою і компасом, надавати першу медичну допомогу в польових умовах. Туризм прививає студентам навички здорового способу життя, учить раціональному харчуванню в різних умовах життєдіяльності [2, 4, 5, 7].

Заняття туризмом у системі фізичного виховання виділені в особливу групу, оскільки дозволяють у найбільшій мірі, порівняно з іншими видами, опанувати знання, вміння і навички, які потрібні в житті кожній людині. Таким чином, туризм, як засіб фізичного виховання характеризується природно-прикладною спрямованістю, включає різноманітні за формою та змістом рухові дії. Їх мета – формування у студента

умінь і навичок, необхідних йому у виробничій, військовій та побутовій діяльності, з одночасним вирішенням виховних, освітніх, оздоровчих і спортивних задач. Крім того, активність занять туризмом зі спортивною спрямованістю, дозволяють формувати й удосконалювати організаторські здібності людини.

Виховні, освітні, оздоровчі і спортивні задачі в туризмі відносяться до категорії загальних задач і не залежать від віку і ступеня спеціальної підготовленості тих, що займаються. Виховна задача вирішується безпосередньо впливом на кожного учасника з боку колективу, тобто відбувається формування почуття колективізму, підпорядкування особистих інтересів суспільним; крім того, тривалість пересування в похідних умовах, поступове підвищення фізичних навантажень виховують витривалість і волю якості людини. Одночасно з виховною задачею в поході вирішується і освітня. Мається на увазі закріплення знань по краєзнавству, природознавству, топографії, отриманих ще до походу, тобто в даному випадку теорія підкріплюється практикою. У похідних умовах також удосконалюються знання з методики формування рухових умінь і навичок. Оздоровча задача вирішується за допомогою правильно організованого графіка проходження маршруту з дотриманням оптимального режиму фізичних навантажень і активного відпочинку, використання позитивного впливу природних факторів на усі функції організму, дотримання правил особистої і суспільної гігієни. Періодичні туристичні походи студентів, які регулярно займаються оздоровчим бігом або плаванням, дозволяють ліквідувати небажані наслідки адаптації людини до фізичних навантажень та попередити перевантаження. Адаптація обумовлена тим, що в результаті тривалого стандартного виконання одного і того ж фізичного навантаження припиняється процес появи нових пристосувальних зрушень (перебудов в організмі). У даному випадку потрібна тимчасова переорієнтація людини на декілька інших видів діяльності. Періодичні заняття туризмом студента, залученого до фізичної культури, значною мірою сприяють підтримці його організму на досить високому рівні фізичної підготовленості. Що стосується спортивних задач у туризмі, слід зазначити три моменти. По-перше, заняття туризмом сприяють створенню бази загальної фізичної підготовки, необхідної в будь-якому виді спорту. По-друге, вони передбачають спеціальну підготовку для участі в змаганнях з туристської техніки. По-третє, туристські походи регламентуються спортивною класифікацією, що, у свою чергу, вимагає відповідної спортивної підготовки їхніх учасників, тобто спортивна класифікація сприяє реалізації принципу максимальних навантажень у туризмі.

Висновки. Отже туризм – самий масовий і активний вид відпочинку, важливий засіб виховання, моральної і фізичної підготовки, загартування, розвитку витривалості і укріплення здоров'я студента.

До активної рухової діяльності потрібно залучати студентську молодь, яка є майбутнім нашої країни. Займаючись різними видами туризму студенти мають змогу збільшити час рухової активності, що дасть їм можливість психологічно відпочивати. Результатом такого відпочинку буде підвищення розумової і фізичної працездатності. Все це дає змогу сучасній студентській молоді опонувати нові вміння та навички, що знадобляться як у навчанні, так і в дорослому житті.

Література:

1. Бородин Ю. А. Двигательная активность в системе жизнедеятельности современного человека / Ю. А. Бородин, Н. Г. Артюзов // Физическое воспитание студентов. – Харьков: ХГАДН, 2010. – С. 9–13.
2. Вяткин Л. А. Туризм и спортивное ориентирование: учебное пособие / Л. А. Вяткин, З. В. Сидорчук, Д. Н. Немітов. – М.: Академия, 2004. – 208 с.
3. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм: навч. посіб. / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Т.: Богдан, 2009. – 304 с.
4. Дурович А. П. Активный туризм: современное состояние и перспективы развития / А. П. Дурович. – К.: Новое знание, 2003. – С. 11–15.
5. Селуянов В. Н. Биологические основы оздоровительного туризма / В. Н. Селуянов. – М.: СпортАкадемияПресс, 2000. – 69 с.
6. Тихонова С. Туризм, як засіб підвищення рівня здоров'я студентів вищих навчальних закладів / С. Тихонова, Д. Харіна // Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання: тези Всеукр.наук.-практ.конф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 315–316.
7. Шкура В. Вплив занять спортивним туризмом на фізичні якості студентів у процесі спортивно-педагогічного удосконалення / В. Шкура, В. Курімова, Т. Бушенко // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення: Матер. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, ЛДУНК, 2012. – С. 312–316.
8. Щеглов С. Е. Динамика и тенденции развития туризма в России / С. Е. Щеглов // Социальная политика и социология. – 2004. – № 2. – С. 175–176.

Шатрова Елена, Еланская Александра
(Днепро, Украина)

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ

Постановка проблемы. Сегодня остро стоит вопрос о профессиональной компетентности и здоровье будущих специалистов, выпускаемых учебными заведениями. Профессиональная осведомленность специалиста имеет большое значение для эффективной деятельности организации, предприятия или фирмы. Важной составляющей частью профессиональной подготовленности являются не только профессиональные знания, культурный, образовательный уровень, но и состояние здоровья. Физическая культура представляет собой общественное явление, тесно связанное с экономикой, культурой, здравоохранением, общественно – политическим строем.

Анализ исследований и публикаций. Здоровый образ жизни (ЗОЖ) — образ жизни человека, направленный на сохранение здоровья, профилактику болезней и укрепление человеческого организма в целом.

Актуальность ЗОЖ вызвана возрастанием и изменением характера нагрузок на организм человека в связи с усложнением общественной жизни, увеличением рисков техногенного, экологического, психологического, политического и военного характеров, провоцирующих негативные сдвиги в состоянии здоровья. [4].

Здоровый образ жизни рассматривается как некая эталонная модель, система общих условий, предписаний, мероприятий, продукт коллективного творчества. Учитывая снижение уровня жизни, ухудшение экологических условий, сокращение медицинских и социальных государственных программ на первый план выдвигаются проблемы физического здоровья современной молодежи. Спорт в жизни общества выступает как фактор большого воспитательного значения. В совокупности с учебными занятиями правильно организованные самостоятельные занятия обеспечивают оптимальную непрерывность и эффективность физического воспитания. Эти занятия могут проводиться во внеучебное время по заданию преподавателей или в секциях [5, с. 56].

Целью физического воспитания и образования в ВУЗе является сохранение и укрепление здоровья молодежи, формирование у студентов сознательного и активного отношения к физической культуре.

Физическая культура — это часть культуры общества, представляющая собой совокупность ценностей и знаний, создаваемых и используемых обществом в целях физического и интеллектуального развития способностей человека, совершенствования его двигательной активности и формирования здорового образа жизни, социальной адаптации путем физического воспитания, физической подготовки и физического развития. Физические упражнения влияют не только непосредственно на тот или иной орган, но и на весь организм в целом через нервную систему, как основной пусковой механизм жизнедеятельности.

Физическое воспитание в ВУЗе реализует различные задачи: создает условия для реализации принципов здорового образа жизни, помогает студентам усваивать эти принципы и навыки, воспитывает необходимость в регулярных занятиях физической культурой и спортом, сохраняет и укрепляет здоровье студентов. А также физическое воспитание популяризирует спорт, формирует у молодежи осознанную потребность в занятиях физическими упражнениями, приобщает студентов к занятиям физкультурой и спортом, повышает уровень информированности молодежи по вопросам сохранения и укрепления здоровья посредством действующей информационной и образовательной системы ВУЗа, привлекает к активному отдыху, занятиям физической культурой, туризмом и спортом [6, с. 95].

Здоровье человека - это очень сложный феномен общечеловеческого и индивидуального бытия. Сегодня не существует сомнений, что оно комплексное, так как зависит от взаимодействия многих сложных факторов физического и психического, социального и индивидуального порядка, а нередко и философских качеств человека [1, С. 12]. Можно сделать вывод о том, что представление о составляющих здоровья являются разрозненными и не систематизированными.

Здоровый образ жизни студентов – это совокупность ценностных сберегающих здоровье ориентаций и установок, привычек, режима, ритма и темпа жизни, направленных на оптимальное сохранение, укрепление, формирования, воспроизводства здоровья в процессе обучения и воспитания, общения, игры, труда, отдыха и передача его будущим поколениям.

К составляющим здорового образа жизни студентов относится: правильно организованный режим дня (в частности, труда, отдыха и полноценного сна), соответствующий индивидуальному суточному биоритму каждого студента, двигательная активность (систематические занятия любыми видами спорта, статической и ритмической гимнастикой, ходьбой или оздоровительным бегом), рационально выстроенное питание, умение устранять нервное напряжение при помощи мышечного расслабления (различные аутогенные тренировки), отказ от любых имеющихся вредных привычек [1, С. 37].

Выводы. Физическое воспитание в ВУЗе - это сложный педагогический процесс, целью которого является формирование физической культуры личности, способной самостоятельно организовывать и вести здоровый образ жизни. Это единственная учебная дисциплина, которая учит студентов сохранять и

укреплять свое здоровье, повышать уровень физической подготовленности, развивать и совершенствовать жизненно важные физические качества и двигательные умения и навыки [2].

Всестороннее развитие личности, то есть развитие физических и духовных сил, творческих способностей является важнейшей задачей высшей школы. Перед ВУЗами стоит важная задача приобщения студентов к систематическим занятиям физическими упражнениями, повышение работоспособности, улучшение их подготовки к профессиональной деятельности, формирование двигательной активности и устойчивой привычки к занятиям физической культурой [3, С. 5].

В процессе занятий физическими упражнениями студенты воспитывают в себе стойкость, выдержку, способность управлять своими действиями и эмоциональным состоянием, что характерно для здорового человека.

Глубокий анализ физической культуры дает понять то, что она имеет большие потенциальные возможности в формировании всесторонне развитой личности. Однако в реальной физкультурной практике эти богатые возможности используются далеко не полностью.

При формировании здорового образа жизни будущего специалиста должно осуществляться его развитие с учетом его личного отношения к содержанию занятий, усвоение норм и способов деятельности. Физическая культура является средством формирования здорового образа жизни только в том случае, если она является любимым занятием каждого студента.

Литература:

1. Николаев П.П., Белова Ю.В. Мотивация студентов к здоровому образу жизни // Актуальные направления фундаментальных и прикладных исследований: материалы II Международной научно-практ. конференции, 10-11 окт. 2013, Москва.
2. Бондин В.И. Здоровье сберегающие технологии в системе высшего педагогического образования [Текст] / В.И. Бондин // Теория и практика физической культуры, 2007. – №10. – С. 151–18.
3. Пискайкина М.Н., Николаев П.П. Решение проблем формирования личности студентов в процессе физического воспитания и пути их решения // Известия Института систем управления СГЭУ. – 2011. – № 1(2).
4. Шухатович В. Р. Здоровый образ жизни // Энциклопедия социологии. — Мн.: Книжный Дом, 2003.
5. Григорьев В.И. Фитнесс-культура студентов: теория и практика: Учебное пособие / В.И. Григорьев, Д.Н. Давиденко, С.В. Малинина. – СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 228 с.
6. Виленский М.Я. Физическая культура и здоровый образ жизни студента: Учебное пособие / М.Я. Виленский, А.Г. Горшков. – М.: КНОРУС, 2012. – 158 с

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Зоя Габрук
(Теребовля, Україна)

НОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ТЕМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ТВОРАХ РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Тип заняття: комбінований.

Мета заняття: На прикладі творів світової літератури з даної теми показати різне осмислювання подій другої світової війни і на прикладі героїв творів В. Тендрякова, В. Астаф'єва, В. Распутіна, В. Бикова, В. Гроссмана з'ясувати поняття: героїзм, патріотизм, зрада, моральний подвиг, створити подальші умови для усвідомлення студентами відрізливої суті фашизму, антисемізму, особистісного ставлення до теми війни.

Унаочнення: картки з уривками творів, ілюстрації до творів, концерт №22 Моцарта; фільм «Доля людини», слайди про Велику Вітчизняну війну.

Зміст і хід заняття

I. Організаційний момент.

II. Активізація опорних знань:

1. Назвати твори на антивоєнну тему.
2. Герої яких з них вам близькі і чому?
3. Чи можна виправдати будь-яку війну?
4. Заслухати повідомлення студентів про німецькі концтабори смерті.

III. Пояснення нового матеріалу.

Лекція-огляд за таким планом:

1. Зображення Другої світової війни в 1941-1945 роки.
2. Новий погляд на події Другої світової війни у творах:
 - а) В. Бикова «Обеліск», «Дожити до світанку»;
 - б) В. Тендрякова «Донна Анна»;
 - в) В. Астаф'єва «Прокляті і вбиті», «Пастух і пастушка»;
 - г) В. Распутіна «Живи і пам'ятай»;
 - д) В. Гроссмана «Життя і доля».

IV. Домашнє завдання.

У роки Другої світової війни зображення подій було масштабного панорамного характеру, подвиг визначався кількістю вбитого ворога та його знищеної техніки. Вже після війни головна увага стала приділятися людині, її внутрішньому світу.

Ми спробуємо на занятті довести це. Вперше такий підхід став приділяти людині Михайло Шолохов в оповіданні «Доля людини». Вам відоме це оповідання зі школи. Це сповідь Андрія Соколова про своє життя на війні та після не цієї страшної трагедії, в якій опинилась вся країна.

(Перегляд уривку з кінофільму «Доля людини»)

Письменники почали розмірковувати про те, що існує поняття морального подвигу, коли людина сам на сам має зробити вибір, бо кожна людина відчуває моральну відповідальність не тільки за себе, але й за тих, хто опікується нею.

Саме про це письменник Василь Биков розповідає в повісті «Обеліск». Моральну відповідальність відчувають і Лесь Іванович Морозов, вчитель і вихователь підлітків, які прагнуть своїми силами боротись з ворогом, ал ще не достатньо підготовані і тому фашисти перемагають їх. І учень Мороза – Павло Миклашевич відчуває моральну відповідальність за те, що ім'я вчителя немає у списку героїв на обеліску. Довгі роки він доводить всім, що Лесь Іванович Мороз був патріотом своєї Батьківщини, а не зрадником і що в його ім'я потрібно реабілітувати. Про моральний подвиг розповідає Василь Биков і в іншій своїй повісті «Дожити до світанку».

Поколінням ошуканих називають покоління, яке йшло на фронти Другої світової війни зі шкільної, інститутської лави. Один з персонажів Володимира Тендрякова із повісті «Донна Анна» – Ерік Галчевський – яскравий тому приклад. Він щиро вірив в ідеали партії, В Сталіна, а коли зіткнувся з протиріччям теорії і практики, морально «зламався». Ерік Галчевський, вчорашній студент, бачив на власні очі як розстрілювали дезертирів: молодого, ще зовсім юнака і літнього чоловіка. Вже тоді хотіли помічати, що не ззовні, а з середини йшов хаос загибелі.

(Виразне читання уривку повісті В. Тендрякова «Донна Анна»)

«...Лето 1942 года. В одном месте, под закатом, перестрелка гуще, время от времени в той стороне слышатся удары, словно кто-то бьет черствую степь тупой киркой, рвутся снаряды. Там, напротив одинокой птицефермы, окопалась пятая рота лейтенанта Мохнатова.

Внизу остановилась крытая машина, из нее один за другим выскочили несколько солдат, плотно сбитых, стремительных, в твердых тыловых фуражках, похожих друг на друга и совсем не похожих на нас, вялых, грязных окопников. Они деловито помогли вылезти серенькому, расхлюстанному — гимнастерка распояской, ботинки без обмоток — солдатику.

Этот солдатик, смахивающий на помятого собакой перепела, — главное «показательное» лицо. Для него в десяти шагах от остановившейся машины на дне балки уже приготовлен неуставный окопчик с пыльно-глинистым бруствером — могила.

И тут появился полный, вяловатый мужчина в комсоставском обмундировании, но с гражданской осаночкой. Он вынул из планшета бумагу, нашел нужный разворот, чтоб быть повернутым и к нам, зрителям, и к осужденному и чтоб тускнеющий закат бросал свет на лист...

Мы уже всё знали, даже больше, чем написано в его бумаге. Тот, кто сейчас стоял в исподнем спиной к могиле, был некто Иван Кислов, повозочный из хозтранспортной роты. В наряде на кухне он рубил мясо и отрубил себе указательный палец на правой руке.

— Именем Союза Советских Социалистических Республик военный трибунал!.. Огонь!..».

В романі Віктора Астаф'єва «Прокляті і вбиті» продовжується аналіз хаосу, загибелі і поразки перших років війни. Події роману відбуваються взимку 1942 року, коли радянські війська змушені відступати: армія не була підготована. В далекому Сибіру формуються загони опору. Загальна мобілізація звела в полки, дивізії людей різного віку, різних національностей, різних професій, різних фізичних якостей.

В складі загону художник Фелікс Боярчик, студент Воскоян, син головного редактора обласної газети м. Калінін, казах Талгат і інші, які добровільно пішли у пекло війни. Люті морози жорстоко виснажують молодих і не зовсім молодих, бо вбратись в належну до сезону військову форму вдається не кожному. Льоха Булдахов, під два метри ростом і сорок сьомого розміру взуття, Коля Ридін, двометровий велетень – вимушені очікувати прибуття вбрання їхніх розмірів.

Майже всі новобранці потребують медичної допомоги, бо по дорозі до місця дислокації вони їли і пили, що потрапляло до рук, так що і крутили у них животи. Солдати чекають наказ, а тим часом живуть життям майже мирним: вивчають Статут, пишуть листи, виховують і пізнають один одного.

В загоні служили два брати Снегірьови, Сергій та Єремей. А неподалік від табору в селищі Осипові жила стара і хвора їх мати. Не вбачаючи у цьому чогось антидержавного, брати пішли навідатись до матері, а вже через декілька годин при перевірці виявилось, що бійці Снегурьови відсутні. І тоді почалось таке... Після повернення їх звинуватили у дезертирстві, зачитали нааз №227, згідно якого, за найменше порушення виносився вирок – розстріл. Вирок було виконано на очах усього 21 полку.

В 1994 році за цей роман В. Астафєву було присуджено премію «Тріумф» (журнал «Новый мир», 1992р., №10-12).

Читаючи повість «Пастух і пастушка» ми знову і знову пересвідчуємося: людина в різних обставинах має залишатися людиною. Взвод героя повісті – Бориса Костяєва зайняв велике село і серед жертв солдати знайшли тіла двох сарєньких, що загинули під час артобстрілу. Від жителів бійці дізнаються, що то – пастух і пастушка, які пасли колгоспних корів. Їх нашвидкуруч поховали, а читачі мимоволі пригадують, картину художника часів класицизму – отара овець на галявині, прекрасна пастушка і пастух із сопілкою. А ось убиті старий і стара з виснаженими обличчями. Вони разом прожили нелегке життя і разом загинули. Під знаком цих двох старєньких, В. Астафєв показав людей молодих, в яких, незважаючи на те, що йде війна і що кожної хвилини смерть може забрати одного із них, виникало сильне кохання. По-різному складались їх долі до війни...

(виразне читання повісті В. Астаф'єва « Пастух і пастушка»)

«Голос Люси дрожал. Блики металась по лицу ее и по груди. Лицо делалось то бледным, заваливаясь в тень, и лишь глаза, зачерненные ресницами, светились накаленно и злобно.

— Как заняли местечко фашисты, на постой к нам определился фриц один. Барственный такой. С собакой в Россию пожаловал. На собаке ошейник позолоченный. Лягуха и лягуха собака — скользкая, пучеглазая... Фашист этот культурный приводил с пересылки девушек — упитанных выбирал... съедобных! Что он с ними делал! Что делал! Все показывал им какую-то парижскую любовь. Одна девушка выпоролла глаз вальяжному фрицу, за парижскую-то любовь... Один только успела. Собака загрызла девушку...— Люся закрыла лицо руками и так его сдавила, что из-под пальцев покатила бледность,— на человека, видать, притравленная. Перекусила ей горло разом, как птичке, облизнулась и легла к окну... там!.. Там!..

— На твоих глазах?!

Она тряхнула головой раз-другой, видно, не могла уже остановиться, все трясла, трясла головой, закатившись в сухих рыданиях..»

Борис завдяки цьому діалогу знайомиться із життям своєї коханої, а вона, Люся, пізнає його із щирих листів матері і батька, які люблять його, свого єдиного сина і чекають його живим і здоровим.

Кохання – це коротка мить у гіркоті війни, але саме ця мить буде невідступно супроводжувати їх до кінця життя. Йому жити недовго, він помре чи то від рани, чи то від кохання, а її ми побачимо через багато років біля його могили.

Війна робить людей жорстокими, позбавляє їх щастя, звичайнісіньких людських стосунків і почуттів, а все-таки вона владна не над усім, і не над усіма. Над лейтенантом Костлевим і Люсею, над їх почуттям вона не владна.

*Скільки раз війна була,
Як нас не косила
Та любов перемогла,
В цьому її сила.*

(прослуховування Концерту №22 Моцарта. На екрані слайди про Велику Вітчизняну війну)

Смерть на фронті і в тилу не могла знищити людське... З величезним хвилюванням слухали ленінградці шосту симфонію Чайковського, яку було виконано 15 грудня 1941 року в один з найстрашніших місяців блокади, коли здавалося, що місто майже поховане в німому голодному відчаї, закоцюбло в морозному безгомінні. Подвигом було виконання симфонії. Багато втратив близьких, ніхто не був певен, що виживе завтра, бо смерть на порозі кожного дому. Але якою підтримкою була музика, як потребували її люди, змучені нестатками і боротьбою. І люди, що захищали місто, що жили, зціпивши зуби і стиснувши кулаки, люди з напруженими очима, люди, у яких б здавалось висохли сльози, сиділи в залі філармонії і плакали. Ні, сльози не були виявом безсилля чи розпачу. Ці сльози були великою душевною даниною загиблим. Музика стала життям.

(На екрані слайди про Велику Вітчизняну війну)

Спочатку музика звучить майже трагічно, але на її фоні народжується нова мелодія скрипки – як надія.

Поступово ця мелодія зливається з тією, трагічною. Звучить разом – то більше суму, то більше світлого.

На цьому фоні вступає рояль – ніжні ноти, перегукування, ніби заспокійлива розмова друзів. Та все ж, періодично в життя знову і знову вривається трагедія. Правда, з часом вона стає м'якшою, менш болісною, з'являється жага до життя, яке то мчить галопом, то сповільнює рух, то світліше, то похмуріше, одним словом як життя. А рояль розповідає, що зявилось щось нове, хороше, всеперемагаюче, зявилась радість – ніжні потаємні думки, можливо, любов. Одним словом – ціла гама почуттів, як і у житті людини.

В творах про Другу світову війну письменники звертаються до тем, які раніше навіть не згадувались в офіційній літературі. Аналіз психологічного стану людини, внутрішня боротьба позитивного і негативного. Адже людина є частинкою людства, частинкою народу і одривання її від народного материка, від суспільного організму – непоправне.

Валентин Распутін у своїй повісті «Живи і пам'ятай» зробив спробу проаналізувати мотиви відступництва Андрія Гуськова, солдата – дезертира з Атаманівки – глухого сибірського селища на річці Ангари. Хто він, Андрій Гуськов, який один єдиний раз відступив від головного, чим живе народ, і тому став відступником на все життя? Адже в нього нічого немає від трафаретного дезертира, він сміливий, з ним охоче ділили розвідку...

(Виразне читання уривку з повісті В. Распутіна «Живи і пам'ятай»)

Воював як всі, не гірше, не краще. Попереду інших не пхався, але й не ховався за чужі спini – це ж свій солдат миттю запримітить і покаже одразу.. Розвідники мали Гуськова за надійного товариша, його брали з собою в пару, щоб підстрахувати один одного, навіть одчайдухи. Солдати шанували його за силу – присадкуватий, кремезний, він завдавав собі на спину приглушеного або впертого «язика» і тяг його на собі без перепочину в свої окопи.

Андрій не бачить для себе можливості повернутись додому дезертиром, він хоче лишитися в пам'яті односельців, в пам'яті народу таким. Але тяжість, незворотна важкість вчинку Гуськова така, що вона вивертає з суглобів вперті жіночі плечі дружини Андрія – Настьони. Вона намагається виплутатись із трагічної ситуації, що вже визначилась і тут бачить тільки один-єдиний вихід... Трагічний розмах поміж двома берегами Ангари, розчахнули ці береги тіло і душу жіночі і вона звершує суд над чоловіком дезертиром і над власною безвинною долею.

Події страшної людської трагедії, події Другої світової війни. Не маємо права забувати ми, нащадки, про ті події.

До числа кращих творів про трагічні сторінки історії належить роман Василя Гроссмана «Життя і доля». Присвячений переломному моменту битви з фашизмом – Сталінградській битві. Але чому цей роман йшов до читача двадцять з лишнім літ, вже після написання? Що в ньому було такого, що навіть рукопис було заарештовано?

Роман вже з перших сторінок ставить нас лицем до лица з художником, який вирішив написати все, що зрозумів і так, як він розумів, без найменших поступок правді. Василь Гроссман показав весь жах, біль, трагедію століття. Оточений з усіх боків Сталінград на останній лінії оборони: горить потоком нафта і стікає це потік до Волги. Десь далеко на сході в таборі карний злочинець вставив цвях у вуха і вночі забиває його своїй жертві.

І німецькі ешелони везуть з гетто євреїв на ліквідацію...

(виразне читання уривка з роману В. Гроссмана «Життя і доля»)

«.. Команла «Встать!» внезапно возникла з разных концов передбанника. Там, где кончались скамьи, стояли немцы в чёрной форме. Люди вошли в широкий коридор, освещенный вделанными в потолок неяркими лампами, покрытыми толстым овальным стеклом. Здесь видна была мускульная сила медленно, плавно изгибающегося бетона, втягивающего в себя человеческий поток. Было тихо, лишь шелестели шаги идущих босыми ногами людей..»

Со стороны двери раздавались крики: люди, видя плотною человеческую массу, заполнявшую камеру, отказывались проходить в распахнутые двери. Давид видел как закрылась дверь: дверная сталь, словно притянутая магнитом, мягко, плавно приближалась к стали дверной рамы, и они слились, стали едины... Почувствовались невнятные слова, стон, выкрикивание. Речь уже не служила людям, действие было бессмысленно – оно направлено к будущему, а в газовой камере будущего не было...»

Герої роману різні за віком, професією. Гроссман показує повсякденне життя своїх героїв аж ніяк не прикрашаючи його. На фоні виникають характери: стоїчно мужній Греков, який керує обороною будинку «шість дріб один»; командир корпусу Новиков, що не відноситься до солдат, як до «живої сили» і одержує перемогу на полі бою військовим умінням, а не втратами хлопців з голими потилицями; науковець Шрум робить відкриття в галузі фізики; лікар Софія Левінтон хоче вберегти від смерті маленького Давида... В романі показано не тільки психологізм подій, людських характерів, а й типологію лицемірства суспільства, яке паразитує на покорі і довірі людей до ідеї, партії, вождів.

Закріплення

Дати відповіді на запитання:

1. А ви вважаєте героєм вчителя Морозова з повісті Бикова «Обеліск»?
2. Що відчували солдати 21 полку, присутні при розстрілі вчорашнього бойового товариша за повістю В. Тендрякова «Донна Анна»?
3. Як оцінив синівську любов до матері військовий трибунал за мотивами роману В. Астаф'єва «Прокляті вбиті»?
4. Чи можна виправдати війну?

Нове осмислення теми Другої світової війни в творах російської літератури, аналіз вчинків героїв різних цих творів можна пояснити, якщо не розглядати події цієї страшної трагедії у масштабному, панорамному світлі. Адже в умовах війни залишитися по-справжньому живою людиною не вдасться нікому. Навіть тим. Хто фізично вижив, психологічно не вдасться змиритися з великими втратами людей, які віддали своє життя за Батьківщину, не переймаючись міркуваннями про особисте. Письменники В. Биков, В. Тендряков, В. Гроссман, В. Распутін, В. Астаф'єв заперечують війну як найстрашнішу форму знищення не тільки життя, а навіть саму можливість жити. Той, хто навіть зможе пережити війну, завжди буде вже «іншим», адже війна – це видіння з Апокаліпсису, коли «живі будуть заздрити мертвим...»

Домашнє завдання

1. Написати твір-роздум на тему «Війна».
2. Підготувати розповідь про участь своїх рідних та близьких у війні 1941-1945 рр.

Айдана Нұрлыжігіт
(Талдықоған, Қазақстан)

ЭТНОАТАУЛАРДЫҢ РУХАНИ АРНАЛАР

Қазақ тілі – түркі әлемінің және қазақ халқының ғасырлар бойғы жинақталған әдеті мен ғұрпына, салт-дәстүріне, нанымы мен салтына, сеніміне қатысты жинақталған білімдердің сақтаушысы. Халықтың этностық ерекшелігі тілінде сақталады. «Тіл – қандай да бір ұлттың дүниетанымының, тарихының, барлық бітім-болмысының көрінісі. Сондықтан ұлттық үрдіс пен ұлт тілінде жазылған кез келген шығарманың негізінде аталған дүниетаным, тарих, бітім-болмыс ұғымдарымен қатар сол ұлттың өмірі, өмір сүру сипаты, ұлт қоғамында болған оқиғалардың ізі, ерекшеліктері жатады» [1, 77 б].

Қай ұлттың мәдениетін алсақ та, ондағы салт-дәстүр жүйесі ерекше назар аудартады. Салт-дәстүр – тіл мен мәдениет бастауларының анасы» болып табылады. Салт-дәстүрге тән белгілер: жалпыхалықтық сипат, тұрақтылық, ұрпақ сабақтастығы. Осы үш белгінің негізінде тұтасатын ұлт мәдениеті ұлттың болмысын айшықты айғақтайтыны – этноатаулар. Тіл-тілдердің сөздік қорында ғасырлар бойы қордаланып, шоғырланып тұратын лексикалық байлық – этноатаулар. Этноатаулардың ауқымын кеңейтіп, мән-мағынасын тереңдете түсетін лексикалық бірліктербар. Олар сан алуан бұлақтан бастау алып, «тіл әлеміне» келіп құйылып жатқан бірнешеарнадан тұрады. Біз осы мақаламызда сол арналардың бірнешеуіне тоқталмақпыз, атап айтқанда: салт-дәстүр, тұрмыстық және табиғат құбылыстарына қатысты атаулар.

Салт – әр ұлттың, халықтың, діні мен сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне, ұлттық құрылымының ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптар тұғырының негізгі – салт ретінде қалыптасқан [2, 75 б]. Ал, **дәстүр** - ұрпақтан-ұрпаққа берілу немесе қалдыру дегенді білдіреді. Ұлт үшін өмір, қоғам заңы болып негізделіп, сана, құндылық, тәрбие, тіршілік ережесі ретінде ел зердесіне рухани байлық, құндылық, тағылым, өнеге тәжірбиесін құрған. Бұл талаптар мен ережелерді халықтар бұлжытпай орындауымен бірге оны құрметтеген, сақтамаған адамдарды сол халықтың заң негізінде жазалап та отырған. Салт-дәстүр – халықтың ертеден, ұрпақтан-ұрпаққа ұмытылмай жалғасып келе жатқан, әбден қалыптасқан ережелері мен үлгілі істері. Салт-дәстүрде әрбір халықтың өзіне тән игі қасиеттері көрініс табады. Демек, **салт-дәстүр** қазақ үшін бұлжымас заң десек те болады. Оны қолдану мен дәріптеуді ғұрып дейміз. Салт – дәстүр мен әдет-ғұрыптарға қатысты атауларөз ішінде былайша

топтастырылады: **тәрбие салт-дәстүрлері** – *шілдехана, сүндеттеу, көгендік, кіндік кесер, қалжа, ат қою, бесікке салу, бесік жыры, тымаққа салу, қырқынан шығару, бауырына салу, сатып алу, тұсаукесер, базарлық, байғазы, бастаңғы, бәсіре, тілашар, ашамайға мінгізу, жеті ата, асату, аузына түкіру, енші, тыйым, асырап алу (ғұрып), асатау (дәстүр) т.б.* Осы атаулардың этнографиялық мәнін ашып көрсетейік. Мысалы: «қалжа – жас босанған әйелге арнаулы мал сойылып берілетін тамақ». Жақын адамдар да «қалжа» алып келеді. Бұл -әрі сыйластық әрі құрмет. Босанған әйел белін тез бекітіп сауығып кетсін деген тәрбиелік мақсатта туған елдік дәстүр, ғұрып;

отау көтеру дәстүрлері – *қыз айттыру, қыз көру, шеге шапан, құда түсу, құйрық-бауыр, өлі-тірі, қыз қашар, сәукеле кигізу, той малы, сүт ақы, қыз ұзату, неке қияр, жар-жар, қоштасу, қыз көші, түйемұрындық, келін түсіру, беташар, ілу, итаяғына салу, киімешек кигізу, дәмету, есік ашар, үй көрсету т.б.* Сөз болып отырған кезеңде қазақтарда отбасы мен некеге қатысты сонау ежелден келе жатқан бірегей әдет-ғұрыптары мен салт-дәстүрлері бар. Мысалы: Қызы ұзатылып көшіп келе жатқан көш көрші ауылдың тұсынан өткенде, көрші ауылдың әйелдері, көш алдынан арқан керіп тосады да, алдыңғы түйенің бұйдасынан, мұрындығынан мықтап ұстап алады, оны жүргізбей «*түйе мұрындық*» деген атпен кәде сұрайды. Көш бастап келе жатқандар оған жол өтеп, көйлек беріп құтылады. Оны қазақ кәдесінде «*түйе мұрындық*» деп атайды.;

отбасы дәстүрлері – *айрылысар көже, ауызбастырық, ауыз тию, ат құйрығын кесу, ат майы, артынан топырақ шашу, абысын асы, араша, әдеп, әмеңгерлік, теріс бата, байлау, баутағар, бәс, бетке түкіру, дау, дәстүр, бүйрек, бес жақсы, барымта, бал басы, бетке түкіру т.б.* Мысалы мына «*теріс бата*» сөзінің этнографиялық мәнін ашып көрейік: «Теріс бата – қарғыстың қатты, жазаның өте ауыр түрі. Мұндай батаны әке-шешесі сенімін ақтамай, үлкен ұятқа қалдырып, әулетін, ата-тегін масқаралаған, өздеріне қолы, тілі тиген, дінін, тілін, Отанын сатқан, жауыздық, ауыр қылмыс, кешірілмес күнә жасаған баласына қолдарын теріс жайып тұрып берген» [3, 386 б]. Батаның бұл түрі ел ішінде өте сирек қолданылады. Теріс бата ұрпақтан-ұрпаққа қара таңба болып қалып келген. Ата-анасының теріс батасын алғандарды халық жек көрген, оларға сенім артпаған, қонаққа шақырмаған, қыз беріп, қыз алыспаған, дос болмаған. Теріс батаны қайтару, қайтып алу үшін алқалы жұртты жинап, жаратушыдан теріс батаны өзгерту сұралып, жалбарыну рәсімдері жасалынған. Ал дәстүрлі қазақ мәдениетіне келер болсақ, байырдан келе жатқан ұғымдарының бірі – «бата» сөзі қазіргі таңда тек алғыс, тілек ретінде қолданылады. Алайда, алғыс пен қарғысты кез-келген адам айта алады, ал батаны тек арнайы батагөй қариялар – ақсақалдар берген. Батаның ерекшеліктерін көрсету үшін батаның қоғамды тәрбиелеуде, бағыт-бағдар берудегі ұқсас жақтарын талдап көрелік. Бата: ақ тілек, ізгі ниет, береке-молшылық, аман-саулық тілеп, жалбарыну түрінде айтылады, ол ерекше қасиетті деп саналған. Бата бергенде дәм-тұздың болуы шарт [4, 429 б]. **еңбек дәстүрлері** – *қол кесер, қазық байлау, қой басты, тулақ шашу, теңсерік, нәзір, сабан той, салбұрын, лау, аңшылық, шашыратқы, үме, сірге мөлдіретер т.б.* Мысалы: *сірге мөлдіретер* — күздігүні бие ағытардағы ақырғы қымызға көрші-қоланды шақыру кәдесі. Бие ағытар күні берілген қымызды "*сірге мөлдіретер*" дейді. [5, 23 б]. Бұл дәстүрді өткізу үшін ауылдың ақсақалдары және аналары шақырылады.;

наурыз дәстүрлері – *наурызнама, наурыз күні, Қыдыр ата, наурыз тойы, наурыз көже, наурыз жыры, наурыз бата, наурыз жұмбақ, наурыз төл, наурыз шешек, наурызша, саумалық, самарқаның көк тасы т.б.* Наурызнама. Ерте кезде қазақ халқы наурызнаманы сегіз күн қатарынан тойлаған екен. «*Наурызда Самарқанның көк тасы да жібиді*» деген сөз астарында халықтың бір-біріне кешіріммен қарауы, мейірімі, сонымен қатар, адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынас жатыр. Наурызды Орта Азия жергілікті халықтарының барлығы тойлаған. Бір сөзбен айтқанда, «Наурызнама» - қазақтың бірден-бір мерекесі, төл мейрамы.;

ислам дәстүрлері – *айт, айттық, құрбан шалу, ақсарбас, аластау, ақтық байлау, айналмақ, жан беру, жарапазан, жұмалық, зекет, зікір, құдайы, құран ұстау, ораза, ауыз ашар, намаз, пітір, садақа, сыйыну, талақ, табыну, тасборан, ұшықтау, үшкіру, мойнына бұршақ салу т.б.* Мысалы: «Ақсарбас — тілеу тілеп, ақ ниетпен құдайыға сойылатын мал». Ерекше қуанғанда, қатты шошығанда немесе әлденеден тосын қатерге тап болғанда жаратқанның жебеуі үшін арнайы атап шалынады. Ақсарбасқа түсі бірыңғай ақ не боз, басы сарғыш не қасқа мал аталады.;

қаза ғұрыптар – *ақтай жоқтау, шашын жаю, қара тігу, көрісу, жаназа, дәуір айналдыру, сүйекке кіру, сыйым, аманат қою, мұра, топырақ салу, бата оқыр, дұға, підия, тілдау, аруақты еске алу, шек беру, жерошақ байлау, ас, тұл аудару, қара жығы т.б.* Мысалы: «*Шаш жаю*» Жоқтау, жылау қайғылы, шерлі, күйінті, мұңды, зарлы, шапты, бақытсыз әйелдің ісі. Бұл әдіс дауыс қылу, жоқтау кезінде жасалады. Міне, қазақтың қазақ бола бастағанынан оның ой өрісі, даналығы мен даралығы, дүниетанымдығы кісілігі мен тектілігі, салт-санасы мен әдет-ғұрпы ұлттық дәстүрімен үйлесіп келгендігін жоғары да көрсетілген атаулардан білуге болады.

Тұрмыстық лексика. Қай халықты алсақ та оның өзіне тән тұрмыс-тіршілігі, күн-көрісі, әдет-ғұрпы, салты болатындығын білеміз. Тұрмыстық зат атаулары әр уақытта да қоғамның дамуымен байланысты жаңа сөздермен, атаулармен, құбылыстармен, процестермен, ұғымдармен толығып отырады. Сондай-ақ, түрлі жергілікті ерекшеліктер, олардың жеке қолданыстық өзгешеліктері, сөздердің әртүрлі әлеуметтік топтары, кәсіби сөздер және т.б. мәселелері қарастырылады. Ә. Хасенов еңбегінде тұрмыстық лексика жайлы: «Тұрмыстық лексика – күнделікті жиі қолданылатын аса қажетті, сондай-ақ халықтың тұрмыс жайы, салт-сана, әдет-ғұрпына, өмір тіршілігіне қатысты сөздер. Бұлар, негізінен, күнделікті ауызекі сөйлеу тіліне

тән жалпылама лексикамен астасып жатады. Тұрмыстық лексика – халық өмірінің айнасы есепті», деп анықтама бере келіп, оларды былайша топтастырады: үй-баспанаға байланысты сөздер; құрал-сайман атаулары; ыдыс-аяқ аттары; киім-кешек аттары [6, 416 б]. Жоғары да көрсетілген атауларға зергерлік-бұйым атауларын да кіргіздік. Қазақ халқының ерте заманнан бастау алған зергерлік өнері халық өмірімен, тарихымен, шаруашылығымен тығыз байланыста дамып келеді. Адам баласы ежелден әшекей бұйымдарды киімнің ажырамас бөлігі ретінде санаған. Соған сәйкес асыл тастан, алтыннан, күмістен сәнді бұйым жасайтын үлкен өнер иесі, шебер кәсібінің иегері – зергердің еңбегі ерекше бағаланған.

Зергерлік атауларды өз ішінде былай топтастырылады: бас киімге тағылатын зергерлік әшекей атаулары: *айшық, бергек, бет моншақ, жақ, жырға, көзотаға, тана т.б.* Мысалы: *көзотаға* – көбіне ер адамның бас киіміне қадайтын асыл тас; сырт киімге, бойға тағатын зергерлік әшекей атаулары: Олар негізінен күмістен не әртүрлі асыл тастардан жасалып, қамзолға, көйлектің өңіріне, жағаға, етегіне, т.б. тағылады: *бастырма, жарма, қапсырма, түйме, ілгек, белбеу (алтын кемер белбеу, берен белбеу, зер белбеу, т.б.)*. құлағына, мойнына, саусағына, білегіне, т.б. тағылатын атаулар: *кісе, сырға, алқа, моншақ, тұмар (алтын тұмар, бой тұмар), сақина, жүзік, балдақ, білезік, шашқап, шашбау, шолпы*. Мысалы: *балдақ* – алтыннан ия күмістен соғылған, асыл тасты көзі жоқ, әшекейсіз шығыршық сақина; зергерлер әшекейлейтін тұрмыстық бұйым атаулары: *алтын аяқ, күміс тостаған, күміс ожау, аяққап //тәркешқап, жағдан// жағлан* (әр жеріне алтын, күміс шытыралар орнатып жасаған былғары сандық), *адалбақан// күміс адалбақан, арамбақан* (тұзқапта, тұтқыш, кәпір, ожау, аяққап, талыс, т.б. іліп қояды – бұларда зер болмайды), *тұсбақан, алтын ер, күміс бас ер, сандал* (әшекейлі орындық, тақ), *алтын сандық, күміс сандық, алтынды қара шақша, данды сапты пышақ* (дандаппіл сүйегі), *күміс тарақ, зерлі орындық*, т.б.; **зергерлік құрал-сайман атаулары:** *шекіме* – екі жүзді шапқы тәрізді темірге шекіп бедер салатын құрал. Сол сияқты *түтек, қысқаш, балға, көрік, төс, пышақ, қайшы, ара, білеу, қалып, сым, мысқал* (асыл тастарды, алтын-күмісті өлшейтін ең жеңіл салмақ өлшеуіші, таразы), т.б. зергерлік, өсемдік бұйымдар, тұрмысқа қажет түрлі дүниелер адамдардың тіршілік керегіне жарап қана қоймай, өздерінің әдемі өрнектері мен сан қырлы, терең сырлы бояу, бедер үлгілерімен талай ұрпақты таң қалдырып, сол арқылы эстетикалық тұрғыдан рухани мәдениетіміздің қалыптасуына септігін тигізіп, тәрбиелік, танымдық қызметін де өтейді.

Киім-кешек атаулары. Ұлттық мәдениеттің ерекше бір көрініс беретін саласы – киім-кешекке байланысты атаулары. Киім – адамның өмір сүруіне аса қажетті негізгі құралдардың бірі. Киім түрлері мынадай топтарға бөлінеді: *сырт киім: ішік, шидем, шекпен, шапан, тон, күпі, қаптама, т.б.; үстінен киетін киім: бешпент, қамзол, көйлек, шалбар, ақсырма, т.б.; іші киім: дамбал, жейде, іш көйлек, т.б.; бас киім: салы//шәлі, орамал, қарқара, кимешек, күләпара, желек, жаулық, бөрік, айыр қалпақ, шаршы, тымақ, тақия, сәукеле, сәлде, т.б.; әскери киім: құяқ, қаттау, кебенек, жарғақ шалбар, жалаңқат, аймауыт, т.б.; аяқ киім: саптама, мәсі, кебіс, етік, байпақ, шарық, т.б.*

Қазақтың сәнді де сан қырлы киімдерінің материалдары да алуан түрлі. Сондықтан тіліміздегі көптеген киім атаулары соған сай қалыптасқанын байқауға болады: **киім тігілетін материалдардың түрлері:** *шыт, шұға, қамқа, батсайы, барқыт, бөз, дүрия, елтірі, жақыт, жібек, жүн, қыжым, құндыз, құлын жарғақ, күдері, киіз, кәмшат, мақпал, масаты, мауыты, түлкі, шибарқыт, тайтері*, т.б. Осы материал атаулары мен киімнің бір түрінің атауының тіркесуі арқылы көптеген киім аттары пайда болған. Мысалы: *құндыз бөрік, түлкі тымақ, киіз қалпақ, дүрия көйлек, шыт орамал*. т.б. Осыдан-ақ қазақ халқының киімге деген талғамының жоғарылығын және киімге ерекше мән бергендігін байқауымызға болады. Сонымен, қазақтың киім атауларының алуан түрлі топтары мен байлығы хандар мен сал-серілерді былай қойғанда, халықтың өзінің де өте сәнді киінгенін көрсетеді.

Қорытындылай келе, ұлт мәдениетінің қай түрінде болмасын, онда сол ұлттың бүкіл таным болмысы мен тұрмыс-тіршілік суреті сақталған. Белгілі бір ұлттың тарихынан, мәдениетінен, таным болмысынан, тұрмыс-тіршілігінен хабардар ететін тілдік бірліктерінің көбі тек атаулары арқылы ғана ана тілімізде сақталған. Сондықтан олардың тілдік сипатын зерттеу тәлімдік, тарихи-танымдық қасиетін ашады. Себебі бұл тілдік бірліктер белгілі бір ұлттың өзге ұлттардан менталдық айырмашылығын көрсететін, салт-дәстүр ерекшеліктерін білдіретін ұлттық өмір көріністерінің айнасы болып табылады. Осымен байланысты бүгінгі таңда мәдениетаралық қарым-қатынас мәселесі де алға шыға бастады. Бір халықпен екінші халықтың қарым-қатынас жағдаяттарынан туындап, қолданысына қарай бір қалыпқа еніп кеткен сөздерді зерттеу арқылы әр халықтың танымы, мәдениеті, тарихы, салт-дәстүрінен мәлімет алып қана қоймай, өз халқымыздың ерекшеліктерін де тани аламыз.

Әдебиеттер:

1. Жаманбаева Қ. Тілдік қолданыстың когнитивтік негіздері. – Алматы: Ғылым, 1997.
2. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. Алматы: Алматыкітап баспасы ЖШС, 2014.
3. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атаулардың дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. - Алматы: DPS, 2011.
4. Үмбеталина З. Қазақ халық ауыз әдебиетіндегі бата сөз жанры. Алматы, 2001.
5. Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 10-том. Алматы, 2011.
6. Манкеева Ж.А. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. Алматы, 2008.

Научный руководитель:

кандидат филологических наук, профессор Сарбасова Қарлығаш Базарбековна.

Шайзат Хамитова
(Темиртау, Казахстан)

ВЛИЯНИЕ АНГЛИЦИЗМОВ НА РЕЧЬ СОВРЕМЕННОГО ПОДРОСТКА

В каждом языке есть слова, заимствованные из других языков. В настоящее время большое внимание в исследовании состояния русского языка уделяется английскому и американскому лингвокультурному влиянию. С каждым годом из английского языка в русский приходит все больше и больше новых слов поэтому этот процесс показался нам интересным для исследования по причине наглядного отражения связи языка с общественной жизнью, с культурой времени. В нашем понятие англицизмы это-слова, пришедшие из английского языка в другие языки. Так как в 18 веке популярным был французский язык, то в наши дни считается английский язык потому что:

- люди стали больше путешествовать;
- появился Интернет;
- развиваются связи между странами;
- усилился культурный обмен;
- английский язык становится международным языком общения

Значение слова “Англицизм” по словарю Ожегова: “Англицизм” - слово или оборот речи в каком-нибудь языке, заимствованные из английского языка или построенные по английскому образцу. [1, 35] Главными причинами появления англицизмов считаются развитие мирового рынка, экономики и мировое лидерство США.

Не менее важны источники появления англицизмов в русском языке и к ним относятся:

- реклама – которую мы видим и слышим везде;
- интернет, которым мы часто пользуемся.
- кинематограф, это любимые фильмы жанров хоррор, блокбастер.
- музыка, без которой не обходятся праздники это хит, сингл., саунд-трек. [3]
- спортивная лексика такие как боулинг, дайвинг.
- косметические термины как лифтинг, скраб, пилинг. [2]

Таким образом, мы приходим к выводу, что количество англицизмов в русском языке велико, также большое количество способов образования это:

1. *Прямые заимствования.* Слово встречается в русском языке приблизительно в том же виде и в том же значении, что и в языке – оригинале. Это такие слова, как *уик-энд - выходные; мани – деньги.*

2. *Гибриды.* Данные слова образованы присоединением к иностранному корню русского суффикса, приставки и окончания, например:

аскать (to ask - просить), бузить (busy – беспокойный). 3. *Калька.* Слова, иноязычного происхождения, употребляемые с сохранением их фонетического и графического облика. Это такие слова, как *меню, пароль, диск, вирус, саркофаг.* [5]

4. *Полукалька.* Слова, которые при грамматическом освоении подчиняются правилам русской грамматики (прибавляются суффиксы). Например: *драйв – драйва (drive)* « Давно не было такого драйва» - в значении « запал, энергетика».

5. *Экзотизмы.* Слова, которые характеризуют специфические национальные обычаи других народов и употребляются при описании нерусской действительности. Отличительной особенностью данных слов является то, что они не имеют русских синонимов. Например: *чипсы (chips),- хот-дог (hot-dog), чизбургер (cheeseburger).*

6. *Иноязычные вкрапления.* Данные слова обычно имеют лексические эквиваленты, но стилистически от них отличаются и закрепляются в той или иной сфере общения как выразительное средство, придающее речи особую экспрессию. Например: *о'кей (OK); вау (Wow !).* [3]

7. *Композиты.* Слова, состоящие из двух английских слов, например: *секонд-хенд – магазин, торгующий одеждой, бывшей в употреблении; видео-салон -комната для просмотра фильмов.* [2]

Таким образом, неологизмы могут быть образованы по имеющимся в языке моделям, заимствованы из других языков, появятся в результате развития новых значений у уже известных слов. Проанализировав часто встречающиеся англицизмы и их источники, мы попытались сгруппировать их по нескольким основным сферам их употребления.

Слово «спорт» слово английского происхождения. Это составная часть физической культуры, средство и метод физического воспитания, система организации, подготовки и проведения по различным комплексам физических упражнений. Например: футбол, волейбол, матч, пенальти, тайм и т.д. Мы привыкли к ним, и теперь уже почти никто не задумывается, что эти слова пришли к нам из английского. [5] Бытовая сфера это новые заимствования- англицизмы, относящиеся к группам «еда» и «напитки», «кухня», «жилище», «одежда» например, барбекю, бизнесланч, курица-гриль, ice-tea, фреш, лайт. [3]

Иноязычные слова являются одним из важнейших источников формирования языка молодежи, в частности молодежного сленга. Как и в большинстве стран мира, особенно молодежи, все больше становится центром, излучающим привлекательно технические новшества, образцы общественного порядка и экономического процветания, стандарты жизненного уровня, эстетические представления, эталоны культуры, вкусы, манеры поведения и общения. Увлечение англицизмами стало своеобразной

модой, оно обусловлено созданными в молодежном обществе стереотипами, идеалами. [4] Добавляя в свою речь английские заимствования, молодые люди определенным образом приобщаются к американской культуре, стилю жизни. И вот нами было проведено анкетирование студентов 1, 2 и 3-х курсов нашего университета КГИУ количестве 54 человек, изучающих английский язык. И выявлено 100% студентов употребляют в своей речи английские слова. На вопрос «как вы относитесь к употреблению англицизмов в речи?» положительно ответили 43 %, а безразлично относятся 44%, и против употребления всего 13%.

По итогам опроса было выявлено наиболее употребительными словами являются слова, выражающие согласие Ок-24%, и приветствие hi, hello-30%. И только 48% студентов указали, что всегда точно знают значение употребляемых англицизмов, остальные 52% ответили отрицательно.

Оправданность использования англицизмов признали только 45%. 55% студентов среди причин неоправданного использования англицизмов назвали следующие:

В некоторых ситуациях использование английских слов неуместно. В русском языке есть слова с аналогичным смыслом. Многие иностранные слова непонятны людям. Более половины студентов 74% отметили, что испытывают сложности в изучении английского языка, что прямым образом влияет на понимание англицизмов, встречающихся в речи. По результатам данного исследования можно сделать вывод, что англицизмы всегда присутствуют в речи подростков, часто заменяя русское слово или фразу более лаконичным английским словом. Подростки в основном положительно относятся к использованию англицизмов в русском языке, хотя часто не понимают их значение, что в большинстве случаев объясняется недостаточным знанием английского языка или ограниченным кругозором и недостаточной начитанностью. Несмотря на положительное отношение к использованию англицизмов, большинство студентов осознают, что английские слова употребляются не всегда оправданно и ясно видят причины такого неоправданного использования. Все больше становится центром, излучающим привлекательно технические новшества, образцы общественного порядка и экономического процветания, стандарты жизненного уровня, эстетические представления, эталоны культуры, вкусы, манеры поведения и общения. Увлечение англицизмами стало своеобразной модой, оно обусловлено.

Литература:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1984.
2. Брейтер М.А. Англицизмы в русском языке: история и перспективы.- Владивосток, 2004.
3. Ваулина Е.Ю., Складаревская Г.Н. Давайте говорить правильно!: Новейшие и наиболее распространенные заимствования в современном русском языке.- М., 2005.
4. Дьяков А.И. Причины интенсивного заимствования англицизмов в современном русском языке.// Язык и культура.- Новосибирск, 2004.
5. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке.- М., 2008.

Олена Чумак
(Дніпро, Україна)

МОВНА АГРЕСІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ СТЕПОВИЧКИ

Сучасний етап розвитку мовознавства відзначається підвищеною увагою до вивчення мовної агресії. Найбільшу зацікавленість у дослідженні агресивності виявляють психологи, соціологи, політологи. Мовознавці почали досліджувати агресивність як явище мовної комунікації з другої половини ХХ століття. Актуальність вивчення мовної агресії зумовлена наростанням суспільної агресії, яка спостерігається у суспільстві.

До мовних виявів, пов'язаних з агресивністю зверталися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, а саме: Щербініна Ю.В., Воронцова Т.О., Власова О.В., Бикова О.М., Желвіс В.І., Закоян Л.М., Річардсон Дж., Берон Р. У дослідженні О.В. Власової йдеться про те, що «мовна агресія в різних сферах життєдіяльності людини має багато функцій. Основні з них: 1) засіб впливу на адресата; 2) засіб нанесення психологічної шкоди; 3) засіб вираження влади та мовного насилля» [2, 113].

О.В. Демидов вважає, що під агресією треба розуміти фізичні або вербальні дії, що включають такі компоненти як атака, напад, ворожнеча, загроза. Крім того, складовим елементом агресії є мовне насилля. Мова, по суті, влітається в насилля та агресію і стає знаряддям тиску. Мовна агресія, на думку вченого, пов'язана з негативною оцінкою того чи іншого явища або особи. [3, 7].

У дослідженні Т.В. Чернишової зауважується, що дехто із дослідників говорить про мовну агресію як про перевищення межі згрублості й вульгаризації літературної мови, що виявляється через пересичування ненормативною лексикою (лайливою, з установкою на грубість образу), негативною оцінкою особистості за допомогою ярликів, надмірною експансією іноземних слів і порушенням мовних норм ситуативно та стилістично не виправданих. [7, 14].

Категорія агресивності є малодослідженою ділянкою в сучасній лінгвістиці, тому мета поданої статті полягає у визначенні ролі мовної агресії в сучасній українській мові на художньому матеріалі книги «Німці в

городі» Лесі Степовички. Досягнення цієї мети потребує вирішення таких завдань: аналіз дефініцій агресія в лінгвістичних словниках; лексико-семантичний аналіз слів, що репрезентують категорію мовної агресії.

Насамперед визначимо значення поняття агресія. Термін агресія походить від латинського *aggressio*, що у перекладі означає «напад, захоплення території». У наш час термін «агресія» отримав широке трактування. У великому тлумачному словнику сучасної української мови агресія тлумачиться як «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності» [1].

У словнику іноземних слів агресія визначається як незаконне, з погляду міжнародного права застосування сили одним господарством проти другого, особливо озброєного нападу на інше господарство з метою захоплення його території, ліквідації незалежності, зміну політичного або соціального укладу, тощо [4]. Синонімічний ряд категорії агресивності представлено словами напад, агресія, наліт, наскок, набіг, наїзд [5].

Отже, в українській мові у визначенні агресії міститься обмеження та ліквідація незалежності; напад з метою нанесення пошкоджень, захоплення.

У лінгвістичних розвідках поняття «агресія» ще не одержало однозначного тлумачення в науковій літературі. Поняття «мовна агресія», «мовленнєва агресія», «вербальна агресія», «словесна агресія», «комунікативна агресія», «мова ворожнечі», а ще «мова ворожості», «словесного екстремізму», «дискурс ненависті й ворожості» широко вживається як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі останніх десятиріч. Ці поняття майже стали термінологічними.

Агресія, інструментом якої є не сила, а слово – це мовна агресія. Проблема вербальної агресії знаходиться у сфері компетенції психолінгвістики.

Твори Лесі Степовички становлять важливий об'єкт дослідження. Оригінальність, індивідуальний стиль письменниці проявляється в її історіях, написаних з життя. Л. Степовичка характеризує свій роман як енциклопедію суспільно-політичного життя Дніпра 1980 – 1990-х років. У літературній критиці творчість Лесі Степовички позиціонують як таку, що вирізняється яскравим і самобутнім мовним компонентом, а роман «Німці в городі» - як окремий жанр – емоційний історизм. Оригінальність книги «Німці в городі» у тім, що кожна річ є самодостатньою, і водночас є часткою макросюжету. Малодослідженою залишається у текстах Л. Степовички мовна агресія, що посилює та увиразнює лексико-семантичну структуру, деталізує індивідуальний стиль, манеру опису письменниці. В художній прозі «Німці в городі» мовна агресія виявляється через авторські негативні емоції, що викликані певними подіями або людьми, які оточують, що безпосередньо впливає на зміст тексту та формує своєрідну думку про певні події, суспільні явища, людей.

Результати дослідження книги Лесі Степовички дозволяють встановити такі лексико-семантичні групи слів мовної агресії:

– іменники, що репрезентують агресію: «товстуха з червоним обличчям» [6, 60], «пройдисвіт» [6, 78], «вата, аморфні тіла» [6, 118], «бовдур і ледащо» [6, 391], «злість на саму себе» [6, 289], «здоровань ударив мене в обличчя» [6, 51], «вона як елегантний бронетранспортер чавить тендітну троянду» [6, 131], «змія шипляча» [6, 42];

– дієслова фізичної або психічної дії, (або опис поведінки), напрямки яких семантично пов'язані з агресією: «мовчу сердито» [6, 28], «сердито вихоплюю з рук серветку» [6, 29], «раптом хтось шарпнув мене за плече» [6, 48], «беру за горло внутрішній голос» [6, 102], «накинеться на мене, як дика тварина» [6, 103], «гнобив Україну, не давав їй свободи» [6, 114], «не давала йому жити» [6, 152], «терзає гострими зубами мій одяг» [6, 164], «з усієї сили даю ляпаса» [6, 164], «щось несамовито кричить» [6, 165], «піднесла йому під ніс кулак» [6, 168], «він дотримався свого лихого слова, помстився» [6, 192], «шокована його грубим натиском» [6, 213], «вони погрожують» [6, 213], «дзеленчать зубами від збудження і люті» [6, 235], «сердито і жадбно пожирає омлет» [6, 238], «образитися чи врізати йому» [6, 244], «лається на тому боці телефонного дроту» [6, 247], «розпікаєте мене за розмови про українську історію» [6, 258], «одного за одним вбивали» [6, 261], «вікна побили, вдерлися до хати» [6, 354];

– дієслова агресивного емоційного стану: «імпульсивний француз сердиться, емоційно лається» [6, 159], «щось кричить до мене, страшно вергаючи очима» [6, 163], «праведний гнів відриває мене від стільця» [6, 201], «ненавиджу її» [6, 206], «злість на саму себе розривала мене» [6, 289], «задушити в обіймах лютої ненависті» [6, 304], «сміялися грубо» [6, 349], «сердиться, коли я починаю розпитувати його» [6, 384], «я була на нього люта» [6, 400].

Прикметники, що характеризують людину та виражають агресивне відношення оповідача до неї: «задакувата, задержувата Віта» [6, 18], «худа, аж скрипить кістками» [6, 18], «набурмосена повновида тьотка» [6, 31], «негарний, аж препоганий Іванушка! Субтельний, кістлявий, ледь живий, немов туберкульозник на останній стадії» [6, 40], «жирні, лискучі тіні навколо очей» [6, 40], «тримається зверхньо, як пихата дворянка із зубожілого роду» [6, 42], «всі були сердиті, як чорти» [6, 137], «нахабний грайливий бісик» [6, 192], «слизьких дволиких людей» [6, 207], «тупуватого співвітчизника» [6, 217], «він нестерпний» [6, 219], «він такий гострий та колючий» [6, 289];

– прикметники, що описують природу, події та асоціюються з агресією: «роздратовані іноземці вимагали розправи» [6, 72], «відчуваю ледь приховану таємну недоброзичливість» [6, 96], «отруйна репліка» [6, 96], «злісний шепіт мені в спину» [6, 97], «скрипучим голосом крізь зуби цідить тип у сірому» [6, 212], «несамовито розбурхана осінь довершує своє відчайдушне аутодафе» [6, 367];

– прикметники, що передають кольорову гаму та асоціюються з агресивним настроєм: «очі світилися хижим злим голодним блиском» [6, 63], «сіренький, хамовитий» [1, 216], «настрій гидотний» [6, 269].

Мовна агресія прямо пов'язана з інвективною лексикою, яка представлена в романі такими прикладами: «нам начхати на чортову завісу» [6,25], «хай їм грець» [6, 135], «накапала якась падлюка» [6, 141], «це свинство, паскудство» [6, 160], «його бісів гіпноз» [6, 292], «як остання ідіота» [6, 108], «наївна дурепа» [6, 222].

До складників, що передають мовну агресію в художньому тексті Л. Степовички, посилюють семантичну структуру належать фразеологічні одиниці: «від її голосу мурашки йдуть мені по шкірі» [6, 83], «вона лютує, як спасівська муха» [6,143], «скільки крові із мене випили» [6,265].

Розглянемо результати аналізу використання слів, що належать до категорії агресії у художньому тексті книги «Німці в городі» Лесі Степовички. У досліджуваній роботі лексика мовної агресії подана такими шарами: нейтральна лексика, що репрезентує фізичну або психічну діяльність, називає суб'єктів агресії; експресивна, емоційно-зabarвлена лексика; розмовна та просторічна лексика, а також інвективна лексика. Проблема агресії є частиною емоційного досвіду письменниці, вражень від пережитого, її внутрішнього стану, тому дозволяє віднести до лексики агресії слова, що репрезентують емоційний стан – стан злості, жорстокості, агресивності.

Таким чином, категорія агресії займає особливе місце в романі Л. Степовички. Мова як невід'ємний компонент свідомості людини фіксує елементи структури категорії агресії в дефініціях тлумачних словників. Аналіз лексики категорії агресії дозволяє стверджувати, що більшість цієї лексики є емоційно забарвленою та подана різними шарами лексики. У фактичному матеріалі вибірки дослідження категорію мовної агресії подано різним набором лексем – слів агресії, таких як іменники, дієслова, прикметники, виділено лексико-семантичні групи. Визначення груп мовної агресії є важливою частиною дослідження та передбачає дослідження лексики семантики агресії в подальшому. Перспективу подальшого дослідження становить зіставне вивчення лексико-семантичної структури категорії мовної агресії.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. І голов. ред. В. Т. Бусел]. –К.; Ірпінь:ВТФ «Перун», 2004. – 518 с.
2. Власова Е.В. Пресса третьего рейха как пространство проявления речевой агрессии // Речевая агрессия в современной культуре: Сб. науч. тр. – Челябин. гос.ун-т. Челябинск, 2005.– с. 113–118.
3. Демидов О.В. Проявление речевой агрессии в юридическом дискурсе: практика лингвистических экспертиз // Речевая агрессия в современной культуре: Сб. науч. тр.–Челяб.гос.ун-т. Челябинск, 2005. – с. 7–14.
4. Словник іншомовних слів / [уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – Наукова думка, 2000. – 680 с.
5. Словник синонімів української мови: В 2-т. / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін.– К.: Наукова думка, 1999-2000.–567с.
6. Степовичка Л. Німці в городі: проза: [в 2-х кн.] / Леся Степовичка. – Д.:ЛІРА, 2012. – Кн. 1. – 408 с.
7. Чернышова Т.В. Стилистический анализ как основа лингвистической экспертизы конфликтного текста / Чернышова Т.В. // Юрислингвистика-2. Русский язык в его естественном и юридическом бытии[Электронный ресурс]. – Барнаул, 2000. – С. 206-213. Режим доступа: <http://www.lingvotech.com/>

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук, Ігнат'єва Світлана Євгенівна.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Агапова Галина Владимировна** – старший преподаватель кафедри фізической культури и спорта Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.
- Анашкіна Юлія Костянтинівна** – завідувач архівного сектору Покровської районної державної адміністрації, слухач магістратури Державного управління Донецького національного технічного університету.
- Антонченко Марія Олексіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітніх та інформаційних технологій КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти».
- Бабакішієва Єтар Наріман кізи** – старший викладач Центру Міжнародної освіти Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.
- Барановська Галина Григорівна** – доцент, к.ф.-м.н. КПІ ім. Ігоря Сікорського.
- Барановська Леся Валеріївна** – доцент, к.ф.-м.н. КПІ ім. Ігоря Сікорського.
- Бевз Тетяна Валеріївна** – викладач кафедри фізичного виховання Донецького національного медичного університету.
- Бестужева Світлана Василівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.
- Бійчук Тетяна Миколаївна** – студентка Дніпровського національного університету імені О. Гончара.
- Бірюкова Тетяна Вікторівна** – кандидат технічних наук, асистент кафедри біологічної фізики та медичної інформатики Буковинського державного медичного університету.
- Боранова Тойбала Идрисовна** – кандидат биологических наук Казахского агротехнического университета имени С. Сейфуллина.
- Бровко ИльяСергеевич** – Одесский Национальный Университет имени И. И. Мечникова.
- Вертель Анна Ігорівна** – провідний фахівець з екологічної освіти відділу наукової та еколого-освітньої роботи природного заповідника «Михайлівська цілина».
- Войчишена Марина Вадимівна** – аспірант Донецького юридичного інституту МВС України.
- Волков Олег Александрович** – старший преподаватель кафедра социально-гуманитарных дисциплин Казахстанского филиала МГУ им. М.В. Ломоносова.
- Волобоєв Артур Олегович** – аспірант Донецького юридичного інституту МВС України.
- Габрук Зоя Василівна** – викладач філологічних дисциплін Тербовлянського коледжу культури і мистецтв.
- Гладченко Оксана Робертівна** – старший викладач кафедри іноземних мов Сумського державного університету.
- Горленко Валентина Парфёновна** – кандидат педагогических наук, доцент кафедри педагогики Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины».
- Горянов Сергій Васильович** – старший викладач кафедри фізвиховання Національної металургійної академії України.
- Гуровська Олена Віталіївна** – здобувач освітнього ступеня магістр Університет економіки і права «КРОК» Навчально-науковий Інститут магістерської підготовки та післядипломної освіти Університет «КРОК».
- Дахно Ольга Андріївна** – студентка Східноукраїнського національного університету імені В. Даля.
- Дєрябіна Інна Олексіївна** – викладач Кременчуцького льотного коледжу Національного авіаційного університету.
- Дошимова Мнайим Асенбаевна** – учитель математики в 11 школах Кегейлинского района, Республика Каракалпакстан, район Кегейли.

- Есимова Наргиз Бекболатовна** – магістрант Євразійського національного університету імені Гумилєва.
- Сланська Ніна Олександрівна** – студент ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».
- Сланська Александра Олександрівна** – викладач Національної металургійної академії України.
- Єфремова Уляна Петрівна** – асистент кафедри медичної біології, паразитології та генетики, кандидат біологічних наук Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького.
- Жовтоніжко Ірина Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики Національного фармацевтичного університету.
- Захарова Оксана Віталіївна** – старший викладач кафедри фізичного виховання, кандидат педагогічних наук Донецького національного медичного університету.
- Зуєва Тетяна Василівна** – старший викладач кафедри фізвиховання Національної металургійної академії України.
- Івахнік Владислав Станіславович** – студент Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.
- Ільницька Надія Дмитрівна** – Державний вищий навчальний заклад «Дрогобицький механіко-технологічний коледж»; інженер з охорони праці.
- Карасьов Дмитро Борисович** – викладач кафедри фізичного виховання Донецького національного медичного університету.
- Козаченко Валентина Леонідівна** – викладач образотворчого мистецтва КВНЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж».
- Козаченко Єлизавета Юріївна** – студентка III курсу спеціальності Початкова освіта (англійська мова) КВНЗ КОР «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж».
- Костинська Олена Леонідівна** – Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Красуля Андрей Васильевич** – старший преподаватель кафедри фізического виховання и спорта, председатель спортклуба Харьковского гуманитарного университета «Народная украинская академия».
- Кузьменко Оксана Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки Державного університету інфраструктури та технологій.
- Кулижко Ірина Олексіївна** – аспірант кафедри прикладної екології Сумського державного університету.
- Кулижко Ірина Олексіївна** – молодший науковий співробітник відділу наукової та еколого-освітньої роботи природного заповідника «Михайлівська цілина», аспірант кафедри прикладної екології Сумського державного університету.
- Курило Оксана Миколаївна** – заступник директора–головний природознавець природного заповідника «Михайлівська цілина».
- Курочкіна Вікторія Семенівна** – старший викладач кафедри іноземних мов Сумського державного університету.
- Қоңырбаева Айкерім Жұмабекқызы** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің магістранты, Қазақстан, Астана қ.
- Лабудько Степан Пилипович** – старший викладач кафедри освітніх та інформаційних технологій КЗ Сумський ОІППО.
- Лавриненко Лариса Миколаївна** – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».
- Літянська Марія Сергіївна** – Ізмаїльський державний гуманітарний університет.
- Лошакова Тетяна Анатоліївна** – викладач вищої категорії Харківського державного автотранспортного коледжу.
- Луценко Сергій Вікторович** – аспірант кафедри прикладної екології Сумського державного університету.

- Максімов Андрій Вячеславович** – викладач кафедри фізичного виховання Національної металургійної академії України.
- Маласай Аліна Сергіївна** – студентка Дніпровського національного університету імені О. Гончара.
- Малахова Жанна Володимирівна** – доцент, к.н. по ф.в. і с., завідувач кафедри Фізичного виховання Донецького національного медичного університету.
- Малахова Жанна Володимирівна** – завідувач кафедри фізичного виховання, кандидат наук з фізичної культури та спорту, доцент Донецького національного медичного університету.
- Малахова Жанна Володимирівна** – кандидат наук з фізичної культури та спорту, доцент, завідувач кафедри фізичного виховання Донецького національного медичного університету.
- Матлахов Михайло Валерійович** – старший викладач кафедри фізвиховання Національної металургійної академії України.
- Матурін Юрій Петрович** – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Мельніченко Наталя Дмитрівна** – старший викладач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Державного університету інфраструктури та технологій.
- Мельніченко Наталя Дмитрівна** – старший викладач кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування Державного університету інфраструктури та технологій.
- Мінько Тетяна Валеріївна** – студентка Східноукраїнського національного університету імені В. Даля.
- Нұрлыжігіт Айдана Еркінқызы** – І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің магистранты. Талдықоған қ., Қазақстан.
- Одерій Людмила Євгенівна** – доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет».
- Олександренко Максим** – учень 11 класу Нововодолазького ліцею №1.
- Олійник Олег Миколайович** – завідувач кафедри Фізичного виховання і спорту Донбаської державної машинобудівної академії.
- Ольховик Ірина Анатоліївна** – слухачка магістратури державного управління ДонНТУ, головний державний інспектор відділу контролю західного напрямку управління з питань праці Головного управління Держпраці у Донецькій області.
- Оразкелдиев Айболат Жанболатұлы** – Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, ақпараттық технологиялар факультеті.
- Партика Ірина Василівна** – старший викладач, аспірант кафедри економіки та менеджменту Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Петренко Марина Андріївна** – 1 курс магістратури ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».
- Рахмонова Гулбахор Бобожановна** – Учитель в 8 школах Баявутского района, Республика Узбекистан, район Баявут.
- Розберг К.А.** – слушатель ИПК и ПК УО «Гомельский государственный университет им. Ф. Скорины», специальность «Практическая психология», вечерняя форма получения образования.
- Роздимаха Анатолій Іванович** – доцент кафедри музики і хореографії Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».
- Роздимаха Євген Анатолійович** – аспірант кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет».

- Россохата Ольга Едуардівна** – студентка Державного університету інфраструктури та технологій.
- Сажко Таїсія Денисівна** – студентка Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля.
- Сванқұлова Еңлік Талғатқызы** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің магистранты, Қазақстан, Астана қ.
- Сейлбекова Айгүл Нурмахановна** – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Археология және этнология мамандығының докторанты.
- Скакунова Ірина Юріївна** – студентка Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.
- Скірка Надія Ярославівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Скриннікова Олена Анатоліївна** – вчитель біології Нововодолазького ліцею №1 Нововодолазької селищної ради Харківської області, вищої категорії, вчитель-методист.
- Смиренький Володимир Миколайович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики і хореографії Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).
- Сукач Тетяна Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри програмування та математики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.
- Таку Єлизавета Іванівна** – магістр Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Ташкеев Даурен Садбекович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедра соціально-гуманитарних дисциплін Казахстанського філіалу МГУ ім. М.В. Ломоносова.
- Тихоненко Олександр Віталійович** – викладач кафедри фізичного виховання Донецького національного медичного університету.
- Уманська Ольга Володимирівна** – директор Центру прогнозів Одеського державного екологічного університету.
- Хасенова Зарина Толеубеківна** – старший преподаватель ВКГТУ имени Д. Серикбаева, Республика Казахстан, г. Усть-Каменогорск.
- Чекмарьова Наталя Григорівна** – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізвиховання Національної металургійної академії України.
- Чумак Олена Леонідівна** – викладач Національний технічний університет «Дніпровська політехніка».
- Шатрова Олена Володимирівна** – викладач Національної металургійної академії України.
- Янченко Ілона Олегівна** – аспірант кафедри прикладної екології Сумського державного університету.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Государственное высшее учебное заведение

«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»,
молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество исторического факультета «Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 31 марта 2019 г. проводится XIV Международная научно-практическая интернет-конференция
«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии».

Планируется работа по секциям:

I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Биоинженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.

9. Экономическая география.**III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ**

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономикой.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.
6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

XIX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.
4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Metallurgy.
2. Горное.
3. Литейная Дело.
4. Машиноведение.
5. Электротехника
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИЯ.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотековедение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии.

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде завантажити в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 30 березня 2019 р. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (переклад в гривні – 500 гривень). (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редактування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Завантажити збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби переказуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою перекладом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл., г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 34, к. 908. **РЕКОМЕНДУЕМ поштовою перекладом!**

2. СПОСОБ ПЕРЕВОДА MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

3. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

4. СПОСОБ ПЕРЕВОДА RIA Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

5. СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH) (вказуйте код перекладу Ф.І.О того, хто перекладає організаційні збори)

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.:
Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *. doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 31.03.2019 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает **ошибка не отправления** отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Виктрович

Контактные телефоны: **+38 (097) 923 16 58:**

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!

Державний вищий навчальний заклад

«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»,
молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,

студентське наукове товариство історичного факультету «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 31 березня 2019 р. проводиться XIV Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Грунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економіки.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функція.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

Оргкомітет конференції планує розмішувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 30 березня 2019 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши на слово.

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 5168 7456 0127 4365 (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту банку **МОНОВАНК 5375 4141 0434 5920** (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) (переказ через термінали **ІВОХ БЕЗ КОМІСІЇ**, для цього потрібно вибрати в меню **МОНОВАНК вказати номер карти та номер телефону 097 923 16 58**) після переказу орг. внеску потрібно відправити **SMS** підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

8. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
9. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються відомості про авторів (П.І.П. (повністю) телефон, Е-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **30 березня 2019 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)) або на CD-дисках (**дискети не приймаються**) із додаванням друківаних матеріалів + відскановану копію або ксерокс квитанції про сплату оргвнеску. У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити **SMS** вказавши прізвище автора доповіді).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друківані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: **«Вашу статтю отримано та зараховано»**. Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це. І ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, гурт. 1, кім. 108.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ менше 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ / СОДЕРЖАНИЕ**СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ**

Тойбала Боранова (Астана, Казахстан) СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПОПУЛЯЦИЙ САЙГАКОВ В СЕВЕРНЫХ ОБЛАСТЯХ КАЗАХСТАНА	6
Уляна Єфремова (Львів, Україна) МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПЕРМАТОЗОЇДІВ ПРИ РІЗНИХ ФОРМАХ ПАТОСПЕРМІЇ.....	7
Марія Кушинська, Лілія Одноріг (Львів, Україна) ПОШИРЕННЯ ГІМЕНОЛЕПІДОЗУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	9

СЕКЦІЯ: ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

Інна Дєрябіна (Кременчук, Україна) ПОВТОРЮВАНІСТЬ ОСНОВНИХ ІНДЕКСІВ ЗВОЛОЖЕННЯ В М. ОДЕСА.....	11
Ольга Уманська (Одеса, Україна) АНАЛІЗ КОМПЛЕКСНИХ ІНДЕКСІВ ПОГОДИ ДЛЯ М. ОДЕСА.....	13

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Юлія Анашкіна (Покровськ, Україна) УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ ТЕРІТОРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	16
Юлія Анашкіна (Покровськ, Україна) АНТИКОРУПЦІЙНІ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ.....	18
Ірина Ольховик (Покровськ, Україна) АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ГОЛОВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖПРАЦІ У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ У СПІВПРАЦІ З ЇЇ СОЦІАЛЬНИМИ ПАРТНЕРАМИ.....	20

СЕКЦІЯ: ЕКОЛОГІЯ

Тетяна Бійчук, Аліна Маласай (Дніпро, Україна) ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ БІОДІКАЦІЙНИМ МЕТОДОМ (М. КРИВИЙ РІГ).....	23
Наргиз Есимова, Зарина Хасенова (Казахстан, Астана) ОЦЕНКА КАЧЕСТВА АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА ПРОМЫШЛЕННОГО РАЙОНА.....	24
Оксана Курило, Ірина Кулижко, Анна Вертель (Суми, Україна) ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА В ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИХ УСТАНОВАХ НА ПРИКЛАДІ ПРИРОДНОГО ЗАПОВІДНИКА «МИХАЙЛІВСЬКА ЦІЛИНА».....	27
Сергій Луценко, Ірина Кулижко, Ілона Янченко (Суми, Україна) ВПЛИВ НАФТОГАЗОВИДОБУТКУ НА СКЛАДОВІ ЕЛЕМЕНТИ ДОВКІЛЛЯ.....	29
Олена Скриннікова, Максим Олександренко (Нова Водолага, Україна) ВПЛИВ WI-FI-ЗВ'ЯЗКУ НА РОСЛИННІ ТА ТВАРИННІ ОРГАНІЗМИ.....	31

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Світлана Бестужева (Харків, Україна) СУЧАСНІ СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	35
Оксана Гоженко (Мирогоща, Україна) ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ.....	38
Ніна Єланська (Селидове, Україна) РОЗРОБКА ПЛАНУ СУДОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	41
Світлана Колач, Орися Васирина, Наталя Зеліско (Львів, Україна) СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА.....	43
Оксана Кузьменко (Київ, Україна) ОГЛЯД МІЖНАРОДНИХ ТОРГОВИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	46
Лариса Лавриненко (Київ, Україна) ВПЛИВ ОСВІТИ НА ПОЛІПШЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В КРАЇНІ ТА ЗРОСТАННЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ.....	50
Наталя Мельніченко (Київ, Україна) ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСНИХ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МЕНЕДЖЕРА.....	52
Ірина Партика, Надія Скірка (Дрогобич, Україна) МАРКЕТИНГ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ РИНКУ.....	55
Марина Петренко (Покровськ, Україна) ПРОВЕДЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	56
Ольга Россохата (Київ, Україна) ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ.....	58

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ

Элёр Махкамов (Ташкент, Узбекистан) РОЛЬ ХОРЕЗМСКОЙ АКАДЕМИИ МАЪМУНА В РАЗВИТИИ НАУКИ, КУЛЬТУРЫ В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ НА ТЕРРИТОРИИ УЗБЕКИСТАНА.....	61
Айгүл Сейлбекова (Астана, Қазақстан) ХАЛЫҚ МЕДИЦИНАСЫНДАҒЫ СЫНЫҚШЫЛЫҚ.....	62

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА

Илья Бровка (Одесса, Украина) АНТИПЛОСКАЯ ЗАДАЧА ДЛЯ ПОЛУПЛОСКОСТИ.....	65
Мнайим Дошимова (Кегейли, Каракалпакстан) МАТЕМАТИК MASALALAR YECHIMINI QIDIRISH JARAYONIDA 5-9 SINF O'QUVCHILARI FAOLIYATIGA PEDAGOGIK YONDASHUV.....	68
Юрій Матурін (Дрогобич, Україна) RINGS, MODULES AND FILTERS.....	70
Gulbahor Rahmonova (Boyovut, O'zbekiston) BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING МАТЕМАТИК NUTQINI RIVOJLANTIRISH.....	73

СЕКЦІЯ: МИСТЕЦТВО

Валентина Козаченко, Єлизавета Козаченко (Біла Церква, Україна) ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ МЕТОДИК ДЛЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ.....	76
---	----

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

Baranovska L.V., Baranovska G.G. (Kyiv, Ukraine) UNIVERSITIES MUST ENTER THE DIGITAL AGE.....	79
Марія Антонченко (Суми, Україна) INTERNET-МЕДІА В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩЕ.....	82
Валентина Горленко (Гомель, Беларусь) НЕПОЛНАЯ СЕМЬЯ И ВОЗМОЖНЫЕ РИСКИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ.....	84
Олена Гуровська (Київ, Україна) МОДЕЛЬ МОНИТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ ЇХ КОМПЕТЕНТНОСТІ.....	87
Ірина Жовтоніжко, Єтар Бабакішієва (Харків, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	89
Вікторія Курочкіна, Оксана Гладченко (Суми, Україна) СПІЛЬНЕ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	91
Степан Лабудько (Суми, Україна) РІВНЕВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ	94
Марія Літянська (Ізмаїл, Україна) РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАСОБАМИ МУЛЬТИМЕДІЇ.....	96
Жанна Малахова (Краматорськ, Україна), Олег Олійник (Краматорськ, Україна) ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	99
Людмила Одерій (Слов'янськ, Україна) ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ХУДОЖНИХ ЗДІБНОСТЕЙ – ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	101
Ш. Одилов (Ташкент, Узбекистан) ІКТ В ПОВЫШЕНИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ.....	103
Анатолій Роздимаха (Слов'янськ, Україна) РОЗВИТОК ПОЗИТИВНИХ ВЗАЄМИН У РОДИНІ ЯК ПРОБЛЕМА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ.....	105
Євген Роздимаха (Слов'янськ, Україна) ВЗАЄМОДІЯ КУЛЬТУРНИХ ПОЛІВ В НЕФОРМАЛЬНОМУ РУСІ МОЛОДІ.....	106
Володимир Смиреньський (Слов'янськ, Україна) ІМПРОВІЗАЦІЙНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ТА ЕТАПИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ.....	109
Тетяна Сукач (Сєвєродонецьк, Україна), Тетяна Бірюкова (Чернівці, Україна) ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРАЛЬНОГО ЧИСЛЕННЯ В ПРИКЛАДНИХ ЗАДАЧАХ.....	111
Єлизавета Таку (Ізмаїл, Україна) ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ШКОЛІ.....	114
Владислава Федченко (Днепр, Украина) ПСИХОЛОГИЯ ДЛЯ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ: СОСТОЯНИЯ Я, ВНИМАНИЕ И ПАМЯТЬ.....	117

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Марина Войчишена (Кривий Ріг, Україна)**

ТИПОВІ СЛІДИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА ФАКТАМИ ОБІГУ

ПОРНОГРАФІЧНИХ ПРЕДМЕТІВ..... 119

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Олена Гаєвська (Вінниця, Україна)**

ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМПАТІЇ І ЯКОСТІ ІНТЕРПЕРСОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН У ПІДЛІТКІВ І МОЛОДІ..... 121

Леся Ільчишин (Дрогобич, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ..... 122

Надія Ільницька (Дрогобич, Україна)

СТРЕС НА РОБОЧОМУ МІСЦІ..... 125

К.А. Розберг (Гомель, Республіка Беларусь)

ОСОБЕННОСТИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОДАРЕННЫХ ДОШКОЛЬНИКОВ..... 128

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ**Владислав Івахнік, Владислав Івахнік (Харків, Україна)**

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПИТУВАННЯ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕННОСТІ

НАСЕЛЕННЯ ПОСЛУГАМИ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ..... 131

Тетяна Лошакова (Харків, Україна)

ІНТЕРНЕТ-ОПИТУВАННЯ ЯК СУЧАСНА ТЕХНОЛОГІЯ “РІДНЕ МІСТО ХАРКІВ:

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ”..... 133

СЕКЦІЯ: СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ**Еңлік Сванқұлова (Астана, Қазақстан)**

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕ ЖЕКЕ ТҰЛҒАЛАРҒА ҚАУІП ТӨНДІРЕТІН КОНТЕНТТІҢ АҚПАРАТТЫҚ

ҚАУІПСІЗДІГІН БАҒАЛАУ..... 136

Світлана Курносова (Дніпро, Україна)

МОДЕЛЮВАННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОНСТРУКТИВНИХ ПАРАМЕТРІВ РАМИ

ВЕЛОСИПЕДА НА ЙОГО ЕРГОНОМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ..... 138

Айкерім Қоңырбаева (Астанан, Қазақстан)

КӘСІПОРЫНДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК..... 141

Айболат Оразкелдиев (Астана, Қазақстан)

ІНТЕРНЕТ-ЗАТТАРҒА(ІОТ) ТӨНЕТІН ҚАУІПТЕР ЖӘНЕАҚПАРАТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН

ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ АРНАЛҒАН ҰСЫНЫСТАР..... 143

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ**Олександр Мейта (Київ, Україна)**

УДОСКОНАЛЕННЯ ДРОБИЛЬНО-ПОМОЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ..... 146

Марина Нижник (Глухів, Україна)

ПОРЯДОК ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ БУДІВНИЦТВА ОБ'ЄКТІВ, ЩО СПОРУДЖУЮТЬСЯ

ЗА РАХУНОК БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ..... 149

Ірина Скакунова, Тетяна Мінько, Таїсія Сажко, Ольга Дахно (Сєвєродонецьк, Україна)

АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ З БАЛКОНАМИ В МІСТІ ЛИСИЧАНСЬК..... 151

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ**Галина Агапова, Олег Волков, Даурен Ташкеев (Астана, Казахстан)**

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҚТАРЫНДА ЖҮКТІ КӨТЕРУ ЖӘНЕ ТАСЫМАЛДАУ

ЖАТТЫҒУЛАРЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ..... 155

Галина Агапова, Олег Волков, Даурен Ташкеев (Астана, Казахстан)

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ШҰҒЫЛДАНАТЫН ЖАТТЫҒУЛАРҒА ЖӘНЕ ҚАРАПАЙЫМ

СЕКІРУГЕ ҮЙРЕТУ ӘДІСТЕМЕСІ..... 156

Олена Костинська, Діана Вісіцька, Наталія Морочило (Вінниця, Україна)

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ АСПЕКТІВ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ..... 158

Олена Костинська, Андрій Грицай (Вінниця, Україна)

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДЕРЖАВИ

НА ПРИКЛАДІ ВІДОМИХ СПОРТСМЕНІВ..... 161

Олена Костинська, Дар'я Драч (Вінниця, Україна)

ІНТЕГРУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СИСТЕМУ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ..... 163

Олександра Єланська, Олена Шатрова (Дніпро, Україна)

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОЛОВОГО ТРЕНУВАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

ЗІ СТУДЕНТАМИ..... 165

Жанна Малахова, Дмитро Карасьов, Олександр Тихоненко (Лиман, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАНЯТЬ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ГРУПИ

ПІСЛЯ ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ДИХАННЯ..... 166

Оксана Захарова, Тетяна Бевз, Жанна Малахова (Кропивницький, Україна) ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП.....	168
Андрей Красуля (Харьков, Украина) ОБОБЩЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КРОССФИТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ.....	171
Наталя Чекмарьова, Михайло Матлахов, Сергій Горянов (Дніпро, Україна) РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА.....	173
Наталя Чекмарьова, Андрій Максимов, Тетяна Зуєва (Дніпро, Україна) МІСЦЕ ТУРИЗМУ В АКТИВНОМУ ВІДПОЧИНКУ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	176
Шатровая Елена, Еланская Александра (Днипро, Украина) ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ С ПОМОЩЬЮ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ.....	178
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Зоя Габрук (Теребовля, Україна) НОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ТЕМИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У ТВОРАХ РОСІЙСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	180
Айдана Нұрлыжігіт (Талдықоған, Қазақстан) ЭТНОАТАУЛАРДЫҢ РУХАНИ АРНАЛАР.....	183
Шайзат Хамитова (Темиртау, Казахстан) ВЛИЯНИЕ АНГЛИЦИЗМОВ НА РЕЧЬ СОВРЕМЕННОГО ПОДРОСТКА.....	186
Олена Чумак (Дніпро, Україна) МОВНА АГРЕСІЯ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ СТЕПОВИЧКИ.....	187
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	190
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Информация для участников из зарубежных стран.....	194
Інформація для учасників з України.....	197

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2019 р. – 203 с.

Материалы XIII Международной научно-практической интернет-конференции **«Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Европы и Азии»** // Сборник научных трудов. – Переяслав-Хмельницкий, 2019 г. – 203 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П. Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення XIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції **«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії»** та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці **молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»**

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

